

ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

พ.ศ. 2555

**The Political Significance of Sanam Chandra Palace during the Reign of
King Rama VI**

Mr. Todsapong Trakoolchockumnuay

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Political Science in Politics and Government

School of Political Science

Sukhothai Thammathirat Open University

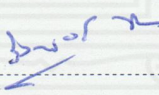
2012

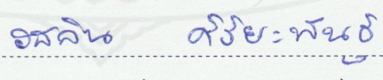
หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ชื่อและนามสกุล นายทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย
แขนงวิชา การเมืองการปกครอง
สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งพงษ์ ชัยนาม
2. รองศาสตราจารย์รศลิน ศิริยะพันธุ์

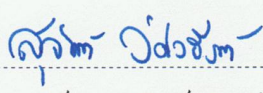
วิทยานิพนธ์นี้ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2555

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไพฑูรย์ มีกุศล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งพงษ์ ชัยนาม)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์รศลิน ศิริยะพันธุ์)

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุจินต์ วิสวธีรานนท์)

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สำเร็จลงด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาจาก ท่านรองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งพงษ์ ชัยนาม และรองศาสตราจารย์ รสลิน ศิริยะพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ตรวจสอบและแก้ไขข้อบกพร่อง และติดตามการทำวิทยานิพนธ์อย่างใกล้ชิดตลอดระยะเวลาทำการศึกษาวิจัยจนเสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของทั้งสองท่านไว้เป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ขอกราบขอบพระคุณท่านรองศาสตราจารย์ ดร. ไพฑูรย์ มีกุลส ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ ซึ่งทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชารัฐศาสตร์ทุกท่าน ที่ได้กรุณาถ่ายทอดความรู้ทางรัฐศาสตร์ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ และเจ้าหน้าที่สาขาวิชารัฐศาสตร์ทุกท่านที่ได้ให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่านที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบพิจารณาเครื่องมือวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิ 8 ท่าน (ดังปรากฏรายนามในภาคผนวก) ที่ได้กรุณาสละเวลาให้ผู้วิจัยได้เข้าทำการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณเตี้ยเจียดพงษ์ แม่ละเอียด ตระกูลโชคอำนวย ถ้าไม่มีบุคคลทั้งสองท่านนี้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงมิเกิดขึ้นและสำเร็จเป็นแน่แท้ ขอขอบคุณพี่น้องทุกๆ คน ในครอบครัวที่ได้มีส่วนช่วยในการแบ่งเบาภาระในการทำงานทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสในการศึกษา โดยเฉพาะน้องชายคนรองและคนเล็กที่มีส่วนช่วยเหลือผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด รวมไปถึงภรรยาและลูกๆ ทุกคนที่ได้เป็นกำลังใจให้อย่างต่อเนื่อง สุดท้ายนี้ขอให้ประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ที่จะมีผู้นำไปใช้ในทางวิชาการ อุทิศเป็นส่วนบุญส่วนกุศลให้กับอาภิงค์ และอาม่าหยวก ตระกูลโชคอำนวย ผู้ล่วงลับ

ทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย

กันยายน 2555

ชื่อวิทยานิพนธ์ ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้วิจัย นายทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย รหัสนักศึกษา 2508000557 **ปริญญา** รัฐศาสตรมหาบัณฑิต

(การเมืองการปกครอง) **อาจารย์ที่ปรึกษา** (1) รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งพงษ์ ชัยนาม

(2) รองศาสตราจารย์รสลิน ศิริยะพันธุ์ **ปีการศึกษา** 2555

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ (1) ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ (2) ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ (3) ความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วิธีการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ นำเสนอข้อมูลแบบพรรณนา และพรรณนาวิเคราะห์ โดยศึกษาข้อมูลหลักฐานจากเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง พร้อมเสริมด้วยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 8 ท่าน

ผลการวิจัยพบว่า (1) ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ได้แก่ ปัจจัยทางการเมืองภายนอกประเทศ อันเนื่องมาจากปัญหาภัยคุกคามจาก อังกฤษ และฝรั่งเศส ที่ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนให้กับมหาอำนาจทั้งสองนี้ไป ในระหว่าง พ.ศ. 2410-2452 (ค.ศ. 1867-1909) รวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 518,700 ตารางกิโลเมตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์การเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) ส่วนปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศ อันเนื่องมาจากปัญหาความขัดแย้งกับทหารและความขัดแย้งในราชวงศ์ ไม่มีผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ (2) ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ได้แก่ ที่ตั้ง อาณาเขต ทรัพยากร ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ และอุปสรรคทางธรรมชาติ (3) ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ ความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือ การเป็นฐานที่มั่นสำรอง ค่ายหลวงซ่อมรบ เลือป่า และสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม

คำสำคัญ ความสำคัญเชิงการเมือง พระราชวังสนามจันทร์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

Thesis title: The Political Significance of Sanam Chandra Palace during the Reign of King Rama VI

Researcher: Mr. Todsapong Trakoolchockumnuay; **ID:** 2508000557;

Degree: Master of Political Science (Politics and Government);

Thesis advisors: (1) Dr. Rungpong Jayanama, Associate Professor;
(2) Rosalin Siriyaphan, Associate Professor; **Academic year:** 2012

Abstract

The objective of this research was to study and analyze: (1) the political factors that influenced King Rama VI's decision to build the Sanam Chandra Palace; (2) the geopolitical factors that influenced King Rama VI's choice of Nakhon Pathom as the location for the Sanam Chandra Palace; (3) the strategic significance of Sanam Chandra Palace in terms of national security during the reign of King Rama VI.

This was a qualitative research based on a historical study method. Data were analyzed and presented descriptively. Data came from primary and secondary documents and from interviews with 8 key informants who were knowledgeable experts on the Sanam Chandra Palace and on King Rama VI.

The results showed that: (1) In his decision to build Sanam Chandra Palace, King Rama VI was mainly influenced by international political factors, especially the threat of the expanding British and French empires, because the Kingdom of Siam had given up territory to these two powers 7 times from 1867-1909, for a total of 518,700 square kilometers. The loss of the land to the left of the Mekhong River in 1893 was a particularly decisive factor. Domestic political factors, such as conflicts within the royal family and conflicts with the military, did not influence the king's decision to build the palace. (2) The geopolitical factors that influenced King Rama VI's choice of Nakhon Pathom as the location for the Sanam Chandra Palace were the location, the boundaries, the resources, the geography, the climate, and natural impediments. (3) The Sanam Chandra Palace was strategically significant during the reign of King Rama VI because it was a reserve stronghold, it was a site for the royal army to practice and it was a place to build up nationalism.

Keywords: Political significance, Sanam Chandra Palace, King Rama VI of Siam

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	3
กรอบแนวคิดการวิจัย	4
สมมติฐานการวิจัย	9
ขอบเขตของการวิจัย	9
ข้อจำกัดในการวิจัย	9
นิยามศัพท์เฉพาะ	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	11
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	12
แนวคิดจักรวรรดินิยม	12
แนวคิดความขัดแย้ง	19
แนวคิดภูมิรัฐศาสตร์	26
แนวคิดความมั่นคง	31
แนวคิดชาตินิยม	37
ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์	45
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	53
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	61
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	61
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	62
การเก็บรวบรวมข้อมูล	62
การวิเคราะห์ข้อมูล	63

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	64
ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี พระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์	64
ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์	109
ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	118
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	159
สรุปการวิจัย	159
อภิปรายผล	163
ข้อเสนอแนะ	180
บรรณานุกรม	181
ภาคผนวก	195
ก แบบสัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์	196
ข ข้อมูลผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำการสัมภาษณ์	200
ค ข้อมูลผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือวิจัย	207
ประวัติผู้วิจัย	209

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1	
เปรียบเทียบงบประมาณรายจ่าย คิดเฉลี่ยตั้งแต่ พ.ศ. 2453 – 2468.....	120
ตารางที่ 4.2	
รายละเอียดการเสด็จพระราชดำเนินประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์ และบริเวณใกล้เคียงในการซ้อมรบเสือป่าของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 – 2468	132

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 4.1 แผนที่การเสียดินแดนให้อังกฤษและฝรั่งเศส	68
ภาพที่ 4.2 แผนที่จังหวัดนครปฐม	110
ภาพที่ 4.3 ลักษณะที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ที่เป็นอุปสรรคต่อการบุกโจมตี	117
ภาพที่ 4.4 แผนที่บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ พ.ศ. 2469	122

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระราชวังสนามจันทร์ เป็นพระราชวังแห่งหนึ่งในประเทศไทย มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและได้รับการกล่าวขานอยู่เสมอ พระราชวังแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางใต้ 56 กิโลเมตร บริเวณที่เป็นพระราชวังสนามจันทร์อยู่ทางทิศตะวันตกขององค์พระปฐมเจดีย์ปูชนียสถานสำคัญของจังหวัดประมาณ 2 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 888 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา (จมีนอมรครุณารักษ์ 2511: 31-33)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์เสด็จแปรพระราชฐานไปยังนครปฐมอยู่เนืองๆ และโดยปกติจะประทับที่พระตำหนักใกล้ๆ องค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเรียกว่า “พระตำหนักบังกาโล” (ปัจจุบันได้ถูกรื้อลงไปแล้ว) ทรงมีพระราชประวัติภูมิหลังเกี่ยวพันกับจังหวัดนครปฐม จนมีผู้ตั้งฉายาเป็น “จังหวัดข้าหลวงเดิม” (กรรณภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2527: 190) ตลอดระยะเวลา 15 ปี แห่งการครองราชย์ทรงใช้ชีวิตอยู่ที่นครปฐมในระยเวลานานรองจากกรุงเทพมหานคร พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติที่นครปฐมและสิ่งต่างๆ ที่ทรงสร้างขึ้นดูเหมือนจะสร้างภาพนครปฐมขึ้นมาให้แตกต่างจากความเป็นมาในอดีตกาล ทั้งนี้นอกจากจะพอพระราชหฤทัยในความร่มเย็นตามธรรมชาติของเมืองนครปฐมแล้ว ยังสนพระราชหฤทัยในการเป็นแหล่งรวมศิลปวัฒนธรรมและศาสนาของเมือง ซึ่งเคยรุ่งเรืองมาก่อนเมืองอื่นใดในแหลมทอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์พระปฐมเจดีย์ อันเป็นปูชนียสถานเก่าแก่ทางพุทธศาสนาที่สำคัญของชาติไทย ดังปรากฏหลักฐานในพระราชหัตถเลขาเรื่องการแก้ไขวิหารหลวงที่ว่า “ในรัชกาลที่ 5 ฉันได้ออกไปพักผ่อนอยู่ที่นครปฐมบ่อยๆ จึงได้ใส่ใจในองค์พระนั้นมากแต่นั้นมา” (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2533: 21)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีความเป็นอัจฉริยะ ทั้งนี้พระอัจฉริยภาพที่ปรากฏเด่นชัดก็คือ ทรงเป็น “ปราชญ์” จึงทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญานามว่า “สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า” ความเป็นปราชญ์ของพระองค์นั้นทำให้พระองค์

ทรงมีปรัชญา มีพระราชดำริอันลึกซึ้ง มีสายพระเนตรอันยาวไกล และทรงมีความรอบรู้อย่างกว้างขวาง พระราชดำริสและพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ทรงกระทำจึงแฝงไปด้วยความหมายที่สำคัญยิ่ง ซึ่งได้ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้สิ่งใดที่พระองค์ทรงกระทำ สิ่งนั้นย่อมมีพระราชประสงค์และมีความหมายบางอย่างเกินกว่าสิ่งที่ปรากฏให้เห็น ดังพระราชดำริที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งหากมองอย่างผิวเผินแล้ว ก็จะเห็นแต่เพียงว่าเป็นการสร้างตามองค์ประกอบของพระราชวังคือ ประกอบด้วยมณฑลพระที่นั่งและพระตำหนักอันเป็นที่ประทับที่มีความวิจิตรงดงาม มีเรือนข้าราชการบริพาร อาคารและสิ่งก่อสร้างต่างๆ จำนวนมาก เพื่อให้สมกับพระเกียรติของการเป็นพระราชฐานของพระเจ้าแผ่นดิน แต่แท้จริงแล้ว หากพิจารณาอย่างลึกซึ้งก็จะเห็นภาพซ้อนหรือมิติแห่งความสำคัญของพระราชวังแห่งนี้ที่น่าอัศจรรย์ยิ่ง

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์นั้น นอกจากจะทรงใช้งานเป็นที่ประทับแล้ว พระองค์ยังทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะให้พระราชวังสนามจันทร์เป็นค่ายหลวงสำหรับเตรียมพร้อมในการป้องกันประเทศมิให้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งกำลังแสวงหาผลประโยชน์จากประเทศต่างๆ ในดินแดนแถบตะวันออกอยู่ในขณะนั้น พระราชดำริดังกล่าวจึงเป็นความตั้งพระราชหฤทัยที่จะทรงให้นครปฐมเป็นฐานที่มั่นที่สงรองจากกรุงเทพฯ เพราะหากทางกรุงเทพฯ ประสบภาวะคับขันเมื่อใดก็จะใช้นครปฐมเป็นที่มั่นในการต่อต้านข้าศึก เนื่องจากนครปฐมมีภูมิประเทศเป็นเรือกสวนคูคลอง อันจะทำให้ข้าศึกติดตามรุกไล่มาได้ลำบาก ซึ่งเหมาะที่ฝ่ายไทยจะดำเนินการข่มขู่โจมตีข้าศึกได้ เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้วและทรงตั้งกองเสือป่าขึ้นใน พ.ศ. 2454 ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุมและซ้อมรบเสือป่าเป็นประจำทุกปี ณ พระราชวังสนามจันทร์ เมื่อมีการซ้อมรบเสือป่าคราวใด พระราชวังสนามจันทร์ก็จะเปลี่ยนเป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่าทันที

เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนม์ชีพที่สั้นนัก จึงทำให้พระองค์ไม่สามารถดำเนินพระราชกรณียกิจหลายประการบรรลุผล ได้ตามพระราชปณิธานที่ทรงตั้งไว้ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระองค์ที่ทรงมีไปถึงสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถในวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2505: 576) ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า

“...ในขั้นต้นกิจการด้านต่างๆ คงจะต้องดำเนินอย่างช้าๆ เพราะมีเรื่องกีดขวางหลายอย่างที่เราจะต้องข้าม เราอยู่ในสมัยที่ลำบากเพราะมีขนบธรรมเนียมโบราณคอยต่อสู้อัดขวางการเปลี่ยนแปลงแต่ฉันจะไม่ยอมแพ้ ฉันหวังว่าฉันจะมีชีวิตอยู่นาน พอที่จะเห็นประเทศสยามเข้าร่วมในหมู่ชาติต่างๆ โดยได้รับเกียรติและความเสมอภาคตามความหมายของคำนั้นทุกประการ...”

หาไม่เช่นนั้นแล้วหลายสิ่งหลายอย่าง ที่พระองค์ทรงพยายามสร้างขึ้นก็จะปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมมากกว่านี้

ในด้านประวัติศาสตร์นั้น พระราชวังสนามจันทร์เปรียบเสมือนกระจกบานใหญ่ที่สะท้อนภาพ พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและชาวจังหวัดนครปฐม และเป็นหลักฐานสำคัญยิ่งทางประวัติศาสตร์อันแสดงถึงวิวัฒนาการ การปรับตัวและความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมรวมทั้งยุทธศาสตร์ทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อวันเวลาผ่านไปนานๆ ภาพความสำคัญของพระราชวังแห่งนี้เหลือเพียงการเป็นพระราชฐานแห่งหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สะท้อนมิติความงดงามด้านสถาปัตยกรรมเพียงด้านเดียวให้บุคคลทั่วไปได้รู้จักและเข้าใจ แต่มิได้สะท้อนให้เห็นถึงมิติความสำคัญของพระราชวังแห่งนี้ในด้านการเมือง การปกครอง ที่ว่าพระราชวังสนามจันทร์เคยเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการรักษาความมั่นคงของประเทศ

เนื่องจากผู้วิจัยมีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ได้รู้จักและคุ้นเคยกับพระราชวังสนามจันทร์มานานแล้ว ประกอบกับมีความสนใจในประวัติและความเป็นมาของพระราชวังแห่งนี้ จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แน่ชัดเป็นที่ประจักษ์ในทางวิชาการว่า เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้น แล้วทำไมพระองค์จึงทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ และพระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญอย่างไรในรัชสมัยของพระองค์

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์

2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์

2.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาเรื่องความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยมีกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

3.1 แนวคิดจักรวรรดินิยม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเจริญวัยขึ้นในระยะเวลาที่ประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก อันได้แก่อังกฤษ และฝรั่งเศสกำลังล่าอาณานิคม ประเทศเพื่อนบ้านของไทยต่างตกเป็นเมืองขึ้นตามๆกัน แม้ไทยจะไม่ได้ตกเป็นเมืองขึ้นด้วยก็ตาม เนื่องด้วยพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์องค์ก่อนๆ แต่ก็ได้ถูกภัยคุกคามจากอังกฤษและฝรั่งเศสจนต้องเสียดินแดนและผลประโยชน์ไปครั้งแล้วครั้งเล่า เหตุการณ์ดังกล่าวฝังในพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดมา ภายหลังจากที่ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษและเสด็จนิวัติสู่ประเทศไทย ประกอบกับที่ทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาท จึงทรงมีแนวพระราชดำริวางแผนป้องกันปัญหาภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้น ถึงแม้ในช่วงระยะเวลานั้นปัญหาการขยายอิทธิพลของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกจะลดความตึงเครียดลง แต่อังกฤษและฝรั่งเศสก็ยังมีอิทธิพลอยู่ในประเทศไทยเป็นอย่างมาก จึงทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้นที่จังหวัดนครปฐม เพื่อที่จะทรงใช้เป็นที่มั่นสำรองหากเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นภายในพระนคร ก็จะย้ายมาตั้งรับที่พระราชวังสนามจันทร์

3.2 แนวคิดความขัดแย้ง

สภาพการเมืองในสมัยของรัชกาลที่ 5 จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ในลักษณะที่น่าจะทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความไม่มั่นพระราชหฤทัยในฐานะของพระองค์ท่าน คือนอกเหนือจากการที่ทรงรับตำแหน่งรัชทายาทอย่างกะทันหันแล้ว ปรากฏว่าพระองค์ท่านได้เสด็จไปประทับอยู่ต่างประเทศนานเกินไป ทำให้ทรงขาดความใกล้ชิดและคุ้นเคยกับพระประยูรญาติ และพระสหายชาวไทยที่รุ่นราวคราวเดียวกันก็ไม่มี หรือมีก็น้อยเหลือเกิน ทำให้พระองค์ไม่ค่อยจะมีพวกพ้อง เมื่อเสด็จนิวัติสู่ประเทศไทยก่อนที่จะได้ขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นเวลา 8 ปี ก็ไม่ปรากฏว่าพระองค์ท่านได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในตำแหน่งที่เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินเป็นประจำอย่างแน่นอนอย่างเช่นเจ้านายพระองค์อื่นๆ เพราะหน้าที่เหล่านั้นมีพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่กำกับเป็นหลักอยู่แล้ว ประกอบกับการที่ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะใช้เวลาอยู่กับการทรงงานด้านวรรณกรรม และทรงมีความนิยมในอำนาจโปรดการเป็นผู้นำกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ยิ่งทำให้ทรงห่างเหินกับพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นตัวจักรสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินมากขึ้น

และยังในตอนปลายรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2452) ขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังดำรงพระราชอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้เกิดความขัดแย้งกับทหารเป็นเหตุการณ์ใหญ่โตเมื่อทหาร 5 นาย ไปมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับมหาดเล็กของพระองค์ ลูกกลามมาจนถึงหน้าวังที่ประทับ ทำให้พระองค์ทรงกริ้วเป็นอันมาก ถึงกับขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ลงโทษทหาร 5 นาย ตามประเพณีโบราณ คือการตีหลัง ไม่เช่นนั้นจะทรงลาออกจากตำแหน่งรัชทายาท ซึ่งก็ได้รับพระบรมราชานุญาต ได้ส่งผลให้เกิดความไม่พอใจให้กับกลุ่มทหารของชาติเป็นอันมาก เห็นได้จากคำให้การของสมาชิกขบวนการ ร.ศ. 130 ที่กล่าวว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นเปรียบเสมือน “เชื้อเพลิงที่ก่อขึ้นเป็นกลุ่มย่อยๆ มาก่อนที่จะพัดลูกกลามเป็นเพลิงใหญ่โตขึ้น” (ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ 2517: 1) จนนำไปสู่เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 เหตุการณ์ครั้งนี้ไม่เพียงสร้างความไม่มั่นคงพระทัยกับทหารของชาติเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่ความหวาดระแวงในตัวเสนาบดี หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ ว่าจะมีส่วนรู้เห็นกับคณะผู้ก่อการกบฏด้วยหรือไม่ ซึ่งเป็นที่สงสัยกันอยู่มากในขณะนั้น จากเหตุการณ์ต่างๆ ดังกล่าว ย่อมส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความไม่มั่นคงพระราชหฤทัยในฐานะของพระองค์ท่าน ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ทรงให้ความสำคัญกับพระราชวังสนามจันทร์เปรียบเสมือนฐานที่มั่นส่วนพระองค์ เห็นได้จากพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ทรงกระทำที่พระราชวังสนามจันทร์ตลอดรัชสมัย

3.3 แนวคิดภูมิรัฐศาสตร์

ภูมิรัฐศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่พิจารณาอำนาจทางการเมืองในลักษณะทางกายภาพ (Physical aspects) เพราะฉะนั้นคำว่า ลักษณะทางกายภาพ จึงเป็นการรวมสองลักษณะเข้าด้วยกัน (บรรจบ อิศคุสัย 2515: 1) กล่าวคือ

1. เป็นการพิจารณาตามลักษณะภูมิศาสตร์โดยแท้ คือ พิจารณาอาณาเขต พรมแดน ที่ตั้ง และทรัพยากร
2. เป็นการพิจารณาในลักษณะของเศรษฐศาสตร์ คือ เศรษฐกิจ และความเจริญทางวิทยาศาสตร์

ในการพิจารณาลักษณะทางภูมิรัฐศาสตร์ของจังหวัดนครปฐมที่เกี่ยวกับเรื่องความมั่นคงจึงเป็นการพิจารณาลักษณะภูมิศาสตร์โดยแท้ คือ ที่ตั้ง อาณาเขต ทรัพยากร ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ และอุปสรรคทางธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์เพื่อใช้เป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง กล่าวคือ นครปฐมเป็นจังหวัดที่อยู่ติดกับกรุงเทพมหานคร

ที่ตั้งของพระราชวังสนามจันทร์อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 56 กิโลเมตร ซึ่งในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การเดินทางใช้ทางรถไฟใช้เวลาเพียง 2 ชั่วโมง ทำให้มีความสะดวกในการเดินทาง หากเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นภายในพระนครก็สามารถเดินทางมาตั้งรับที่ นครปฐมได้อย่างรวดเร็ว อาณาเขตของจังหวัดนครปฐมติดต่อกับหลายจังหวัดทำให้มีทางหนีทีไล่ ได้ดี มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เป็นเมืองอยู่ชานน้ำ และมีลักษณะภูมิอากาศที่เหมาะสม ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ แต่มีอุปสรรคตามธรรมชาติอันจะเป็นสิ่งที่ขัดขวางมิให้ข้าศึกติดตาม มาที่นครปฐมได้ง่าย และนครปฐมยังเป็นจังหวัดที่ไม่มีอาณาเขตติดกับทะเลทำให้ปลอดภัยจากการ ถูกโจมตีทางเรือ ซึ่งการรบในสมัยนั้นเรือปืนถือได้ว่าเป็นอาวุธที่สำคัญและมีอาณาภาพในการทำลาย สูง เห็นได้จากกรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่ไทยเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสจนต้องเสียดินแดนและ ผลประโยชน์เป็นจำนวนมาก และที่สำคัญอีกประการคือหากข้าศึกยกเข้ามาทางด้านอื่นๆ เช่น ทาง ทิศใต้ หรือทางทิศตะวันตก เป็นต้น นครปฐมก็สามารถเป็นฐานที่มั่นในการตั้งรับได้ดี จึงกล่าวได้ ว่านครปฐมมีปัจจัยด้านภูมิรัฐศาสตร์ที่ดี ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์

3.4 แนวคิดความมั่นคง

ตลอดระยะเวลาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทย มิได้ถูกภัยคุกคามจากอังกฤษและฝรั่งเศสเหมือนในรัชกาลก่อนๆ อันเนื่องมาจากปัญหาการเมือง ภายในของประเทศจักรวรรดินิยมนั่นเอง แต่พระองค์ก็ได้ทรงนึ่งนอนพระราชหฤทัย พระองค์ยัง ทรงให้ความสำคัญกับปัญหาด้านความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ เห็นได้จากการใช้จ่ายเงิน งบประมาณแผ่นดินไปในเรื่องเกี่ยวกับความมั่นคงของประเทศถึง 1 ใน 4 ของงบประมาณแผ่นดิน ทั้งหมดตลอดรัชสมัย (พรเพ็ญ อันตระกูล 2517: 89) และได้ทรงจัดตั้งกองเสือป่าขึ้นเพื่อที่จะให้ เป็นกำลังเสริมในการช่วยเหลือทหารในการป้องกันประเทศ โดยมีพระราชวังสนามจันทร์เป็นค่าย หลวงซ้อมรบเสือป่าที่สำคัญแห่งหนึ่ง หรืออาจกล่าวได้ว่าพระราชวังสนามจันทร์เป็นศูนย์กลางการ ซ้อมรบเสือป่าที่สำคัญที่สุดในภูมิภาคนี้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ มา ประทับซ้อมรบเป็นประจำทุกปี และพระองค์ยังทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นสถานที่ทดลอง ฝึกยุทธวิธีการรบในรูปแบบต่างๆ เช่น การรบแบบกองโจร ฝึกการปฐมพยาบาลที่เหมือนจริงใน การซ้อมรบ การประดิษฐ์รถโคมฉาย (รถส่องไฟตรวจดูเครื่องบินในเวลากลางคืน) และรถหุ้มเกราะ เพื่อทดลองใช้ในการซ้อมรบ ก่อนจะสั่งซื้อนำเข้ามาจากต่างประเทศ เพื่อมาประจำการในกองทัพบก ในเวลาต่อมา เป็นต้น

3.5 แนวคิดชาตินิยม

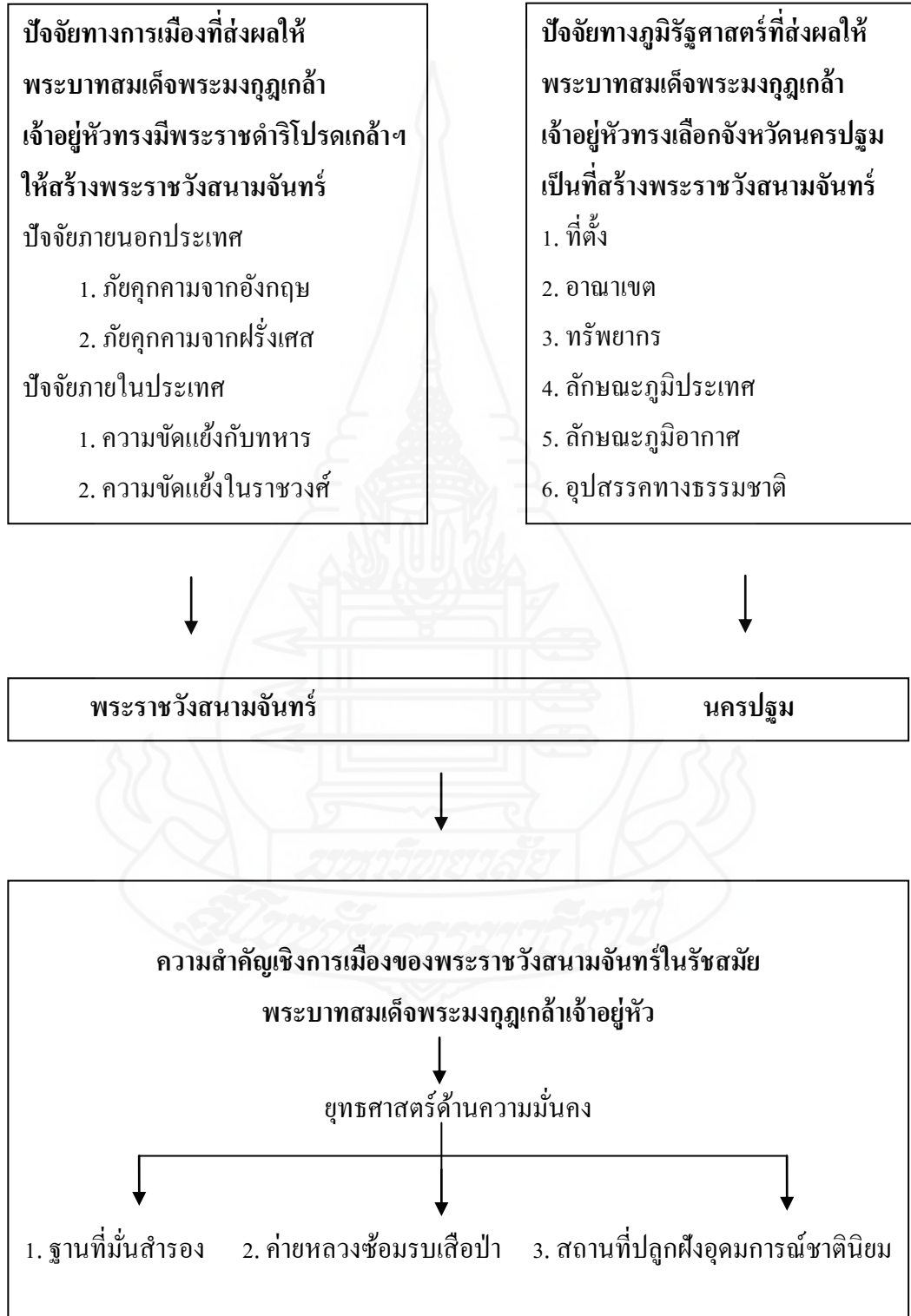
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถือได้ว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของปัญหาทางการเมืองการปกครองที่สำคัญหลายประการ กล่าวคือ ภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก ที่ได้คุกคามไทยเรื่อยมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาจนถึงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนและผลประโยชน์ไปเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับรู้เรื่องราวต่างๆ เป็นอย่างดี ทำให้ทรงเตรียมพร้อมหาทางป้องกันปัญหาภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้น เพราะเป็นสิ่งที่ไม่อาจคาดเดาได้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวจะไม่เกิดขึ้นอีกในรัชสมัยของพระองค์

เหตุการณ์การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการปกครองในต่างประเทศ มาเป็นแบบประชาธิปไตย หรือแบบสาธารณรัฐ เช่น การประกาศใช้รัฐธรรมนูญในประเทศญี่ปุ่น พ.ศ. 2432 การปฏิวัติในอิหร่าน และตุรกี พ.ศ. 2451 และการปฏิวัติในจีน พ.ศ. 2454 เป็นต้น ได้ส่งผลต่อนักคิด นักเขียน ปัญญาชน ผู้มีความรู้ดีเริ่มมีการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลและเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ กบฏ ร.ศ.130 ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลจากการปฏิวัติในจีน เพราะว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติในจีนเพียง 4 เดือน

ตลอดจนปัญหาอิทธิพลของชาวจีนในประเทศไทยที่ส่งผลต่อการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของไทย และการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมตลอดถึงสถาบันกษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพยายามหาทางแก้ไข วิธีการหนึ่งก็คือการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยม เพื่อปลุกจิตสำนึกของคนไทยให้เกิดความสามัคคี มีวินัย และจงรักภักดีต่อสถาบัน ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ตลอดจนการปกครองในระบอบราชาธิปไตย เพื่อเป็นพลังต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงกระทำออกมาใน 4 ลักษณะ กล่าวคือ การใช้บทพระราชนิพนธ์ การใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท การใช้สัญลักษณ์ และการสร้างองค์กรต่างๆ โดยพระราชวังสนามจันทร์มีบทบาทสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่อุดมการณ์นี้

ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎี และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องแล้วสามารถสรุปมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

กรอบแนวคิดของการวิจัย

4. สมมติฐานการวิจัย

4.1 ปัจจัยทางการเมืองภายนอกและภายในประเทศส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์

4.2 ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์

4.3 พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ ความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือ การเป็นฐานที่มั่นสำรอง ค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า และสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม

5. ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาเรื่องความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะศึกษาค้นคว้าตั้งแต่ครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร แล้วเสด็จประพาสเมืองนครปฐม จนกระทั่งเสด็จขึ้นครองราชย์ตลอดระยะเวลา 15 ปี (พ.ศ. 2453 – 2468) ทั้งนี้โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่าที่พบอยู่ในปัจจุบันเป็นหลัก และเสริมด้วยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

6. ข้อยกณฑ์ในการวิจัย

การศึกษาเรื่องความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจมีข้อมูลหลักฐานทางเอกสาร ไม่เพียงพอเพราะบางเรื่องบางเหตุการณ์ไม่มีการบันทึกไว้ จึงอาจทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ขาดหลักฐานข้อมูลในบางเรื่องบางมุมมอง แต่ผู้วิจัยก็พยายามเสริมด้วยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องทางวิชาการที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาในเชิงการเมืองมาก่อน จึงควรนำร่องในการค้นคว้าวิจัยเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาในประเด็นอื่นๆ ต่อไป

7. นิยามศัพท์เฉพาะ

7.1 พระราชวังสนามจันทร์ หมายถึง พระราชวังแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครปฐม สร้างขึ้นโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อ พ.ศ. 2450 ในอดีตภายหลังการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชวังสนามจันทร์กลายเป็นที่ทำการของส่วนราชการต่างๆ ของจังหวัด ปัจจุบันพระราชวังสนามจันทร์อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักพระราชวัง และพื้นที่ส่วนหนึ่งของพระราชวังสนามจันทร์ยังเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

7.2 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หมายถึง พระมหากษัตริย์ไทยลำดับที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2468

7.3 ความสำคัญเชิงการเมือง หมายถึง ความสำคัญของพระราชวังสนามจันทร์ในเชิงยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือ การเป็นฐานที่มั่นสำรอง ค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า และสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม

7.4 ปัจจัยทางการเมือง หมายถึง ปัจจัยทางการเมืองภายนอกประเทศ อันได้แก่ ภัยคุกคามจากอังกฤษ และฝรั่งเศส และปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศ อันได้แก่ ความขัดแย้งกับทหาร และความขัดแย้งในราชวงศ์

7.5 ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ หมายถึง ที่ตั้ง อาณาเขต ทรัพยากร ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ และอุปสรรคทางธรรมชาติ

7.6 กองเสือป่า หมายถึง กองกำลังที่ได้รับการฝึกฝนให้รู้จักการสู้รบ เพื่อจะได้สามารถเป็นกำลังเสริมในการป้องกันประเทศได้ยามมีภัย ประกอบไปด้วย ข้าราชการทหาร พลเรือน และประชาชนโดยทั่วไป จัดตั้งขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2454

7.7 วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 หมายถึง เหตุการณ์อันนำไปสู่การเสียดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893)

7.8 กบฏ ร.ศ. 130 หมายถึง นายทหารหนุ่มกลุ่มหนึ่งที่คิดวางแผนก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่แผนการรั่วไหลจึงได้ถูกจับกุมมีผู้ก่อการประมาณ 100 คน โดยมีร้อยเอกขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) เป็นผู้นำ

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

8.1 เพื่อทราบถึงปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์

8.2 เพื่อทราบถึงปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์

8.3 เพื่อทราบถึงผลลัพธ์ของการใช้พระราชวังสนามจันทร์ในเชิงยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือการเป็นฐานที่มั่นสำรอง ค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า และสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

8.4 เพื่อเป็นพื้นฐานและแนวทางในการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในประเด็นอื่นๆ ต่อไป รวมถึงการศึกษาความเกี่ยวข้องของพระราชวังต่างๆ กับพระมหากษัตริย์พระองค์อื่นๆ

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยสามารถรวบรวมแนวคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าว ได้ดังนี้

1. แนวคิดจักรวรรดินิยม
2. แนวคิดความขัดแย้ง
3. แนวคิดภูมิรัฐศาสตร์
4. แนวคิดความมั่นคง
5. แนวคิดชาตินิยม
6. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์
7. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดจักรวรรดินิยม

1.1 ความหมายของจักรวรรดินิยม

จักรวรรดินิยมเป็นปรากฏการณ์สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์โลก ซึ่งมีผลกระทบต่อสังคมโลกและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งในยุคเริ่มแรกลัทธิจักรวรรดินิยมและยุคต่อๆ มา จักรวรรดินิยมอาจเป็นได้ทั้งสิ่งที่สร้างสรรค์และจรรโลงโลก ถ้าหากไม่มีจักรวรรดินิยมก็ยังคงมีอีกหลายประเทศที่ล่าหลังไม่สามารถเข้ามาสู่สังคมโลกได้ในลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะสังคมบางแห่งก็จะยังคงเป็นสังคมปิดไม่มีการรวมตัวเป็นรัฐชาติ ขาดการติดต่อกับโลกภายนอก ขาดการพัฒนาที่จะก้าวเข้ามาสู่สังคมโลกยุคใหม่ จักรวรรดินิยมจึงเป็นสิ่งที่นำความเจริญเข้าไปสู่ดินแดนที่ล่าหลังเหล่านี้ ขณะเดียวกันจักรวรรดินิยมก็เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งสงคราม การกดขี่ข่มเหงและการเอารัดเอาเปรียบ ของคนกลุ่มหนึ่งต่อคนกลุ่มอื่นหรือชาติอื่น และยังเป็นข้อถกเถียงในกลุ่มนักวิชาการที่ยังหาข้อยุติให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ว่าจักรวรรดินิยมมีส่วนดี เลวอย่างไร แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันก็คือ จักรวรรดินิยมเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการดำเนินนโยบายเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศได้ โดยมีผู้ให้คำจำกัดความของคำว่า “จักรวรรดินิยม” ไว้ต่างๆ กันดังต่อไปนี้

มอริทซ์ จูเลียส บอน (Moritz Julius Bonn, 1937: 605 อ้างถึงใน ชารทอง ทองสวัสดิ์ 2527: 335) กล่าวว่า จักรวรรดินิยมเป็นนโยบายที่มุ่งจะสร้าง รวบรวม หรือคงไว้ซึ่ง อาณาจักร ซึ่งก็คือการเป็นรัฐที่มีขนาดใหญ่และประกอบไปด้วยคนต่างสัญชาติแต่อยู่ภายใต้ เจตจำนงเดียวกัน

ชาร์ลส์ เอ เบียร์ด (Charles A. Beard, 1946: 113 อ้างถึงใน ชารทอง ทองสวัสดิ์ 2527: 335) กล่าวว่า จักรวรรดินิยมคือ ลักษณะของการใช้เครื่องมือทางการเมือง และการทูต เพื่อยึด ครองดินแดนของเผ่าพันธุ์หรือชนชาติอื่น และเพื่อหาโอกาสในการส่งเสริมอุตสาหกรรมการค้า และการลงทุน

ปาร์เกอร์ ที มูน (Parker T. Moon, 1926: 33 อ้างถึงใน ชารทอง ทองสวัสดิ์ 2527: 335) กล่าวว่า จักรวรรดินิยม หมายถึง การครอบงำคนที่ไม่ใช่เชื้อสายเผ่าพันธุ์ยุโรปโดยคนยุโรป

ชารทอง ทองสวัสดิ์ (2527: 336-337) ได้ให้คำนิยามความหมายของจักรวรรดินิยม ว่าเป็นการขยายอำนาจของคนกลุ่มหนึ่งหรือชาติหนึ่งเข้าครอบงำเหนือคนต่างชาติในต่างแดน

ถาวร สุขากันยา (2533: 1) จักรวรรดินิยมนั้นถูกใช้ในหลายความหมาย ส่วนใหญ่ ใช้กันมากจะมีลักษณะคุณค่า (Value) ของอารมณ์แฝงอยู่เพื่อบ่งชี้ถึงพฤติกรรมอันก้าวร้าวที่รัฐหนึ่ง กระทำอีกรัฐหนึ่ง จักรวรรดินิยมมักจะหมายถึงความพยายามของรัฐฯ หนึ่งที่จะควบคุม หรือ บังคับ หรือ ชักจูง รัฐอีกรัฐหนึ่ง ให้อยู่ในอำนาจของตน

ทฤษฎีว่าด้วยจักรวรรดินิยมของ เลนิน (Leninist Imperialism อ้างถึงใน ถาวร สุขากันยา 2533: 67-73) อธิบายว่า พฤติกรรมทางการเมืองใดก็ตามล้วนสืบเนื่องมาจากแรงจูงใจทาง เศรษฐกิจ ดังนั้นเมื่อฝ่ายทุนนิยมผลิตสินค้าออกมามากมายจนเกินกว่าที่ตลาดภายในประเทศจะ สามารถบริโภคได้หมด ฝ่ายทุนนิยมจึงต้องหันไปสนใจกับดินแดนอื่น พยายามเอาดินแดนอื่นมาอยู่ ใต้อิทธิพลของตน เพื่อที่จะสามารถควบคุมตลาดภายในของดินแดนเหล่านั้นได้อย่างเต็มที่ ตลาด เหล่านี้จะเป็นที่ระบายสินค้าและทุนส่วนเกินออกไปจากประเทศของตน

ลัทธิอาณานิคม เป็นคำที่มักจะใช้ควบคู่ไปกับคำว่าจักรวรรดินิยมอยู่เสมอ มีผู้ให้ ความหมายและชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างจักรวรรดินิยมและลัทธิอาณานิคมไว้ว่า

เจ เอ ฮอบสัน (J. A. Hobson, 1938: 7 อ้างถึงใน ชารทอง ทองสวัสดิ์ 2527: 336) กล่าวว่า ลัทธิอาณานิคม เป็นลักษณะธรรมชาติของคนที่ยิ่งไหลออกไปนอกดินแดนของตน และ ใช้อำนาจในฐานะเจ้าอาณานิคม เพื่อปลุกฝังอารยธรรมของตนในสภาพแวดล้อมใหม่ที่ตนเข้าไปอยู่

อี เอ็ม วินสตัน (E. M. Winston, 1948: 4 อ้างถึงใน ชารทอง ทองสวัสดิ์ 2527: 336) กล่าวว่า ลัทธิอาณานิคม คือ การเข้าครอบครองดินแดนที่ยังไม่มีใครครอบครอง โดยมีความขัดแย้ง แต่เพียงเล็กน้อย หรืออาจจะไม่มีเลย และเป็นความต้องการของชาวยุโรปที่จะหาที่อยู่ใหม่ และ

จักรวรรดินิยมนั้นเป็นเรื่องของการแสวงหาผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างมีแบบแผน มีการใช้กำลังทหาร และความก้าวร้าวมากกว่าลัทธิอาณานิคม

จอห์น จี สเตรสซิงเกอร์ (John G. Stressinger, 1975: 86 อ้างถึงใน ชารทองทองสวัสดิ์ 2527: 336) อธิบายว่า จักรวรรดินิยมชี้ให้เห็นถึงกระบวนการที่สองฝ่ายสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน โดยอยู่บนพื้นฐานของการใช้อำนาจที่ฝ่ายหนึ่งอยู่เหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ส่วนอาณานิคมนั้นเป็นคำที่ใช้หลังจากที่ทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์ต่อกัน แล้วโดยชี้ให้เห็นดังแบบแผนของฝ่ายหนึ่งเข้าไปใช้อำนาจปกครองหรือครอบงำอีกฝ่ายหนึ่ง

1.2 วิวัฒนาการของจักรวรรดินิยม

ดังที่ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า มีผู้ให้คำนิยามคำว่า “จักรวรรดินิยม” ไว้แตกต่างกันมากมายหลายประการ แต่สามารถสรุปคำนิยามที่เป็นสาระสำคัญของจักรวรรดินิยมได้คือ การขยายอำนาจของคนกลุ่มหนึ่งหรือชาติหนึ่งเข้าครอบงำเหนือคนชาติอื่นในต่างแดน ซึ่งถ้าหากจะถือตามคำนิยามนี้แล้วก็เป็นที่ยอมรับกันว่าจักรวรรดินิยมเริ่มปรากฏตัวขึ้นในสังคมโลกตั้งแต่เมื่อใด เพราะการขยายตัว สร้างอาณาจักรและรวมเอาชาวต่างชาติมาไว้ภายใต้การปกครองของตนได้มีมาแต่ยุคโบราณแล้ว ถ้ามองจากทฤษฎีของพวกมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์แล้ว จักรวรรดินิยมเป็นการผูกขาดหรือเป็นขั้นตอนสุดท้ายของลัทธิทุนนิยม ซึ่งเริ่มประมาณ ค.ศ. 1900 และดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน ทฤษฎีนี้แทบจะไม่กล่าวถึงอาณาจักรในยุคก่อนๆ หรือลัทธิทุนนิยมก่อนปี 1900 เลย แต่มุ่งที่จะอธิบายถึงเหตุการณ์ในศตวรรษที่ 20 เท่านั้น ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบทุนนิยมในสหรัฐอเมริกาและยุโรปและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทุนนิยมเหล่านี้กับประเทศอื่นๆ เป็นสำคัญ นอกจากนี้ทฤษฎีของพวกมาร์กซิสต์ยังถือว่า การขยายดินแดนและการแข่งขันเพื่ออำนาจระหว่างรัฐต่างๆ เป็นเรื่องของวัตถุมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของอุดมการณ์หรือการเมือง เมื่อเป็นดังนี้ จักรวรรดินิยมในทรรศนะของพวกมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ จึงเป็นการอธิบายเหตุการณ์ของสังคมโลกช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เท่านั้น

อย่างไรก็ตามถ้าพูดถึงจักรวรรดินิยมตามทรรศนะของนักประวัติศาสตร์แล้ว ก็สามารแบ่งออกได้เป็น 2 ยุค คือ จักรวรรดินิยมยุคเก่าและยุคใหม่ จักรวรรดินิยมยุคเก่าอยู่ในช่วงเวลาประมาณ ค.ศ. 1492 ถึง ค.ศ. 1763 ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “ยุคแห่งการค้นพบ” (The Age of Discovery) และเป็นครั้งแรกที่ยุโรปขยายตัวเข้าไปในทวีปแอฟริกา เอเชีย และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก ส่วนจักรวรรดินิยมยุคใหม่เริ่มต้นราวๆ ค.ศ. 1870 เป็นต้นมา

1.2.1 สาเหตุการเกิดจักรวรรดินิยมยุคเก่า

การขยายตัวของจักรวรรดินิยมยุคเก่า เกิดจากสาเหตุหลายประการ (ชารทองทองสวัสดิ์ 2527: 338-339) ดังต่อไปนี้

ประการแรก เกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ เช่น การเดินเรือ การพิมพ์ การธนาคาร ความรู้ทางด้านภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ การสร้างถนนและ ป้อมปราการ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชาวยุโรปสามารถเอาชนะชาติอื่นที่มีใช้ ชาวยุโรปได้โดยง่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพราะความก้าวหน้าทางการเดินเรือและการสร้าง เรือจึงทำให้พ่อค้าเหล่านี้สามารถเดินทางอ้อมทวีปแอฟริกา ข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก และได้ ค้นพบเส้นทางเดินเรือใหม่ จนในที่สุดสามารถที่จะเดินทางรอบโลกได้อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ในยุคนี้มีการสร้างเรือขนาดใหญ่ สร้างถนน ทำให้การค้าเดินไปได้โดยสะดวก เมื่อเป็นดังนี้ เศรษฐกิจของยุโรปจึงขยายตัวรวดเร็วขึ้น การมีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นทำให้เกิดความต้องการ สินค้า วัตถุดิบ จากภายนอกมากยิ่งขึ้น รัฐก็ต้องพยายามหาดินแดนมาเป็นของตนเองมากขึ้น เพื่อนำเอา สินค้าที่ตนต้องการมาป้อนตลาดภายในยุโรป

ประการที่สอง ขณะนั้นชาวยุโรปเริ่มมีความตื่นตัวในเรื่องชาตินิยมมากขึ้น และต้องการสร้างความมั่งคั่งและสร้างอำนาจให้กับประเทศของตน โดยยึดเอาลัทธิพาณิชย์นิยมเป็น นโยบายสำคัญเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ลัทธิพาณิชย์นิยมในยุคนี้เฟื่องฟูมาก ประเทศ เหล่านี้จึงพยายามทุกวิถีทางที่จะเข้าครอบครองดินแดนภายนอกทวีปยุโรปเพื่อนำเอาความมั่งคั่งจาก ดินแดนเหล่านี้มาสู่ประเทศของตน รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนนักเดินเรือให้แสวงโชคมากขึ้น จนถึงขนาดพ่อค้าทางทะเลได้รับการสนับสนุนให้เข้าร่วมอยู่ในกองทัพเรือ เพื่อจะได้เข้าไปถึง ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์และสามารถดักตวงผลประโยชน์จากผู้ที่อ่อนแอกว่าได้ ได้มีการอุดหนุนโดย วิธีต่างๆ กันให้พ่อค้าค้ากำไร

ประการที่สาม อาจกล่าวได้ว่า เงินและทองเป็นสาเหตุสำคัญของการ ขยายตัวและการพยายามค้นพบดินแดนใหม่รวมทั้งการเข้าไปครอบครองดินแดนอื่นของชาติยุโรป ในยุคนี้เองที่รัฐชาติเริ่มก่อตัวขึ้น กษัตริย์ต้องการเงินและทองมาบำรุงราชวงศ์ เพื่อเพิ่มพูนอำนาจ ของพระองค์เอง และเพื่อจ้างทหารหรือเพื่อการสงคราม การพบแหล่งโลหะมีค่าในดินแดนใหม่จะ ทำให้กษัตริย์สามารถเก็บภาษีได้มากขึ้น จากการที่การค้าขยายตัวออกไปและการเกิดสงคราม ครุเศดทำให้ยุโรปเริ่มขยายอำนาจของตนออกไปกว้างขวางยิ่งขึ้น เพราะได้ส่งทหารเข้ารุกราน ดินแดนของพวกมุสลิมทำให้โลหะมีค่าเหล่านี้กลับกลายเป็นสิ่งที่หายากและเป็นที่ต้องการมากขึ้น บางประเทศไม่สู้เดือดร้อนมากนักในเรื่องโลหะ เงินและทอง เช่น อิตาลี สามารถผูกขาดการค้าและ เส้นทางไปสู่เอเชียจึงสามารถขนโลหะเหล่านี้มาจากเอเชียได้ เยอรมันมีเหมืองทองของตนเอง และ สามารถค้าขายมีกำไรอย่างดี เป็นต้น ส่วนบางประเทศนั้นไม่สามารถหาทองและเงินได้ด้วยวิธี ดังกล่าวจึงพยายามหาทางที่จะมีการค้าขายโดยตรงกับประเทศตะวันออกบ้าง

ประการที่สี่ การรวมตัวของอิตาลีเป็นรัฐที่เข้มแข็งขึ้นในยุโรป และด้วยทำเลที่ตั้งที่อยู่บนเส้นเขตแดนระหว่างยุโรปกับเอเชีย ทำให้สามารถผูกขาดเส้นทางบกซึ่งเชื่อมระหว่างทะเลเมดิเตอร์เรเนียนด้านตะวันออกกับประเทศในทวีปเอเชียไว้ได้ ได้มีการนำเอาสินค้า เช่น อัญมณี ยา น้ำหอม ไม้ แพรพรรณบางชนิดเข้ามาทางยุโรปโดยเส้นทางนี้ เพื่อนำมาใช้ในราคาถูกลงหรือขายเพื่อหวังกำไรเพราะสินค้าเหล่านี้เป็นสิ่งที่ปรารถนาของชนชั้นสูง เมื่อเป็นเช่นนี้การควบคุมเส้นทางนี้ไว้ได้ก็เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวยุโรปได้ขยายตัวเข้าไปติดต่อกับประเทศตะวันออกไกล และได้เดินทางไปค้นพบดินแดนใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ประการสุดท้าย เป็นเหตุผลทางศาสนา รัฐต่างๆ ในยุโรปได้เอาศาสนามาใช้เพื่อขยายอำนาจของตน ได้มีการส่งเสริมพวกนักสอนศาสนาให้เผยแผ่ศาสนา เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของตนที่จะต้องเผยแผ่คริสต์ศาสนา ในยุคนี้เชื่อว่ากษัตริย์ควรจะเป็นผู้กำหนดศาสนาของผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง ด้วยเหตุนี้เมื่อคนพื้นเมืองถูกบังคับให้อยู่ภายใต้การปกครองของชาวยุโรปเขาเหล่านั้นก็ควรจะต้องเปลี่ยนศาสนาตามไปด้วย จึงทำให้มีความพยายามในการขยายอาณาเขตไปเรื่อยๆ และพวกนักสอนศาสนาที่จะเข้าไปดำเนินการเปลี่ยนศาสนาคนใต้ปกครองของตนให้นับถือคริสต์ศาสนา จึงนับว่าศาสนาก็มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการล่าอาณานิคมด้วยเช่นกัน

1.2.2 สาเหตุการเกิดจักรวรรดินิยมยุคใหม่

จักรวรรดินิยมยุคใหม่เกิดขึ้นเนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมเมื่อหลายประเทศในยุโรปมีการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยที่อังกฤษเป็นผู้เผยแพร่วิทยาการนี้ให้กับภาคพื้นทวีปยุโรป ประเทศยุโรปเหล่านี้จึงสามารถที่จะรับเอาเทคโนโลยีไปพัฒนาอุตสาหกรรมของตนเองให้เจริญทัดเทียมกับอังกฤษ และในที่สุดก็สามารถผลิตสินค้าของตนออกขายในตลาดโลกได้ อังกฤษซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการปฏิวัติอุตสาหกรรมก่อนผู้อื่นเริ่มรู้สึกรู้ว่าตนเองมีคู่แข่ง และคู่แข่งนั้นมักจะสร้างกำแพงภาษีเพื่อรักษาตลาดภายในของตน และขณะเดียวกันก็พยายามแย่งตลาดอื่นๆ มาจากอังกฤษ เยอรมนีได้กลายมาเป็นคู่แข่งรายสำคัญของอังกฤษในช่วงทศวรรษที่ 1880 เยอรมนีก้าวเข้ามาเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่สำคัญ และได้ปฏิบัติเช่นเดียวกันกับประเทศยุโรปอื่นๆ ที่ได้มีการสร้างกำแพงภาษีป้องกันสินค้าจากภายนอกเข้าไปในตลาดของตน และขณะเดียวกันเยอรมนีก็พยายามส่งสินค้าเข้าไปในตลาดอังกฤษซึ่งยังคงยึดนโยบายการค้าเสรี อาณานิคมที่อังกฤษครอบครองอยู่ก็พยายามสร้างกำแพงภาษีป้องกันสินค้าจากเมืองแม่ของตน ทำให้อังกฤษประสบความลำบากเพราะส่งสินค้าออกได้น้อย และขณะเดียวกันสินค้าขาเข้าก็มีราคาสูงขึ้น อังกฤษจึงมีความต้องการทั้งตลาดขายสินค้า ตลาดการลงทุน วัตถุดิบ และอังกฤษมีเครื่องมือในการดำเนินการค้า เช่น การขนส่งที่ก้าวหน้าและอำนาจทางทะเลอยู่อย่างครบครัน อังกฤษจึงเริ่มแข่งขันในการหาอาณานิคมเพิ่มขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจอันเป็นผลสืบ

เนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ยิ่งไปกว่านั้นศักดิ์ศรีของประเทศในขณะนั้น ส่วนหนึ่งก็วัดโดยขนาดของอาณานิคมของประเทศที่มีอยู่ ดังนั้นการมีอาณานิคมจึงเป็นการรักษาศักดิ์ศรีของประเทศจักรวรรดินิยมไปในตัวด้วย

ในระยะต้นของจักรวรรดินิยมยุคใหม่แม้อังกฤษจะไม่ต้องการผนวกดินแดนเพราะเกรงจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นทั้งในด้านการบริหารและการป้องกันอาณานิคมของตน แต่อังกฤษก็เริ่มขยายตัวโดยเข้าไปยึดครองโกลด์ โคสต์ (Gold Coast) ในแอฟริกา (ปัจจุบันคือประเทศกานา) ซึ่งเดิมเป็นของดัตช์ เข้ามาแทรกแซงในแหลมมลายูและมารวมมาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอินเดีย การขยายตัวของอังกฤษทำให้เกิดการต่อต้านจากประเทศจักรวรรดินิยมอื่นๆ ส่วนฝรั่งเศสนั้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงที่จักรวรรดินิยมหยุดการขยายตัวไประยะหนึ่ง ฝรั่งเศสจึงได้สูญเสียอาณานิคมไปเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเมื่อมีการแข่งขันกันขึ้นอีกในยุคใหม่ ฝรั่งเศสจึงได้ขยายตัวเข้าไปในแอฟริกา แปซิฟิก อินเดีย ส่วนประเทศยุโรปอื่นที่มีอาณานิคมอยู่ในขณะนั้น เช่น เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ ก็พยายามขยายตัวออกไป ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ยุโรปก็ได้แบ่งแยกแอฟริกาและเข้ายึดครองบางส่วนของเอเชีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิก (ธารทอง ทองสวัสดิ์ 2527: 344-345)

1.3 ลักษณะการครอบงำของจักรวรรดินิยม

ลักษณะการครอบงำของลัทธิจักรวรรดินิยมสามารถจำแนกออกได้เป็น 4 รูปแบบ (ถาวร สุขากันยา 2533: 1-3) ดังต่อไปนี้

1.3.1 การครอบงำทางการเมือง จักรวรรดินิยมทางการเมืองจะมาจากกระบวนการเมืองที่ตั้งเป้าหมาย “จักรวรรดินิยม” เพื่อเสริมสร้างอำนาจของระบบ ซึ่งอาจจะเป็นการเสริมสร้างอำนาจโดยตรง โดยการเกณฑ์พลเมืองของประเทศที่เป็นเมืองขึ้นเข้ามาในระบบทหารของตน ทำให้ประเทศจักรวรรดินิยมมีกำลังทหารเพิ่มพูนขึ้น หรือโดยการยึดครองและผูกขาดปัจจัยบางอย่าง ทำให้ชาตินั้นมีหลักประกันในปริมาณของวัตถุดิบนั้นๆ หรือโดยการยึดครองดินแดนที่สำคัญทางยุทธศาสตร์ เช่น ช่องแคบที่สามารถควบคุมการเดินเรือเข้าออกระหว่างน่านน้ำต่างๆ ส่วนการเสริมอำนาจโดยทางอ้อมนั้น ก็ออกมาในรูปแบบของการได้เกียรติภูมิ และเพิ่มอำนาจของการต่อรองของประเทศจักรวรรดินิยม และเบี่ยงเบนความตึงเครียดภายในประเทศ

1.3.2 การครอบงำทางเศรษฐกิจ จักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจเป็นความพยายามหรือ นโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศหนึ่ง กระทำเพื่อมุ่งหวังที่จะครอบงำ หรือหันเหระบบเศรษฐกิจของอีกประเทศหนึ่ง ให้พัฒนาไปในทิศทางที่ฝ่ายกระทำการต้องการ ซึ่งถ้ากระทำได้สำเร็จประเทศที่เป็นเป้าหมายก็จะมีระบบเศรษฐกิจที่ตอบสนองความต้องการของประเทศเจ้าของ

นโยบาย หรือมีโครงสร้างของระบบที่เสริม (Complement) กับประเทศที่เป็นศูนย์กลาง ส่วนใหญ่ ระบบเศรษฐกิจของเมืองขึ้นมักจะเกิดขึ้นมาทีหลัง หลังจากที่จักรวรรดินิยมทางการเมืองได้ประสบความสำเร็จแล้ว

1.3.3 การครอบงำทางวัฒนธรรม เป็นการครอบงำที่แฝงอยู่ในจักรวรรดินิยมทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยวัฒนธรรมของประเทศที่เหนือกว่าจะค่อยๆ เข้ามาครอบงำประเทศที่เป็นเบี้ยล่าง ซึ่งมักจะปรากฏออกมาในรูปแบบของภาษา การแต่งกาย รสนิยมทางโภชนาการ การศึกษา ศาสนา ตลอดจนโลกทัศน์ที่มีต่อตัวเอง ต่อระบบเศรษฐกิจ ต่อระบบการเมือง และแม้กระทั่งคุณค่า (Value) บางอย่าง เช่น ความสวย ความงาม รสนิยม เป็นต้น ก็เปลี่ยนแปลงไป

1.3.4 การครอบงำทางสังคม เป็นมิติหนึ่งของจักรวรรดินิยม โดยสังคมที่เหนือกว่าจะมีอิทธิพลต่อสังคมที่ถูกครอบงำ ซึ่งจะแสดงออกมาในรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยชนชั้นปกครอง (Power Elite) ในประเทศที่ถูกครอบงำนั้น ก็จะมีส่วนผูกพันที่ใกล้ชิดกับสังคมของประเทศจักรวรรดินิยม หรือมีกลุ่มสังคม หรือชนชั้นใหม่เกิดขึ้น ที่มีผลประโยชน์ผูกพันกับประเทศจักรวรรดินิยม มีวัฒนธรรมโน้มเอียงไปทางชาติที่เป็นนาย แม้กระทั่งในเรื่องเชื้อชาติ ก็อาจจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากการแต่งงานข้ามกลุ่ม เกิดเป็นชนชาติใหม่ที่ผสมผสานระหว่างผู้มายึดครองและชนพื้นเมือง ผลลัพธ์ทางสังคมเหล่านี้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมของชนชั้นกลุ่มนายทุนนายหน้า (Comprador Bourgeoisie) กลุ่มพวกลูกครึ่ง เช่น พวก Mulato, Mestizo, Anglo-Indian, Eurasian, Amerinasian เป็นต้น ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของการที่ชาติหนึ่งเข้ามามีอิทธิพลเหนือกว่าอีกชาติหนึ่งอย่างแน่นแฟ้นและยาวนาน

1.4 การเสื่อมสลายของจักรวรรดินิยม

จักรวรรดินิยมเริ่มเสื่อมอิทธิพลลงในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ด้วยเหตุผลหลายประการ (ซารทอง ทองสวัสดิ์ 2527: 346-347) ดังต่อไปนี้

ประการที่หนึ่ง เนื่องมาจากการตื่นตัวของลัทธิชาตินิยมในหมู่ผู้นำของดินแดนอาณานิคม ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการทำให้มีการติดต่อระหว่างประเทศจักรวรรดินิยมและดินแดนอาณานิคมใกล้ชิดกันยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ผู้นำในดินแดนอาณานิคมได้มีโอกาสไปศึกษาและรับรู้ระบบการบริหาร การปกครอง และสภาพสังคมของประเทศจักรวรรดินิยมซึ่งเป็นเมืองแม่ของตน ขณะนั้นประเทศในยุโรปได้มีลักษณะเป็นรัฐชาติและมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแล้ว ผู้นำของดินแดนอาณานิคมจึงต้องการให้ดินแดนของตนได้มีโอกาสปกครองตนเองเช่นประเทศที่เจริญแล้วในยุโรปบ้าง จึงได้มีการรวมตัวกันขึ้นต่อต้านประเทศจักรวรรดินิยม และเรียกร้องเอกราช

ประการที่สอง สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่ยึดมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปไตย และยึดหลักการกำหนดอนาคตตนเอง เริ่มก้าวเข้ามาเป็นมหาอำนาจชั้นนำหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ทำให้การเรียกร้องเอกราชของดินแดนอาณานิคมมีน้ำหนัก ได้รับการสนับสนุนจาก สหรัฐอเมริกามากยิ่งขึ้น

ประการที่สาม เริ่มมีความรู้สึกโดยทั่วไปในหมู่ประเทศจักรวรรดินิยม ว่าการมีอาณานิคมเป็นการสิ้นเปลืองเพราะจะต้องเข้าไปทำการปกครองดินแดนของผู้อื่น

ประการที่สี่ สงครามโลกทั้งสองครั้งทำให้บรรดาประเทศจักรวรรดินิยมต่างๆ อ่อนกำลังลง จนไม่สามารถจะปกครองดินแดนที่ไกลออกไปได้ และบางประเทศก็เสียอาณานิคมของตนไปจนหมดสิ้นในระหว่างสงคราม

ประการที่ห้า หลังสงครามโลกทั้งสองครั้งได้มีความพยายามจัดระเบียบโลกใหม่ โดยให้องค์การระหว่างประเทศคือ สันนิบาตชาติและองค์การสหประชาชาติเข้ามามีบทบาทในการปลดปล่อยอาณานิคม จนทำให้เกิดมีประเทศใหม่ขึ้นอีกอย่างมากภายในช่วงระยะเวลา 30 ปี ที่ผ่านมา และเป็นการสิ้นสุดจักรวรรดินิยม ในความหมายที่ว่าเป็นการเข้าไปผนวกดินแดนของผู้อื่นเข้าไว้ภายใต้การปกครองของตน แต่ยังคงมีการใช้คำว่าจักรวรรดินิยมกันอยู่ในปัจจุบันนี้ในความหมายของการแข่งขันต่อสู้ทางอุดมการณ์ เช่นปัจจุบันที่ต่างฝ่ายต่างกล่าวหากันว่าเป็นจักรวรรดินิยม

การนำแนวคิดจักรวรรดินิยมมากล่าวในที่นี้ ก็เพื่อนำมาอธิบายปัญหาภัยคุกคามที่เกิดขึ้นจากการล่าอาณานิคมของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก อันได้แก่ ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส ที่ได้เริ่มเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา และได้ส่งผลกระทบต่ออิทธิพลของไทยเป็นอันมากในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น กรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ มาโดยตลอด จึงทรงมีแนวพระราชดำริวางแผนป้องกันปัญหาภัยคุกคามที่อาจเกิด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้นที่จังหวัดนครปฐมเพื่อใช้เป็นฐานที่มั่นสำรอง

2. แนวคิดความขัดแย้ง

2.1 ความหมายของความขัดแย้ง

ความขัดแย้ง (Conflict) ตามความหมายรากศัพท์ภาษาละตินแปลว่า “การต่อสู้” ดังนั้นความหมายที่แท้จริงของความขัดแย้ง จึงควรจะหมายถึง “การต่อสู้ระหว่างสองฝ่าย เพื่อ

ตัดสินใจว่าจะเลือกอย่างไรอย่างหนึ่งหรือเลือกหลายอย่าง” (กิติมา ปรีดีคิลก 2529: 294-295) ส่วนนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของความขัดแย้งไว้หลากหลาย ดังนี้

เสาวคนธ์ สุดสวาสดี (2529: 42) กล่าวว่า ความขัดแย้ง หมายถึง “การแข่งขันในเรื่องค่านิยม (Values) เพื่อให้ได้มาซึ่งสถานภาพ อำนาจ และทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยมุ่งหมายเอาชนะคู่กรณี”

อุทัย หิรัญโต (2522: 63) กล่าวว่า ความขัดแย้ง หมายถึง “การปะทะทางสังคมแบบหนึ่งที่เป็นการทำลายบุคคลหรือกลุ่มฝ่ายตรงข้าม ความขัดแย้งเกิดขึ้นเพราะความไม่ลงรอยกัน ซึ่งอาจเป็นความคิดเห็น ผลประโยชน์หรือวิถีชีวิต”

ริชาร์ด เอส ลาซารัส (Richard S. Lazarus, 1963: 37-40 อ้างถึงใน ชาติชาย ไชยพิมล 2540: 8) กล่าวว่า ความขัดแย้ง หมายถึง “ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเสมอ สามารถสังเกตได้จากพฤติกรรมของมนุษย์” ทั้งนี้โดยมีรากฐานเริ่มต้นมาจากจิตใจของแต่ละบุคคลที่ไม่เหมือนกัน ด้วยมีความต้องการ (Need) ที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์กันของมนุษย์จึงอาจนำมาซึ่งความขัดแย้งได้

ฮาโรลด์ เอฟ กอร์ทเนอร์ (Horold F. Gortner, 1977: 195 อ้างถึงใน ชาติชาย ไชยพิมล 2540: 8) กล่าวว่า ความขัดแย้ง หมายถึง “การต่อสู้ระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย หรือมากกว่า เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากร (Resources) หรือให้เป็นไปตามแนวคิดของตน”

แอนดรู เจ ดูบริน (Andrew J. Dubrin, 1984: 346 อ้างถึงใน ชาติชาย ไชยพิมล 2540: 9) กล่าวว่า ความขัดแย้ง หมายถึง “การขัดขวางของบุคคลอื่น หรือการใช้กำลังที่ก่อให้เกิดภาวะความตึงเครียดขึ้นมา ซึ่งภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มคน 2 กลุ่มหรือมากกว่า อาจเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร หรือประเทศ ต่างก็รับรู้ถึงเป้าหมายคุณค่าหรือเหตุการณ์ที่ไม่สามารถร่วมกันได้”

แอล เอ คอเซอร์ (L. A. Coser, 1958: 8 อ้างถึงใน ชาติชาย ไชยพิมล 2540: 10) กล่าวว่า ความขัดแย้งหมายถึง “การต่อสู้กันในเรื่องสิ่งของที่มีคุณค่า (Values) และการอ้างเป็นเจ้าของในสถานภาพ อำนาจ และทรัพยากรที่หายาก ซึ่งเป็นเป้าหมายของฝ่ายตรงข้ามที่จะล้มล้างทำให้เกิดความเสียหายหรือกำจัดไม่ให้คู่แข่งได้รับสิ่งเหล่านั้น”

เดวิด ดับบลิว จอห์นสัน และ แฟรงค์ พี จอห์นสัน (David W. Johnson and Frank P. Johnson, 1975: 136-137 อ้างถึงใน ชาติชาย ไชยพิมล 2540: 10) กล่าวว่า ความขัดแย้ง หมายถึง “การที่กิจกรรมหนึ่งเกิดขึ้นในลักษณะที่ขัดแย้ง ขัดขวางขัดกันหรือรบกวนอีกกิจกรรมหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นเสียหายและดำเนินไปได้โดยยาก หรือมีผลน้อยลงในทางใด ทางหนึ่ง”

อัลเบิร์ต เอฟ เอลดริจ (Albert F. Eldridge, 1979: 3 อ้างถึงใน ชาติชาย ไชยพิมล 2540: 10) กล่าวว่า ความขัดแย้ง หมายถึง “สภาวะการที่ผู้กระทำคนหนึ่ง (ซึ่งอาจเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล หรือประเทศก็ได้) มีความเกี่ยวพันในการขัดขวางผู้กระทำคนอื่นๆ ที่มุ่งไปยังเป้าหมาย ที่ไปด้วยกัน ไม่ได้กับตน (ด้วยความรุนแรง หรือไม่รุนแรง)”

จากแนวความคิดของนักวิชาการที่กล่าวไว้ข้างต้นสรุปได้ว่าความขัดแย้งหมายถึงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรหรือประเทศตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไปในการต่อสู้กันเพื่อป้องกัน ขัดขวาง มิให้ฝ่ายที่ตรงข้ามกับตนบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการนั่นเอง

2.2 ลักษณะของความขัดแย้ง

เจมส์ ซี มาร์ช และเฮอริเบิร์ต เอ ไชมอน (James C. March and Herbert A. Simon, 1958: 112-113 อ้างถึงใน ชาติชาย ไชยพิมล 2540: 11) ได้แบ่งลักษณะของความขัดแย้งไว้เป็น 3 ลักษณะด้วยกัน คือ

2.2.1 ความขัดแย้งของบุคคล (Individual Conflict) เป็นความขัดแย้งที่แต่ละบุคคลจะต้องประสบอย่างที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ในเมื่ออยู่ในฐานะที่จะต้องเป็นผู้เลือกหรือผู้ออกเสียงตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นความขัดแย้งที่บุคคลจะต้องเผชิญกับภาวะแห่งการตัดสินใจที่จะต้องเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตนเองปรารถนามากที่สุด

2.2.2 ความขัดแย้งภายในองค์กร (Organization Conflict) เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบุคคลภายในองค์กรเดียวกัน

2.2.3 ความขัดแย้งระหว่างองค์กร (Interorganization Conflict) เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มภายในองค์กรหนึ่งกับกลุ่มภายในอีกองค์กรหนึ่ง

2.3 ประเภทของความขัดแย้ง (Types of Conflict)

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในลักษณะต่างๆ นั้น แท้ที่จริงแล้วยังคงมีอีกหลายรูปแบบหลายประเภทด้วยกันกล่าวคืออาจเป็นความขัดแย้งที่มีความเข้าใจแตกต่างกัน เป็นต้น สำหรับ อร่ามศรี ศิริพันธ์ (2525: 54) ได้แบ่งประเภทของความขัดแย้งไว้ 3 ประเภทด้วยกัน คือ

2.3.1 ความขัดแย้งในด้านแนวความคิด เนื่องจากคนมีความคิดเป็นของตนเอง ซึ่งอาจได้จากการศึกษาหรือประสบการณ์ มีความเชื่อมั่นอุดมการณ์ที่มีระดับการเปลี่ยนแปลงยากหรือง่ายต่างกันออกไป ในเมื่อแต่ละฝ่ายพร้อมที่จะพิสูจน์เพื่อที่จะชนะอีกฝ่ายหนึ่ง

2.3.2 ความขัดแย้งในด้านวิธีการปฏิบัติ มาจากการที่แต่ละคนมีความถนัด ความพอใจ ค่านิยม บุคลิกภาพ และความเคยชินที่แตกต่างกัน อาจเกิดขึ้นจากการมีความเห็นในจุดเริ่มต้นของงาน รายละเอียดในขั้นตอนการปฏิบัติงานที่แตกต่างกันออกไป

2.3.3 ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ โดยเฉพาะในเรื่องของสิ่งที่มีคุณค่าที่มีอยู่อย่างจำกัด แต่มีคนต้องการจำนวนมาก คล้ายกับทรัพยากรธรรมชาติซึ่งหายากและมีอยู่อย่างจำกัด ตามทัศนะของ เลวิส โคเซอร์ (Lewis Coser อ้างถึงใน อรุณ รักธรรม 2526: 8) ได้แยกความขัดแย้งออกเป็นสองประการด้วยกันคือ

- 1) ความขัดแย้งที่แท้จริง (Realistic Conflict) เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากความผิดหวัง เนื่องจากไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา
- 2) ความขัดแย้งที่ไม่จริง (Non-Realistic Conflict) เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากความตึงเครียด (tension) และความต้องการจะผ่อนคลายความตึงเครียด ในเชิงก้าวร้าวต่อสิ่งอื่นมากกว่าที่จะแสดงต่อคู่กรณี ทั้งนี้ เพื่อจะระบายความรู้สึกหรืออาจจะต้องการกระทบกระทั่งต่อคู่กรณีซึ่งเป็นต้นเหตุ

ส่วน มารีเน และ ซีมอน (Maren and Simon อ้างถึงใน อรุณ รักธรรม 2526: 8) แบ่งชนิดของความขัดแย้งออกเป็น 3 ประเภท คือ

- 1) ความขัดแย้งต่อตนเอง (Individual Conflict) คือ ความขัดแย้งในการวินิจฉัยสั่งการของตน
- 2) ความขัดแย้งขององค์การ (Organization Conflict) คือ ความขัดแย้งของกลุ่ม หรือคนงานภายในองค์กร
- 3) ความขัดแย้งระหว่างองค์การ (Interorganization Conflict) คือ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างองค์การกับองค์การหรือระหว่างกลุ่มกับกลุ่มระหว่างองค์การ

2.4 สาเหตุของความขัดแย้ง

มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสาเหตุของความขัดแย้งอยู่หลายท่าน เช่น เลวิส (Lewis) เคิร์ท เลวิน (Kurt Lewin) เอลเยอร์ บัลดิง (Elier Boulding) แต่ละท่านได้ให้ทรรศนะกันไปคนละแนวทางแต่เมื่อสรุปแล้วก็จะกล่าวได้ว่าความขัดแย้งมักจะเกิดขึ้นจาก (เมธา สุคบรรทัด 2513: 42-43)

2.4.1 การมีความเห็นแบบไม่ตรงกัน (personality clash) ความขัดแย้งแบบนี้เกิดจากการที่ต่างฝ่ายต่างมีความเชื่อมั่นในเหตุผลของตัว หรือความยึดมั่นในหลักวิชา (Technical expectation) ความขัดแย้งในลักษณะนี้จึงเป็นความขัดแย้งที่ค่อนข้างรุนแรงและต้องการการตัดสินใจ ตัวอย่างเช่น ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าถ้าจะให้มีการพัฒนาประเทศได้ผลดีแล้วรัฐควรจะต้องขึ้นภาษี เพื่อให้รัฐมีรายได้มากขึ้น แต่อีกฝ่ายหนึ่งไม่เห็นด้วย เพราะการขึ้นภาษีจะทำให้ประชาชนเดือดร้อนต่างฝ่ายต่างก็มีเหตุผลและมุ่งที่จะเอาเหตุผลมาหักล้างกัน วิธีการที่จะหักล้างกันได้ก็คือหาพวกพ้อง

มารวมกันเพื่อฝึกกำลังความเห็นให้เป็นกลุ่มก้อน ถ้าฝ่ายใดรวมพวกได้มากได้รับความเห็นด้วยมากฝ่ายนั้นก็เป็นฝ่ายชนะ

2.4.2 ความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน (Misunderstanding) ความขัดแย้งแบบนี้เกิดจากการเข้าใจความเข้าใจความหมายของอีกฝ่ายหนึ่งผิดไป ทั้งที่บางทีทั้งสองฝ่ายอาจมีวัตถุประสงค์เหมือนหรือคล้ายกัน สาเหตุของความขัดแย้งในลักษณะนี้อาจก่อให้เกิดลูกถามเป็นเรื่องใหญ่โตได้แม้กระทั่งบุคคลที่อยู่ในกลุ่มหรือในพวกเดียวกัน เช่น ท่าทีของบุคคลบางคนในพรรคเดียวกันส่อไปในทางที่ชวนให้สงสัยว่ามุ่งที่จะทำการช่วงชิงอำนาจจากบุคคลในพรรคอีกกลุ่มหนึ่ง (ทั้งที่ความจริงบุคคลนั้นก็มิแต่ความบริสุทธิ์ใจ) อีกฝ่ายหนึ่งจึงคอยจับตาดูและคอยป้องกันจนฝ่ายที่ถูกสงสัยเกิดความสงสัยว่าอีกฝ่ายหนึ่งคอยแต่หวังอำนาจมากเกินไป ผลสุดท้ายก็เลยเกิดการขัดกันขึ้นจริงๆ

2.4.3 ความไม่เชื่อถือกันเป็นส่วนตัว (Cognitive and Personalized) ความขัดแย้งแบบนี้ไม่มีเหตุผลที่ต้องการหักล้างกัน เป็นเพียงความไม่เชื่อฝีมือกันเมื่อเปรียบเทียบกับความขัดแย้งลักษณะอื่นๆ แล้ว แบบนี้จะหาทางทำความเข้าใจกันยากที่สุด เพราะคู่กรณีมักจะไม่นิยมเข้าใจกัน บางครั้งคู่กรณีอาจเป็นเพื่อนรักกันรู้จักกันมานานแบบ “เห็นลวดลาย” กันเป็นอันดี พอถึงเวลาจะทำงานสำคัญอีกฝ่ายหนึ่งตั้งหน้าทำงานแทบตายแต่อีกฝ่ายไม่ยอมเชื่อฝีมือหรือเห็นดีด้วยก็เป็นอันว่า “ชาตินี้ทั้งชาติ” คนคู่นี้จะร่วมงานกันไม่ได้

2.4.4 ความแตกต่างกันในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ (Goal Oriented) ขอให้สังเกตว่า ความขัดแย้งแบบนี้ไม่เหมือนกับความขัดแย้งแบบความเห็นไม่ตรงกันตามที่กล่าวมาแล้ว เพราะในแบบนี้คนอาจมีเป้าหมายอย่างเดียวกันแต่วิธีที่จะบรรลุเป้าหมายนั้นต่างกัน สำหรับในแบบนี้ทั้งสองฝ่ายมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ไม่เหมือนกันแต่ฝ่ายหนึ่งพยายามที่จะให้อีกฝ่ายหนึ่งทำตามหรือเชื่อในเป้าหมายวัตถุประสงค์ของฝ่ายตน โดยไม่คำนึงว่าอีกฝ่ายหนึ่งต้องการอะไร ถ้าไม่ยอมทำตามก็ต้องมีการต่อสู้กัน (Fight and competition) จนกว่าจะชนะ ความขัดแย้งแบบนี้มักก่อให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรง หรือเกิดการปฏิบัติใช้กำลังได้

แอล อาร์ พอนด์ (L. R. Pondy อ้างถึงใน อรุณ รักธรรม 2526: 11) ได้ให้สาเหตุความขัดแย้งมักจะเกิดจาก

1. ความขัดแย้งในด้านทรัพยากรที่จำกัด และนโยบายที่แตกต่างกัน
2. ความขัดแย้งจากอารมณ์ เช่น การถูกกดดัน ความไม่เป็นมิตร
3. ความขัดแย้งจากความเข้าใจ และการรับรู้ของแต่ละบุคคล
4. ความขัดแย้งจากการไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลง

กิติมา ปรีดีติลล (2529: 298-299) ได้ให้สาเหตุของความขัดแย้งระหว่างบุคคลว่าเกิดจาก

- 1) การมีความเห็นที่ต่างกัน ซึ่งหากตกลงกันไม่ได้ด้วยความพอใจของทั้งสองฝ่าย ก็จะเกิดความขัดแย้งกัน
  - 2) การรับรู้ที่แตกต่างกัน คือ มีการมองปัญหาที่ไม่เหมือนกัน
  - 3) ค่านิยมที่แตกต่างกัน หมายถึง หลักที่แต่ละคนยึดถือเป็นเกณฑ์ในการตัดสินคุณค่าของสิ่งต่างๆ ต่างกัน
  - 4) ความมีอคติต่อกัน คือ มีความรู้สึกส่วนที่ไม่ดีต่อบุคคลอื่น
  - 5) ผลประโยชน์ขัดกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไขยากที่สุด
- จากแนวความคิดของนักวิชาการเหล่านี้ อาจจะสรุปถึงที่มาของความขัดแย้งได้ว่ามีสาเหตุมาจากปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) ปัจจัยทางจิตวิทยาและพฤติกรรมของแต่ละบุคคลที่ขัดแย้งกัน อันได้แก่ การที่บุคคลแต่ละคนมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน (Personality clash) การรับรู้และความเข้าใจในปัญหาที่แตกต่างกัน (Misunderstanding) มีค่านิยมที่ยึดถือเป็นของตัวเองและแตกต่างจากบุคคลอื่นๆ การมีอคติและความไม่เชื่อถือกันเป็นส่วนตัว (Cognitive and Personalized) การมีเป้าหมายอุดมการณ์ในชีวิต ในการทำงานที่แตกต่างกัน รวมไปถึงจนถึงบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล และความพึงพอใจของบุคคลต่อฐานะของตน

2) ผลประโยชน์ขัดกัน ผลประโยชน์นับว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก โดยเฉพาะในทางการเมืองบุคคลแต่ละคนย่อมจะมีผลประโยชน์ที่ตัวเองต้องการได้รับ แต่บางทีผลประโยชน์ที่ต้องการนั้นก็จะไปขัดหรือกระทบต่อความต้องการของคนอื่นๆ ด้วย

3) การมีทรัพยากรจำกัด การมีทรัพยากรจำกัดทำให้ไม่สามารถสนองตอบต่อความต้องการของทุกคนได้ ดังนั้น จึงมีการแข่งขันกันเพื่อจะให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้น เมื่อฝ่ายใดได้ไปก็ย่อมจะทำให้อีกฝ่ายไม่พอใจจึงเกิดความขัดแย้งขึ้นมาได้

4) อุปสรรคจากการติดต่อสื่อสาร การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลในบางครั้งก่อให้เกิดความเข้าใจผิดกัน (Misunderstanding) ในด้านข้อมูล ข้อเท็จจริง และการมีข้อมูลไม่ตรงกัน การสื่อสารบกพร่อง (Miscommunication) ทำให้บุคคลต่างๆ เกิดความไม่เข้าใจกัน ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมาได้

5) ปัจจัยจากโครงสร้างในการทำงาน โครงสร้างในการทำงานก็มีส่วนที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลได้ ถ้าหากว่ามีการจัดโครงสร้างที่ไม่ดีขาดประสิทธิภาพในการทำงาน จะก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างตำแหน่งต่างๆ ได้

2.5 ระดับของความขัดแย้ง

ในการวิเคราะห์ระดับของความขัดแย้ง โดบี (Doby อ้างถึงใน คำริห์ สุดเดมีย์ 2535: 14) ได้แบ่งไว้เป็น 4 ระดับ ดังนี้

1. ความขัดแย้งในตัวบุคคล (Individuals)
2. ความขัดแย้งระหว่างบุคคล (Interpersonal)
3. ความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม (Intergroups)
4. ความขัดแย้งระหว่างสังคม (Intersocietal)

และอธิบายว่าความขัดแย้งในระดับต่างๆ เป็นผลที่เกิดขึ้นจากค่านิยม เป้าหมายในกระบวนการอบรมกล่อมเกลา (Socialization) ไม่ตรงกัน กล่าวคือ บุคคลได้รับการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการสังคมการณ์ในเรื่องค่านิยมและเป้าหมายที่สับสนไม่แน่นอนอนตายตัว ส่วนความขัดแย้งระหว่างสังคม ระหว่างกลุ่มหรือระหว่างบุคคลเป็นเรื่องของความหนักเบาของความขัดแย้ง

2.6 มิติของความขัดแย้ง

หลุยส์ คีสเบิร์ก (Louis Kriesberg อ้างถึงใน คำริห์ สุดเดมีย์ 2535: 14-15) ได้พยายามอธิบายให้เห็นถึงลักษณะที่แสดงออกถึงความขัดแย้ง โดยจำแนกเป็น 5 มิติ ได้แก่ การรับรู้ (Awareness) ความจงใจ (Intensity) กฎข้อบังคับ (Regulation) ความเข้มข้น (Purity) และความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจ (Power)

2.6.1 การรับรู้ จัดว่าเป็นมิติหนึ่งของความขัดแย้ง ทั้งนี้ เพราะความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคู่กรณีมีความเชื่อ หรือรู้ว่าเป้าหมายของตนเข้ากับผู้อื่น ไม่ได้ลักษณะสำคัญของการรับรู้ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งมีอยู่ 3 รูปแบบ คือ แบบแรกเป็นกรณีที่กลุ่มหรือคู่กรณีต้องตระหนักว่าตนเองมีลักษณะร่วมที่แตกต่างไปจากคนอื่น แบบที่สอง กรณีที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือทั้งสองฝ่ายไม่พอใจในสภาพของตนเมื่อเทียบกับสภาพของอีกฝ่ายหนึ่ง แบบสุดท้ายคือ ต้องมีความเชื่อว่าจะลดความไม่พึงพอใจลงได้เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งยอมรับในสิ่งที่ไม่ยอมรับมาก่อน

2.6.2 ความจงใจ เกิดจากระดับความขัดแย้งซึ่งขึ้นอยู่กับความรุนแรงของความรู้สึกละพฤติกรรมของคู่กรณี

2.6.3 กฎข้อบังคับ ส่วนการกระทำที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องอยู่ในกรอบของกฎและแนวทางที่กำหนดอย่างเป็นทางการยอมรับสัมพันธ์กับระดับความขัดแย้งกล่าวคือ ถ้าต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด หรือกฎเกณฑ์มีมากมายย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความขัดแย้งภายในขึ้น

2.6.4 ความเข้มข้น หรือระดับของความขัดแย้งขึ้นอยู่กับอัตราส่วนของความขัดแย้งต่อความไม่ขัดแย้ง ซึ่งสามารถแสดงออกในรูปของความขัดแย้งอย่างแท้จริง

2.6.5 ความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจ เป็นลักษณะสำคัญที่สุดของความขัดแย้ง

เพราะมีความเกี่ยวพันต่อกระบวนการขัดแย้งตั้งแต่จุดกำเนิดจนกระทั่งสิ้นสุดระดับของอำนาจที่แตกต่างกันเป็นผลให้คู่กรณีตระหนักถึงความแตกต่างและหาวิธีเพื่อให้ได้มาซึ่งความเท่าเทียมกัน หรือนัยหนึ่งก็คือการยุติความขัดแย้ง

2.7 ตัวแบบวัฏจักรของความขัดแย้ง

ในวัฏจักรของความขัดแย้ง โรบินสัน และ คลิฟฟอร์ด (Robinson and Clifford อ้างถึงใน คาร์ห์ สุตเตมีย์ 2535: 16) ได้อธิบายถึงกระบวนการของความขัดแย้งตั้งแต่จุดเริ่มต้น จนถึงสิ้นสุดไว้รวม 5 ขั้นตอน

ขั้นแรก คือ Tension Development โดยแต่ละฝ่ายเริ่มมีความขัดแย้งเกิดขึ้น เพราะความตึงเครียดที่เกิดจากความเห็นไม่ตรงกันในค่านิยม นโยบายหรือเป้าหมาย

ขั้นสอง คือ Role Dilemma ซึ่งขั้นนี้แต่ละคนจะถามตัวเองว่าควรทำอย่างไรหรือควรมีบทบาทอย่างไรในความขัดแย้ง

ขั้นสาม คือ Injustice Collecting บุคคลหรือกลุ่มเริ่มประสาสัมพันธ์ประเด็นของความขัดแย้ง โดยรวบรวมสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายตนให้มากที่สุด

ขั้นสี่ คือ Confrontation เป็นขั้นพยายามเผชิญหน้า เมื่อบุคคลหรือกลุ่มเริ่มใช้อำนาจในการต่อสู้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตน

ขั้นสุดท้าย คือ Adjustment Process เป็นขั้นที่ลดความขัดแย้งหรือยุติความขัดแย้ง โดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือมีการปรับค่าสินไหมทดแทนหรือประนีประนอมกัน

การศึกษาแนวคิดความขัดแย้งเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการนำมาวิเคราะห์ปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์เพื่อใช้เป็นฐานที่มั่นส่วนพระองค์

3. แนวคิดภูมิรัฐศาสตร์

ภูมิรัฐศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่พิจารณาอำนาจทางการเมืองในลักษณะทางกายภาพ (Physical aspects) ดังนั้นคำว่า “ลักษณะทางกายภาพ” จึงเป็นการรวมสองลักษณะเข้าด้วยกัน คือ

1. เป็นการพิจารณาตามลักษณะภูมิศาสตร์โดยแท้ คือ พิจารณาอาณาเขต พรมแดน ที่ตั้ง และทรัพยากร

2. เป็นการพิจารณาในลักษณะของเศรษฐศาสตร์ คือ เศรษฐกิจ และความเจริญทางวิทยาศาสตร์ ในทางเศรษฐกิจส่อให้เห็นถึงความมั่งคั่ง ส่วนความเจริญทางวิทยาศาสตร์ก็เป็นสิ่งซึ่งเรียกว่า “เทคโนโลยี” (Technology) (บรรจบ อิศคุลย์ 2515: 1)

ในขอบเขตของภูมิศาสตร์ จึงเกี่ยวพันกับเรื่องสองลักษณะนี้ โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

3.1 องค์ประกอบของรัฐ (Elements of the State)

รัฐมีส่วนประกอบ 4 ประการ คือ ดินแดน ประชากร รัฐบาล และอธิปไตย ในบรรดาส່วนประกอบดังกล่าวนี้ รัฐบาลถือว่าเป็นสิ่งที่มีลักษณะเคลื่อนไหว หรือที่เรียกว่า “Dynamic” เนื่องจากรัฐบาลมีความเคลื่อนไหว รัฐจึงถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งเช่นเดียวกันด้วย เพราะหากพิจารณาตามความเป็นจริงแล้ว รัฐบาลคือสิ่งที่แสดงเจตจำนงของรัฐนั่นเอง หากเราเปรียบเทียบรัฐเป็นเสมือนตัวบุคคล รัฐบาลก็เป็นเหมือนสมองสั่งงานให้บุคคลทำงาน รัฐบาลนี้หากพิจารณาไปในรายละเอียดก็คือกลุ่มคนที่เข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองนั่นเอง (บรรจบ อิศกุลย์ 2515: 3)

3.2 พื้นที่และที่ตั้งของรัฐ (Area and Location)

สมมติฐานและทฤษฎีของพื้นที่และที่ตั้งของรัฐนั้นมีหลายทฤษฎีแล้วแต่สำนักและนักวิชาการแต่ละกลุ่ม เช่น ฟรีดริช รัตเซล (Friedrich Ratzel, 1896: 97-107 อ้างถึงใน บรรจบ อิศกุลย์ 2515: 13) ได้ตั้งสมมติฐานไว้ว่า “อาณาเขตของรัฐย่อมจะไม่คงตัวถาวร และผู้คนในรัฐนั้นจะพยายามขยายอาณาเขตให้กว้างออกไปเสมอ ในขณะที่วัฒนธรรมของรัฐนั้นเจริญเติบโต พื้นที่ของรัฐนั้นจะขยายตัวออกไปเรื่อยๆ รัฐใดที่มีระดับวัฒนธรรมต่ำ รัฐนั้นย่อมจะมีพื้นที่แคบ ดังนั้นพื้นที่หรือขนาดความกว้างใหญ่จึงเป็นเครื่องวัดอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมของรัฐ”

ส่วนทฤษฎีของ รุสโซ ในหนังสือสัญญาประชาคม (The Social Contract) กล่าวไว้ว่า “รัฐอาจพิจารณาได้ในสองลักษณะ คือ อาณาเขตและประชากร ขนาดของรัฐๆ หนึ่ง จึงขึ้นอยู่กับอัตราส่วนสองสิ่งนี้ มนุษย์สร้างรัฐขึ้นและพื้นดินเป็นสิ่งที่เลี้ยงชีวิตมนุษย์ สภาพของพื้นที่ที่ดีในอุดมคติก็คือ พื้นที่ซึ่งสามารถเลี้ยงดูประชากรให้มีความอุดมสมบูรณ์และประชากรก็ทำประโยชน์จากพื้นที่เหล่านี้ได้มากที่สุด ภายใต้สภาพเช่นนี้รัฐจะมีกำลังมหาศาล เมื่อใดรัฐ มีดินแดนกว้างขวางมากเกินไปสำหรับประชากร เมื่อนั้นการป้องกันรัฐก็จะเป็นภาระหนักแก่ผู้อยู่อาศัยในรัฐนั้น พื้นที่ที่ไม่อาจถูกใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ทรัพยากรก็ไม่อาจนำมาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม รัฐประเภทนี้มักจะต้องทำสงครามป้องกันดินแดนอันกว้างใหญ่ของตนอยู่เสมอมิได้ขาด” (Sir Ernest Braker, 1946 อ้างถึงใน วีระ แพนเจริญ 2548: 5)

3.3 อาณาเขตและพรมแดนของรัฐ (Territory and Borders)

ลอร์ด เคอร์สันแห่งเคเดิลสตัน (Lord Curzon of Kedleston, 1908: 7 อ้างถึงใน บรรจบ อิศกุลย์ 2515: 22) ได้เขียนไว้ว่า “ชายแดนของรัฐนั้น เปรียบเสมือนคมมีดซึ่งรองรับเรื่องสงครามและสันติภาพ หรือเรื่องชีวิตและความตายของประชากรในรัฐนั้น”

อาณาเขตและพรมแดนของรัฐถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับรัฐเพราะเป็นสิ่งที่แบ่งรัฐออกจากรัฐเพื่อนบ้าน การกำหนดอาณาเขตเป็นเรื่องที่สำคัญเรื่องหนึ่งเพราะการกระทำบางอย่างของรัฐจะดำเนินการได้ภายในเขตของตนเท่านั้น เช่น การเก็บภาษี การใช้กฎหมายบังคับหรือการมีกำลังทหาร เป็นต้น ภายในเขตของรัฐคน รัฐๆ หนึ่งอาจปฏิเสธมิให้รัฐอื่นเดินผ่านรัฐของตน ด้วยเหตุนี้อาณาเขตของรัฐจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ การกำหนดอาณาเขตจึงต้องกระทำกันอย่างรอบคอบ (บรรจบ อิศคุลย์ 2515: 22)

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 เป็นต้นมา เมื่อความคิดในเรื่องรัฐประชาชาติ (National state) เข้ามาแทนที่ความคิดในเรื่องนครรัฐ ความสำคัญในเรื่องพรมแดนก็เด่นชัดขึ้น เพราะรัฐประชาชาตินั้นหมายถึงการปกครองโดยคนๆ เดียวบนเนื้อที่อันจำกัด รัฐประชาชาติ จึงต้องมีอาณาเขตที่ปักปันกันอย่างแน่นอน ในทางภูมิศาสตร์ ได้มีการจำแนกชนิดของพรมแดนออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ (Hartshorne, 1936: 56-57 อ้างถึงใน บรรจบ อิศคุลย์ 2515: 23-24)

3.3.1 พรมแดนที่กำหนดขึ้นก่อนการตั้งรกรากของประชากร (Antecedent boundary) หมายถึง พรมแดนที่ได้มีการกำหนดขึ้นก่อนที่จะมีประชากรเข้าไปตั้งรกรากอยู่ในแถบนั้นและดินแดนแถบนั้นยังไม่เจริญ

3.3.2 พรมแดนที่มีการกำหนดขึ้นตามความแตกต่างทางวัฒนธรรม (Subsequent boundary) หมายถึงพรมแดนที่มีการแบ่งกันตามกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไป เช่น แบ่งกันตามวัฒนธรรมทางศาสนา หรือวัฒนธรรมทางภาษา เป็นต้น

3.3.3 พรมแดนที่มีการกำหนดขึ้นโดยไม่คำนึงถึงกลุ่มวัฒนธรรม (Superimposed boundary) หมายถึง พรมแดนที่มีการกำหนดขึ้นโดยไม่คำนึงถึงวัฒนธรรมของกลุ่มชนเป็นหลัก พรมแดนประเภทนี้อาจจะแบ่งชนชาติเดียวกันออกเป็นสองพวก

3.4 รัฐและแม่น้ำ (State and Rivers)

แม่น้ำมีความสำคัญต่อรัฐมานับตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของอารยธรรมจนถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งศึกษาจากประวัติศาสตร์ก็จะเห็นว่าอารยธรรมมักจะก่อเกิดขึ้นตามลุ่มแม่น้ำสำคัญๆ เสมอ มนุษย์ในสมัยโบราณมีความคิดว่า ความอุดมสมบูรณ์ของรัฐนั้น ขึ้นอยู่กับแม่น้ำเป็นประการสำคัญจะพิจารณาแม่น้ำในลักษณะต่างๆ (บรรจบ อิศคุลย์ 2515: 38) ดังนี้

3.4.1 แม่น้ำในฐานะที่เป็นพรมแดน มีรัฐหลายรัฐในโลกนี้ที่กั้นพรมแดนกันโดยอาศัยแม่น้ำ อย่างไรก็ตาม พรมแดนแม่น้ำนี้อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ในระยะยาว จึงเป็นพรมแดนที่ไม่ผู้ถาวร

3.4.2 แม่น้ำในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของการใช้ความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก ในลักษณะนี้แม่น้ำถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

นอกจากด้านเกษตรกรรมแล้ว อุตสาหกรรมบางอย่างในปัจจุบันก็อาศัย
แม่น้ำอย่างไรก็ตามแม่น้ำหลายสายที่ถูกใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม แล้วมักจะถูกปะปนด้วยสารเคมี
หรือแร่ธาตุอื่นๆ ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดอันตรายแก่สัตว์บางประเภท หรือแก่มนุษย์เมื่อบริโภคน้ำ
เหล่านั้น

3.4.3 แม่น้ำในสิ่งที่เป็นสิ่งช่วยในการคมนาคม ในสมัยโบราณการคมนาคมทาง
เรือถือว่ามีค่ามาก ในปัจจุบันเมื่อการคมนาคมทางบกและทางอากาศเจริญขึ้น ความสำคัญ
ของแม่น้ำในลักษณะนี้ก็จะลดลงไป

3.5 ทรัพยากร (Resources)

ทรัพยากรจัดว่าเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดอำนาจของประเทศการ
พัฒนาทางเศรษฐกิจที่ดี การพัฒนาทางอุตสาหกรรมที่ดี ตลอดจนการใช้อำนาจทุกทางย่อมต้องการ
ทรัพยากรสนับสนุน ประเทศที่มีทรัพยากรมากย่อมมีโอกาสที่จะคัดแปลงทรัพยากรนั้นเป็น
ผลิตภัณฑ์ เพื่อใช้สอยภายในประเทศและแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ต้องการจากต่างประเทศ และย่อมมี
โอกาสที่จะสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจได้ง่าย เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วการที่จะสร้างอำนาจด้าน
ต่างๆ ให้เกิดขึ้นก็ย่อมจะสะดวกขึ้น (มนู วัลยะเพ็ชร์ 2513: 162)

3.6 ลมฟ้าอากาศ (Climate)

อุณหภูมิ ความกดดันของอากาศ ความชื้นและลมนับว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญ
ของลมฟ้าอากาศ ส่วนประกอบของลมฟ้าอากาศเหล่านี้ย่อมมีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของ
พลเมืองของประเทศ เช่น ในด้านวัฒนธรรมด้านอาหาร ความกระตือรือร้นในการประดิษฐ์และการ
ดำรงชีพ สิ่งสำคัญที่สุดคือ ลมฟ้าอากาศเป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลต่อความสามารถของอำนาจทางการเมือง
ของประเทศ ซึ่งในทางภูมิศาสตร์การเมืองได้แบ่งลมฟ้าอากาศออกเป็น 4 ชนิด คือ

1. อากาศหนาว (Cold)
2. ร้อน (Heat)
3. แห้งแล้ง (Aridity)
4. อากาศอบอุ่นหรืออากาศที่เหมาะสม (Suitable Climate)

ลักษณะของลมฟ้าอากาศที่เป็นอุปสรรคในด้านการดำรงชีพของมนุษย์และความ
เจริญเติบโตของประเทศอย่างมากมาคือ อากาศหนาว ร้อน และแห้งแล้ง ส่วนอากาศที่เหมาะสมมี
หนทางที่จะเพิ่มพูนผลประโยชน์อย่างมากมาให้แก่กิจกรรมด้านต่างๆ ของพลเมืองและความเจริญ
อันยิ่งยวดของประเทศนั้น (มนู วัลยะเพ็ชร์ 2513: 24-32)

3.7 ความสำคัญของที่ตั้งทางภูมิศาสตร์

ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่สำคัญเพราะเกี่ยวกับความเจริญ และความปลอดภัยของประเทศ การเลือกที่ตั้งในปัจจุบันนี้ทำไม่ได้แล้ว ก็อาจมีทางปรับปรุงแก้ไขปัจจัยทางด้านอื่นเพื่อลดล้างความบกพร่องในเรื่องที่ตั้ง หากที่ตั้งนั้นอยู่ในที่ดีโดยบังเอิญ ควรพิจารณาหาทางส่งเสริมให้สูงส่งขึ้นไปอีก

ภูมิภาค ประเทศ หรือสถานที่ทางภูมิศาสตร์จะห่างไกลจากการรุกรานหรือปลอดภัยจากการรุกรานนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ที่อาจนำมาพิจารณาได้บ้าง คือ

3.7.1 อุปสรรคในภูมิประเทศ (Topographic Barriers) เป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งที่จะช่วยรักษาความปลอดภัยให้แก่ประเทศ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กำแพงธรรมชาติ แต่ในเวลาสงบกลับเป็นอุปสรรคจริงๆ ต่อการติดต่อทางคมนาคมและการค้า จึงขัดแย้งกับความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม กำแพงในภูมิประเทศนี้มีหลายอย่างเช่น ทิวเขาสูง ทะเลทรายที่กั้นดารแห้งแล้ง และร้อนจัดแม่น้ำที่กว้างใหญ่และลึกหรือบริเวณที่มีน้ำแข็งและหิมะปกคลุมตลอดปีโดยเหตุนี้เองประเทศต่างๆ จึงนิยมใช้ทิวเขาและแม่น้ำที่ลึกหรือกว้างเป็นเขตแดนระหว่างประเทศ

3.7.2 อุปสรรคทางทะเล (Oceanic barriers) ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นว่า ทะเลเป็นเสมือนทางหลวงสายใหญ่ของโลก ที่ช่วยให้ประเทศริมทะเลติดต่อการคมนาคมได้โดยสะดวก แต่ในภาวะฉุกเฉินทะเลก็เป็นอุปสรรคได้ด้วย และอาจช่วยป้องกันการรุกรานของต่างประเทศได้ดีพอสมควร ดังนั้นประเทศที่ตั้งอยู่ริมทะเล หรือในทะเลจึงได้เปรียบในเรื่องนี้ ยิ่งกว่านั้นฝั่งทะเลเป็นเขตแดนธรรมชาติที่ชัดเจนมาก และการเปลี่ยนแปลงของฝั่งทะเลก็ไม่กระทบกระเทือนต่ออธิปไตยของประเทศแต่อย่างใด

3.7.3 ความลึกของพื้นที่ป้องกัน (Area for Defence in Depth) ส่วนมากประเทศใหญ่ๆ ได้เปรียบทางความลึกของพื้นที่ป้องกัน เช่น สหรัฐอเมริกา รัสเซีย และจีน เป็นต้น ประเทศเหล่านี้อาจถูกโจมตีขณะใดขณะหนึ่งด้วยไม่รู้ตัวก็ได้ ในขั้นแรกอาจเสียหายมาก แต่เนื่องจากมีดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล จึงมีโอกาที่จะร่นถอยไปอยู่ภายในประเทศเพื่อตั้งตัว ส่วนประเทศเล็กๆ อาจถูกโจมตีและยึดได้

3.7.4 รูปร่างของประเทศ (Shape) รูปร่างของประเทศมีส่วนสำคัญในการปกครองและการป้องกัน ไม่น้อย ประเทศใดตกอยู่ในทำเลที่แน่นอนและได้รูปร่างของพื้นที่อย่างหนึ่งไว้ครอบครอง ก็จำเป็นต้องใช้พื้นที่นั้นให้เกิดประโยชน์

3.7.5 ลักษณะของภูมิประเทศ (Nature of the Terrain) ลักษณะของภูมิประเทศในที่นี้หมายถึงสภาพที่เป็นผิวของภูมิประเทศต่างๆ ไป ซึ่งแตกต่างกับอุปสรรคในภูมิประเทศ (Topographic Barriers) เช่น ภูมิประเทศอาจเป็นพื้นที่ราบ แต่ที่ราบนั้นประกอบไปด้วยป่าไม้ที่

หนาที่บ มีป่าหนาม หญ้ารก หรือชื้นและมีโคลนมาก ที่ราบเช่นนี้เป็นอุปสรรคต่อการบุกเบิกได้เท่ากับเป็นกำแพงธรรมชาติของฝ่ายหนึ่ง และเป็นอุปสรรคของอีกฝ่ายหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีสภาพของพื้นที่ซึ่งอาจยกตัวอย่างได้อีกมาก เช่น สภาพของดินที่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นอุปสรรคตามสภาพภูมิอากาศ อันยากต่อการปฏิบัติของอาวชนัก พื้นที่อื่นเป็นอุปสรรคต่อการใช้พลร่ม ถ้ำและที่แอบแฝงในภูมิประเทศที่อาจเป็นภัยต่อฝ่ายรุกราน ฝั่งทะเลที่มีเกาะเป็นจำนวนมาก แม้จะสะดวกต่อการเดินเรือ แต่ก็อาจมีอันตรายแฝงอยู่มาก (พุลพล อาสนจินดา 2521: 31-34)

การศึกษาแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ก็เพื่อประโยชน์ในการเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าความสำคัญของจังหวัดนครปฐมที่มีความเหมาะสมในด้านต่างๆ ตามแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์เพื่อใช้เป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง

4. แนวคิดความมั่นคง

4.1 ความหมายของความมั่นคง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชมีพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติว่า ประเทศชาติจะมั่นคงปลอดภัยก็ต่อเมื่อมีสันติสุขและความมั่งคั่งสมบูรณ์ ความมั่นคงปลอดภัยจะช่วยให้ประชาชนทุกชั้นของประเทศมีชีวิตอยู่อย่างสงบสุข ไม่ว่าจะมีความร่ำรวยหรือปานกลาง อยู่ในเมืองหรือชนบท (อภิชาติ ชีรธำรง 2520: 1)

สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ก็เคยมีพระราชดำรัสว่า ความมั่นคงแห่งชาติจะมีได้ ก็เพราะประชาชนอยู่ร่วมกันได้ดี เรียบง่าย และสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงคนได้ โดยปกติ ไม่ต้องสู้ ไม่ต้องผจญ หรือหวาดระแวงภัยอันตรายที่คุกคามเบียดเบียนตลอดเวลา (อภิชาติ ชีรธำรง 2520: 1)

สายหยุด เกิดผล (2512: 28) ให้ความหมายของคำว่า ความมั่นคงของชาติ ไว้ว่า ความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ ไม่ใช่เฉพาะการมีและการใช้กำลังทหารเข้ารบป้องกันประเทศต่อการรุกรานเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงการที่จะก่อให้เกิดความสุข ความสมบูรณ์ ความเรียบง่ายขึ้นภายในประเทศด้วย

แสวง เสนาณรงค์ (2512: 55) ให้ความเห็นว่า โดยทั่วไปนโยบายความมั่นคงของชาติ ย่อมหมายถึง นโยบายรักษาสถียรภาพประโยชน์ของชาตินั่นเอง ซึ่งผลประโยชน์ของชาติก็คือ จุดหมายหรือเหตุผลอย่างกว้าง ๆ ในการดำรงอยู่ของชาติหรือรัฐ

จากความหมายของคำว่า “ความมั่นคงแห่งชาติ” ตามที่ผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้ดังกล่าวข้างต้น มีความหมายรวมกันว่าหมายถึง ความปลอดภัย การรักษา การป้องกัน และการประกันให้ประเทศชาติบ้านเมืองดำรงอยู่ได้ ตลอดจนทำให้บรรลุดัตถุประสงค์ของชาติด้วย โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องอยู่ในความหมาย ความมั่นคงของชาติดังนี้

1. ประชาชนของชาติ
2. ความสงบสุขของประชาชน
3. ผลประโยชน์ของประชาชน

กล่าวได้ว่าความมั่นคงของชาติ คือความมั่นคงของประชาชน ทั้งนี้เพราะประชาชนได้รวมตัวขึ้นมาเป็นชาติ นับตั้งแต่บุคคลรวมตัวกันเป็นครอบครัว หลาย ๆ ครอบครัวรวมตัวกันเป็นชุมชน และชุมชนที่มีขนาดใหญ่ หรือชุมชนย่อยหลาย ๆ ชุมชนร่วมกันยึดถือปฏิบัติในสิ่งที่เหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันก็กลายเป็นสังคม เมื่อเป็นสังคมขนาดใหญ่ โดยมีประชาชน มีอาณาเขตที่แน่นอน มีอำนาจอธิปไตย มีระบบการดำเนินงานกิจการในสังคมของตนเองก็กลายเป็นชาติ

ดังนั้นคำว่า “ชาติ” สามารถมองได้ 2 ความหมาย คือ ประการแรก มองในด้านประชาชาติ และ ประการที่สอง มองในด้านรัฐประชาชาติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 ชาติที่มองในด้านประชาชาติ (Nation) จะเน้นไปในแง่ของความรู้สึกนึกคิดร่วมกัน มีข้อพิจารณาในการรวมตัวเป็นประชาชาติได้ ด้วยหลักการ (Wright, 1970: 4 อ้างถึงใน สมประสงค์ น่วมบุญถือ 2520: 4) ดังต่อไปนี้

- 1) มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน คือความรู้สึกในด้านหวงแหนดินแดนและมีความรู้สึกที่จะดำเนินกิจการชุมชนประคองว่าชุมชนนั้นเป็นของตนเอง
- 2) มีประวัติความเป็นมาของชุมชนร่วมกัน โดยทั่ว ๆ ไปแล้วจะประมาณ 100 ปี หรือมากกว่านั้น
- 3) มีความภาคภูมิใจในความสำเร็จของกลุ่มร่วมกัน
- 4) มีความปรารถนาที่จะธำรงกลุ่มของตนไว้ตลอดไป เช่น คนไทยต้องการให้เป็นไทยอยู่ตลอดไป ถึงแม้จะมีชุมชนอื่นเข้ามาปะปนแทรกซึม แต่ชาวไทยก็พยายามรักษาเอกลักษณ์ของคนไทยเอาไว้ และมีอิทธิพลที่จะเปลี่ยนแปลงหรือผสมกลมกลืนชนเหล่านั้นให้มีลักษณะเป็นคนไทยด้วย
- 5) มีความหยิ่งในศักดิ์ศรี ทรัพย์สิน และอำนาจร่วมกัน เช่น คนไทยหยิ่งในความเป็นเอกราชของตน รักและหวงแหนทรัพย์สินที่อยู่บนพื้นแผ่นดินไทยและรักษาอำนาจอธิปไตยของตนเอาไว้ไม่ให้ใครมาลบหลู่ห่มั่นได้ เช่น เคารพและหวงแหนธงชาติ พระพุทธรูป เป็นต้น

6) มีรูปแบบการปกครองที่ตกลงร่วมกัน คือ มีความเห็นพ้องต้องกันในการร่วมดำเนินกิจการภายในกลุ่มของตน

สรุปได้ว่า ชาตินิในแง่ของประชาชาตินั้น คือ การที่ประชาชนมีความรู้สึกนึกคิดประวัติความเป็นมา และมีรูปแบบการปกครองร่วมกัน

4.1.2 ชาตินิมองในด้านรัฐประชาชาติ คำว่า “ชาติ” นอกจากจะมีความหมายไปในทางที่เป็นความรู้สึกร่วมกัน ซึ่งเน้นหนักไปในทางนามธรรมแล้ว คำว่า “ชาติ” ยังสามารถมองได้ในอีกในลักษณะหนึ่งที่เป็นประเทศ เช่น ชาตินลาว ชาตินอเมริกา และชาตินจีน เป็นต้น ซึ่งสามารถมองเป็นภาพอาณาเขตหรือดินแดนของชนชาตินั้นๆ อาศัยอยู่รวมถึงทุกสิ่งที่อยู่ในอาณาเขตที่จำกัด ซึ่งเรียกลักษณะเช่นนี้ว่ารัฐประชาชาติ หรือชาตินรัฐ ซึ่งมีหลักในการพิจารณาความเป็นรัฐประชาชาติจากองค์ประกอบ (Anderson and Christol, 1967: 29-39 อ้างถึงใน สมประสงค์ น่วมบุญลือ 2520: 5) ดังต่อไปนี้

1) ประชากร คือ จะต้องมึประชากรจำนวนหนึ่ง แต่ไม่ได้จำกัดแน่นอนตายตัวลงไปว่าจะมีจำนวนเท่าใด ชาตินพันธุ์ใด เพศใด วัฒนธรรมใด บางประเทศมีประชากรถึง 800 ล้านคน บางประเทศมี 45 ล้านคน บางประเทศมี 3 ล้านคน หรือบางประเทศมีคนผิวขาว บางประเทศผิวเหลือง บางประเทศผิวดำ หรือบางประเทศปะปนกันทั้ง 3 ผิวก้ได้ ลักษณะของประชากรเหล่านี้ไม่ได้เป็นข้อจำกัด แต่จะต้องมีจำนวนที่แน่นอนจำนวนหนึ่ง และสามารถปกครองตนเองได้

2) อาณาเขต ลักษณะอีกประการหนึ่ง คือ ต้องมีพรมแดนอันเป็นที่อยู่อาศัยมีอาณาเขตที่แน่นอน แต่ไม่ได้จำกัดปริมาณเนื้อที่ สถาปนามิศาสตร์ ตำแหน่งที่ตั้ง เพียงแต่ว่ามีเขตจำกัดให้ประชาชนอยู่อาศัยได้ภายในขอบเขตของตน

3) รัฐบาล หรือกลุ่มผู้ดำเนินการบริหารกิจการภายในประเทศ เพื่อความสุขที่ประชาชนต้องการ ในทำนองเดียวกัน การปกครองหรือการดำเนินกิจการภายในประเทศแต่ละประเทศสามารถที่จะดำเนินการได้อย่างอิสระ

4) อำนาจอธิปไตย ความเป็นอิสระในการบริหารประเทศของตน และความสามารถในการเลือกติดต่อในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งทุกรัฐทุกประเทศมีสิทธิที่จะเลือกคบกับประเทศใดหรือไม่คบกับประเทศใดก็ได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้ากล่าวถึงความมั่นคงของชาติ ก็เท่ากับการกล่าวถึงความมั่นคงของประชาชน อาจสรุปในอีกความหมายหนึ่ง ดังนี้

ความสุขของประชาชน คือ ความมั่นคงของรัฐ

ความสงบสุขของรัฐ ความมั่นคงของรัฐ ก็มาจากความสงบสุขและความมั่นคงของประชาชน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ความมั่นคงของชาตินั้น คือ ความสงบสุขของประชาชน การที่ประชาชนจะสงบสุขได้นั้น จะต้องพิจารณาจากความมั่นคงในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) *ความมั่นคงด้านการเมือง* คือ ลักษณะการเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสมาชิกในสังคมเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย และปลอดภัยขึ้นในชาติ โดยมีสาเหตุปัจจัยภายใน ได้แก่ เสถียรภาพของรัฐบาล ความเชื่อในลัทธิ การปฏิบัติตามครรลองประชาธิปไตย การใช้สิทธิตามขอบเขต ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง การให้ความรู้ด้านการเมืองแก่ประชาชน ความต้องการของกลุ่มพลังทางการเมือง ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กรรมกร พ่อค้า นักธุรกิจ นักศึกษา และกลุ่มข้าราชการ เป็นต้น และสาเหตุปัจจัยภายนอกประเทศ ได้แก่ อำนาจอธิปไตย การพึ่งพามิตรประเทศมหาอำนาจ เป็นต้น (จรรยา สุภาพ 2514: 109)

2) *ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ* คือ ความมั่นคงในการดำรงชีพของประชาชนภายในประเทศ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากิน การผลิต การบริโภค การใช้ทรัพยากรต่างๆ รวมถึงการส่งเสริมให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา (McConnell, 1975: 9 อ้างถึงใน สมประสงค์ น่วมบุญลือ 2520: 34-36) ดังนี้

(1) *มีมาตรฐานการครองชีพสูง* คือมีการผลิตสินค้าและบริการสินค้าที่ดี และมีจำนวนมาก

(2) *มีการใช้แรงงานอย่างเต็มที่* คือมีงานเหมาะกับทุกคนที่มีความเต็มใจ และมีความสามารถในการทำงานนั้น

(3) *ราคาสินค้ามั่นคง* คือราคาสินค้าจะคงที่ ไม่ขึ้นราคาหรือลดลงอย่างฮวบฮาบ การเงินจะไม่เฟ้อหรือฝืดจนเกินไป

(4) *มีเสรีภาพในทางเศรษฐกิจ* คือ นักธุรกิจ คนงาน และผู้บริโภคจะมีความพอใจกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนได้อย่างเสรีในระดับสูง

(5) *มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม* คือไม่มีประชาชนกลุ่มใดต้องเผชิญกับความยากจนเกินไป ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งมีความเป็นอยู่อย่างหรูหราฟุ่มเฟือย ค่าแรงในการทำงานมีระดับไม่ต่างกันมากนัก

(6) *มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต* คือมีความมั่นคงให้ทุกชนิด บริการในเรื่องของสุขภาพ การป่วยไข้ คนไร้ความสามารถ คนพิการ คนชรา และคนที่ช่วยตัวเองไม่ได้

3) *ความมั่นคงด้านการทหาร* หมายถึง การสงวนรักษาบูรณภาพอาณาเขต การธำรงรักษาความเป็นเอกราชทางการเมือง ในการที่จะธำรงรักษาสิ่งดังกล่าวได้จำเป็นต้องมีกำลัง

ทหารหนุนหลังพอสมควร เพื่อรักษาภัยจากภายนอกและความสงบเรียบร้อยภายใน (ดิเรก ชัยนาม 2509: 553) ซึ่งประกอบด้วยความสามารถในการรบของทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ การวางแผน ป้องกัน รุก รับ เพื่อความสงบสุขภายในประเทศ ไม่ว่าจะสาเหตุนั้นจะมาจากภายในหรือนอกประเทศ

4) ความมั่นคงทางด้านสังคมจิตวิทยา หมายถึง ความสงบเรียบร้อย

ปลอดภัย ในด้านที่เกี่ยวกับความรู้สึคนึกคิด ความสัมพันธ์ และกระบวนการของสังคมเพื่อให้สังคมอยู่ได้ ซึ่งโดยปกติกลไกของสังคมได้ปลูกฝังการปฏิบัติของมนุษย์หล่อหลอมให้เป็นแบบปฏิบัติ ตามลำดับขั้นตอน (พิทยา สายหู 2516: 23) ประกอบด้วย วิถีประชา จารีตประเพณี กฎหมาย การศึกษาของประชาชน อัตราประชากร ขวัญของประชาชน ระบบราชการและข้าราชการ การถือ ราชฎ์บังหลวง ความเป็นธรรมในสังคม ชนกลุ่มน้อย สุขภาพอนามัย และวินัย เป็นต้น

4.2 ปัจจัยที่ทำให้เกิดความมั่นคงภายในชาติ

ในการพิจารณาความมั่นคงของชาติในส่วนที่ละเอียดถี่กลงไป จำเป็นต้องศึกษา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคง หรือความสงบสุขของประชาชน ในแต่ละยุค ในด้านการพิจารณา นโยบายความมั่นคงของชาติ ได้มีผู้วางหลักการไว้หลายแง่มุม (ทวี จุลละทรัพย์ 2512: 11-20) ดังต่อไปนี้

4.2.1 สถานการณ์โลก เนื่องจากการติดต่อสื่อสารในโลกปัจจุบันเป็นไปอย่างรวดเร็ว และแต่ละประเทศในโลกจะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้นเมื่อเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นในประเทศใด ประเทศหนึ่งก็ย่อมส่งผลกระทบต่อเพื่อนถึงกัน

4.2.2 อาวุธยุทโธปกรณ์ ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิชาการและเทคโนโลยีในโลกปัจจุบันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตอาวุธ และเครื่องมือที่ใช้ในการทำสงคราม ซึ่งเป็นไปในด้านที่มีกำลังความสามารถในการทำลายมากขึ้น ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงขีดความสามารถในด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ ทั้งที่มีอิทธิพลจากภายนอกประเทศ หรือขีดความสามารถที่มีอยู่ก็ดี ย่อมมีผลกระทบต่อความสงบสุขของประชาชนชาวไทยทั้งสิ้น

4.2.3 ขวัญของประชาชน การแทรกซึมบ่อนทำลาย การสร้างข่าวลือ การมุ่งทำลาย ความสามัคคีของคนในชาติ ซึ่งก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจกันระหว่างชนในชาติ ทำให้ประชาชนขาดหลักการ ขาดความเชื่อมั่น ขาดความสามัคคี เป็นเครื่องบั่นทอนของคนในชาติ ถ้าประชาชน ขวัญเสีย หรือไม่มีความมั่นคงของตนเองก็เป็นจุดอ่อนในการทำลายความมั่นคงของชาติ

4.2.4 กำลังคน กำลังคนเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่ง เพราะกำลังคนเป็นขุมกำลังทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ การทหาร สังคมจิตวิทยา กำลังคนในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าจำนวนมากแต่เพียงประการเดียว แต่ยังคงครอบคลุมถึงศักยภาพ ความรู้ความสามารถ การทำงานเต็มความสามารถ เต็มเวลา มีวินัย สุขภาพดี รักษาชาติ เป็นต้น

4.2.5 ความมั่นคงทางด้านการเมือง คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในการที่จะร่วมเจตจำนงเพื่อความสงบสุขของประเทศชาติ ซึ่งอาจมาจากเสถียรภาพของรัฐบาล ปราศจากการแทรกซึมบ่อนทำลายสังคมน ปราศจากการแตกแยกในเรื่องชาติพันธุ์ ภาษา การร่วมกันสกัดกั้นอันตรายต่อความสงบสุขต่างๆ

4.2.6 ความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจ คือ ความสามารถในการดำรงชีพของประชาชนทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การใช้ทรัพยากร การส่งเสริมความสามารถในการดำรงชีพให้ดียิ่งขึ้น ถ้าประชาชนอยู่ดีกินดี ความสงบสุขย่อมเกิดขึ้น ทำให้ภัยต่อความมั่นคงลดน้อยลงไป และอาจเป็นแนวทางสร้างเสริมความมั่นคงให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

4.2.7 ชีตความสามารถทางอุตสาหกรรม ความสามารถในทางอุตสาหกรรม เป็นส่วนที่ช่วยเสริมในทางเศรษฐกิจ ประเทศที่มีการผลิตทางด้านอุตสาหกรรมสูง จะช่วยให้ประชาชนใช้เวลาผลิตน้อยแต่ได้ผลผลิตมาก สินค้าที่ได้จะเพียงพอต่อความต้องการของประชาชน ที่เหลืออาจส่งไปขายยังต่างประเทศได้เงินตราเข้าประเทศ เมื่อมีเงินตราในประเทศมากก็อาจใช้ในการลงทุนต่อไป หรือ จัดซื้อกำลังอาวุธมาเสริมสร้างการป้องกันประเทศ เป็นการป้องกันภัยอันตรายได้อีกด้วย

4.2.8 ทรัพยากรธรรมชาติ ประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติครบถ้วนนับว่าโชคดี เพราะไม่ต้องติดต่อหาแหล่งที่จะเอาทรัพยากรในประเทศอื่นมาใช้ ซึ่งอาจจะต้องมีเงื่อนไขที่เสียเปรียบอยู่มากมาย ทรัพยากรที่สำคัญของทุกประเทศจะขาดเสียไม่ได้คืออาหาร ดังนั้นประเทศใดที่มีทรัพยากรครบถ้วน ก็สามารถพึ่งพาตนเองได้ ถ้ารู้จักนำทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเหมาะสม

4.2.9 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ตำแหน่งที่ตั้งว่าอยู่ส่วนใดของโลก ประเทศที่เป็นเกาะย่อมปลอดภัยจากอันตรายภายนอกมากกว่าประเทศที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ รูปร่างของประเทศกล่าวกันว่าประเทศที่ลักษณะคล้ายวงกลมที่สุดย่อมมีเอกภาพในการป้องกันประเทศ และทำนุบำรุงประเทศในด้านต่างๆ ได้ดีที่สุด ขนาดของประเทศก็เช่นกัน ประเทศที่มีขนาดใหญ่มากจะมีความมั่นคงมาก เพราะมีที่ดินให้ประชากรทำกินได้มาก ข้าศึกจะรุกรานก็ต้องใช้กำลังมาก ลักษณะพื้นที่ก็เป็นส่วนหนึ่ง เช่น ประเทศที่มีภูเขาสูงล้อมรอบย่อมมีความมั่นคงในการป้องกันประเทศได้ดีกว่าประเทศที่อยู่ในที่ราบ เป็นต้น

4.2.10 ชีตความสามารถทางการทหาร ประเทศที่มีชีตความสามารถของทหารในการรบสูงย่อมป้องกันประเทศให้มีความสงบปลอดภัยได้มากเช่นกัน ถึงจะมีคนน้อยแต่กำลังรบนั้นมีประสิทธิภาพก็อาจสู้กับกองทัพที่มีกำลังมากกว่าได้ เช่น ทหารของประเทศอิสราเอล เป็นต้น

4.2.11 การศึกษาของประชาชน การศึกษาเป็นส่วนเสริมสร้างให้มนุษย์เจริญในด้านความคิด ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม การใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา ถ้าประชาชนได้รับการศึกษาดีและมีแนวทางไปในแนวทางเดียวกัน มีจุดหมายในการดำเนินชีวิต อุดมการณ์ร่วมกัน ประชาชนในประเทศชาติก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความมั่นคง ความปลอดภัย ความสุขย่อมเกิดขึ้น เพราะทุกคนมีเจตนาร่วมกัน

ดังนั้น ความมั่นคงของชาติ หมายถึง ความสงบ ความเรียบร้อย ความปลอดภัย ของประชาชนที่อยู่ในชาติ การที่ประเทศชาติจะมีความมั่นคงได้นั้น ไม่ได้มาจากชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่มาจากประชาชนทุกคนทุกกลุ่มจะต้องร่วมมือกัน เพื่อให้ตนเองมีความสุข ปลอดภัย ความมั่นคงนี้จะเกิดได้ต้องมีความมั่นคงในด้านการเมือง เศรษฐกิจ การทหาร และสังคม จิตวิทยา โดยประชาชนมีเจตจำนงที่จะให้การสนับสนุนในอุดมการณ์แห่งชาติร่วมกัน

การนำแนวคิดความมั่นคงมากล่าวไว้ที่นี่เพื่อประโยชน์ในการนำมาวิเคราะห์ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในการเป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

5. แนวคิดชาตินิยม

5.1 ความหมายของลัทธิชาตินิยม

ลัทธิชาตินิยมเป็นตัวการหรือรากฐานที่ก่อให้เกิดรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “รัฐชาติ” เป็นเครื่องมือที่มนุษย์คิดขึ้น เพื่อผูกพันจิตใจคนทั้งชาติให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกันเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในประเทศของตน ทำให้คนในชาติขยันขันแข็ง เพื่อที่จะสร้างชาติของตน แต่ลัทธิชาตินิยมก็มีส่วนทำให้คนในชาติไม่ไว้วางใจคนชาติอื่นทำให้เกิดการแข่งขันระหว่างชาติ นำไปสู่ความขัดแย้งเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ซึ่งลักษณะของชาตินิยมดังกล่าวไปขัดกับหลักสากลนิยม (Universalism) ที่ต้องการให้มีการร่วมมือกันระหว่างประเทศต่างๆ เพื่อผลดีไว้ซึ่งสันติภาพของโลก

คาร์ลตัน เจ. เฮส์ (Carlton J. Hayes, 1937: 6 อ้างถึงใน จุมพล หนิมพานิช 2527: 259) ได้ให้ความหมายของลัทธิชาตินิยมไว้ว่าเป็นสภาพของความรู้สึกนึกคิดอันได้แก่ ความจงรักภักดีที่มีต่อความเป็นเสรีของรัฐชาติของตนหรือต่อสภาพที่เป็นอยู่จริงของรัฐชาติของตน ความจงรักภักดีนี้อยู่เหนือความจงรักภักดีทั้งปวง และสิ่งที่แยกไม่ได้ คือความภาคภูมิใจในเชื้อสายเผ่าพันธุ์ของตน และความเชื่อในความดีเลิศที่แฝงอยู่ในความเชื่อในเรื่องของภาระหน้าที่ของตน

ฮันส์ โคห์น (Hans Kohn, 1955: 9 อ้างถึงใน จุมพล หนิมพานิช 2527: 259) ได้ให้ความหมายของลัทธิชาตินิยมว่าเป็นความรู้สึกความจงรักภักดีของบุคคลที่มีต่อรัฐชาติ เป็นความ

ผูกพันอันแน่นแฟ้นที่มีต่อบ้านเกิดเมืองนอนของตน ขนบธรรมเนียมท้องถิ่นและต่ออำนาจดินแดนที่ได้รับการจัดตั้งขึ้น

ลอยส์ เอ. ฟอลเลอร์ส (Lloyds A. Fallers, 1961: 677-686 อ้างถึงใน จุมพล หนีมพานิช 2527: 259) ได้ให้ความหมายของลัทธิชาตินิยมว่าเป็นความผูกพันทางอุดมการณ์ที่จะแสวงหาเอกภาพ เอกราชและผลประโยชน์ของประชาชนซึ่งคิดถึงตนเองในฐานะเป็นส่วนประกอบของประชาชน

กาลอส พี. โรมูโล (Carlos P. Romulo, 1964: 14 อ้างถึงใน จุมพล หนีมพานิช 2527: 259) ได้ให้ความหมายของลัทธิชาตินิยมไว้ว่าเป็นความรักในบ้านเกิดเมืองนอนของตน ตลอดจนเชื้อชาติ ภาษาและประวัติกความเป็นมาที่เหมือนกัน รวมทั้งความปรารถนา ความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัยและเกียรติภูมิของชาติ

ที. เอช. สตีเวนสัน (T. H. Stevenson, 1973: 22 อ้างถึงใน จุมพล หนีมพานิช 2527: 259) ได้ให้ความหมายของลัทธิชาตินิยมไว้ว่าเป็นความเชื่อที่ประชาชนมีลักษณะบางลักษณะร่วมกัน เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

ดิเรก ชัยนาม (2509: 32) หนึ่งในผู้ก่อการคณะราษฎร เสนอว่า ชาตินิยมนั้นเป็นความสำนึกในทางจงรักภักดีต่อหมู่ชนซึ่งถือเป็นชาติพันธุ์ (Ethnic) เดียวกันและเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน

จุลลา งอนรด (2513: 3) เสนอว่าชาตินิยม คือความรู้สึกรักต่อชาติบ้านเมือง ความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ และหมู่ชนที่มีชาติพันธุ์เดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์ร่วมที่จะทำให้เสียสละเพื่อชาติ ตลอดจน มีความปรารถนาจะรักษาอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัย และเกียรติภูมิของชาติไว้

จากความหมายของลัทธิชาตินิยมข้างต้นสรุปได้ว่า ลัทธิชาตินิยมเป็นความรู้สึกรักภักดีของบุคคลที่มีต่อชาติ และหมู่ชนที่มีชาติพันธุ์ ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมเดียวกับตน ปรารถนาที่จะให้ชาติของตนมีอิสรภาพ ความเข้มแข็ง ก้าวหน้า มั่นคงและปลอดภัย

5.2 วิวัฒนาการและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในยุโรป

ลัทธิชาตินิยม เป็นผลของปัจจัยหลายอย่าง ซึ่งแตกต่างกันไปตามระยะเวลาและตามลักษณะของแต่ละรัฐ ลักษณะที่สำคัญของชาตินิยมก็คือ ความต้องการที่จะยกฐานะของชาติให้สูงขึ้นเหนือสิ่งอื่นใด ซึ่งกล่าวได้ว่าความจงรักภักดีอันสูงสุดของบุคคลนั้นต้องมีให้แก่รัฐหรือชาตินั้นเอง ถ้าพิจารณาแล้วในสมัยเดิมคำว่ารัฐและชาติยังไม่มี มีเฉพาะคำว่า “เผ่า” สิ่งที่ทำให้เผ่าแต่ละเผ่ามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็คือ การที่คนภายในเผ่ามีสายโลหิตร่วมกัน มีภาษาเดียวกัน มีประเพณีและประวัติกความเป็นมาร่วมกัน นอกจากนั้นแรงกดดันทางเศรษฐกิจคือความต้องการจะ

แสวงหาอาหารให้พอกิน และแรงกดดันทางการเมืองคือความต้องการที่จะแผ่อำนาจ ทำให้คนในเผ่ามีความรู้สึกผูกพันต่อเผ่าของตนเองและร่วมมือกันในการต่อสู้กับเผ่าอื่น (Ward, 1965: 10-11 อ้างถึงใน จุลลา งอนรด 2513: 3)

เมื่อวิวัฒนาการด้านต่างๆ เช่น กลไกกรรมซึ่งค่อยๆ เจริญขึ้น ทำให้คนต้องมาอยู่รวมกันมากขึ้น การอพยพเคลื่อนย้ายโดยสันติเพื่อหาที่ตั้งภูมิภานาทำมาหากิน ตลอดจนการทำสงครามสู้รบซึ่งผู้ชนะได้เข้ามาเป็นผู้ปกครองผู้แพ้ ทำให้รูปการปกครองต้องเปลี่ยนแปลงไปเผ่าต่างๆ เริ่มเข้ามารวมกันเป็นราชอาณาจักรแบบ Feudal kingdom คือแต่ละกลุ่มมีขุนนางเป็นผู้ปกครองอยู่ใต้อำนาจของกษัตริย์โดยยังมีสิทธิเสรีภาพของตนเอง (Ward, 1965: 11-13 อ้างถึงใน จุลลา งอนรด 2513: 4) และสิ่งที่สามารถรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไว้ได้ก็คือ คริสต์ศาสนา เพราะเมื่อชาติรัฐบาลฝ่ายบ้านเมืองที่เข้มแข็ง ประชาชนก็หันไปยึดศาสนาเป็นหลัก ในระยะต่อมาความเข้มแข็งของศาสนาจึงเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งกันในเรื่องอำนาจปกครองว่าจะเป็นของฝ่ายบ้านเมืองหรือจะเป็นของทางศาสนา

ความขัดแย้งกันระหว่างรัฐกับศาสนาประกอบกับการที่ประชาชนได้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง เกิดความรับผิดชอบและผลประโยชน์ร่วมกันขึ้น ทำให้เกิดผลสะท้อนคือความต้องการจะมีรัฐประเภทใหม่ขึ้นตามสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และตามเชื้อชาติ การพูดภาษาเดียวกัน มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันเพราะอยู่ในขอบเขตทางภูมิศาสตร์อันเดียวกันมาช้านาน ทำให้เกิดการรวมดินแดนต่างๆ เข้าเป็นดินแดนใหญ่ๆ หลายแห่ง จากการรวมกันเช่นนี้จึงก่อให้เกิดประเทศหลายประเทศในยุโรป เช่น ฝรั่งเศส สเปน อังกฤษ สวิสเซอร์แลนด์ เนเธอร์แลนด์ รัสเซีย เยอรมัน และอิตาลี การแยกกันอยู่เป็นองค์กรทางการเมืองต่างหากกันเช่นนี้ เป็นผลให้เกิดความรู้สึกนึกคิดของแต่ละชาติ (National Spirit) ขึ้น (เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ 2512: 93-95)

ในระยะแรกนั้น กษัตริย์ต่างๆ ในทวีปยุโรปยังนับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก จึงต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของสันตะปาปา ซึ่งเป็นองค์ประมุขของศาสนาที่กรุงโรม ต่อมากษัตริย์ใน อังกฤษ ฝรั่งเศส และสเปน ได้เริ่มไม่ยอมอยู่ภายใต้อำนาจของสันตะปาปา อันเนื่องมาจากความแตกแยกทางศาสนา คือมีการตั้งนิกายโปรเตสแตนต์แยกออกมาจากนิกายโรมันคาทอลิก (ดิเรก ชัยนาม 2509: 34) การแตกแยกทางศาสนาและการเพิ่มอำนาจขึ้นของรัฐทำให้การแยกอำนาจของรัฐออกจากอำนาจศาสนายเป็นผลสำเร็จ ซึ่งกว่าจะแยกกันได้ก็เกิดสงครามกลางเมืองและสงครามระหว่างประเทศหลายครั้ง (เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ 2512: 95)

ผลจากการรวมตัวกันเป็นประเทศขึ้นในรูปรัฐแห่งชาติ และการคืนรณจพนอำนาจทางศาสนาอยู่ภายใต้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้เอง ได้เป็นก้าวแรกที่ทำให้ลัทธิชาตินิยมแบบใหม่เกิดขึ้น โดยความภักดีต่อชาติได้ค่อยๆ เข้ามาแทนที่ความจงรักภักดีที่เคยมี

ต่อศาสนาและความจงรักภักดีต่อผู้ปกครองประเทศ เป็นความจริงที่ว่ารูปแบบการปกครองในสมัยก่อนนั้น ความจงรักภักดีต่อบ้านเกิดเมืองนอนของตนเป็นที่รับรองได้และได้รับการสนับสนุนโดยทั่วไป และแม้ว่าจะรวมถึงความรักบ้านเมืองหรือดินแดนของตน การสืบเนื่องทางวัฒนธรรมและศิลปะหรือความจงรักภักดีต่อวิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่แล้วนั้นก็ตาม ศูนย์กลางแห่งความรักชาติที่แท้จริงก็ยังคงขึ้นอยู่กับผู้ปกครองประเทศนั่นเอง (Seton –Watson, 1964: 3-4 อ้างถึงใน จุลลา งอนรด 2513: 5)

แม้ว่าคำว่า “ชาติ” จะเกิดขึ้นมานานแล้ว ซึ่งอาจจะพบคำนี้ได้ในยุโรปสมัยกลาง ในภาษาฝรั่งเศสและอิตาลีที่เปลี่ยนรูปมาจากภาษาละติน แต่ความคิดที่ว่าชาติเป็นศูนย์กลางความจงรักภักดีของประชาชนในรัฐยังไม่เกิดขึ้น แนวความคิดที่ว่าความจงรักภักดีต้องมีให้แก่ชาตินั้น เพิ่งเริ่มขึ้นในศตวรรษที่ 18 นี้เอง จากการที่ชาวฝรั่งเศสได้ปฏิเสธไม่ยอมรับอำนาจของรัฐบาลและแสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะส่วนรวมของชาติมีความสำคัญกว่าองค์พระมหากษัตริย์ จึงกล่าวได้ว่า ลัทธิชาตินิยมในความหมายใหม่นี้ได้เริ่มขึ้นในยุโรปก่อน โดยเพิ่งปรากฏในศตวรรษที่ 18 นี้เอง และได้แพร่ขยายออกไปอย่างรวดเร็ว ลัทธิชาตินิยมที่ได้แพร่ขยายออกโดยทั่วไปในศตวรรษที่ 19 และ 20 ได้มีพลังสำคัญอยู่ 2 พลัง ที่ช่วยให้ความรู้สึกเรื่องชาตินิยมรุนแรงขึ้น (Ward, 1965: 16-18 อ้างถึงใน จุลลา งอนรด 2513: 6-7) คือ

5.2.1 หลักการประชาธิปไตย คือ ความเชื่อที่ว่าบุคคลทุกคนควรมีบทบาทในชุมชนของตนและชุมชนควรมีหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชน จากความรู้สึกที่ว่าประชาชนพลเมืองมีสิทธิแสดงความคิดเห็นในการปกครองประเทศ ซึ่งได้สะท้อนกลับออกมาว่าประเทศก็ควรมีการปกครองที่เป็นของตนเองเช่นกัน ไม่ใช่คนอื่นหรือประเทศอื่นมาปกครอง

5.2.2 การปฏิบัติทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมขึ้น ความจำเป็นที่ว่าพวกพ่อค้าต้องรวมผลประโยชน์กัน ทำให้การป้องกันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต้องทำกันในระดับชาติ เพราะฉะนั้น วิวัฒนาการของความคิดแบบนี้ทำให้เกิดความพยายามรักษาผลประโยชน์ร่วมกันในหมู่พ่อค้าชาติเดียวกันขึ้น เพราะความเป็นอยู่ของคนทุกคนขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจของชาติจึงโยงไปถึงความรู้สึกชาตินิยมในที่สุด

5.3 ความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในเอเชียอาคเนย์

ลัทธิชาตินิยมได้แพร่เข้ามาสู่เอเชียอาคเนย์ในราวต้นศตวรรษที่ 20 ทั้งนี้เพื่อจะต่อต้านและเรียกร้องเอกราชจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งเข้าครอบครองประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้อยู่เป็นเวลานาน สงครามโลกครั้งที่ 1 ก็มีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้นบ้างแล้ว แต่ยังมีได้เป็นไปโดยรุนแรง พลังที่ก่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมที่สำคัญและรุนแรง คือ

5.3.1 การศึกษา การที่ชาวพื้นเมืองได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ทำให้ทราบถึงอุดมการณ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ชาวพื้นเมืองจึงเริ่มมีความรู้สึกในเรื่องความสามัคคี และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ มีความต้องการที่จะปกครองกันเอง

5.3.2 การถูกกดขี่ข่มเหง การที่ชาวยุโรปเข้ามาปกครองชาวพื้นเมืองนั้น ได้ทำการกดขี่ข่มเหง ตลอดจนหาทางเอารัดเอาเปรียบในทางเศรษฐกิจ พยายามเอาผลประโยชน์จากประเทศที่เป็นอาณานิคมของตน ทำให้ประเทศตะวันตกร่ำรวยขึ้น ในขณะที่ประเทศอาณานิคมกลับยากจนลงก่อให้เกิดความไม่พอใจขึ้นทั่วไปในหมู่ชาวพื้นเมือง จึงพยายามร่วมกันต่อต้านชาวยุโรป (Thayer, 1966: 51-53 อ้างถึงใน จุลลา งอนรด 2513: 7-8)

5.3.3 ญี่ปุ่นรบชนะ การที่ญี่ปุ่นสามารถเอาชนะประเทศตะวันตกเมื่อตอนเริ่มสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ประเทศที่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นในเอเชียอาคเนย์ได้เร่งต่อสู้เพื่อเอกราชของตน ทั้งนี้เพราะว่าเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีของประเทศที่ปกครองอาณานิคมนั้นถูกทำลายหมด โดยการที่ไม่สามารถป้องกันผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตนได้ แม้ญี่ปุ่นจะแพ้สงครามไปแล้วก็ตาม แต่ความรู้สึกชาตินิยมและการต่อต้านจักรวรรดินิยม ซึ่งญี่ปุ่นเป็นผู้เริ่มเอาไว้ก็ไม่ได้เสื่อมลง ชาวเอเชียเกิดความรู้สึกว่าคนผิวเหลืองก็สามารถทำอะไรได้เก่งเท่าๆ กับคนผิวขาวหรืออาจจะเก่งกว่าด้วย ความรู้สึกเหล่านี้ได้กระตุ้นให้ประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมพากันดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราช เมื่อสงครามสิ้นสุดลงความรู้สึกในเรื่องชาตินิยมของบรรดาประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ยิ่งรุนแรงกว่าสมัยใด แม้ว่าจะได้รับเอกราชมาแล้วในภายหลังก็ตาม ประเทศเหล่านี้บางประเทศยังมีความหวาดระแวงสงสัยว่า พวกผู้ปกครองชาวยุโรปจะวางแผนรื้อฟื้นอำนาจของตนขึ้นมาอีก ความหวาดระแวงเหล่านี้ก็เนื่องมาจากความรู้สึกชาตินิยมนั่นเอง (จุลลา งอนรด 2513: 8-9)

ดังนั้นขบวนการชาตินิยมในเอเชียอาคเนย์ เกิดจากความต้องการเอกราชของประเทศอาณานิคมซึ่งถูกมหาอำนาจตะวันตกยึดครอง แต่เดิมดินแดนแถบนี้ยังไม่มีลักษณะเป็นชาติ เพียงแต่กระจัดกระจายกันในลักษณะของแคว้นแคว้น อาณาจักรหรือรัฐ อำนาจและอาณาเขตของการปกครองขึ้นกับความเข้มแข็งและแสนยานุภาพของผู้นำ หากเมื่อใดที่รัฐใดอ่อนแอ ก็จะต้องตกอยู่ภายใต้รัฐที่เข้มแข็งกว่า สภาพการณ์ดังกล่าวได้หมดไปเมื่อตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก กล่าวคือต่างอยู่ภายใต้ศูนย์กลาง การปกครองเดียวกัน ทั้งยังถูกรอบงำด้วยวัฒนธรรมและการผลิตตามแบบที่เมืองแม่กำหนด ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของการตกเป็นอาณานิคม ประชาชนชาวพื้นเมืองต่างมีความรู้สึกร่วมกันอย่างหนึ่งว่า ต่างถูกขูดรีดผลประโยชน์ และเอารัดเอาเปรียบในเรื่องต่างๆ เพราะฉะนั้นจึงได้มีการรวบรวมพลังในรูปของขบวนการต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออิสรภาพ และการก่อตั้งรัฐเอกราชในที่สุด (มนัส แถบทอง 2546: 16-17)

5.4 ความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย

ความรู้สึกเรื่องชาตินิยมนั้น แต่ดั้งเดิมยังไม่เป็นที่รู้จักในหมู่คนไทย เพิ่งจะมีการกระตุ้นให้เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าคนไทยเป็นผู้มีความรู้สึกรักพวกพ้องเผ่าพันธุ์ของตน รักความเป็นอิสระของชาติตนมาช้านานแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เคยทรงแสดงปาฐกถาเรื่องลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...เหตุที่ชนชาติไทยจะได้เป็นใหญ่ในประเทศสยาม เป็นเพราะมีกำลังมากกว่าชนชาติอื่นซึ่งปกครองอยู่ก่อนหน้านั้นเป็นธรรมดา แต่ที่ชนชาติไทยสามารถปกครองประเทศสยามมาได้ช้านาน ถ้าจะนับเวลาก็เกือบถึง 700 ปี เข้าบัดนี้ จำต้องอาศัยคุณธรรมอันมีอยู่ในอุปนิสัยของชนชาติไทยด้วย ข้าพเจ้าพิจารณาหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารเห็นว่า ชนชาติไทยเรามีคุณธรรม 3 อย่างเป็นสิ่งสำคัญจึงสามารถปกครองประเทศสยามมาได้ คือ ความจงรักภักดีของชาติอย่างหนึ่ง ความปราศจากวิหิงสาอย่างหนึ่ง ความฉลาดในการประสานประโยชน์อย่างหนึ่ง และที่ว่าอุปนิสัยชนชาติไทยรักอิสระของชาตินั้น พึงเห็นได้ตั้งแต่ที่พากันทิ้งเมืองเดิมมา เพราะไม่ยอมอยู่ในอำนาจของชนชาติอื่น และเมื่อมาได้ครอบครองประเทศสยามแล้ว ในสมัยต่อมาแม้ต้องตกทุกข์ได้ยากด้วยชนชาติอื่น ซึ่งมีกำลังมากกว่าเข้ามาแย่งชิง บางคราวบ้านแตกเมืองเสียยับเยิน ก็ยังพยายามแม้จนเอาชีวิตเข้าแลก กู้อิสระของชาติกลับคืนได้ทุกครั้ง...” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2471: 8-10)

จึงกล่าวได้ว่าความรู้สึกรักชาติที่มีอยู่ในสายเลือดคนไทยมาแต่ดั้งเดิม ก็คือความจงรักภักดีที่จะได้อยู่ร่วมกันในกลุ่มพี่น้องเผ่าพันธุ์เดียวกัน ซึ่งมีวัฒนธรรม ภาษา ขนบธรรมเนียมเดียวกัน โดยไม่ยอมตกอยู่ภายใต้อำนาจของชนชาติอื่น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นกษัตริย์องค์แรกที่ทรงตั้งข้อคิดขึ้นว่าการป้องกันประเทศชาติจะเกิดขึ้นก็เพราะกำลังบำรุงของประชาชน กำลังบำรุงของประชาชนจะเกิดขึ้นก็เพราะความนิยมทหาร ความนิยมทหารจะเกิดขึ้นก็เพราะความนิยมชาติ ความนิยมชาติจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะความสำนึกในการร่วมชาติวงศ์พงศ์พันธุ์กันมาแต่ดึกดำบรรพ์ เพื่อให้การเป็นไปสมพระราชประสงค์ในอันที่จะบำรุงป้องกันประเทศชาติ จำเป็นต้องทรงเพาะความสำนึกในความร่วมชาติของคนไทยให้เกิดขึ้นก่อนในขั้นต้น ครั้นแล้วความนิยมชาติก็เกิดความรักชาติ ความนิยมทหารก็เกิดตามมา และกำลังแห่งการป้องกันชาติก็เกิดขึ้นในที่สุด จึงกล่าวได้ว่าในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความรู้สึกในเรื่องชาตินิยมได้ถูกปลูกฝังลงในจิตใจของประชาชน ทั้งโดยทางพระบรมราโชวาท บทพระราชนิพนธ์ การสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ ประกอบกับมีองค์ประกอบหลายอย่างที่ช่วยกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมให้เพิ่มขึ้น ลัทธิชาตินิยมจึงเป็นความรู้สึกที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้น (จุลลา งอนรด 2513: 23-24)

องค์ประกอบที่ก่อให้เกิดลัทธิชาตินิยมในประเทศไทยแบ่งได้เป็น 2 องค์ประกอบใหญ่ๆ (จุลลา งอนรด 2513: 24-30) คือ องค์ประกอบภายนอกประเทศ และองค์ประกอบภายในประเทศ

5.4.1 องค์ประกอบภายนอกประเทศ

1) อิทธิพลจากการศึกษาในยุโรป ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษา ได้ส่งพระราชโอรสหลายพระองค์ไปศึกษาวิชาสาขาต่างๆ กันในยุโรปเพื่อกลับมาทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ การส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อจึงเป็นที่นิยมกันมากในสมัยนั้น ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงๆ จากประเทศตะวันตกก็ได้รับแนวความคิดในเรื่องชาตินิยมกลับมาโดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเคยทรงศึกษาและใช้ชีวิตอยู่ในประเทศอังกฤษเป็นเวลานาน ได้ทรงเห็นความรังเกียจเดียดฉันท์ที่ชาวอังกฤษมีต่อชาวยิวที่เห็นแก่เงิน ทรงเห็นว่าชาวจีนในประเทศไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับชาวยิวในประเทศอังกฤษ จึงทรงนิพนธ์เรื่อง “พวกยิวแห่งบูรพทิศ” เปรียบเทียบชาวจีนกับชาวยิวไว้ กระตุ้นชาวไทยให้รู้จักพึ่งตนเอง จึงนับได้ว่าอิทธิพลทางการศึกษาที่ได้รับจากตะวันตกก็เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิดลัทธิชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

2) ความหวั่นเกรงอันตรายจากอังกฤษและฝรั่งเศส จากเหตุการณ์ในอดีตทำให้ไทยหวั่นเกรงว่าอังกฤษและฝรั่งเศสจะบีบบังคับยึดดินแดนไปจากไทยอีก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยจากทั้งสองประเทศนี้ จึงทรงปลุกใจให้คนไทยมีความสามัคคีกลมเกลียวกัน ให้มีความรักชาติบ้านเมือง จงรักภักดีในองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นผู้นำประเทศ สร้างความภาคภูมิใจในประเทศชาติให้เกิดขึ้น โดยพยายามยกระดับประเทศให้มีฐานะเทียบเท่าและเป็นที่ยู่งักของประเทศต่างๆ ในยุโรป

3) การที่หลายประเทศเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ในขณะนั้นความคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยกำลังแพร่หลาย ทั้งนี้เพราะการปกครองแบบนี้ทำให้ประชาชนได้เข้ามามีสิทธิมีเสียงในการปกครองด้วยตนเอง ทำให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมในแง่ที่ว่า ทุกประเทศควรมีรูปแบบการปกครองประเทศตามแบบฉบับของตนไม่ควรให้ประเทศอื่นเข้ามามีอิทธิพลในเรื่องรูปแบบการปกครอง ในยุโรปประยะนั้นได้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยในหลายประเทศ และในที่สุดความคิดนี้ก็ได้อแพร่หลายเข้าสู่เอเชีย

ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทย โดยผู้ที่ได้รับการศึกษาและได้รับความรู้ในรูปแบบการปกครองแบบนี้ได้ร่วมกันคิดการขึ้นเพื่อจะเปลี่ยนแปลงให้มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

4) การที่ญี่ปุ่นรบชนะรัสเซีย เหตุการณ์ที่ช่วยกระตุ้นความรู้สึกรักชาตินิยมให้เกิดขึ้นในหมู่คนไทยอีกอย่างหนึ่งคือ การที่ญี่ปุ่นมีชัยชนะรัสเซียใน พ.ศ. 2448 การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพยายามให้คนไทยเกิดความรักชาติ ตลอดจนการที่พระองค์ทรงดำเนินการต่างๆ เพื่อนำความเจริญมาสู่ประเทศก็อาจเป็นผลมาจากความรู้สึกที่ว่าชาวเอเชียก็มีความสามารถไม่แพ้ชาวยุโรป ดังจะเห็นได้จากชัยชนะของญี่ปุ่นที่มีต่อรัสเซียดังกล่าวแล้ว

5.4.2 องค์ประกอบภายในประเทศ

1) อิทธิพลของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ การที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในประเทศไทยเพิ่มขึ้น ก็เพราะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยอยู่ในระยะพัฒนามากที่สุด ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะได้มีการสร้างทางรถไฟซึ่งต้องใช้แรงงานเงินหลายพันคน นอกจากนั้นยังมีความต้องการคนจีนเพื่อทำการก่อสร้าง เป็นคนงานอู่เรือ และดำเนินกิจการ โรงสีเป็นจำนวนมาก ตลอดจนคนทำถนน ทำงานในร้าน และในสำนักงานต่างๆ เนื่องจากประเทศไทยในสมัยนั้นมีจำนวนประชาชนน้อย ทั้งคนไทยก็นิยมทำนาและรับราชการมากกว่าจึงทำให้ขาดแคลนคนงานภายในประเทศ ความต้องการแรงงานในระยะนั้นเป็นเครื่องดึงดูดอันสำคัญที่ทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก เมื่อเข้ามาก็ขายอาชีพของตนออกไปสู่การประกอบการค้าทุกอย่างภายในประเทศ และสามารถกุมอำนาจในเศรษฐกิจไว้ได้สำเร็จ ทั้งนี้เพราะชาวจีนมีความสามารถในการประกอบการค้า ทำให้ชาวจีนประสบความสำเร็จในการเข้ามามีอิทธิพลในการเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างเต็มที่ กลุ่มผู้นำไทยเริ่มรู้สึกถึงอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีน และเริ่มทำการต่อต้าน โดยการพิมพ์เผยแพร่ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวจีนบ้าง โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นนักชาตินิยมอย่างรุนแรง ได้ทรงนิพนธ์ปลุกใจให้รักชาติ ชักชวนคนไทยให้ช่วยตัวเองให้หลุดพ้นจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีน เช่นในบทพระราชนิพนธ์ “เมืองไทยจงตื่นเถิด” และที่ทรงนิพนธ์ประณามชาวจีน โดยตรงก็มีในเรื่อง “พวกยิวแห่งบูรพทิศ” เป็นต้น

2) การเคลื่อนไหวที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ศ. 130 จากที่กล่าวมาแล้วในปัจจุบันนอกที่ทำให้เกิดลัทธิชาตินิยมว่า ด้วยผลจากการศึกษาในยุโรปและการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตยในประเทศต่างๆ ทำให้ผู้ที่ได้รับการศึกษา และแนวคิดในเรื่องประชาธิปไตยเกิดความต้องการที่จะให้ไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองบ้าง จึงได้ร่วมกันวางแผนที่จะทำการปฏิวัติขึ้น แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบเรื่องเสียก่อน

จึงได้มีการจับกุมมาลงโทษ แต่ด้วยพระมหากษัตริย์ได้ทรงอภัยโทษและลดโทษให้ผู้ร่วมคิด เหล่านั้นทุกคน การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ล้มเหลวไปนี้ อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามปลูกฝังลัทธิชาตินิยมให้เกิดขึ้นกับประชาชน ชาวไทย โดยเน้นหนักไปในทางให้คนไทยรู้จักความสามัคคี โดยมีจุดรวมอยู่ที่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสำคัญ

การนำแนวคิดอุดมการณ์ชาตินิยมมากล่าวไว้ข้างต้น ก็เพื่อประโยชน์ในการนำมาวิเคราะห์ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมให้เกิดขึ้นกับคนในชาติของพระองค์ ซึ่งพระราชวังสนามจันทร์เป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์นี้

6. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์

6.1 ที่ตั้งและภูมิหลัง

พระราชวังสนามจันทร์ ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ห่างจากกรุงเทพฯ ลงไปทางใต้ประมาณ 56 กิโลเมตร บริเวณที่เป็นพระราชวังสนามจันทร์อยู่ห่างไปด้านหลังองค์พระปฐมเจดีย์ทางทิศตะวันตกประมาณ 2 กิโลเมตร ทิศเหนือติดถนนเหนือวัง ทิศใต้ติดถนนราชวิถีและถนนทรงพล ด้านทิศตะวันออกติดถนนหน้าวัง ด้านทิศตะวันตกติดถนนมาลัยแมน

พระผู้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังแห่งนี้คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังแห่งนี้ขึ้นใน พ.ศ. 2450 ทั้งนี้ ที่มาของการพระราชทานนามว่า “พระราชวังสนามจันทร์” น่าจะมีแรงบันดาลใจมาจากที่ทรงทราบว่า มีสระน้ำโบราณขนาดใหญ่อยู่ใกล้บริเวณนี้ สระน้ำดังกล่าวมีชื่อว่า “สระน้ำจันทร์” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หนองน้ำจันทร์” (ปัจจุบันเรียกสระบัว) ซึ่งถือว่าเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์และตั้งอยู่ในบริเวณที่เคยมีร่องรอยของโบราณสถานซึ่งเรียกว่า “หมู่บ้านเนินปราสาท” หมู่บ้านนี้อยู่ใกล้กับพระราชวังสนามจันทร์ (ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้) และได้มีร่องรอยของเนินปราสาทพระราชวังโบราณและโบสถ์พราหมณ์ ซึ่งมีสระน้ำจันทร์ตั้งอยู่ด้านหน้า สระน้ำดังกล่าวมีผู้สันนิษฐานว่าคงเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในพิธีของศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อดังกล่าวก็ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้เมื่อมีพิธีการของสำนักพระราชวังหรือพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา จะมีการนำน้ำจากสระแห่งนี้ไปรวมกับน้ำศักดิ์สิทธิ์จากแหล่งอื่นๆ เพื่อชำระพระแสงต้น และประกอบพระราชพิธีสำคัญต่างๆ

เหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในขณะที่ทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเสด็จมายังนครปฐมอยู่เนืองๆ จนทำให้พระองค์มีพระราชดำริที่จะสร้างพระราชวังขึ้นนั้น ก็เนื่องจากทรงรับพระราชบัญชาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นพระราชบิดา มาดูแลการปกครองเมืองสีทอง ณ องค์พระปฐมเจดีย์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระองค์เสด็จทอดพระเนตรบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงกับองค์พระปฐมเจดีย์โดยรอบ จนทรงคุ้นเคยกับภูมิประเทศแถบนี้ ทั้งนี้ที่ประทับของพระองค์ในขณะที่ยังมิได้ทรงสร้างพระราชวังสนามจันทร์ก็คือ พระตำหนักบังกะโล (ปัจจุบันคือบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานีตำรวจภูธรเขต 7 พระตำหนักดังกล่าวเป็นตำหนักไม้และได้รื้อลงแล้ว)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดภูมิประเทศแถบนี้และทรงตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดนครปฐม โดยเฉพาะองค์พระปฐมเจดีย์เป็นอย่างยิ่ง เมื่อเสด็จทอดพระเนตรบริเวณใกล้เคียงขององค์พระปฐมเจดีย์ทางด้านทิศตะวันตก ซึ่งเป็นแหล่งโบราณสถาน และพื้นที่เป็นป่าไผ่ ทุ่งหญ้ารก และปลูกพืชล้มลุก เช่น กกล้วย และสับปะรด เป็นต้น จึงทรงให้ข้าราชการบริพารติดต่อซื้อจากชาวบ้านรวบรวมได้ 888 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงพิทักษ์มานพ ซึ่งต่อมาได้เลื่อนยศเป็นพระยาวิสุทธกรรมศิลป์ประสิทธิ์ (น้อย ศิลป:) เป็นผู้ออกแบบและก่อสร้างสร้างพระราชวังแห่งนี้ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2450 และทรงพระราชทานนามว่า “พระราชวังสนามจันทร์”

จุดมุ่งหมายในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์นั้น นอกจากจะทรงใช้เป็นที่พักแล้ว พระองค์ยังทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะให้พระราชวังสนามจันทร์เป็นค่ายหลวงสำหรับเตรียมพร้อมในการป้องกันประเทศมิให้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งกำลังแสวงหาผลประโยชน์จากประเทศต่างๆ ในดินแดนแถบตะวันออกอยู่ในขณะนั้น พระราชดำริดังกล่าวจึงเป็นความตั้งใจพระราชหฤทัยที่จะทรงให้นครปฐมเป็นที่มั่นที่สองรองจากกรุงเทพฯ เพราะหากทางกรุงเทพฯ ประสบภาวะคับขันเมื่อใดก็จะใช้นครปฐมเป็นที่มั่นในการต่อต้านข้าศึก เนื่องจากมีภูมิประเทศเป็นเรือสวนคูคลอง อันทำให้ข้าศึกติดตามรุกไล่ได้โดยยากลำบาก ซึ่งเหมาะที่ฝ่ายไทยจะดำเนินยุทธวิธีของการซุ่มโจมตีข้าศึกได้ ทั้งนี้ เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว และทรงตั้งกองเสือป่าขึ้นใน พ.ศ. 2454 ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุมและซ้อมรบเสือป่า ซึ่งเป็นกองกำลังร่วมในการป้องกันประเทศ ณ พระราชวังสนามจันทร์ โดยขณะที่มีการซ้อมรบเสือป่า พระองค์จะทรงเปลี่ยนพระราชวังสนามจันทร์เป็นค่ายหลวงพระราชวังสนามจันทร์

พระราชวังสนามจันทร์จึงเป็นพระราชวังที่มีความสำคัญยิ่งและกล่าวได้ว่าเป็นพระราชวังแห่งเดียวที่มีความเป็นป้อมค่ายอยู่ในตัว ด้วยเหตุนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งทาง

ประวัติศาสตร์ในด้านการรักษาความมั่นคงของชาติ ทั้งนี้ พระราชนิพนธ์ที่ทรงคุณค่าหลายเรื่องก็ ทรงพระราชนิพนธ์ที่พระราชวังสนามจันทร์ เช่น เรื่อง ท้าวแสนปม โรมิโอจูเลียต แมลงป่องทอง ธรรมาธรรมะสงคราม และหลักราชการ เป็นต้น (กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ 2543: 4-8)

6.2 สิ่งก่อสร้างในพระราชวังสนามจันทร์

พระที่นั่ง พระตำหนัก และสิ่งก่อสร้างที่มีชื่อในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 28 ร.ศ. 130 และในหนังสือทำเนียบนามภาค 1 ทั้งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นแล้ว และที่จะสร้างต่อไป พระราชทานนามคล้องจองกัน (นวลผจง เสวตเวช 2527: 55-73) ดังต่อไปนี้

1. พระที่นั่งพิมานปฐม
2. พระที่นั่งอภิรมย์ฤดี
3. พระที่นั่งวัชรรมยา
4. พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์
5. ปราสาทศรีวิไชย
6. เทวาลัยคเณศร์
7. ศาลาธรรมเทศโอฬาร
8. พระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศไนย
9. พระตำหนักชาลิมงคลอาสน์
10. พระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์
11. พระตำหนักทับแก้ว
12. พระตำหนักทับขวัญ

6.2.1 **พระที่นั่งพิมานปฐม** เป็นพระที่นั่งองค์แรกที่สร้าง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น แบบตะวันตก แต่ดัดแปลงให้เหมาะสมกับเมืองร้อน ช่องระบายลมและระเบียงลูกกรง โดยรอบ ผลิตเป็นลวดลายตามแบบไทยอย่างประณีตงดงาม พระที่นั่งชั้นบน ประกอบด้วยห้องต่างๆ ซึ่งยังมีป้ายชื่อปรากฏอยู่กระทั่งทุกวันนี้ คือ ห้องบรรทม ห้องบรรณาคม ห้องทรง ห้องกุษา ห้องเสวย และห้องพระเจ้า (เป็นที่ประดิษฐานพระเศวตฉัตร) ห้อง “พระเจ้า” นี้เป็นหอพระ มีพระพุทธรูปปาง ปฐมเทศนาอยู่องค์หนึ่ง ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อโดยปลูกโรงพิธีขึ้น ข้างพระที่นั่ง สามัคคีมุขมาตย์ เมื่อวันพุธ ที่ 19 กุมภาพันธ์ 2453 มีพระราชพิธีสมโภชเมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2456 พระที่นั่งพิมานปฐมได้ใช้เป็นที่ประทับ (โดยเฉพาะก่อนขึ้นเสวยราชย์ จนถึงปี 2458) ที่ทรงพระอักษร ที่เสด็จออกขุนนาง ที่รับแขกเมืองและออกให้ราษฎรเฝ้า มากกว่าพระที่นั่ง และพระตำหนักอื่นๆ

6.2.2 พระที่นั่งอภิมุขยุดิ ได้แก่ พระที่นั่งหลังย่อม ติดต่อกับพระที่นั่งพิมานปฐม ออกไปทางใต้ มีลักษณะเป็นตึกสองชั้น เช่นกัน

6.2.3 พระที่นั่งวัชรธรรมยา เป็นพระที่นั่งฝาแฝดกับพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ แต่สร้างขึ้นทีหลัง เมื่อ พ.ศ. 2460 เป็นพระที่นั่งทรงไทยสองชั้น หลังคามีลักษณะเป็นหลังคาสองชั้น กระเบื้องเคลือบ ทำนองเดียวกับหลังคาพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง มีคันทวย ช่อฟ้า ใบระกานาคสะดุ้ง และหางหงส์ งามพร้อม ทางทิศใต้มีมุขเด็จ และมีชานชาลายื่นออกไปจรดกับชานชาลาของพระที่นั่งพิมานปฐม หน้าบันมุขเด็จ แกะสลักเป็นเจ็มวชิราวุธ อยู่ภายใต้ฉัตรรัศมี ซึ่งมีกรอบล้อมมีลายกนก ลงรักปิดทอง พื้นประดับกระจกสีน้ำเงินล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง มีสาหร่ายรวงผึ้งห้อยลงระหว่างเสาหน้ามุขอย่างงดงาม หน้าบันของพระที่นั่งทางด้านทิศตะวันออกเป็นรูปช้างเอราวัณ บนหลังมีสลักลายทองตามแบบช้างทรงกษัตริราช ช้างในมีเจ็มวชิราวุธล้อมรอบด้วยลายกนก ลงรักปิดทอง พื้นประดับกระจกสีน้ำเงิน หน้าบันด้านตะวันตกเหมือนกับหน้าบันมุขเด็จ แต่ขนาดใหญ่กว่า พระทวารและพระบัญชาพระที่นั่งทั้งสองชั้น มีลักษณะคล้ายเรือแก้ว มีบันแถลงเสียบด้วยยอดวชิราวุธ ภายในมีเลข 6 อยู่ในลายพิจิตรเลขา เป็นมโหรีล้อมด้วยลายกนกลงรักปิดทอง พื้นประดับกระจกสีน้ำเงิน พื้นเพดานชั้นบนของพระที่นั่งวัชรธรรมยา ทาสีแดงเข้มประดับดวงดารา ซึ่งทำด้วยไม้แกะสลักปิดทอง เพดานชั้นล่างทาสีแดงเข้มและปิดทอง ฉลุเป็นลายดาวประดับ พระที่นั่งนี้ ใช้เป็นที่ทรงพระอักษร และเป็นที่ประทับเป็นครั้งคราว

6.2.4 พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ มีลักษณะเป็นท้องพระโรง เป็นพระที่นั่งโถงใหญ่ เชื่อมต่อพระที่นั่งวัชรธรรมยา หลังคาเชื่อมติดกัน หน้าบันพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์อยู่ทางทิศเหนือ เป็นรูปจำหลักทำวอมรินทร์ราชประทานพร ประทับอยู่ในพิมานปราสาทสามยอด พระหัตถ์ขวา ทรงวชิระ พระหัตถ์ซ้ายประทานพร แวดล้อมด้วยบริวารประกอบด้วย เทวดา และมนุษย์ห้าหมู่ ท้องพระโรงพระที่นั่ง ยกสูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร มีฉัตรจันทน์สองข้างด้านต่อกับพระที่นั่งวัชรธรรมยา มีพระทวารเปิดถึงสองข้าง ชும்พระทวารทั้งสอง และชும்พระบัญชาใกล้เคียงๆ พระทวารทั้งสองข้าง แกะสลักเป็นรูปกิริติมุข ลงรักปิดทอง ภายในพระที่นั่ง โดยรอบมีเสานางจรัสแบ่งเขตท้องพระโรงกับเฉลียง ส่วนที่เป็นเฉลียงลดชั้นต่ำลงมา 20 เซนติเมตร เสานางจรัสนั้น ลักษณะเป็นเสาทรงแปดเหลี่ยม เช่นเดียวกับเสาในพระที่นั่งวัชรธรรมยาเขียนด้วยน้ำทอง ทำเป็นกลีบบัวงกกลบนพื้นสีดำโดยรอบตลอดทั้งด้าน เพดานพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์มีลักษณะเดียวกับเพดานชั้นล่าง พระที่นั่งวัชรธรรมยา คือ ทาด้วยสีแดงเข้ม ปิดทองฉลุทำเป็นดาวประดับ ตกแต่งด้วยโคมหวดอย่างสวยงาม พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ใช้สำหรับประชุมเสื่อป่า ประกอบพิธีกรรม ซ้อมและเล่น โขน ละคร และใช้ในโอกาสสำคัญต่างๆ

6.2.5 ปราสาทศรีวิชัย มีประกาศในราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. 130 ว่า “ยังจะสร้างต่อไป” และบอกตำแหน่งที่ตั้งไว้ว่า “ตั้งอยู่บนเนินปราสาทเก่า” เป็นอนุสาวรีย์แห่งพระเจ้ากรุงศรีวิชัย อย่างไรก็ตามก็ติดตลอดจนสิ้นรัชกาลไม่ปรากฏว่าได้สร้างปราสาทศรีวิชัยขึ้น

6.2.6 เทวาลัยคณะศรี เป็นศาลเทพารักษ์ สำหรับพระราชวังสนามจันทร์ เป็นที่ประดิษฐานพระคณะศรีหรือพระพิณเนศวร เทพเจ้าผู้มีเศียรเป็นช้าง ซึ่งเป็นเจ้าแห่งศิลปะวิทยาการ การประพันธ์ และเป็นผู้ขจัดอุปสรรคทั้งมวล เทวาลัยคณะศรี ตั้งอยู่ที่สนามหญ้าหน้าพระที่นั่งพิมานปฐม

6.2.7 ศาลาธรรมเทศาโฬาร เป็นศาลาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักประชุมและอมรมเสื่อป่า เนื่องจากเสื่อป่ามีจำนวนมากขึ้นทุกที เมื่อมีการประชุมใหญ่ พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์จุเสื่อป่าได้ไม่หมด

6.2.8 พระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศไนย เป็นพระที่นั่งองค์เล็ก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นหลังจากทอดพระเนตรปาฏิหาริย์แห่งองค์พระปฐมเจดีย์ พ.ศ. 2452 ครั้งหนึ่ง และ พ.ศ. 2457 อีกครั้งหนึ่ง พระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศไนย ตั้งอยู่บนชานชาลาชั้นบนระหว่างพระที่นั่งพิมานปฐมกับพระที่นั่งวัชรนิรมยา ใช้เป็นที่ประทับทอดพระเนตรพระปฐมเจดีย์ ใน พ.ศ. 2470 หลังรัชกาลที่ 6 สวรรคตแล้ว กระทรวงวังได้ให้รื้อไปปลูกไว้บนชานชาลาหน้าพระที่นั่งพุทธไชยสวรรค์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

6.2.9 พระตำหนักชาลิมงคลอาสน์ คล้ายปราสาทเล็กๆ มีลักษณะสถาปัตยกรรม เรอเนซองส์ สมัยใหม่ (Modern Renaissance) ของฝรั่งเศสผสมอยู่แต่ดัดแปลงให้เหมาะสมกับดินฟ้าอากาศของเมืองไทย ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของสนามใหญ่ มีอนุสาวรีย์ย่าเหล ศูนย์แสนรู้ตัวโปรดของสิ้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 อยู่ข้างหน้า พระตำหนักชาลิมงคลอาสน์ เป็นพระตำหนักสองชั้นทาสีไข่ไก่ หลังคามุงกระเบื้องสีแดง ชั้นบนมีสองห้อง ชั้นล่างมีสองห้อง ทั้งชั้นบนและชั้นล่างมีระเบียงโดยรอบทั้งสามด้าน (ยกเว้นด้านหลัง) ทางด้านตะวันออกและตะวันตกของพระตำหนักมีเฉลียงเป็นรูปครึ่งวงกลม พระตำหนักชาลิมงคลอาสน์ มีลักษณะงามละมุนละไมได้ส่วนสัด เสาใหญ่ทรงกลมที่มองเห็นแต่ไกลมีลักษณะคล้ายเสาหอคอยของปราสาท ลักษณะรูปโค้งของทางเข้าและเฉลียงรูปครึ่งวงกลมช่วยเพิ่มความรู้สึกที่อ่อนละมุนแก่สถาปัตยกรรมดังกล่าว หมู่ม้าที่ปลูกไว้ใกล้ๆ ช่วยเพิ่มเสน่ห์ให้พระตำหนักนี้อย่างน่าประหลาด

6.2.10 พระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์ เป็นพระตำหนักไม้สองชั้นแบบตะวันตก ทาสีแดง สร้างขึ้นคู่กับพระตำหนักชาลิมงคลอาสน์ มีสะพานจากชั้นบนด้านหลังพระตำหนักชาลิมงคลอาสน์ไปเชื่อมกับชั้นบนของพระตำหนักมารีฯ สะพานดังกล่าวหลังคามุงกระเบื้องและติดหน้าต่าง

กระจกทั้งสองด้านตลอดความยาวของสะพาน มีหลักฐานว่าได้มีการเดินสายไฟและท่อน้ำที่พระตำหนักนี้เมื่อ พ.ศ. 2466

6.2.11 พระตำหนักทับแก้ว เป็นตึกสองชั้นขนาดเล็กกะทัดรัด อยู่ที่เชิงสะพานสุนทรภาย ภายในมีเตาผิง และหลังคามีปล่องไฟตามแบบบ้านชาวตะวันตก ที่ห้องกลางชั้นบนมีหินอ่อน สีขาว บนผนังเหนือเตาผิงมีภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะเป็นภาพเขียนด้วยเส้นดินสอสีดำ ในระหว่างที่มีการซ่อมรื้อเสื่อป่าทับแก้วเป็นที่ตั้งกองบัญชาการเสื่อป่า กองเสนาน้อยราบเบารักษาพระองค์

6.2.12 พระตำหนักทับขวัญ เป็นเรือนไทยที่สมบูรณ์แบบ นายช่างผู้ออกแบบและควบคุมการก่อสร้าง คือ พระยาวิสุกรรมศิลป์ประสิทธิ์ (น้อย ศิลป์) ทับขวัญสร้างขึ้นคู่กับทับแก้ว ซึ่งเป็นตึกฝรั่งอยู่ทางด้านตะวันออกคนละฟากถนนกับทับแก้ว ประกอบด้วยกลุ่มเรือน 8 หลัง หลังใหญ่ 4 หลัง หันหน้าเข้าหากันทั้งสี่ทิศ คือ หอนอน 2 หอ กับเรือนโถงและเรือนครัว หลังเล็ก 4 หลัง อยู่ที่มุมทั้งสี่มุมละ 1 หลัง ได้แก่ หอนก หอนั่ง เรือนเก็บของ และเรือนคนใช้ มีนอกชานกลาง เชื่อมโยงเรือนเหล่านี้ให้ติดต่อกัน มีต้นจันทน์ใหญ่ขึ้นอยู่กลางนอกชาน บันไดอยู่ที่ส่วนเชื่อมต่อกันของชานระเบียงเรือนใหญ่กับเรือนเล็ก กลุ่มเรือนทับขวัญมองดูงามได้สัดส่วน ซึ่งไม่สามารถหา กลุ่มเรือนไทยในลักษณะนี้ที่ไหนดูได้อีก ทับขวัญเป็นเรือนไม้ฝากระดานมุงจากหลบหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา ตัวเรือนทุกหลังรวมทั้งพื้นนอกชาน ทำด้วยไม้สักล้วนใช้วิธีเข้าไม้ตามแบบฉบับของชาวไทยโบราณ ฝาเรือนทำเป็นฝาปะกนกรอบลูกฟัก ฝ่มือประณีต เเชิงชายและไม้ค้ำยันสลักเสลาสวยงาม รอบๆ บริเวณปลูกไม้ไทย มีต้นจันทน์ จำปี นางแย้ม นมแมว เป็นต้น

นอกจากพระที่นั่ง และพระตำหนัก ที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว พระราชวังสนามจันทร์ยังมีสิ่งก่อสร้างอื่นๆ อีกมากมาย เช่น โรงละคร สถานีรถไฟ ถนน และสะพาน เป็นต้น

6.3 ลักษณะการวางแผนผังของพระราชวังสนามจันทร์

พื้นที่ของพระราชวังสนามจันทร์มีลักษณะคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เทวาลัยคเชนทร์ และได้มีการจัดวางแนวถนนให้เป็นถนนวงแหวน 2 วง คือ ถนนวงแหวนวงในนั้น ล้อมรอบเทวาลัยคเชนทร์ ส่วนถนนวงแหวนรอบนอกผ่านหน้าพระที่นั่งพิมานปฐม นอกจากนี้ทางด้านทิศตะวันตกของพระราชวังมีหนองน้ำใหญ่เรียกว่า “หนองอ้อ” หนองน้ำนี้เป็นเสมือนแหล่งกักน้ำเพื่อส่งน้ำไปยังคูน้ำของพระราชวัง ทั้งนี้ แนวคูน้ำจะเป็นแนวแบ่งเขตพระราชวัง ออกเป็นเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและเขตพระราชฐานชั้นนอก ด้วยเหตุนี้จึงมีสะพานอยู่ 4 แห่ง เพื่อเชื่อมการคมนาคมระหว่างเขตพระราชฐานชั้นในและชั้นนอก ตลอดจนเชื่อมการคมนาคมจากถนนนอกพระราชวังเพื่อเป็นทางเข้าออกพระราชวังด้วย

6.3.1 ถนนภายในพระราชวังสนามจันทร์ ในพระราชวังมีถนนที่เป็นทางสัญจรหลักภายในพระราชวังสนามจันทร์ 4 สาย ได้แก่

- 1) ถนนพระราชดำเนิน เริ่มจากเทวาลัยคเณศร์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ข้ามสะพานนเรศวรจรลีไปเชื่อมกับถนนหน้าวัง
- 2) ถนนราชดำริ จากเทวาลัยคเณศร์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ข้ามสะพานรามประเวศน์ไปเชื่อมกับถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นถนนที่ตรงไปยังองค์พระปฐมเจดีย์
- 3) ถนนหน้าพระลานซ้าย เริ่มจากหมู่พระที่นั่งไปทางทิศเหนือ ข้ามสะพานจักรียาตราไปบรรจบกับถนนเหนือวัง ถนนสายนี้เป็นเส้นทางไปยังสถานีรถไฟหลวงสนามจันทร์ ซึ่งเป็นสถานีรถไฟประจำพระราชวัง
- 4) ถนนหน้าพระลานขวา จากวงเวียนรอบเทวาลัยคเณศร์ไปทางทิศใต้ ข้ามสะพานสุนทรภะวายเป็นเชื่อมกับถนนทรงพลและถนนราชวิถี

6.3.2 ลักษณะที่ตั้งของกลุ่มอาคาร ที่ตั้งของกลุ่มอาคารที่เป็นพระที่นั่งและพระตำหนักส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งได้แก่ พระที่นั่งพิมานปฐม พระที่นั่งอภิรรมย์ ฤดี พระที่นั่งวัชรวิมลยา พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ และพระตำหนักชาลีมงคลอาสน์ ส่วนพระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์ ทับแก้ว และทับขวัญ ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นนอกทางด้านทิศใต้ แต่เป็นเขตที่อยู่ใกล้กับเขตพระราชฐานชั้นในมากที่สุด และลักษณะอาคารที่เป็นเรือนที่พักของข้าราชการ ซึ่งปลูกอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นนอกแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

- 1) อาคารที่มีลักษณะเป็นเรือนเดี่ยว ยกได้สูงเป็นที่พักของข้าราชการบริพารระดับสูง หรือข้าราชการที่ใกล้ชิดกับเบื้องพระยุคลบาท เช่น เรือนพระนนทิการ และเรือนพระชนเสวร เป็นต้น
- 2) อาคารที่มีลักษณะเป็นเรือนแถว ยกได้สูงแต่ไม่สูงเท่าเรือนเดี่ยว เป็นที่พักของข้าราชการชั้นผู้น้อย เช่น เรือนพระมนูและเรือนข้าหลวงที่อยู่ด้านหลังของพระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์ เป็นต้น

ในปัจจุบันพื้นที่ของพระราชวังสนามจันทร์ในบริเวณพระราชฐานชั้นนอกด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ (กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ 2543: 10-12)

6.4 การครอบครองดูแล

เมื่อสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชวังสนามจันทร์เปลี่ยนผู้ดูแล พระราชวังสนามจันทร์จึงมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทการใช้งานแตกต่างไปจากเดิม โดยสิ้นเชิง เริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เป็นต้นมาจนถึง

ปัจจุบัน ทั้งนี้มีหน่วยงานที่ครอบครองและรับผิดชอบดำเนินการบูรณะอาคารต่างๆ ที่เสื่อมไปตามกาลเวลา (รสรินทร์ ยางงาม 2551: 73-75) ดังนี้

6.4.1 กระทรวงมหาดไทย (ขณะนั้นเป็นมณฑลนครชัยศรี) ขอใช้สถานที่บริเวณ พระที่นั่งพิมานปฐม พระที่นั่งอภิมุขฤดี พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2469 เป็นต้นมา เป็นที่ตั้งของศูนย์ราชการจังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย ที่ทำการศาลากลางจังหวัด ศาลจังหวัด คลังจังหวัด ศึกษาธิการจังหวัด (ปัจจุบันยุบตำแหน่งนี้แล้ว) โยธาธิการจังหวัด ประชาสงเคราะห์จังหวัด และสาธารณสุขจังหวัด

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่ดินที่อยู่ในความดูแลของพระคลังข้างที่ ได้เปลี่ยนมาอยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในช่วงนี้มีหน่วยราชการต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ได้เข้ามาใช้อาคารพระที่นั่ง พระตำหนักเพิ่มขึ้นรวมทั้งเรือนข้าราชการ อารามดังก้าวมีทั้งที่ใช้ประโยชน์เพื่อเป็นที่ทำการ และเพื่อทำเป็นบ้านพัก นานวันเข้ามีหน่วยงานเข้ามาทำงานเพิ่มมากขึ้น กลายเป็นความแออัด สถานที่คับแคบเกินไป จึงเริ่มมีหน่วยงานของรัฐทยอยออกไป เช่น สำนักงานสรรพากรจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด ศาลภาคและศาลจังหวัด

6.4.2 เทศบาลนครปฐม (ปัจจุบันคือ เทศบาลนครนครปฐม) ขอใช้พื้นที่ของพระราชวังสนามจันทร์ สร้างเป็นสนามกีฬาจังหวัด สนามเทนนิส สระว่ายน้ำ สวนสัตว์ สนามเด็กเล่น สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน และบริเวณให้ประชาชนเดิน วิ่ง และออกกำลังกาย

6.4.3 กระทรวงธรรมการ (ปัจจุบันคือ กระทรวงศึกษาธิการ) ขอใช้พื้นที่ด้านหลังของพระที่นั่งพิมานปฐม พระที่นั่งอภิมุขฤดี พระที่นั่งวัชรวิมลยา และพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ จำนวน 61 ไร่ 1 งาน เป็นที่ตั้งโรงเรียนเกษตรกรรม พื้นที่อีกส่วนหนึ่งทางด้านใต้บริเวณริมถนนราชดำเนิน เป็นที่ตั้งของโรงเรียนการช่างชาย โรงเรียนทั้งสองนี้ได้ย้ายออกไปเมื่อ พ.ศ. 2513

6.4.4 บ้านพักข้าราชการ เช่น เรือนพระนนทิกการ (เคยเป็นที่พักของเจ้าพระยาธรรมานุสิริราชดิ (ม.ร.ว. ปุ้ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวัง ใช้เป็นบ้านพักของผู้ว่าราชการจังหวัด พระตำหนักทับแก้ว ใช้เป็นบ้านพักของปลัดจังหวัดนครปฐม เป็นต้น

6.4.5 พื้นที่อีกบางส่วนของพระราชวังสนามจันทร์ กรมพระคลังข้างที่ได้ให้เอกชนเช่า

6.4.6 มหาวิทยาลัยศิลปากร ขอใช้พื้นที่ 409 ไร่ 2 งาน 96 ตารางวา เพื่อขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาออกไปยังส่วนภูมิภาค ภายใต้โครงการปรับปรุง มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2509

6.4.7 มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับมอบหมายให้ดูแลโบราณสถาน 3 องค์ใน

พระราชวังสนามจันทร์ คือ พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์ พระตำหนักมหาราชบัลลังก์ พระตำหนักทับขวัญ ซึ่งมหาวิทยาลัยได้มีการจัดหาทุนเพื่อบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานเหล่านี้ให้คงสภาพอันงดงามตามเดิมและใช้ให้เกิดประโยชน์ทางศิลปวัฒนธรรมโดยลำดับ

ในวโรกาสปีกาญจนภิเศกสมโภชพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี คณะกรรมการอำนวยการบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ ที่มีสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริ โสภภาพัฒนวัตติ์ ทรงเป็นองค์ประธาน ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นรองประธานคนที่ 2 ได้ดำเนินการเพื่อจะให้พระราชวังสนามจันทร์ได้กลับคืนมาเป็นพระราชวังของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาตั้งแต่เริ่มต้น จนเป็นผลสำเร็จ ในขั้นแรกได้ให้กระทรวงมหาดไทยทำหนังสือกราบบังคมทูลถวายคืนสิทธิการใช้พระราชวังสนามจันทร์แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทตั้งแต่วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2536 แต่ในขณะนั้นกระทรวงมหาดไทยและส่วนราชการต่างๆ ของจังหวัดนครปฐมยังไม่พร้อมที่จะย้ายที่ทำการ เนื่องจากยังมีปัญหาเรื่องการจัดหาสถานที่ จนเมื่อทางจังหวัดนครปฐมได้จัดสร้างศูนย์ราชการแห่งใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2546

คณะกรรมการอำนวยการบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ ที่มีสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริ โสภภาพัฒนวัตติ์ เป็นองค์ประธาน ร่วมกับกระทรวงมหาดไทย (โดยนายนาวัน ชันธิรัฐ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม) และมหาวิทยาลัยศิลปากร (โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ลิจิต กาญจนภรณ์ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์) ได้น้อมเกล้าฯ ถวายคืนพระราชวังสนามจันทร์แก่สำนักพระราชวัง เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2546

7. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการศึกษาพระราชวังสนามจันทร์ในเชิงการเมือง ซึ่งมีผู้ศึกษาพระราชวังสนามจันทร์ในลักษณะนี้น้อยมาก แต่ผู้วิจัยก็ได้รวบรวมผลงานวิจัยที่ได้ใช้แนวคิด ทฤษฎีในการวิเคราะห์ตีความ หรือมีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องในลักษณะเดียวกันมา เพื่อประโยชน์ในการใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยสามารถรวบรวมผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

จุลลางอนรต (2513: 121-129) ได้ศึกษาเรื่อง “กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในเอเชียอาคเนย์ที่คงความเป็นเอกราชอยู่ได้ตลอดมา ดังนั้น ลัทธิชาตินิยมที่เกิดขึ้นในประเทศไทย จึงมีลักษณะแตกต่างกับลัทธิชาตินิยมในประเทศเพื่อนบ้านของเรา ลัทธิชาตินิยมในประเทศไทยนั้น ผู้ปกครองประเทศหรือรัฐบาลเป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้น โดยการนำมาเผยแพร่ ทั้งนี้เพราะต้องการความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน ในอันที่จะต่อต้านอิทธิพลอย่างใดอย่างหนึ่งที่คุกคามความมั่นคงของประเทศ ลัทธิชาตินิยมในประเทศไทยเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อต่อต้านภัยคุกคามจากประเทศในยุโรป และภัยจากอิทธิพลในทางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทยเอง ลัทธิชาตินิยมได้ถูกนำมาใช้อีกในระบอบต่อมาคือในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรกและในครั้งที่สอง เป็นที่น่าสังเกตว่าทุกครั้งที่มีการเผยแพร่และปลุกฝังลัทธิชาตินิยมขึ้นนั้น เป้าหมายสำคัญในการโจมตีของรัฐบาลมักจะมุ่งไปที่คนจีนในประเทศไทยแทบทุกครั้ง

พวงร้อย กล่อมเอียง (2516: 346-352) ได้ศึกษาเรื่อง “พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนได้อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารเพิ่มขึ้นจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆ มากขึ้น จนเห็นเด่นชัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบกับในช่วงเวลาเดียวกันสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศจีนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่ได้มีการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐ ตลอดจนการแก่งแย่งอำนาจทางการเมืองภายในประเทศจีนและการรุกรานจากประเทศญี่ปุ่น เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจีนมีผลต่อพฤติกรรมของชาวจีนในไทยและสร้างความกังวลใจให้แก่รัฐบาลไทยในขณะนั้น เป็นเหตุให้พระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และทำให้รัฐบาลไทยต้องควบคุมชาวจีนอย่างเข้มงวดกวาดขันยิ่งกว่าสมัยก่อน

มัทนา เกษกมล (2517: 139-145) ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องการเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครอง ยกเลิกระบบจตุสดมภ์ และจัดระเบียบบริหารราชการให้ทันสมัยนั้น มิได้เป็นที่ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงดำเนินการต่อมา แม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้รับการศึกษาอบรมจากต่างประเทศ การที่ทรงประทับอยู่

ต่างประเทศเป็นเวลานาน จนทำให้พระองค์ได้รับอิทธิพลทางด้านความคิด และทัศนคติของ ตะวันตก และได้้นำแนวคิดบางอย่าง เช่น ลัทธิชาตินิยม และวิถีการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกมา ปรับใช้ให้เข้ากับสภาพการณ์ของสังคมไทย ดังเห็นได้จากพระราชดำรัส และบทพระราชนิพนธ์ ของพระองค์เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวก็ตาม แต่ในด้านแนวพระราชดำริและพระบรมราโชบายทางการ เมืองนั้นเห็นได้ชัดว่า พระองค์ยังมีความนิยมในระบอบการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นอย่างมาก และมีได้ทรงตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมและแนวคิดประชาธิปไตย ตะวันตก ซึ่งมีอยู่ในหมู่ปัญญาชนผู้ได้รับการศึกษาในขณะนั้น พระองค์ทรงนิยมที่จะรวมอำนาจ การปกครองมาอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ การเสด็จประพาสเยี่ยมเยียนราษฎร การย้ายสังกัด ตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลจากกระทรวงมหาดไทยมาขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ล้วนแต่เป็นเรื่อง สะท้อนถึงแนวพระราชดำริทางการเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระองค์ทั้งสิ้น พระราชดำริและพระบรมราโชบายเช่นนี้นับว่าแตกต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ที่ทรงนิยมที่จะแบ่งปันพระราชอำนาจและภาระบางอย่างให้แก่ระบบการเมืองย่อยอันจะ เป็นวิถีทางที่นำไปสู่การปกครองตนเองในที่สุด

ด้วยพระราชดำริและพระบรมราโชบายที่ไม่สอดคล้องไปกับการพัฒนาและความ สำนึกทางการเมืองที่ได้เกิดขึ้นในหมู่ปัญญาชนสมัยนั้น บวกกับภาวะทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในเวลา ต่อมา ได้ทำให้กลุ่มปัญญาชนที่ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ถือว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 เป็นอันทำให้พระราชอำนาจที่สมบูรณ์ของ พระมหากษัตริย์สิ้นสุดลง นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

พรเพ็ญ อันตระกูล (2517: 223-231) ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจในอดีต และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่นำไปสู่การสิ้นสุดของระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญา สิทธิราชย์ การพัฒนาเศรษฐกิจในระบอบดังกล่าวเป็นไปอย่างเชื่องช้าไม่ทันกับความต้องการของ สังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะการใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ เก้าเจ้าอยู่หัวมิได้เสริมสร้างและก่อให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศอันแตกต่าง ไปจากโครงสร้างเดิมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนั้นยังมีพลัง ด้านทานจากสังคมเบื้องบนเพื่อคงระบอบการปกครองเดิมไว้ พลังนี้เองคือตัวเร่งการเปลี่ยนแปลง ทางการเมืองและการปกครองในรัชสมัยต่อมา

ธิดา วัฒนกุล (2519: 425-426) ได้ศึกษาเรื่อง “แนวความคิดทางการเมืองในบทละคร พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า บทพระราช นิพนธ์ได้สะท้อนถึงแนวพระราชดำริส่วนพระองค์ทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว ปรากฏว่าพระองค์ทรงสนับสนุนวิถีทางการเมืองซึ่งทำให้ชาติรอดพ้นจากภัยและอิทธิพลของชาวต่างชาติ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ พระองค์ทรงชี้แนะการประพฤติปฏิบัติตนของผู้ปกครองรวมถึงผู้ใต้ปกครอง เพื่อยังผลให้สังคมมีความสงบสุขปลอดภัยจากศัตรูภายใน และภายนอกประเทศ ในขณะเดียวกันพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า ประเพณีการปกครองแบบโบราณของไทย หรือการปกครองโดยสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสูงสุดในการปกครอง เป็นสิ่งที่แสดงลักษณะการปกครองโดยเฉพาะของไทย ซึ่งสามารถผสมกลมกลืนได้สนิทกับการปกครองแบบประชาธิปไตย พระองค์สนับสนุนให้ชาวไทยมีอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งจะสามารถทำให้สังคม หรือชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชาติ ตลอดทั้งเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติด้วย

บทพระราชนิพนธ์ได้สะท้อนให้เห็นสภาพการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 6 ช่วง พ.ศ. 2454-2467 ว่าประสบภัยคุกคามทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองจากจักรวรรดินิยม มีการเผยแพร่ลัทธิการเมืองแบบสาธารณรัฐ (Republic) เผด็จการทหาร (Fascism) และคอมมิวนิสต์ (Communist) ลัทธิการเมืองเหล่านี้เป็นสิ่งที่บ่อนทำลายลักษณะวัฒนธรรมตลอดจนความมั่นคงของชาติ นอกจากนี้ชาวต่างประเทศในเมืองไทยได้แสดงบทบาทที่เป็นอันตรายต่อชาติ รวมทั้งชาวไทยบางส่วนกระทำตนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความมั่นคงภายในประเทศ กล่าวคือไม่เห็นด้วยและต่อต้านลูกเสือรวมทั้งเสือป่า ทั้งที่องค์กรทั้งสองมีประโยชน์ต่อประเทศเป็นอันมาก สภาพการเมืองเช่นนี้ได้มีอิทธิพลต่อแนวพระราชดำริส่วนพระองค์ทางการเมืองและได้สะท้อนออกมาในบทละครพระราชนิพนธ์บางเรื่องอย่างชัดเจน

พวงไข่มุกด์ คุณารัตนพฤกษ์ (2521: 149-152) ได้ศึกษาเรื่อง “ความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า อำนาจและอิทธิพลทางการเมืองของเมืองนครราชสีมาที่มีต่อหัวเมืองอื่นๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ ตั้งแต่เข้ามาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรไทย สมัยอยุธยา นครราชสีมาในฐานะเป็นหัวเมืองโทที่มีลักษณะเด่นกว่าหัวเมืองโทอื่นๆ เพราะสภาพของที่ตั้งเป็นหัวเมืองชายแดนสำคัญด้านตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา สมัยรัตนโกสินทร์ภายหลังเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ พ.ศ. 2369 รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองนครราชสีมาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นหัวเมืองเอก โดยมีอำนาจปกครองดูแลหัวเมืองบริเวณที่ราบสูงโคราชและหัวเมืองประเทศราชลาว

ระยะที่มหาอำนาจยุโรปกำลังดำเนินนโยบายแผ่อิทธิพลและขยายอำนาจทางการเมืองเข้ามาในดินแดนตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทยไม่สามารถรอดพ้นจากการคุกคามของมหาอำนาจได้ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความบีบคั้นทางการเมืองที่เกิดจากภายนอก

ประเทศที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผด็จการทางการเมืองของมหาอำนาจ
ฝรั่งเศสเข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ทำให้รัฐบาลเริ่มหันวิตอย่างมากว่า
อาจต้องสูญเสียอำนาจปกครองดินแดนภาคนี้ไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง
ทรงปรับปรุงการปกครองดินแดนทางภาคนี้ให้รัดกุมยิ่งขึ้น เริ่มต้นจากการปรับปรุงการปกครอง
หัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อ พ.ศ. 2433 และต่อมาใน พ.ศ. 2435 ทรงปฏิรูปการปกครอง
ส่วนภูมิภาคทั่วราชอาณาจักร แม้ว่าเจ้าเมืองนครราชสีมาจะถูกตัดทอนอำนาจทางการเมืองลงบ้าง
ตั้งแต่ พ.ศ. 2433 แล้วก็ตาม แต่กรุงเทพฯ ยังเห็นความสำคัญของเมืองนครราชสีมา และใช้เมืองนี้
เป็นฐานกำลังในการรักษาอำนาจการปกครองของรัฐบาลเหนือหัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
การสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมา แสดงให้เห็นชัดเจนว่ากรุงเทพฯ เห็นความสำคัญ
ของหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากยิ่งขึ้น และต้องการเข้ามาดูแลปกครองอย่างใกล้ชิด
มากกว่าแต่ก่อน นอกจากนี้กรุงเทพฯ ยังให้ความสำคัญแก่เมืองนครราชสีมาในฐานะแหล่ง
ยุทธศาสตร์เป็นแหล่งกำลังทหาร เป็นที่มั่นในการสู้รบในกรณีที่จะเกิดสงครามกับฝรั่งเศสได้
กำลังทหารของเมืองนครราชสีมามีส่วนสนับสนุนให้กรุงเทพฯ สามารถขยายอำนาจการปกครอง
หัวเมืองอีสานทั้งหมดได้เป็นผลสำเร็จ ยิ่งไปกว่านั้นนครราชสีมายังเป็นตัวอย่างการยอมรับอำนาจ
ของรัฐบาลกลาง และการผสมกลมกลืนในทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวกรุงเทพฯ และชาว
อีสานด้วย

กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ (2524: 279-282) ได้ศึกษาเรื่อง “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงพยายามที่จะสร้างชาติไทยให้มีความเป็นเอกภาพทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง
เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของคนในชาติ โดยทรงใช้แนวคิดชาตินิยมเป็นหลัก
พื้นฐานในการปกครอง รวมทั้งในการดำเนินพระบรมราโชบายด้านการต่างประเทศ แต่ปรากฏว่า
ต้องทรงเผชิญกับอุปสรรคหลายประการทั้งที่เป็นปัญหาที่เกิดจากเนื้อหาสาระ วิธีดำเนินการ และ
เงื่อนไขต่างๆ ในตัวของนโยบายเอง และที่เป็นปัจจัยอื่นๆ เช่น ความรู้สึกนึกคิดของประชาชนที่
เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม รวมทั้งเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในประเทศและภายนอก
ประเทศ นอกจากนี้ พระอุปนิสัยและภูมิหลังส่วนพระองค์ก็มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการดำเนินพระ
บรมราโชบายสร้างชาติ

การดำเนินพระบรมราโชบายสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่
อาจสรุปได้ว่า ประสบความสำเร็จอย่างเต็มที่ หรือประสบความสำเร็จล้มเหลวโดยสิ้นเชิง เพราะพระบรม
ราโชบายที่ได้ทรงดำเนินการลงไปนั้น มีทั้งที่นำผลดีและผลเสียมาสู่ระบอบการปกครอง สังคม
และภาวะเศรษฐกิจของชาติ นอกจากนี้ยังมีอยู่อีกหลายประการที่ได้เป็นแนวทางแก่รัฐบาลสมัย

ต่อมาที่ใช้นโยบายสร้างชาติเป็นหลักในการพัฒนาประเทศนำไปใช้เป็นแบบอย่าง และก็มีอยู่หลายประการเช่นกันที่ยังดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน

อัครราชทูต กุมภพิสมัย (2524: 263-264) ได้ศึกษาเรื่อง “กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการปกครองและกลุ่มทหารใหม่” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ในบรรดาคงค์กรใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยหลังการปฏิรูปประเทศของรัชกาลที่ 5 ทหารอาชีพจะเป็นองค์กรที่ได้รับการพัฒนามากที่สุด ทั้งในรูปแบบและความคิด ทั้งยังได้รับการอบรมและปลูกฝังให้ตระหนักถึงภาระสำคัญในการเป็นกลุ่มผู้ปกป้องรักษาและสร้างความเจริญให้กับประเทศชาติ ทหารแบบใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประเทศไทยในยุคของการรวมชาติ ทหารกับชาติเป็นของคู่กัน เพราะฉะนั้นผลประโยชน์ของประเทศชาติกับผลประโยชน์ของกองทัพจึงเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ทหารสรุปว่า การพัฒนาประเทศต้องมุ่งที่การพัฒนากองทัพเป็นลำดับแรก ดังนั้นหากผู้ปกครองในยุคใดมีนโยบายที่ขัดกับหลักการดังกล่าวทหารจะทำการต่อต้านทันที กบฏ ร.ศ. 130 สะท้อนให้เห็นสภาพความขัดแย้งทางความคิด นโยบายและวิธีปฏิบัติ ระหว่างผู้นำที่ยังยึดในค่านิยมและทัศนคติแบบเก่า กับทหารใหม่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันข้าราชการในยุคหลังการปฏิรูปประเทศของรัชกาลที่ 5

จิระพันธ์ ชาติชินเชาวน์ (2537: 147-152) ได้ศึกษาเรื่อง “การดำเนินนโยบายชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น อิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีน การแสวงหาการยอมรับจากนานาชาติด้วยการเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 และการเข้าเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ รวมทั้งการพยายามรักษาสถานภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินนโยบายชาตินิยมเพื่อปลูกฝังให้คนไทยเกิดความรู้สึกรักชาติ และมีความสำนึกในการร่วมมือกันสร้างชาติให้เจริญก้าวหน้า ภายใต้อุดมการณ์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และระบอบราชาธิปไตย” และเพื่อให้การดำเนินนโยบายชาตินิยมบรรลุตามจุดมุ่งหมายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินงานด้วยการพระราชนิพนธ์ บทความ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ ตลอดจนบทความ การจัดการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพของพลเมือง เป็นต้น

วิธีการดำเนินนโยบายต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว น่าจะทำให้คนไทยเกิดความรู้สึกรักชาติและให้ความร่วมมือกับการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ แต่ปรากฏว่าการดำเนินนโยบายของพระองค์ไม่ประสบผลสำเร็จมากนักในรัชสมัยของพระองค์ เพราะการปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นภายใต้จิตสำนึกของคนไทยนั้นไม่สามารถมองเห็นได้ใน

ระยะเวลาอันสั้น แต่ก็มิได้หมายความว่าในสมัยต่อๆ มาไม่ได้นำนโยบายชาตินิยมกลับมาใช้อีกเลย เพราะในความเป็นจริงแล้วรัฐบาลในสมัยต่อๆ มาก็ได้้นำนโยบายชาตินิยมกลับมาใช้เสมอๆ เพื่อขอความร่วมมือจากประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมตามที่รัฐบาลต้องการ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

นันทนา กปิลกาญจน์ (2540: 141-145) ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-2468” ผลการวิจัยสรุปได้ว่าพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนใหญ่ปลุกใจให้ประชาชนพลเมืองมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และมีความภูมิใจในประเพณีวัฒนธรรมของชาติ การที่ประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่ายสัมพันธมิตรใน พ.ศ. 2460 นับว่าเป็นผลดีต่อประเทศ ทำให้ไทยสามารถเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมทางการศาล โดยสามารถยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและได้มาซึ่งความเป็นอิสระในการเก็บภาษีศุลกากร

ผลงานการสร้างชาติตามที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งจุดมุ่งหมายโดยผ่านทางคำขวัญ บทเพลงและพระบรมราโชวาท นับว่าประสบความสำเร็จภายหลังพระองค์สวรรคต แม้ว่าจะไม่มากนักในสมัยพระองค์ก็ตาม โดยเฉพาะทรงสามารถรักษาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้ได้สำเร็จในรัชสมัยของพระองค์ และพระบรมราโชบายที่ทรงคุณประโยชน์หลายประการของพระองค์ได้ถูกนำมาใช้ในรัฐบาลสมัยต่อๆ มาจนถึงสมัยปัจจุบัน

วิระ แพนเจริญ (2548: 89-90) ได้ศึกษาเรื่อง “ความสำคัญเชิงการเมืองของเมืองเพชรบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า เมืองเพชรบุรีมีปัจจัยภายในที่ทำให้มีความพร้อมในการพัฒนาให้ทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศ คือ เป็นเมืองที่มีราษฎรมาก ทำให้สามารถใช้แรงงานในการพัฒนาด้านความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีที่ตั้งอยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้การคมนาคมสะดวก รวดเร็ว และยังเป็นเมืองที่สร้างรายได้ให้กับรัฐบาลในสมัยนี้ ส่วนปัจจัยภายนอกคือความสนพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเห็นถึงลักษณะเด่นของเมืองนี้และต้องการสร้างเป็นราชธานีสำรองแทนเมืองลพบุรี ความสนใจของมิชชันนารี และชาวต่างชาติที่ต้องการเผยแพร่วัฒนธรรมศาสนา ทำให้เมืองเพชรบุรีเป็นเมืองที่ได้รับการถ่ายทอดวิทยาการตะวันตก และความนิยมในการพักผ่อนตากอากาศของขุนนาง เชื้อพระวงศ์รวมทั้งชาวต่างชาติ ซึ่งปัจจัยภายนอกนี้เป็นตัวกระตุ้นให้เมืองเพชรบุรีมีความสำคัญและพร้อมที่จะพัฒนาให้ทันสมัยสามารถอดชาวต่างชาติได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เป็นพื้นฐานให้แก่การพัฒนาเมืองนี้ในเวลาต่อมา เมืองเพชรบุรีจึงมีความสำคัญเชิงการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มณฑล คงแถวทอง (2551: 141-149) ได้ศึกษาเรื่อง “ความสำคัญทางการเมืองการปกครองของเมืองกาญจนบุรีสมัยรัชกาลที่ 1-5” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า (1) กาญจนบุรีสมัยรัชกาลที่ 1-5 ประกอบด้วยเมืองต่างๆ 10 เมือง ซึ่งมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นในภายใต้การกำกับดูแลของสมุหพระกลาโหม เมืองกาญจนบุรีมีความสำคัญทางการเมืองการปกครองต่อเนื่องจากสมัยอยุธยาและธนบุรี ในลักษณะเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญทางด้านตะวันตก มีความเกี่ยวข้องกับสงครามไทยและพม่า รัชกาลที่ 1-5 เสด็จพระราชดำเนินทุกพระองค์ ชนชั้นสูงของไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจ (2) ความสำคัญโดยทั่วไปของเมืองกาญจนบุรีด้านเศรษฐกิจคือ เป็นแหล่งผลิตสำคัญคือ ของป่า แร่ธาตุ และยาสูบ วิธีการผลิตโดยทั่วไปยังเป็นแบบดั้งเดิม สภาพเศรษฐกิจโดยรวมอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้ามากขึ้นตามลำดับ ภายหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 โดยชาวจีนมีบทบาทที่สำคัญทางการค้า นอกจากนี้มีความสำคัญในลักษณะการเป็นเมืองท่องเที่ยวอีกด้วย ด้านสังคมเมืองกาญจนบุรีมีประชากรประมาณ 10,000-30,000 คน ประกอบด้วยหลายกลุ่มเชื้อชาติ เช่น ไทย มอญ จีน กะเหรี่ยง ฉวน และลาว บางกลุ่มมีบทบาทสำคัญทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ โดยไม่ปรากฏความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเชื้อชาติ

รสรินทร์ ยางงาม (2551: 98-107) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระราชวังสนามจันทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการเมืองการปกครอง (พ.ศ. 2423 -2468)” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า บทบาทของพระราชวังสนามจันทร์ด้านการเมือง จากแหล่งที่ตั้งและสภาพพื้นที่เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการใช้งานเป็นที่ประทับ เป็นค่ายหลวงล้อมรอบ และเป็นเมืองหลวงสำรอง ส่วนด้านการปกครอง พบว่า ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีพระราชจริยวัตร และพระราชกรณียกิจต่างๆ พร้อมด้วยหลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ ได้แก่ ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความอดุสหาะ ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน และความยุติธรรม

สรุปผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามที่ศึกษามาข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาเพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เรื่องความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้ ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือ ภัยคุกคามจากอังกฤษและฝรั่งเศส ส่วนปัจจัยภายใน คือ ความขัดแย้งกับทหาร และความขัดแย้งในราชวงศ์ และความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ ความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือ การเป็นฐานที่มั่นสำรอง ค่ายหลวงล้อมรอบเสือป่า และสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical research) และนำเสนอรายงานทั้งแบบพรรณนา (Description) และพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยจะทำการศึกษาข้อมูลหลักฐานจากเอกสารชั้นต้น (Primary sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary sources) ที่เกี่ยวข้องกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมเสริมด้วยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีขั้นตอนและวิธีการในการดำเนินการ ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะเป็นผู้ให้ข้อมูลเสริมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจำนวน 8 ท่าน คือ

1. รองศาสตราจารย์ กัญญารัตน์ เวชศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
2. รองศาสตราจารย์ พรเพ็ญ อันตระกูล อธิการบดีประจําภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
3. อาจารย์ ดร.ปัทมา จันทร์เจริญสุข คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน
4. รองศาสตราจารย์ ทิพย์สุนทร อนันมบุตร ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6. ม.ล.วัลย์วิภา จรุงญโรจน์ นักวิจัยผู้เชี่ยวชาญระดับ 9 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

7. อาจารย์ วรรชาติ มีชูบท อดีตกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์

8. นาย มนัสศักดิ์ รักอู่ นักวิชาการอิสระ ผู้เชี่ยวชาญโบราณสถานในเขตจังหวัด นครปฐม

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 8 ท่าน ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก โดยผู้วิจัยจะทำการเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยการสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview)

การตรวจสอบความสมบูรณ์ด้านเนื้อหาของเครื่องมือวิจัย โดยผู้วิจัยนำร่างแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างไปส่งให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบ แนะนำ แก้ไข และนำมาปรับปรุง พร้อมทั้งทำหนังสือถึงประธานสาขาวิชารัฐศาสตร์ ผ่านอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อขอความอนุเคราะห์ลงนามในหนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือวิจัย จำนวน 3 ท่าน ต่อจากนั้นผู้วิจัยนำเครื่องมือวิจัยไปส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 ท่าน ตรวจสอบ พิจารณา และนำมาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ และนำไปส่งให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบอีกครั้ง และจัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยต่อไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลจากการสัมภาษณ์

3.1 ข้อมูลจากเอกสาร ซึ่งประกอบไปด้วย เอกสารชั้นต้น ได้แก่ จดหมายเหตุ พระราชหัตถเลขา เอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือ บทความ ตำรา ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ โดยผู้วิจัย ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารต่างๆ จาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอวิชาฐานุสรณ์ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกรมพระยาดำรงราชานุภาพ หอสมุดพระราชวังสนามจันทร์ และสำนักบรรณสารสนเทศมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

3.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ได้แก่ การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 8 ท่าน ซึ่งผู้วิจัยจะเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยกำหนดช่วงเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ในเดือนสิงหาคม - เดือนตุลาคม พ.ศ. 2554

3.2.1 ผู้วิจัยขอหนังสือจากสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเข้าสัมภาษณ์เก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 8 ท่าน

3.2.2 ผู้วิจัยนัดหมายผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 8 ท่าน และทำการสัมภาษณ์ตามที่ได้นัดหมายไว้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ มาประมวลศึกษา วิเคราะห์ บรรยาย อธิบายข้อมูลแบบพรรณนา (Description) และพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยมีแนวทางในการวิเคราะห์ดังนี้

4.1 ข้อมูลจากเอกสาร จะเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาของข้อมูลเพื่อศึกษาถึงปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้น และความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ จะเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาของข้อมูลเชิงลึกเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองนครปฐมในด้านภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ และเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้กับข้อมูลจากเอกสารในเรื่องต่างๆ ให้มีมิติและมุมมองที่กว้างขึ้น

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเรื่อง ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1. ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์
2. ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์
3. ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์

ปัจจัยทางการเมืองภายนอกประเทศอันเนื่องมาจากปัญหาภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก ได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งทำให้ไทยต้องเสียดินแดนให้กับมหาอำนาจทั้งสองนี้ไปในระหว่าง พ.ศ. 2410-2452 (ค.ศ. 1867-1909) รวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 518,700 ตารางกิโลเมตร เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 อันนำไปสู่การเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893)

ส่วนปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศอันเนื่องมาจากความขัดแย้งกับทหารและความขัดแย้งในราชวงศ์ ไม่มีผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง เพราะเหตุการณ์ต่างๆ นั้นเกิดขึ้นภายหลังการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2450) แต่เหตุการณ์ต่างๆ นั้นมีผลทำให้พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในลักษณะการเป็นฐานที่มั่นส่วนพระองค์ โดยจะนำเสนอข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1.1 ภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก

นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ประเทศทางตะวันตกได้มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งเป็นผลทำให้ลัทธิทุนนิยมเติบโตอย่างรวดเร็ว ดังนั้นความต้องการสินค้าและวัตถุดิบจากประเทศอาณานิคมเพื่อไปป้อนตลาดและโรงงานในยุโรปก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่ต้องการของนายทุนพ่อค้าชาวตะวันตก

โปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาติดต่อทำการค้ากับกรุงรัตนโกสินทร์โดยได้เข้ามาตั้งกองกงสุลที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2361 (ค.ศ.1818) (กรมศิลปากร 2505: 594) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และอังกฤษเป็นชาติที่สองที่เข้ามาติดต่อใน พ.ศ. 2364 (ค.ศ.1821) (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2504: 144) โดยอังกฤษได้ส่ง จอห์น ครอเฟิร์ด (John Crawford) เป็นทูตมาติดต่อ แต่อย่างไรก็ตาม สมัยที่ส่งครอเฟิร์ดเข้ามาติดต่อนั้น อังกฤษไม่ประสบความสำเร็จในการติดต่อนัก เนื่องจากเหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ “การที่คนไทยเกิดความกลัวและบังเกิดโทสะตอนที่ครอเฟิร์ดคุยโวว่าอังกฤษสามารถยึดประเทศสยามด้วยเรือรบเพียง 2-3 ลำ” (Vella, 1957: 116) อย่างไรก็ตาม แม้ไม่อาจทำสัญญาทางไมตรีกันได้แต่ฝ่ายไทยก็ได้ออกหนังสืออนุญาตให้อังกฤษเข้ามาค้าขายได้เช่นเดียวกับโปรตุเกส ทำให้มีเรืออังกฤษเข้ามาติดต่อก้าขายมากกว่าแต่ก่อน

จนกระทั่ง พ.ศ. 2368 (ค.ศ.1825) ขณะที่อังกฤษกำลังทำสงครามอยู่กับพม่านั้น อังกฤษได้ยึดเมืองมะริด ตะนาวศรี ซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อังกฤษรู้ว่าไทยเป็นอริกับพม่าและยังต้องการเมืองมะริดกับตะนาวศรี ดังนั้นอังกฤษจึงได้ส่ง ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) เป็นทูตเข้ามาเจรจาตกลงทางไมตรีและการติดต่อก้าขาย ทางฝ่ายไทยก็ยินดีทำสนธิสัญญาทางการค้าและทางไมตรีด้วยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเห็นภัยคุกคามที่เกิดขึ้นในประเทศพม่า โดยไทยยินยอมลดภาษีให้บ้าง แต่ไม่ยอมทำสัญญาทางการทูต เรียกสนธิสัญญานี้ว่า “สนธิสัญญาเบอร์นี” ตามชื่อ เฮนรี เบอร์นี ผู้เป็นทูตเข้ามาติดต่อเมื่อ พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) (อัญชลารักษ์ โกมลเสวิน 2518: 14)

เมื่ออังกฤษรบชนะพม่าใน พ.ศ. 2369 (ค.ศ.1826) และบังคับให้พม่าทำสัญญาใน พ.ศ. 2371 (ค.ศ.1828) อังกฤษได้แสดงไมตรีต่อไทยโดยการบังคับให้พม่าตกลงในสัญญาว่า “พม่าต้องเลิกทำสงครามกับไทย” (นันทนวล อุดระ 2521: 134-139) ที่จริงอังกฤษมุ่งแสวงหาผลประโยชน์และขยายอิทธิพลทางการค้าของตนเข้ามาในไทยจึงพยายามที่จะส่งทูตเข้ามาเจรจาทำความตกลงเพื่อให้อังกฤษได้รับผลประโยชน์มากที่สุด สนธิสัญญาที่ เฮนรี เบอร์นี มาทำไว้ นั้น อังกฤษเห็นว่า

ยังไม่เป็นที่พอใจ จึงส่ง เซอร์ เจมส์ บรูค (Sir James Brook) เข้ามาแก้ไขสัญญาเมื่อ พ.ศ. 2393 (ค.ศ.1850) แต่ในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประชวรและใกล้สวรรคต การเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาจึงไม่อาจตกลงกันได้ (สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร 2527: 128)

ครั้นถึง พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางอังกฤษได้ส่ง เซอร์ จอห์น เบบริง (Sir John Bowring) เป็นราชทูตเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาอีก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่าถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยต้องยอมเปิดสัมพันธภาพกับประเทศตะวันตกโดยทำสนธิสัญญาในลักษณะใหม่ และปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าเยี่ยงอารยประเทศ ประกอบกับความผันแปรทางการเมืองในประเทศเพื่อนบ้านของไทยที่ถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก พระองค์จึงทรงแสดงพระราชไมตรีเจรจาด้วยความจริงใจ ในที่สุดการเจรจาก็ประสบความสำเร็จ อังกฤษและไทยได้ลงนามในสนธิสัญญาไมตรีและพาณิชย์ต่อกันในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามว่า “สนธิสัญญาเบาว์ริง” (Bowring Treaty) โดยมีสาระสำคัญ (เพ็ญศรี คุ้ม 2542: 6-7) ดังนี้

1. ไทยและอังกฤษจะเป็นมิตรไมตรีต่อกัน
  2. คนในบังคับของอังกฤษมีเสรีภาพในการศาสนา ได้รับอนุญาตให้ทำการค้าและให้พำนักอยู่ได้เฉพาะในกรุงเทพฯ หรือในท้องถิ่นที่สามารถเดินทางโดยเรือจากกรุงเทพฯ ไปถึงได้ภายใน 24 ชั่วโมง
  3. คนในบังคับที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยจะต้องไปจดทะเบียนเป็นหลักฐาน ที่สถานกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ และจะได้รับอนุญาตให้ซื้อที่ดินได้ภายในเขต 4 ไมล์จากกำแพงเมือง
  4. ไทยให้อังกฤษตั้งสถานกงสุลขึ้นในกรุงเทพฯ ได้ และให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนในบังคับของอังกฤษ กงสุลอังกฤษเป็นผู้มีอำนาจพิจารณาตัดสินคดีต่างๆ ทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา ซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลย โดยกงสุลจะลงโทษตามกฎหมายอังกฤษ
- ส่วนในคดีที่คนในบังคับของอังกฤษเป็นโจทก์และคนไทยเป็นจำเลยนั้น ให้ขึ้นศาลไทยซึ่งเป็นผู้พิจารณาลงโทษตามกฎหมายไทย ในกรณีนี้ กงสุลอังกฤษจะเข้าไปร่วมฟังการพิจารณาคดีสินได้
5. ฝิ่น เงินแท่ง หรือทองแท่งซึ่งเคยเป็นสินค้าต้องห้าม จะได้รับอนุญาตให้นำเข้ามาขายในประเทศได้ แต่ฝิ่นนั้นต้องขายให้แก่เจ้าภาษีฝิ่น ถ้าเจ้าภาษีฝิ่นไม่ซื้อไว้ให้บรรทุกกลับออกไป
  6. ไทยจะต้องยกเลิกภาษีปากเรือและภาษีประเภทอื่นๆ ที่เคยเรียกเก็บ จะเก็บได้แต่ภาษีขาเข้าในอัตราร้อยละ 3 เท่านั้นของราคาสินค้า ถ้าของจำหน่ายไม่ได้ต้องคืนภาษีให้จนครบ

สำหรับสินค้าออกให้เก็บภาษีขาออกได้เพียงครั้งเดียวตามพิกัดอัตราสินค้าที่กำหนดไว้ในภาคผนวกต่อท้ายสัญญา พ่อค้าอังกฤษมีสิทธิที่จะซื้อขายโดยตรงกับราษฎรได้

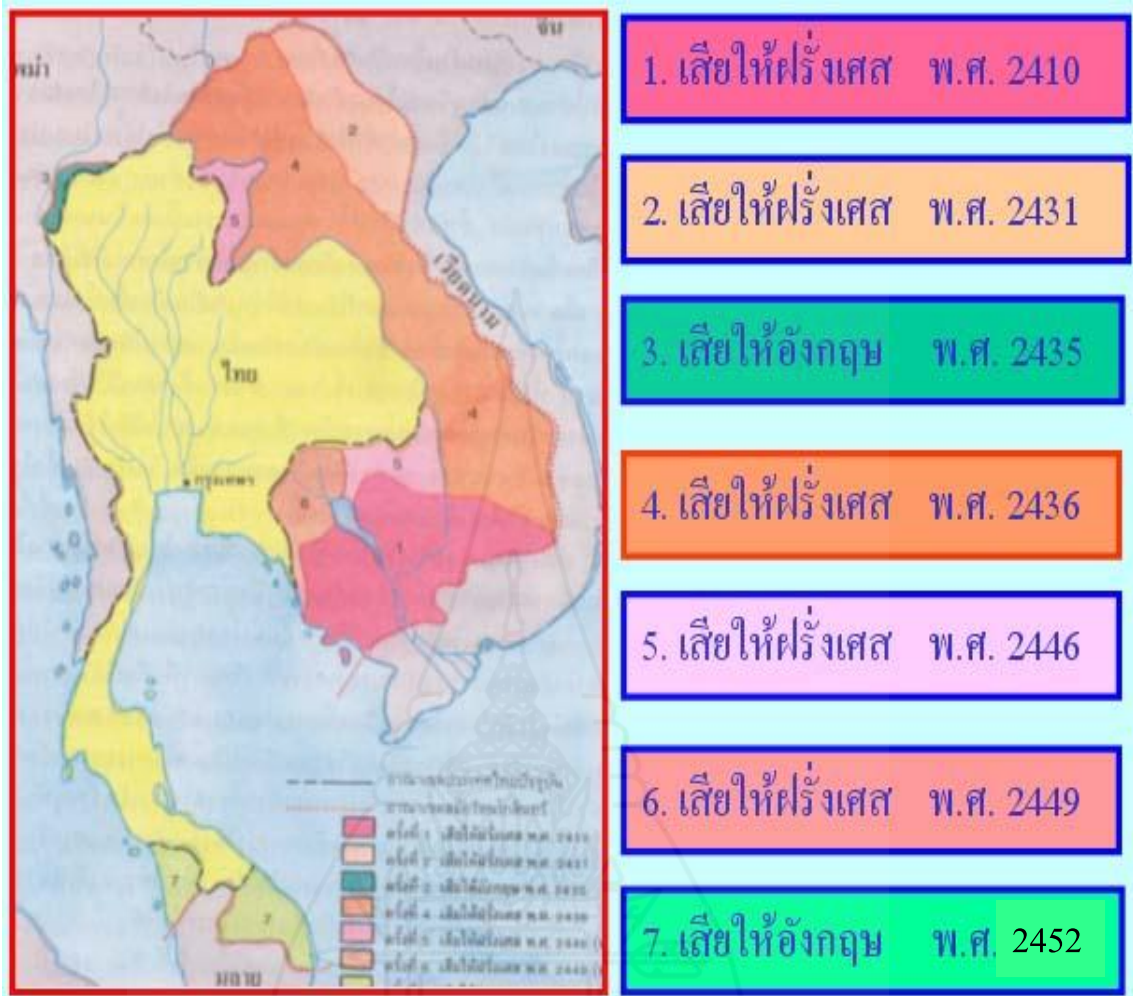
7. รัฐบาลไทยสงวนสิทธิ์ที่จะห้ามนำข้าว เกลือ และปลาออกนอกประเทศ หากเกิดความขาดแคลนสินค้าดังกล่าว

8. ไทยจะให้การปฏิบัติต่ออังกฤษเยี่ยงชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง

9. สนธิสัญญาจะบอกเลิกไม่ได้ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อความใดๆ ในสัญญาจะกระทำได้เมื่อเวลาผ่านไป 10 ปีแล้ว และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากทั้งสองฝ่าย ทั้งต้องแจ้งล่วงหน้าก่อน 1 ปีด้วย

แม้จะประจักษ์ว่าทางฝ่ายไทยต้องเสียเปรียบอย่างมาก เช่น ต้องยกเลิกการผูกขาดทางการค้าโดยพระคลังสินค้า คนอังกฤษต้องค้าขายโดยเสรี คนอังกฤษที่เกิดคดีความขึ้นมาในราชอาณาจักรไทยต้องไปขึ้นศาลอังกฤษ (สิทธิสภาพนอกอาณาเขต) สินค้าที่คนอังกฤษนำเข้าเสียภาษีเพียงร้อยละ 3 เหล่านี้เป็นต้น แต่ถ้าไม่ยินยอมทำตามก็คงถูกบังคับเหมือนประเทศอื่นๆ ไทยจึงยอมทำไมตรีกับอังกฤษอีกครั้ง หลังจากที่ทำสัญญากับอังกฤษแล้วประเทศมหาอำนาจอื่นๆ ก็ได้เข้ามาทำสัญญาผูกมัดไทยเช่นเดียวกับอังกฤษ (ทรงศรี อัจจุรณ 2506: 87) ไม่เพียงแต่ไทยจะต้องตกอยู่ภายใต้สนธิสัญญาที่ผูกมัดที่ทำกับประเทศต่างๆ เท่านั้น ไทยยังถูกคุกคามทางเอกราชและดินแดนจากประเทศมหาอำนาจอีกด้วย (สิริลักษณ์ สักดิ์เกรียงไกร 2527: 129-131)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2394-2411 (ค.ศ. 1851-1868) และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411-2453 (ค.ศ. 1868-1910) เป็นระยะเวลาที่มหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมตามส่วนต่างๆ ของโลก ไทยเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถดำรงเอกราชของตนเองไว้ได้ แม้ว่าจะต้องเสียดินแดนและผลประโยชน์บางส่วนไปบ้างก็ตาม ไทยต้องเผชิญกับการคุกคามทั้งจากอังกฤษและฝรั่งเศสเนื่องจากทั้งสองประเทศต่างมีเป้าหมายที่จะยึดครองประเทศราชของไทย อันได้แก่ เขมร ลาว และดินแดนในแหลมมลายูตอนเหนือ พระมหากษัตริย์ไทยทั้งสองพระองค์ทรงเข้าพระทัยในสถานการณ์อันล่อแหลมดี พระองค์จึงทรงพยายามใช้ความสามารถในการเจรจาทางการทูตให้เป็นประโยชน์เพื่อป้องกันประเทศชาติไว้จนถึงที่สุด แม้ว่าจะระหว่าง พ.ศ. 2410-2452 (ค.ศ. 1867-1909) ไทยต้องเสียดินแดนให้กับอังกฤษและฝรั่งเศสไปรวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 518,700 ตารางกิโลเมตร (เพ็ญศรี คุ้ม 2542: 13)

ภาพที่ 4.1 แผนที่การเสียดินแดนให้อังกฤษและฝรั่งเศส

ที่มา: โรงเรียนสายน้ำผึ้ง ในพระอุปถัมภ์ฯ (2555) ค้นคืนวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2555 จาก

http://www.sainampeung.ac.th/chalengsak/units/unit4/chapter4/chapter4_5/Ram5_8_Foreign.htm

1.1.1 ไทยเสียดินแดนส่วนนอกให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867)

หลังจากฝรั่งเศสยึดไซ่ง่อนและดินแดนบางส่วนในญวนใต้ (โคชินไชนา) จากญวนใต้ใน พ.ศ. 2402 (ค.ศ.1859) แล้ว ฝรั่งเศสก็ใช้ดินแดนนี้เป็นที่มั่นขยายอิทธิพลเข้าไปใน เขมรซึ่งเป็นประเทศราชของไทยในขณะนั้น โดยอ้างว่าตนเป็นผู้สืบทิตธิญวนเหนือเขมร ฝรั่งเศส ถือว่าเขมรเคยเป็นประเทศราชของญวนมาก่อนเช่นกัน เพราะเคยส่งบรรณาการให้ญวนเช่นเดียวกับ ส่งให้ไทย ฝรั่งเศสจึงต้องมีสิทธิปกครองเขมรในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของญวนด้วย

ในช่วงระยะเวลา 11 ปี คือระหว่าง พ.ศ. 2399-2410 (ค.ศ. 1856-1867) ไทยได้ใช้ความพยายามทางการทูตในการเจรจาต่อรองต่างๆกับฝรั่งเศส แต่สุดท้ายฝรั่งเศสก็ทำให้ความเป็นเจ้าประเทศราชเหนือเขมรของไทย สิ้นสุดลงด้วยสนธิสัญญาฉบับวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) ซึ่งมีรายละเอียด (อรุณ โกมลวรรณ 2506: 376-379) ดังนี้

1. ไทยรับรองอย่างเต็มที่ต่อการให้ความอารักขาของฝรั่งเศสเหนือเขมร
2. ให้ถือว่าสนธิสัญญาลับไทย – เขมร เป็นโมฆะ
3. ไทยจะไม่เรียกร้องเครื่องบรรณาการจากเขมร และฝรั่งเศสสัญญาว่าจะไม่ผนวกประเทศเขมรแต่จะทำเพียงให้ความอารักขา
4. เมืองพระตะบองและนครวัดยังเป็นประเทศราชส่งเครื่องบรรณาการให้ไทย
5. การล่องเรือฝรั่งเศสโดยเสรีในลำน้ำโขงและทะเลสาบเขมรซึ่งติดกับดินแดนในครอบครองของไทย ผู้เดินเรือฝรั่งเศสจะต้องถือหนังสือเดินทางไทย โดยมีเจ้าหน้าที่ของไซ่ง่อนเป็นผู้ลงนามรับรอง

เหตุผลที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องยอมดำเนินนโยบายโอนอ่อนผ่อนตามฝรั่งเศสนั้น จะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของพระองค์ที่ทรงมีไปถึงพระยาสุรรังษีไวยวัฒน์ซึ่งเป็นราชทูตพิเศษเดินทางไปยังฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) ความว่า

“...ในเมื่อสยามถูกรังควานจากฝรั่งเศสด้านหนึ่ง โดยอาณานิคมของอังกฤษอีกด้านหนึ่ง เราต้องตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร จะว่ายทวนน้ำขึ้นไปเพื่อทำตัวเป็นมิตรกับจระเข้ หรือว่ายออกทะเลไปจับปลาหาฟัวไว้ ถ้าหากเราพบบ่อทองในประเทศเรา พอที่จะซื้อเรือรบจำนวนร้อยๆ ลำก็ตาม เราก็คงไม่สามารถจะสู้กับพวกนี้ได้ เพราะเราต้องซื้อเรือรบและอาวุธจากประเทศเหล่านี้ (อังกฤษและฝรั่งเศส) พวกนี้จะหยุดขายให้เราเมื่อไรก็ได้ อาวุธอย่างเดียวที่จะเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงต่อเราในอนาคตก็คือ วาจาและหัวใจของเราอันกรอปด้วยสติและปัญญา...” (Dhiravegin Likhit, 1974: 22)

ผลจากสนธิสัญญาฉบับนี้ไทยต้องรับรู้สิทธิของฝรั่งเศสเหนือเขมรอย่างเป็นทางการและยอมถือว่าสนธิสัญญาลับระหว่างไทยกับเขมรเป็นโมฆะ นอกจากนี้ไทยต้องเสียดินแดนส่วนใหญ่ของเขมรและเกาะอีก 6 เกาะ รวมเป็นพื้นที่ประมาณ 124,000 ตารางกิโลเมตรให้ฝรั่งเศส แต่ฝรั่งเศสยอมรับรองว่าพระตะบอง และเสียมราฐ (ปัจจุบันเรียก เสียมเรียบ) ยังเป็นของไทย ไทยจะไม่เรียกร้องบรรณาการจากเขมรอีก นอกจากนี้ ในด้านการศาลถ้าคนไทยกระทำ

ความคิดในดินแดนเขมร จะต้องให้ศาลเขมรพิพากษาตามกฎหมายเขมร และถ้าคนเขมรทำผิดในดินแดนไทย ก็จะต้องขึ้นศาลไทยและถูกลงโทษตามกฎหมายไทย (เพ็ญศรี ตู่ก 2542: 45)

1.1.2 ไทยเสียแคว้นสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2431 (ค.ศ. 1888)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์ใน พ.ศ. 2411 (ค.ศ. 1868) นั้น มหาอำนาจจักรวรรดินิยมกำลังแข่งขันกันขยายอิทธิพลเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียอย่างเต็มที่ มีผลให้ฝรั่งเศสยึดญวนทั้งประเทศได้ใน พ.ศ. 2427 (ค.ศ. 1884) อีก 2 ปีต่อมา อังกฤษยึดพม่าได้ทั้งหมด (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ 2519: 1) และมีปัญหาเกี่ยวกับไทยเกี่ยวกับรัฐฉาน นอกจากนี้ยังแสดงความสนใจในดินแดนภาคใต้ของไทยซึ่งประชิดกับดินแดนบางส่วนของอังกฤษ ในแหลมมลายูอีกด้วย ความผันแปรทางการเมืองนี้ทำให้ไทยมีพรมแดนประชิดกับดินแดนของมหาอำนาจทั้งสองทุกทิศทาง รัชกาลที่ 5 ทรงกังวลอย่างยิ่งเพราะตามพรมแดนไม่มีการปักปันกำหนดเขตให้แน่นอน ขอบกพร่องดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุชักจูงให้อังกฤษและฝรั่งเศสเกิดความกระหายที่จะรุกล้ำดินแดนไทย ในขณะเดียวกันทั้งสองมหาอำนาจตะวันตกก็แข่งขันกันแสวงหาอิทธิพลทางการค้า การเมืองและวัฒนธรรมในเมืองไทยด้วย อังกฤษเป็นชาติที่ประสบความสำเร็จมากกว่าฝรั่งเศสเนื่องจากความสามารถในทางการทูตและความสันทัดในการสร้างความเข้าใจอันดีกับรัฐบาลไทย ฝรั่งเศสจึงไม่พอใจและเมื่อไม่มีทางเลือก ฝรั่งเศสจึงมุ่งสร้างอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทยด้วยการขยายอำนาจและอาณาเขต

หลังจากยึดเขมรได้แล้ว ฝรั่งเศสเร่งสำรวจดินแดนลาวบนสองฟากแม่น้ำโขงอย่างขะมักเขม้น แม้ว่านักสำรวจชาวฝรั่งเศสเองจะยืนยันว่า “ไทยเป็นผู้ครองครองดินแดนส่วนใหญ่ของลาว” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2509: 37) ก็ตาม ปัจจัยที่ทำให้ฝรั่งเศสสนใจในดินแดนของลาวนั้นมีทั้งปัจจัยภายในและภายนอก สำหรับปัจจัยภายในคือรัฐบาลฝรั่งเศสต้องการจะหันเหความสนใจของประชาชนจากความปราชัยของฝรั่งเศสในสงครามกับปรัสเซีย (พ.ศ. 2414 หรือ ค.ศ. 1871) นอกจากนี้รัฐบาลยังได้รับการสนับสนุนจากนักการเมืองชาวฝรั่งเศส จากองค์การศาสนาและจากสมาคมภูมิศาสตร์ฝรั่งเศสให้ดำเนินนโยบายแสวงหาอาณานิคม ส่วนปัจจัยภายนอก ก็เนื่องจากความสำคัญของลาวทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและการทหาร ฝรั่งเศสจึงเชื่อว่าแม่น้ำโขงซึ่งไหลผ่านลาวจะใช้เป็นพรมแดนธรรมชาติให้แก่อาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีนเป็นอย่างดี นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังอิจฉาความสำเร็จของอังกฤษในการแสวงหาอาณานิคม จึงต้องการสถาปนาอำนาจของตนขึ้นในเอเชียตะวันออก เพื่อแข่งขันกับอำนาจของอังกฤษซึ่งเพิ่มขึ้นทุกที อนึ่งการปกครองลาวของไทยในขณะนั้นไม่รัดกุมพอ เมืองลาวหลายแห่งจึงมีลักษณะเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้า ขอมรับการปกครองทั้งของญวนและไทย จึงเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสอ้างสิทธิเหนือดินแดนแถบนี้ในฐานะผู้สืบสิทธิจากญวนเช่นเดียวกับในกรณีของเขมร (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ 2519: 1-7)

เหตุการณ์ที่เปิดโอกาสในฝรั่งเศสใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ามาแทรกแซงและรุกรานหัวเมืองลาวของไทย เช่น เมืองพวน แคว้นสิบสองจุไทและหัวพันห้าทั้งหก ก็คือ การรุกรานของพวกจีนฮ่อ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2509: 115-177) ระหว่าง พ.ศ. 2418 ถึง พ.ศ. 2431 (ค.ศ. 1875-1888) จีนฮ่อยกพวกมาปล้นสะดมเมืองพวน เวียงจันทร์ และหลวงพระบางหลายครั้ง รัฐบาลไทยต้องส่งกองทัพไปปราบเสมอๆ ต่อมาฝรั่งเศสก็ถือโอกาสส่งกองทัพเข้าไปในดินแดนเหล่านั้นด้วย โดยอ้างว่าเป็นการช่วยญวนปราบฮ่อและได้คงกำลังทหารประจำอยู่ในเมืองแฉ่ง (เมืองเอกของแคว้นสิบสองจุไท) แล้วพยายามผลักดันทหารไทยให้ออกไปจากดินแดนแห่งนี้ แต่ไทยไม่ยอมปฏิบัติตาม และได้ประท้วงว่าฝรั่งเศสนั้นทำผิดข้อตกลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบเรื่อง จึงได้มีรับสั่งต่อกรณีนี้ต่อมาว่า

“...การที่จะคือไปรักษาด่านเขมัมัวให้ได้ตามคำสั่งเดิมนั้น เห็นจะไม่ตลอด เพราะเขาเข้ามาตั้งถล่มเข้ามาเสียข้างในแล้ว ถึงตั้งได้ก็คงต้องขับไล่กันรำไป คงจะเป็นเหตุวิวาทกันไม่ขาด ให้จัดการที่จะรักษาด่านเขมัมัวเสีย ให้รักษาอยู่เพียงด้านคามวก่อน เมื่อว่ากล่าวกันด้วยเขตแดนแล้วประการใดจึงค่อยจัดการกันต่อไป...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม. 59/3)

ในที่สุดไทยก็ยอมถอนทหารออกจากด่านเขมัมัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฝ่ายไทยนั้น ได้พยายามที่จะหลีกเลี่ยงเสมอในการกระทำใดๆ ก็ตามที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการเจรจาเรื่องการปักปันเขตแดนระหว่างกองทัพไทยกับฝรั่งเศส แต่กระนั้นฝรั่งเศสก็ยังไม่ยอมลดละแต่กลับพยายามขับไล่กองทัพไทยให้ออกจากเมืองแฉ่งต่อไป ทำให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี ภายหลังที่ได้สังเกตเห็นแล้วว่า ถ้าหากจีนให้ทหารไทยยังคงอยู่ที่เมืองแฉ่งต่อไปอีกก็จะต้องเกิดเรื่องบาดหมางกับฝรั่งเศสอยู่รำไปไม่มีที่สิ้นสุด จึงได้มีคำสั่งถอนทหารกลับมมาหลวงพระบาง (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม. 59/1)

แม้ไทยจะใช้ความพยายามในการเจรจาและทำข้อตกลงกับฝรั่งเศสที่เมืองแฉ่ง อย่างไร แต่ในที่สุดไทยก็ต้องก็ต้องสูญเสียแคว้นสิบสองจุไท ซึ่งมีพื้นที่ 87,000 ตารางกิโลเมตรให้แก่ฝรั่งเศสโดยพฤตินัยใน พ.ศ. 2431 (ค.ศ. 1888) และเมื่อฝรั่งเศสตัดสินใจใช้นโยบายรุนแรงกับไทย ดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงส่วนใหญ่รวมทั้งแคว้นสิบสองจุไทจึงตกเป็นของฝรั่งเศส โดยนิตินัย (ร.ศ. 112) (เพ็ญศรี คุ้ม 2542: 52)

1.1.3 ไทยเสียดินแดนเมืองเงี้ยวทั้งห้าและหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกให้อังกฤษ

พ.ศ. 2435 (ค.ศ. 1892)

หลังการยึดแคว้นสิบสองจุไทยแล้ว ฝรั่งเศสดำเนินการกีดหน้าต่อไปเพื่อหาทางผนวกลาวไปจากไทย จึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น รัฐบาลไทยซึ่งต้องการจะหยั่งเชิงนโยบายของอังกฤษเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยได้ติดต่อไปยังรัฐบาลอังกฤษ ปรากฏว่ารัฐบาลอังกฤษได้ถือโอกาสนี้เสนอให้ไทยรับทำสัญญาเกี่ยวกับอังกฤษเกี่ยวกับชายแดนทางตะวันตกของแม่น้ำสาละวินให้เรียบร้อยก่อน

ดินแดนดังกล่าวนี้บางครั้งเรียกว่าดินแดนทางตะวันตกของไทยอันเป็นเขตแดนเมืองเชียงใหม่ ประกอบด้วยหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าและหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตก (กะเหรี่ยงยางแดง) อังกฤษประสงค์จะผนวกดินแดนเหล่านี้ เนื่องจากอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้สัก หลังจากที่ได้เปิดการเจรจกันหลายครั้งแล้วในที่สุด รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษก็สามารถทำความตกลงกันได้ ใน พ.ศ. 2435 (ค.ศ. 1892) ไทยจำต้องยอมยกหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า และหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกให้อังกฤษ โดยอังกฤษยอมยกเชียงแขงซึ่งมีเมืองสิงห์เป็นเมืองสำคัญและดินแดนทางตะวันตกของเมืองเชียงแสนให้ไทยเป็นการแลกเปลี่ยน หรืออีกนัยหนึ่ง ขอคืนแดนที่มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยป่าไม้สัก แลกเปลี่ยนกับดินแดนที่เต็มไปด้วยข้อยุ่งยากเพราะในปีต่อมา คือใน พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) ฝรั่งเศสก็เข้ายึดเมืองสิงห์ที่อังกฤษยกให้แก่ไทยไป (วิมลพรรณ ปิตรวัชชัย 2547: 281)

การเจรจากรึ้นนี้ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนตะวันตกให้อังกฤษไป แต่ทางรัฐบาลไทยโดยกรมหลวงเทวะวงศัวโรปกการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงเห็นว่าเนื่องจากไทยกำลังมีกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสทางด้านลาวใกล้เขมร “จึงอยากจะตกลงเขตแดนกับอังกฤษให้เรียบร้อยเสียก่อน” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ต. 2/2) เพื่อจะได้สามารถเผชิญหน้ากับการคุกคามของฝรั่งเศสและป้องกันตนเองได้โดยไม่ต้องพะว้าพะวัง จึงเห็นความจำเป็นที่ต้องรีบแก้ไขปัญหากับอังกฤษก่อน

1.1.4 ไทยเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893)

ข้อตกลงที่เมืองแกลงมีผลให้ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสที่เกี่ยวกับลาวยุติลงชั่วคราวเท่านั้น เนื่องจากฝรั่งเศสมีนโยบายจะขยายอาณาเขตของตนออกไปจนถึงฝั่งแม่น้ำโขง คือจะยึดดินแดนทั้งหมดบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ตั้งแต่ภาคเหนือของลาวไปจนถึงชายแดนเขมร นโยบายดังกล่าวของฝรั่งเศสจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นกับรัฐบาลไทยอันเป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 หรือวิกฤตการณ์ปากน้ำใน พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893)

เหตุการณ์ที่นำไปสู่วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (กรกฎาคม พ.ศ. 2436) โดยในเดือนเมษายน ฝรั่งเศสได้ส่งกำลังทหารญวนและเขมรประมาณ 400 คนล่องเรือตามลำน้ำโขงเข้าไป

ในหัวเมืองลาวกาว และเมื่อยึดเมืองสตีงตรงและเมืองดอนสาครไว้ได้ตามลำดับแล้ว ก็ส่งทหารเข้าไปยังเมืองอัตปือและเมืองแสนปางเพื่อบังคับเอาเสบียง ยังผลให้รัชกาลที่ 5 ทรงพิโรธมากถึงขั้นจะโต้ตอบโดยใช้กำลังรุนแรง แต่ได้ถูกทัดทานไว้ ระหว่างนั้นฝรั่งเศสคุมทหารญวนเข้ามายึดเมืองต่างๆ ตามลุ่มน้ำโขง ได้รวมทั้งสิ้น 9 เมือง นอกจากนี้หัวเมืองลาวพวนก็ถูกฝรั่งเศสโจมตีอย่างหนัก ในระหว่างการสู้รบที่เมืองคำมวนและทุ่งเชียงคำ ฝรั่งเศสจับตัวพระยอดเมืองขวางได้ ขณะที่คุมตัวพระยอดเมืองขวาง ไปถึงแก่งเจ๊ก ก่อนจะถึงปากน้ำพิบูลย์ก็เกิดปะทะกับกองทัพไทยที่ยกมาช่วยพระยอดเมืองขวาง ปรากฏว่านายทหารฝรั่งเศส 1 นายเสียชีวิตระหว่างการรบ (15 มิถุนายน พ.ศ.2436) แต่ฝรั่งเศสกลับกล่าวหาว่านายทหารถูกฆาตกรรม และเรียกร้องให้ไทยลงโทษพระยอดเมืองขวาง อย่างไรก็ตามการปะทะกันระหว่างกองทัพไทยกับฝรั่งเศสยังคงดำเนินต่อไป

จนเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบมุ่งเข้าสู่กรุงเทพฯ การกระทำดังกล่าวถือเป็นการละเมิดอธิปไตยของไทย ทางฝ่ายไทยได้เตือนแล้วแต่ทางฝรั่งเศสไม่ยอมหยุด ดังนั้นเมื่อเรือรบฝรั่งเศสแล่นมาถึงป้อมพระจุลจอมเกล้า ฝ่ายไทยจึงยิงเตือน แต่เรือรบฝรั่งเศสยังคงมุ่งหน้าเข้าสู่กรุงเทพฯ ดังนั้น ทหารซึ่งประจำอยู่ที่ป้อมพระจุลจอมเกล้าและป้อมผีเสื้อสมุทรที่ปากน้ำซึ่งกำลังรักษาพระนครอยู่ จึงถือว่าเป็นหน้าที่ของคนที่จะต้องยับยั้งการกระทำใดๆ ก็ตามซึ่งเป็นการรุกรานและละเมิดอธิปไตยของไทย จึงยิงเรือรบฝรั่งเศสซึ่งลวงล้ำเข้ามา ฝรั่งเศสก็ยังโต้ตอบ จึงเกิดการปะทะกันขึ้น ยังผลให้ต่างได้รับบาดเจ็บและความเสียหายทั้งสองฝ่าย (วุฒิชัย มูลศิลป์ 2548: 185-187)

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสตึงเครียดขึ้นอีก เมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสได้ยื่นคำขาดต่อรัฐบาลไทยเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 และให้ตอบภายใน 48 ชั่วโมง หากไทยไม่ยอมปฏิบัติตามคำขาดดังกล่าว ราชทูตฝรั่งเศสจะเดินทางออกจากกรุงเทพฯ และจะปิดอ่าวไทยรวมทั้งน่านน้ำไทยทันที สารสำคัญของคำขาด (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ 2519: 128-129) คือ

1. ไทยต้องเพิกถอนสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและเกาะต่างๆ ตั้งแต่ภาคเหนือของลาวไปจนถึงพรมแดนเขมร
2. ให้ไทยรื้อถอนด่านทั้งหลายบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้เสร็จสิ้นภายในหนึ่งเดือน
3. ให้ไทยจัดการปัญหาทุ่งเชียงคำ เมืองคำมวนและความเสียหายที่เรือรบฝรั่งเศสและชาวฝรั่งเศสได้รับจากการปะทะกันให้เรียบร้อย
4. ให้ไทยลงโทษเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยผู้มีส่วนรับผิดชอบในการยิงเรือปืนที่ปากน้ำ
5. ให้ไทยชดใช้ค่าเสียหายให้ชาวฝรั่งเศสเป็นเงิน 2 ล้านแฟรงค์

6. ให้ไทยวางเงินประกันเป็นจำนวน 3 ล้านแฟรงค์

รัฐบาลไทยตอบรับคำขาดทุกข้อ ยกเว้นข้อ 1 ซึ่งเกี่ยวกับปัญหาพรมแดนไทยไม่สามารถสละสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงทั้งหมด ตั้งแต่ภาคเหนือของลาวไปจนถึงพรมแดนเขมรได้ ไทยยินยอมสละสิทธิเฉพาะบริเวณใต้เมืองคำมวนมาจนถึงเมืองสตั้งตรงเท่านั้น ดินแดนที่ฝรั่งเศสเรียกร้องครั้งนี้เป็นดินแดนในราชอาณาจักรไทยมาช้านาน ก่อนหน้านี้แม่ฝรั่งเศสเองก็ยินยอมรับสิทธิของไทยเหนือลาวรวมทั้งหลวงพระบาง ดังจะเห็นได้เมื่อฝรั่งเศสจะเปิดสถานกงสุลที่เมืองหลวงพระบางก็ยังขออนุญาตจากรัฐบาลไทย ทั้งนี้เป็นการแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ฝรั่งเศสยอมรับว่าหลวงพระบางเป็นของไทย ปรากฏว่าคำตอบของไทยไม่เป็นที่พอใจของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงถอนคณะทูตออกจากประเทศไทย แล้วเดินทางออกจากกรุงเทพฯ พร้อมกับเรือรบฝรั่งเศสตรงไปยังเกาะสีชังแล้วเรือรบฝรั่งเศสก็ลงมือปฏิบัติการปิดล้อมอ่าวไทยในวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 (จิราภรณ์ สถาปนะวรรณนะ 2519: 135)

ในที่สุดไทยต้องยอมรับคำขาดเมื่อไม่ได้รับการเหลียวแลจากมหาอำนาจชาติต่างๆ ในยุโรป ผิดหวังที่ถูกอังกฤษทอดทิ้งอย่างกะทันหันทั้งที่เคยเชื่อมั่นอยู่เสมอว่าจะพึ่งพาได้ และถูกรังแกจากฝรั่งเศส มิให้ปฏิเสธคำขาดของฝ่ายตนเนิ่นนานต่อไปอีก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงรับเงื่อนไขคำขาดของวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 โดยไม่ทรงต่อรองใดๆ และพระองค์ได้ทรงลงพระนามในสนธิสัญญากับฝรั่งเศสในวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) ซึ่งมีสาระสำคัญ (จิราภรณ์ สถาปนะวรรณนะ 2519: 164-166) ดังนี้

1. รัฐบาลไทยสละสิทธิทั้งหมดในดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและเกาะต่างๆ ในแม่น้ำนั้นด้วย
2. ห้ามรัฐบาลไทยส่งเรือรบเข้าไปในทะเลสาบ ในแม่น้ำโขงและลำน้ำที่แยกมา
3. ห้ามรัฐบาลสร้างด่านหรือค่ายทหารที่เมืองพระตะบองและเสียมราฐ และภายในรัศมี 25 กิโลเมตรบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง และให้เขต 25 กิโลเมตรนี้เป็นเขตปลอดทหาร
4. ฝรั่งเศสสงวนสิทธิจะตั้งสถานกงสุล ณ ที่ใดก็ได้ โดยเฉพาะที่น่านและโคราช

นอกจากนี้ไทยยังต้องลงนามในอนุสัญญาอีกฉบับหนึ่งกับฝรั่งเศส ซึ่งมิใช่ความบังคับให้ไทยต้องปฏิบัติตามข้อเรียกร้องเพิ่มเติมดังกล่าวข้างต้น ที่สำคัญคือ ฝรั่งเศสจะยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน จนกว่าไทยจะปฏิบัติตามอนุสัญญา โดยครบถ้วน

สรุปแล้ววิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) นี้ ทำให้ต้องสูญเสียดินแดนครั้งสำคัญที่สุดของไทยคือราชอาณาจักรลาวเกือบทั้งหมด รวมทั้งสิบสองจุไทต้องตกอยู่ใต้การ

ปกครองของฝรั่งเศสโดยนิตินัย รวมพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 143,800 ตารางกิโลเมตร พลเมืองประมาณ 600,000 คน อย่างไรก็ตามการทำสนธิสัญญาและอนุสัญญาครั้งนี้เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น มิใช่จะสามารถจัดความยุ่งยากทั้งสิ้นให้หมดไป จะเห็นได้ว่าหลังสนธิสัญญาฉบับนี้แล้วไทยต้องประสบความยุ่งยากกับฝรั่งเศสอีกหลายประการ เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้ไทยผิดหวังและขมขื่นมากที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากอังกฤษตามที่คาดไว้ โดยเฉพาะในยามที่ไทยต้องการความช่วยเหลือดังกล่าว (เพ็ญศรี คุ้ม 2542: 75)

1.1.5 ไทยเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903)

สนธิสัญญาและอนุสัญญา พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) มิได้มีผลในการสกัดกั้นการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสต่อไปในแหลมอินโดจีนเลย ฝรั่งเศสกลับหาทางสร้างปัญหาทางการเมืองขึ้น โดยใช้สนธิสัญญาและอนุสัญญาฉบับดังกล่าวเป็นเครื่องมือเพื่อหาทางยึดดินแดนบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงไปจากไทยให้ได้ ในที่สุด ฝรั่งเศสก็สามารถดำเนินการจนเป็นผลสำเร็จ

ปัญหาทางการเมืองอันนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสจนทำให้ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศสไปใน พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) (เพ็ญศรี คุ้ม 2542: 139-140) คือ

1) ปัญหาการลงทะเบียนคนซึ่งเกิดบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงแต่ประสงค์จะอาศัยอยู่ในประเทศไทยต่อไป ฝรั่งเศสต้องการให้คนที่มาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงไม่ว่าตั้งแต่เมื่อใดก็ตามและยังคงอยู่ในเมืองไทยต่อไป มีสิทธิลงทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสได้ แต่รัฐบาลไทยถือว่าการตีความสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) ทำนองนี้เป็นการตีความกว้างเกินไปและเป็นการจำกัดอธิปไตยทางการศาลไทย ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนี้ ทำให้เกิดการโต้แย้งทางการทูตอย่างยืดเยื้อจนกลายเป็นปัจจัยสำคัญทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเกิดความตึงเครียดเพิ่มมากขึ้น

2) ปัญหาเขตปลอดทหาร (เขต 25 กิโลเมตรจากฝั่งขวาของแม่น้ำโขงรวมทั้งเมืองเสียมราฐและพระตะบอง) รัฐบาลไทยได้รับถอนทหารออกจากเขต 25 กิโลเมตรดังกล่าวตามสนธิสัญญา พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) รวมทั้งเลิกเก็บภาษีทั้งขาเข้าขาออกในบริเวณดังกล่าว ปฏิบัติการดังกล่าวทำให้เขต 25 กิโลเมตรกลายเป็นเขตปลอดทหารไปโดยปริยาย แต่รัฐบาลไทยกลับจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการรักษาความสงบในบริเวณนี้ ปรากฏว่าได้เกิดเหตุวุ่นวายเป็นประจำ เช่น คนในบังคับฝรั่งเศสเข้ามากระทำความผิดในเขตดังกล่าว แล้วหลบหนีไป โดยที่รัฐบาลไทยไม่มีสิทธิจะจับกุมหรือลงโทษผู้กระทำผิด หรือไม่เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสก็ร้องเรียนว่า เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยกระทำความผิดต่างๆ นานาในบริเวณเขตปลอดทหารดังกล่าว เหตุการณ์เหล่านี้สร้างความหนักใจให้แก่รัฐบาลไทยมาก

3) ปัญหาเมืองหลวงพระบาง ตามสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) แล้วฝรั่งเศสจะได้รับเฉพาะเมืองหลวงพระบางส่วนที่อยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเท่านั้น แต่รัฐบาลฝรั่งเศสก็เรียกร้องให้ไทยยกส่วนของหลวงพระบางที่ตั้งอยู่บนฝั่งขวาไปด้วย โดยอ้างว่าเป็นเมืองเดียวกัน ปัญหานี้นำไปสู่การโต้แย้งอย่างยืดเยื้อระหว่างไทยกับฝรั่งเศส

4) คดีพระยอดเมืองขวาง ตามอนุสัญญา พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) แล้ว ไทยจะต้องพิจารณาลงโทษพระยอดเมืองขวางซึ่งฝรั่งเศสกล่าวหาว่าเป็นผู้รับผิดชอบในการที่นายทหารฝรั่งเศสต้องสูญเสียชีวิตในระหว่างปะทะกับฝ่ายไทย หลังการไต่สวนแล้ว คณะผู้พิพากษาไทยตัดสินเป็นเอกฉันท์ให้ปล่อยตัวพระยอดเมืองขวาง ฝรั่งเศสจึงไม่พอใจเรียกร้องให้รัฐบาลไทยตั้งศาลผสมขึ้นพิจารณาคดีใหม่ประกอบด้วยชาวฝรั่งเศส 4 คนและชาวไทย 2 คน ปรากฏว่า ศาลผสมตัดสินว่าพระยอดเมืองขวางมีความผิดตามข้อกล่าวหาทุกประการ ต้องถูกจำคุกเป็นเวลา 20 ปี และวันรุ่งขึ้น ฝรั่งเศสเรียกร้องที่จะนำตัวพระยอดเมืองขวางไปคุมขังไว้บนเรือรบฝรั่งเศสแต่รัฐบาลไทยปฏิเสธอย่างเด็ดขาด และขอเป็นผู้ควบคุมตัวพระยอดเมืองขวางไว้ในเรือนจำของไทยเอง เพราะไม่แน่ใจในวิधिปฏิบัติของฝรั่งเศสที่จะมีต่อพระยอดเมืองขวางซึ่งไทยพิจารณาว่ามีได้กระทำผิด หากปฏิบัติไปตามหน้าที่ของตนในระหว่างการปะทะกับฝรั่งเศสดังกล่าวแล้ว

5) คดีทุ่งเชียงคำ ไทยจำต้องปล่อยตัวเจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศสที่จับกุมได้ และส่งมอบอาวุธต่างๆ ที่ยึดได้จากทุ่งเชียงคำคืนให้แก่สถานทูตฝรั่งเศสตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสดังปรากฏในสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) แม้ว่ารัฐบาลไทยจะริบปฏิบัติตามสนธิสัญญาและอนุสัญญา ร.ศ. 112 จนครบถ้วนทุกประการแล้วก็ตาม ฝรั่งเศสก็ยังคงยึดจันทบุรีไว้ต่อไปอีกถึง 10 ปี โดยอ้างว่าไทยยังปฏิบัติไม่ครบถ้วนตามสนธิสัญญา แต่อันที่จริงแล้ว เป็นเพราะจันทบุรีเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่สำคัญตั้งอยู่ใกล้นครหลวง ระหว่างที่ยึดจันทบุรีอยู่นั้นฝรั่งเศสมักจะดำเนินการตามใจชอบ เช่น เกี้ยยกล่อมชาวจีนซึ่งชอบก่อความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านเข้ามาเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เป็นต้น อันที่จริงแล้ว ฝรั่งเศสต้องการใช้ปัญหาเมืองจันทบุรีเป็นเครื่องต่อรองเพื่อยึดฝั่งขวาของแม่น้ำโขง รัฐบาลไทยซึ่งไม่มีทางเลือก จึงต้องเปลี่ยนวิธิการทูตของตนใหม่ ในขณะเดียวกันก็ใช้วิธีผ่อนสั้นผ่อนยาวกับฝรั่งเศสตลอดการเจรจาระหว่าง พ.ศ. 2440-2446 (ค.ศ. 1897-1903)

ในที่สุดการเจรจาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสซึ่งยืดเยื้อมาเป็นเวลากว่า 10 ปี ก็ยุติลงโดยทั้ง 2 ประเทศได้ลงนามใน อนุสัญญาไทย-ฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) ซึ่งมีสาระสำคัญ (เพ็ญศรี ติ๊ก 2542: 144) ดังนี้

1. ไทยต้องสละสิทธิทั้งหมดเหนือดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสได้แก่ เมืองหลวงพระบางฝั่งขวา มโนไพร และจำปาศักดิ์ซึ่งอยู่ตรงกับเมืองปากเซทางภาคใต้ของลาว

2. เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน ฝรั่งเศสยอมผ่อนคลายสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ไทยตั้งแต่นี้ไป ชาวเอเชียซึ่งเกิดในอาณานิคมหรือรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสที่มาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยและลูกเท่านั้น จึงจะมีสิทธิลงทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส (รุ่นหลานหรือรุ่นต่อไปจะไม่มีสิทธิ) แต่คนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นชาวยุโรปและลูกหลานมีสิทธิที่จะลงทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสต่อไปได้ ส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจการตัดสินคดีนั้น ถ้าจำเลยเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส (ไม่ว่าจะเป็นคนฝรั่งเศสโดยกำเนิดหรือชาวเอเชียก็ตาม) ศาลกงสุลฝรั่งเศสเป็นผู้ตัดสินคดี ยกเว้นคนในบังคับฝรั่งเศสซึ่งพำนักอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และน่านต้องขึ้นศาลระหว่างประเทศ (International Court)

3. ฝรั่งเศสจะถอนตัวออกจากจันทบุรีซึ่งยึดครองไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2437 (ค.ศ. 1894) หลังอุบัติการณ์ ร.ศ. 112 (ค.ศ. 2436)

รวมดินแดนที่ไทยเสียให้แก่ฝรั่งเศสครั้งนี้เป็นพื้นที่ประมาณ 65,200 ตารางกิโลเมตร การที่ไทยยินยอมเสียดินแดนส่วนน้อยที่ยังเหลืออยู่ในลาวเพื่อแลกเปลี่ยนกับการที่ฝรั่งเศสยินยอมผ่อนคลายสิทธิสภาพนอกอาณาเขต โดยจำกัควงให้แคบเข้าและกำหนดระบบการจดทะเบียนให้รัดกุมขึ้น กับการที่ได้เมืองจันทบุรีซึ่งเป็นเมืองในพระราชอาณาเขตและไม่ไกลจากกรุงเทพฯ นักกลับคืนมานี้ นับเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องและเหมาะสมกับภาวะการณ์ในขณะนั้น มิเช่นนั้นแล้วต่อไปฝรั่งเศสอาจจะใช้กำลังและอิทธิพลบีบบังคับเอาดินแดนลาวส่วนที่เหลืออยู่ โดยไม่ยินยอมให้อะไรกับไทยเป็นการตอบแทนในการเจรจาทำความตกลงกับฝรั่งเศสครั้งนี้ก็ได้ (เพ็ญศรี คุ้ม 2542: 144)

1.1.6 ไทยเสียเขมรส่วนใน (มณฑลบูรพา) ให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1906)

อย่างไรก็ตาม หลังจากการลงนามในอนุสัญญาไทย-ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) แล้ว ไทยกลับต้องเผชิญกับปัญหาใหม่ๆ อีก เช่น หลังจากฝรั่งเศสถอนตัวออกจากจันทบุรีแล้ว ฝรั่งเศสก็เข้ายึดเมืองตราดแทน โดยอ้างว่าเพื่อเป็นหลักประกันว่าไทยจะยกดินแดนบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส โดยครบถ้วน และไทยจะปฏิบัติตามอนุสัญญาว่าด้วยการลงทะเบียนคนในบังคับฝรั่งเศสด้วย ในขณะที่เดียวกันฝรั่งเศสก็เรียกร้องให้ไทยว่าจ้างชาวฝรั่งเศสเข้ามารับราชการในตำแหน่งและหน้าที่ต่างๆ เหมือนชนชาติอื่นบ้าง ซึ่งไทยไม่เต็มใจนัก นอกจากนี้ การที่ลงนามในอนุสัญญาอย่างเร่งรีบ ทำให้เกิดปัญหาตามมาหลายประการคือ เรื่องเมืองด่านซ้าย เมืองตราด และมณฑลเขมร อันประกอบด้วยพระตะบอง กับเสียมราฐ

ตามอนุสัญญาและพิธีสารฉบับ พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) นั้นไทยต้องยกด่านซ้ายให้ฝรั่งเศสซึ่งเข้าใจว่าเป็นดินแดนที่ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและจะเป็นประโยชน์ยิ่งในทางยุทธศาสตร์ แต่อันที่จริงแล้ว ด่านซ้ายนี้ตั้งอยู่ในใจกลางของดินแดนไทยในจังหวัดเลย ส่วน

ตราคนั้น ในขั้นแรกพบว่าพลเมืองเป็นไทยทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ฝรั่งเศสพยายามจะรวมตราคนไว้กับเขมร ทั้งยังพยายามยึดเขตภาษาและชนบประเพณีเขมรให้แก่ชาวตราคน แต่ในที่สุด ฝรั่งเศสก็ตระหนักว่าไม่เป็นผล จึงพยายามหาทางที่จะเปลี่ยนดินแดนใหม่ เกี่ยวกับมณฑลเขมรนั้น ไทยกับฝรั่งเศสได้เถียงกันเพื่อแย่งสิทธิในป่าไม้บนฝั่งขวาของแม่น้ำสตุ้ง รัสสิ (Stung Russey) เพื่อตัดปัญหารัฐบาลไทยจึงยกดินแดนทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำนี้ให้แก่ฝรั่งเศส นอกจากนี้ ปัญหาการปกครองคนในบังคับฝรั่งเศสในพระตะบอง ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ทำให้การปกครองของไทยต้องประสบปัญหา อนึ่งฝรั่งเศสต้องการจะได้ครอบครองพระตะบองด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ ขณะนั้น ฝรั่งเศสกำลังวางโครงสร้างทางรถไฟสายไซ่ง่อน-ฮานอย วิธีลดค่าใช้จ่ายที่ดีที่สุดคือสร้างผ่านพระตะบองและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง แต่ฝรั่งเศสไม่แน่ใจว่าไทยจะยินยอม ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ฝรั่งเศสถือว่าเขมรมีความสำคัญต่อความมั่นคงปลอดภัยของอินโดจีนและเชื่อว่าสันติภาพระหว่างไทยกับฝรั่งเศสจะไม่อาจดำรงอยู่ได้หากปัญหามณฑลเขมรยังไม่ยุติ อนึ่งฝรั่งเศสประสงค์ที่จะได้พระตะบองและเสียมราฐมากกว่าเมืองตราคน โดยให้เหตุผลว่าทั้งสองเมืองนี้มีสภาพภูมิศาสตร์เหมาะที่จะอยู่กับฝรั่งเศส (วิมลพรรณ ปีตรวิชัย 2547: 506) จึงได้มีการเจรจาตกลงกันและลงนามในสนธิสัญญาไทยกับฝรั่งเศสฉบับวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1906) ซึ่งมีสาระสำคัญ (วิมลพรรณ ปีตรวิชัย 2547: 519) ดังนี้

1. รัฐบาลไทยตกลงยกพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณให้แก่ฝรั่งเศส เพื่อเป็นการตอบแทนฝรั่งเศสจะยกด่านซ้าย ตราคน และเกาะต่างๆ ที่อยู่ใต้แหลมสิงห์ไปจนถึงเกาะกูดให้แก่ไทย

2. ชาวเอเชียซึ่งจดทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสจะต้องขึ้นศาลต่างประเทศ แต่จะต้องไปขึ้นศาลไทยทันทีเมื่อไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายครอบครัวแล้ว ส่วนชาวเอเชียซึ่งลงทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส หลังวันลงนามในสนธิสัญญานี้แล้วต้องขึ้นศาลไทย แต่กงสุลฝรั่งเศสยังคงสงวนสิทธิ์ในการถอนคดีไปพิจารณาเองได้ จนกว่าไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายครอบครัวแล้ว ส่วนสถานภาพของชาวฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้องกับอำนาจศาลนั้นยังคงเดิม คือคงไว้ตามที่ชาวฝรั่งเศสเคยได้รับมาก่อนการลงนามในสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศสฉบับ พ.ศ. 2449

ผลตามสนธิสัญญานี้ทำให้ไทยต้องสูญเสียดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ทั้งในด้านการเพาะปลูกและการประมงน้ำจืดให้แก่ฝรั่งเศสเป็นพื้นที่ 51,000 ตารางกิโลเมตร แต่ได้ดินแดนคืนมาเป็นการแลกเปลี่ยนประมาณ 40,000 ตารางกิโลเมตร ส่วนเกาะที่ได้คืนมานั้น ฝรั่งเศสมีข้อแม้ว่าไทยจะให้หรือให้ชาติอื่นเช่าไม่ได้ ยกเว้นให้ฝรั่งเศสตั้งสถานีเชื้อเพลิงเท่านั้น (เพ็ญศรี คุ้ม 2542: 149)

1.1.7 ไทยเสียดินแดนให้อังกฤษ พ.ศ. 2452

(ค.ศ. 1909)

ระหว่างที่ไทยกำลังหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆ กับฝรั่งเศสอยู่นั้น รัฐบาลไทยก็มีปัญหาที่ต้องเผชิญกับอังกฤษด้วย เช่น สนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและปัญหาอำนาจอธิปไตยของไทยเหนือรัฐมลายูตอนบน คือ รัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส

ข้อตกลงระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสฉบับ พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) ประกันความเป็นกลางของไทยเฉพาะในภาคกลางเท่านั้น คือ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำแม่กลองท่าจีน เจ้าพระยา และบางปะกง แต่ดินแดนทางภาคใต้ซึ่งอยู่ใกล้กับมลายูของอังกฤษไม่ได้รับการค้าประกัน สภาพการณ์ดังกล่าวสร้างความวิตกกังวลให้กับอังกฤษมาก เนื่องจากเยอรมนีกำลังพยายามสร้างฐานะทางการเมืองและเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในประเทศไทยให้มั่นคงขึ้น ทางด้านการเมืองผู้เชี่ยวชาญเยอรมันหลายคนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการปฏิรูปประเทศไทยในด้านต่างๆ (สายจิตต์ เหมินทร์ 2507: 251-254)

อนึ่ง อังกฤษตระหนักดีว่าตามสนธิสัญญาปารีสเซีย-ไทยฉบับ พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) แล้วเยอรมนีมีสิทธิเท่าเทียมชาติอื่นๆ ในการแสวงหาผลประโยชน์ตามส่วนต่างๆ ของประเทศไทย เช่น ชุกคลอง ชุกแร่ และขอสัมปทานต่างๆ รวมทั้งในภาคใต้ของไทยซึ่งไม่ได้รับการค้าประกันจากข้อตกลงอังกฤษ-ฝรั่งเศสฉบับ พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) อังกฤษจึงเกิดความหวั่นเกรงว่าเยอรมนีอาจจะเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในบริเวณดังกล่าวซึ่งอุดมด้วยดีบุกและแร่ธาตุอื่นๆ และอาจถือโอกาสขยายอิทธิพลเข้าไปในแหลมมลายูของอังกฤษต่อไป ด้วยเหตุนี้ อังกฤษจึงเห็นความจำเป็นที่จะหาทางสกัดกั้นอิทธิพลเยอรมันมิให้ล่วงล้ำเข้าไปในภาคใต้ของไทย อังกฤษจึงริบเปิดการเจรจากับไทยเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งนำไปสู่การลงนามในสนธิสัญญาฉบับไทย-อังกฤษฉบับวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) (สายจิตต์ เหมินทร์ 2507: 254)

ตามสนธิสัญญาฉบับนี้ ประเทศไทยสัญญาจะไม่ยินยอมให้ชาติหนึ่งชาติใดเช่าซื้อ หรือถือกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนไทยตั้งแต่ตำบลบางตะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ต่อไป โดยมิได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลอังกฤษก่อนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นการตอบแทนรัฐบาลอังกฤษตกลงจะให้ความคุ้มครองทางทหารแก่ไทยในกรณีที่ถูกรุกรานจากชาติอื่น (สายจิตต์ เหมินทร์ 2507: 259)

การที่ไทยยินยอมลงนามในสนธิสัญญาฉบับนี้ คงเป็นเพราะไทยเกรงว่าถ้าปล่อยดินแดนตอนใต้ของไทยไว้โดยปราศจากหลักประกันแล้ว มหาอำนาจชาติอื่น โดยเฉพาะอังกฤษเองอาจจะขยายอำนาจเข้ายึดครองดินแดนแถบนั้น ดังนั้นสำหรับไทยแล้ว การที่อังกฤษยอม

คำประกันดินแดนดังกล่าวก็ยังดีกว่าที่จะปล่อยให้อังกฤษเข้ายึดครอง แต่เมื่อเวลาผ่านไป ไทยเริ่มรู้สึกว่าอังกฤษเป็นฝ่ายได้เปรียบมาก ในด้านการเมืองตามสนธิสัญญาแล้ว ไทยจะให้ชาติใดเข้าหรือซื้อดินแดนตั้งแต่ได้ตำบลบางตะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไปโดยมิได้รับความเห็นชอบจากอังกฤษเป็นลายลักษณ์อักษรก่อนมิได้ ในขณะที่อิทธิพลทางการเมืองของอังกฤษครอบคลุมไปทั้งแหลมมลายูรวมทั้งดินแดนส่วนที่เป็นของไทยโดยตรงด้วย ในด้านการค้าอังกฤษก็เป็นฝ่ายที่ได้รับประโยชน์แต่ชาติเดียวแม้แต่บริเวณที่เป็นผลประโยชน์โดยตรงของไทย นอกจากนี้ ถ้ามีชาติใดสนใจจะมาลงทุนแล้ว ไทยจะต้องขออนุญาตอังกฤษก่อน และโดยมากอังกฤษก็มักจะให้สัมปทานแก่ชาวอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ เช่นใน พ.ศ. 2448 (ค.ศ. 1905) ชาวอังกฤษเป็นผู้ได้รับสัมปทาน 11 แห่งจาก 13 แห่ง หนึ่งในเรื่องการตอบแทนไทยนั้น อังกฤษก็ได้ปฏิบัติตามสัญญาในข้อที่จะช่วยเหลือไทยเมื่อถูกรุกราน ดังจะเห็นได้จากตอนที่ฝรั่งเศสเรียกร้องดินแดนบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง แทนที่อังกฤษจะช่วยเหลือไทย อังกฤษกลับแนะนำให้ไทยปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสจริงอยู่ที่ฝรั่งเศสมิได้ใช้กำลังในการรุกรานครั้งนี้ แต่ก็ใช้วิธียึดครองจันทบุรี โดยไม่มีกำหนดเป็นเครื่องบีบบังคับไทย แทนที่อังกฤษจะหาทางช่วยเหลือ อังกฤษกลับหันไปทำสนธิสัญญาลับมิตรกับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) เสีย ไทยจึงต้องลงนามในสนธิสัญญา พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) กับฝรั่งเศส (เพ็ญศรี ศึก 2542: 151)

แต่ข้อเสียเปรียบทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจจากสนธิสัญญาลับนี้เร่งให้ไทยพยายามหาทางปรับความเข้าใจกับอังกฤษ และหาทางยกเลิกสนธิสัญญาลับฉบับนี้ให้ได้ แต่การเจรจาไม่เป็นผล อังกฤษยังคงยื่นกรณตามสนธิสัญญาลับเดิม นอกจากนี้ อังกฤษยังเสนอให้ไทยเปิดเผยสนธิสัญญาลับเพื่อประกาศให้ชาติอื่นรับรู้สิทธิของอังกฤษเหนืออาณาบริเวณที่ปรากฏในสนธิสัญญาลับฉบับนี้ แต่รัฐบาลไทยไม่อาจปฏิบัติตามได้ เพราะเกรงว่าประเทศภาคีสถิติสัญญาเบาวิริงอื่นๆ จะอ้างสิทธิของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ซึ่งเรียกร้องสิทธิทำนองเดียวกับอังกฤษ โดยเฉพาะฝรั่งเศสอาจจะเรียกร้องสิทธิเช่นเดียวกับอังกฤษเหนือดินแดนทางตะวันออก ดังนั้น รัฐบาลไทยจะบอกเลิกสัญญาก็คงจะต้องหาสิ่งตอบแทนให้อังกฤษจนเป็นที่พอใจ คือดินแดนไทยในแหลมมลายู ในที่สุดไทยก็ต้องยกรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิสให้อังกฤษไปใน พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) เพื่อแลกเปลี่ยนกับการขอยกเลิกสนธิสัญญาลับดังกล่าว (สายจิตต์ เหมินทร์ 2507: 287)

การเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษจึงดำเนินต่อไป มีการพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่สำคัญคือ การโอนรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิสให้อังกฤษ การยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษในประเทศไทย การสร้างทางรถไฟและการยกเลิก

สนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ในการเจรจาครั้งนี้ ปัญหาเรื่องดินแดนเป็นปัญหาที่ต้องเจรจาท่องกันมาก นอกจาก 4 รัฐมลายูดังกล่าวแล้ว รัฐบาลอังกฤษต้องการให้ไทยยก สดุด ยะลา ปัตตานี และนราธิวาสให้ตนด้วย โดยอ้างถึงศาสนา วัฒนธรรม และภาษาเป็นหลัก แต่ไทยไม่ยินยอมและตอบโต้ว่าจะล้มเลิกการเจรจาถ้าอังกฤษยังยืนยันในหลักการของตน ในที่สุดอังกฤษก็ยินยอมตามเงื่อนไขที่วางไว้ ทั้ง 2 ประเทศจึงลงนามในสนธิสัญญาไทยกับอังกฤษเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) และได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันต่อกันเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2453 (ค.ศ. 1910) ณ กรุงลอนดอน โดยมีสาระสำคัญ (กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ 2512: 185) ดังต่อไปนี้

1. รัฐบาลไทยยกเลิกสิทธิการปกครองและการบังคับบัญชาเหนือรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส รวมทั้งเกาะใกล้เคียงให้แก่อังกฤษ
  2. การโอนดินแดนดังกล่าวจะกระทำให้เสร็จภายใน 30 วันหลังจากวันแลกเปลี่ยนสัตยาบันกัน
  3. รัฐบาลอังกฤษรับรองว่า เกี่ยวกับพื้นที่ดินที่รัฐต่างๆ มีต่อรัฐบาลไทยนั้น รัฐบาลสหพันธรัฐมลายูจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายให้แทน
  4. อังกฤษยอมยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและอำนาจศาลกงสุลในประเทศไทย โดยยินยอมให้คนในบังคับอังกฤษทั้งที่เป็นชาวอังกฤษโดยกำเนิดและชาวเอเชียซึ่งลงทะเบียนเป็นคนในบังคับอังกฤษก่อนวันที่ลงนามในสนธิสัญญานี้ขึ้นศาลต่างประเทศ แต่ต้องไปขึ้นศาลไทยเมื่อรัฐบาลประกาศใช้ประมวลกฎหมายโดยสมบูรณ์ ส่วนคนไทยในบังคับที่ลงทะเบียนหลังวันลงนามในสนธิสัญญาฉบับนี้ ไม่ว่าจะเป็นคนอังกฤษโดยกำเนิดหรือชาวเอเชียก็ตามจะต้องขึ้นศาลไทย แต่ในกรณีที่คนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลย ก็ให้มีที่ปรึกษาทางกฎหมายชาวยุโรปเข้าร่วมพิจารณาด้วย โดยกงสุลยังคงมีสิทธิออกคดีของคนในบังคับไปพิจารณาเองได้ จนกว่าไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้วเป็นเวลา 5 ปี
  5. คนในบังคับอังกฤษจะได้รับสิทธิเช่นเดียวกับคนพื้นเมือง เช่น มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินได้ แต่ต้องเสียภาษีอากรต่างๆ เหมือนคนไทย เว้นแต่ไม่ต้องเป็นทหาร
- อนึ่ง สนธิสัญญาฉบับนี้มีภาคผนวกว่าด้วยการยกเลิกสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) และว่าด้วยการสร้างทางรถไฟสายใต้ ในการนี้รัฐบาลสหพันธรัฐมลายูตกลงให้ไทยกู้ยืมเป็นจำนวนไม่เกิน 4,000,000 ปอนด์ ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 4 แต่การดำเนินงานทั้งหมดควรจะเป็นอิสระจากการควบคุมของผู้อำนวยการชาวเยอรมัน

ผลจากสนธิสัญญาฉบับนี้ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนมลายู 4 รัฐ ได้แก่ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส รวมทั้งเกาะใกล้เคียงให้แก่อังกฤษ รวมพื้นที่ประมาณ 15,000 ตารางไมล์และพลเมืองกว่า 500,000 คนให้แก่อังกฤษ เป็นผลอันเนื่องมาจากสนธิสัญญาลับไทยกับอังกฤษ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2440 (เพ็ญศรี คึก 2542: 155)

สรุปการเสียดินแดนในแต่ละครั้งของไทยสืบเนื่องจากความไม่แข็งแกร่งพอของกองทัพ แม้ว่าจะได้มีการพัฒนาและปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้นมาตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว แต่เนื่องมาจากปัญหาด้านงบประมาณทำให้เรามีกำลังพล และอาวุธยุทธโศปกรณ์ ไม่เพียงพอ ทำให้ประเทศของเราต้องใช้นโยบายทางการทูต และการถ่วงดุลอำนาจระหว่างประเทศมหาอำนาจด้วยกันเอง แต่บางครั้งก็ไม่ประสบความสำเร็จจนต้องยอมเสียดินแดนและผลประโยชน์ตามที่มหาอำนาจเรียกร้อง พอมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริในการปกครองประเทศเปลี่ยนไปตามที่ วรรณคดี มีชอุบ (2554, 23 สิงหาคม) กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2554, 11 สิงหาคม) และมนัสศักดิ์ รักอยู่ (2554, 23 สิงหาคม) กล่าวว่า

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงเป็นนักการทหาร หากมีการรุกรานจากประเทศมหาอำนาจเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ พระองค์จะทรงต่อสู้ เพราะพระองค์ได้ทรงเล็งเห็นแล้วว่าเราไม่สามารถจะพึ่งพาประเทศใดได้ดี นอกจากตัวเราเอง เหตุการณ์การเสียดินแดนให้อังกฤษและฝรั่งเศสในแต่ละครั้ง มีส่วนทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง คือหากเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นภายในพระนครก็จะทรงย้ายมาตั้งรับที่พระราชวังสนามจันทร์ และเหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นแรงบันดาลใจให้พระองค์มากที่สุดก็คือจะหนีไม่พ้นวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่ไทยต้องเสียดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และค่าปรับให้แก่ฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก โดยไม่ได้รับการช่วยเหลือจากประเทศมหาอำนาจใดเลย ซึ่งเหตุการณ์ในครั้งนั้น ได้สร้างความระแวงหวาดกลัวให้แก่มหาอำนาจที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เป็นอันมากถึงกับทรงพระประชวร จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระองค์ทรงมีแนวคิดจะต่อสู้กับประเทศมหาอำนาจหากมีภัยคุกคามเกิดขึ้น

การที่ไทยต้องเสียดินแดนให้อังกฤษ และฝรั่งเศส ตั้งแต่ พ.ศ. 2410-2452 รวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 518,700 ตารางกิโลเมตร มีผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็น

ฐานที่มั่นสำรอง แม้เหตุการณ์ครั้งแรกๆ จะเกิดขึ้นก่อนที่พระองค์จะประสูติก็ตาม แต่พระองค์ก็ทรงทราบสถานการณ์ในขณะนั้นเป็นอย่างดี ด้วยความที่พระองค์ทรงเป็นนักประวัติศาสตร์ ซึ่งรอบรู้เหตุการณ์ต่างๆ ในอดีต แต่เหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นแรงบันดาลใจพระราชหฤทัยสำคัญที่สุดคงหนีไม่พ้นเหตุการณ์การเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2436 หรือ วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมายุ 13 พรรษา และกำลังจะเสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ พระองค์ทรงรับรู้เหตุการณ์ที่ฝรั่งเศสบีบบังคับไทยเป็นอย่างดี เมื่อพระองค์ทรงสำเร็จการศึกษา และเสด็จนิวัตสู่ประเทศไทย ประกอบกับที่ทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาท พระองค์จึงทรงมีแนวพระราชดำริวางแผนป้องกันปัญหาภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้น

1.2 ความขัดแย้งกับทหาร และความขัดแย้งในราชวงศ์

สภาพทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ในลักษณะที่น่าจะทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความไม่มั่นพระราชหฤทัย ในฐานะของพระองค์ท่าน กล่าวคือ ขณะที่ประทับศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษได้เพียงปีเศษ พระองค์ก็ได้รับการสถาปนาให้ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สืบแทนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ที่ได้ทิวงคตลงในวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2437 (มัทนา เกษกมล 2517: 31) ย่อมนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในด้านฐานะและจิตใจของพระองค์ เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหัน ไม่ได้ทรงเตรียมพระองค์และเตรียมพระทัย สำหรับตำแหน่งอันสำคัญยิ่งเช่นนี้มาก่อน ต่างจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ที่ทรงได้รับการฝึกหัดอบรมจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงทุ่มเทพระราชหฤทัยให้แก่พระราชโอรสพระองค์นี้เป็นอย่างมาก (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2505: 474) เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการสถาปนาเป็นองค์รัชทายาทแล้ว พระองค์ก็ไม่ได้เสด็จกลับเมืองไทย ยังคงทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษต่อไปเป็นเวลาถึง 9 ปี จึงทำให้ทรงขาดความใกล้ชิดและคุ้นเคยกับสมเด็จพระราชบิดา พระราชมารดา และพระประยูรญาติ ตลอดจนทรงขาดพระสหายชาวไทยที่อยู่ในวัย รุ่นราวคราวเดียวกับพระองค์ แม้ว่าจะมีคนไทยในต่างประเทศอยู่บ้าง แต่ก็ยังมีเป็นจำนวนน้อย ทำให้พระองค์ไม่ค่อยจะมีพวกพ้อง (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 61)

เมื่อเสด็จกลับมาถึงประเทศไทยในเวลานั้น พระองค์ทรงมีพระชนมายุเพียง 22 พรรษาเท่านั้น แม้จะได้ทรงศึกษาวิชาการและความรู้แขนงต่างๆ มาพร้อมแล้ว พระประยูรญาติชั้นผู้ใหญ่ของพระองค์ ก็ยังทรงมองพระองค์ว่าทรงเป็นเด็ก ยากที่จะช่วยเหลือราชการแผ่นดินสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ถนัด และเหตุการณ์ในเวลานั้นก็บังเอิญ พระประยูรญาติชั้นพระเจ้านครนายกที่ทรงเป็น

พระปิตุลา พระเชษฐาหรือพระเจ้าพี่ยาเธอที่เป็นรุ่นอาวุโสกว่า ซึ่งกำลังมีตำแหน่งสูงอยู่ในการบริหารราชการแผ่นดินทั้งนั้น ได้แก่

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
2. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล
3. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง
4. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ
5. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจักรพรรดิพงษ์ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลัง
6. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม
7. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ
8. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาภา ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมณฑลเทศาภิบาล
9. พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เป็นต้น

ในเวลาตอนนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงอยู่ในฐานะที่จะต้องระวังพระองค์เป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้ที่มีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดินล้วนแต่เป็นพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่กว่าทั้งสิ้น (จมีนอมรตฤณารักษ์ 2519: 1-3)

ครั้นก่อนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นเวลา 8 ปี ก็ไม่ปรากฏว่าพระองค์ท่านได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในตำแหน่งที่เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินเป็นประจำอย่างแน่นอนอย่างเช่นเจ้านายพระองค์อื่นๆ เพราะหน้าที่เหล่านั้นมีพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่กำกับเป็นหลักอยู่แล้ว แม้ว่าพระองค์จะได้รับพระราชทานยศเป็น นายพลเอกราชองครักษ์บัญชาการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และตำแหน่งจเรทหารบก แต่อย่างไรก็ตามพระองค์เองก็ทรงมีพระราชปรารภว่า “หน้าที่ดังกล่าวปรากฏเพียงในหน้ากระดาษเท่านั้น” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ต. 15.4/1) ประกอบกับการที่ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะใช้เวลาอยู่กับการทรงงานด้านวรรณกรรม และทรงมีความนิยมในอำนาจ โปรด

การเป็นผู้นำกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ยิ่งทำให้ทรงห่างเหินกับพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นตัวจักรสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินมากขึ้น

จากปัญหาความห่างเหินและไม่เข้าใจได้นำไปสู่ความขัดแย้งทางความคิดทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับพวกพ้องและระบบอุปถัมภ์มากขึ้น จนนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงเพิ่มขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่ความขัดแย้งกับทหารของชาติในกรณีการเขียนหลังทหาร 5 นาย จนนำไปสู่เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ความหวาดระแวงในพระราชวงศ์และความขัดแย้งกับพระราชวงศ์บางพระองค์

1.2.1 ความขัดแย้งกับทหาร

1) เหตุการณ์เขียนหลังทหาร 5 นาย ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับทหารของชาติ เริ่มเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128) เมื่อครั้งที่พระองค์ยังทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สาเหตุของความบาดหมางเกิดจากการที่ทรงยื่นยันให้ตัดสินเขียนหลังทหารกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีเหตุวิวาทกับมหาดเล็กของพระองค์ที่มาของการวิวาทในครั้งนั้น ตามหลักฐานที่ปรากฏได้แสดงความขัดแย้งกันในรายละเอียด กล่าวคือ ตามบันทึกของ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.จรรยา ยตะเมษ ผู้ก่อการใน ร.ศ. 130 ได้ระบุว่าเหตุเกิดจากการที่มหาดเล็กใช้ไม้รุ่มตีศีรษะนายดาบกรมทหารราบ 2 คน ซึ่งแต่งกายพลเรือนออกมาเที่ยว เมื่อถูกรุมตีนายดาบได้วิ่งเข้ากรมทหารและรายงานต่อ ร.อ.สม ผู้บังคับการกองร้อยของตน ในเวลาเดียวกันนั้น กลุ่มมหาดเล็กก็ยังยิงเข้าทำร้ายอยู่หน้ากรมทหาร ซึ่งถือเป็นการกระทำที่ออกจกเพราะมาข่มเหงทหารถึงหน้ากรม ร.อ.สม ร.ต.จัน นายดาบบาง (ผู้ถูกตีศีรษะ) พร้อมด้วยนายสิบ พลทหาร รวม 5 คน จึงได้วิ่งไล่ตีมหาดเล็กไปจนถึงหน้าประตูวังปารุสก์ ความทราบถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ จึงมีรับสั่งให้ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 2 สอบสวน ทหารรับสารภาพจึงถูกสั่งขัง ทางฝ่ายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ขอให้ทรงลงพระอาญาเขียนหลังทหารเหล่านั้น ฐานกระทำออกจกถึงหน้าประตูวังพระราชทายาท (ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ 2517: 42-45)

หากแต่หลักฐานอีกทางหนึ่งตามรายงานของยุทธโกษ¹ ได้เสนอที่มาของการวิวาทแตกต่างจากบันทึกของกลุ่มผู้ก่อการ โดยรายงานว่าเหตุเกิดจากการที่ทหาร 3 คน คือ ร.อ.สม ร.ต.จัน และนายดาบบาง แห่งกรมทหารราบที่ 2 ได้ชวนนายสิบ พลทหาร ถอดเครื่องแบบและชวนกันไปเที่ยวเล่นระหว่างทางได้พบกับมหาดเล็กของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ 2 นาย

¹ยุทธโกษเป็นหนังสือพิมพ์ของทหาร ออกเป็นรายเดือน โดยกรมยุทธนาธิการ ขึ้นตรงต่อเสนาธิการทหารบก และแจกจ่ายให้หน่วยราชการต่างๆ ในกองทัพไทยโดยมีต้องเสียค่าบำรุง

เดินมากับผู้หญิง ร.อ.สม และพรรคพวกจึงเข้ารุมตีพวกที่เดินมานั้น โจทก์คือผู้ได้รับบาดเจ็บจึงมาแจ้งความที่กรมทหารราบที่ 2 ซึ่งทางผู้บังคับบัญชาได้ไต่สวนเห็นว่ามีความผิดจริง และถือว่าเป็นความผิดทางวินัยที่นำความเสื่อมเสียมาสู่กองทัพ จำเป็นต้องลงโทษให้เป็นเยี่ยงอย่าง หลักฐานทางฝ่ายราชการนี้ไม่ได้ระบุว่าใครเป็นผู้สั่งให้มีการลงโทษด้วยการเขียนหลัง เพียงแต่ว่าผู้บังคับการกรมทหารได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้มีพระบรมราชโองการให้ถอดยศและบรรดาศักดิ์นายทหารทั้ง 3 คน และให้ลงพระราชอาญาเขียนทั้ง 5 คน คนละ 30 ที (อรรถราพร กมฺพพิสมัย 2524: 102-103)

ในขณะที่ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 26 วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2452 ได้ลงประกาศ “แจ้งความกรมยุทธนาธิการ” (ราชกิจจานุเบกษา 2452: 449) มีความว่า

ด้วย นายร้อยเอก สม นายร้อยตรี จัน กรมทหารราบที่ 2 ประพฤติตนไม่สมควรกับตำแหน่ง มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ถอด นายร้อยเอก สม นายร้อยตรี จัน จากตำแหน่ง ยศ บรรดาศักดิ์แล้วฯ

ศาลายุทธนาธิการ

วันที่ 19 มิถุนายน รัตนโกสินทรศก 128

(ลงพระนาม) จีระประวัติวรเดช

ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ

ความในเอกสารราชการทั้งสองฉบับนั้นระบุตรงกันว่า ทหารเป็นฝ่ายทำร้ายมหาดเล็ก มิใช่มหาดเล็กเป็นผู้ทำร้ายทหารดังที่คณะกบฏ ร.ศ. 130 กล่าวอ้าง ทั้งยังสอดคล้องกับพระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า

เรื่องนายทหารถูกเขียนเพราะวิวาทกับมหาดเล็กของฉัน เป็นเหตุการณ์อันได้เกิดขึ้นในมิถุนายน 2452 ในเวลานั้น พวกกรมรถม้าของฉันอยู่ที่วังจันทร์ และกรมทหารราบที่ 2 อยู่ที่โรงเจิงสะพานมัจฉาวนรังสรรค์ ฉะนั้นจึงเป็นอันมีชายหนุ่มๆ สองพวกอยู่ในที่ใกล้เคียงกันก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องเกิดเหตุระหองระแหงกันบ้าง เนื่องด้วยการแย่งผู้หญิงกันเป็นต้น การทู่เถียงและพูดเดียดกันนั้นคงจะได้มีแก่กันอยู่เนือง ในที่สุดคืนหนึ่งจึงได้ถึงแก่ตีกันขึ้น และหม่อมราชวงศ์เหรียญ พนักงานรถม้าของฉันคน 1 ได้ถูกนายทหารราบที่ 2 ตีหัวแตก เมื่อเกิดชาระนั้นขึ้นได้ความว่าตัวการมีนายร้อยเอกสม นายร้อยตรีจัน กับนายดาบบาง ได้พาพลทหารออกจาก

โรงไปตีเขา กรมนครไชยศรี¹ เอาตัวพวกทหารขึ้นศาลทหารชำระความจริงว่าได้ออกจากโรงทหาร ผิดเวลาและยกพวกไปตีเขาเช่นนั้น เห็นว่าเป็นโทษหนัก จำต้องลงพระอาญาให้เป็นเยี่ยงอย่าง กรม นครไชยศรีจึงได้กราบบังคมทูลพระพุทเจ้าหลวงขอให้ลงพระราชอาญาเขียนหลังคนละ 30 ที และถอดจากยศ การลงอาญาครั้งนั้น ไม่ใช่ด้วยความขอร้องของฉันทเลย ตรงกันข้ามฉันทเป็นผู้ท้วงว่า แรงเกินไป แต่กรมนครไชยศรีว่าจะต้องลงโทษให้เป็นเยี่ยงอย่าง หากไม่จะกำราบปราบปรามทหารที่ เกะกะไม่ได้ และนายทหารจะถือตนเป็นคนมีพวกมากที่ยังแค้นแค้นเหิงเข่าไปให้เสียชื่อทหาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2545: 247)

ความพยายามที่จะอธิบายถึงสาเหตุของความผิดของทหารในครั้งนั้นว่า เป็นเพราะทหารทำผิดวินัยมิได้ลงโทษด้วยความลำเอียงถือพวกพ้อง หากแต่ก็มิได้ช่วยให้ความรู้สึก ของทหารดีขึ้นประการใด ทหารกลุ่มที่ได้รับรู้การลงโทษเพื่อนทหารด้วยกันในครั้งนั้น ต่างยังมิ ความเจ็บแค้นฝังใจอยู่โดยตลอดมา ทหารส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกว่าเป็นการลงโทษทหารของชาติ โดยสาเหตุมิบังควร เพราะถือว่าทหารเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ โดยเฉพาะ ร.อ.สม เคยเป็นผู้ที่ไปร่วมปราบกบฏเงี้ยว ในขณะที่มหาดเล็กเป็นเพียงคนรับใช้ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น (ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ 2517: 47) นับจากเหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นต้นมา ทหารต่างพากันคิดว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความลำเอียงและอาฆาตทหาร อยู่เสมอ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/1)

เหตุการณ์ใน พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128) ได้สร้างความรู้สึกระแงใจต่อ ทหารของชาติเป็นอันมาก ตามบันทึกของ ร.ต. เหรียญ และ ร.ต. จรูญ ได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งความ ไม่พอใจที่เพื่อนทหารถูกลงโทษด้วยการเข้าชื่อเขียนหลัง² ว่าวิธีการลงโทษเป็นแบบของจารีตนคร บาล อันเป็นเรื่องที่รัฐบาลได้ยกเลิกไปแล้ว ประกอบกับในเวลานั้นเป็นระยะเวลาที่ประเทศไทย มี ประมวลกฎหมายอาญาเขียนอารยประเทศใช้แล้ว หากแต่การนำประเพณีอันล้าสมัยกลับมาใช้นั้นก็ เนื่องมาจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงยืนยันที่จะให้มีการเขียนหลัง มิฉะนั้นจะทรงลาออก

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช

² การลงโทษด้วยวิธีนี้ ผู้ได้รับโทษต้องนั่งเหยียดขาเข้าข้อศอก ข้อศอกคือเครื่องจองจำทำด้วย ไม้ มีช่องสำหรับสอดเท้าเข้าไปแล้วตอกด้วยลิ่มไม้ไม่ให้กระดุกกระดิก ส่วนคานนั้น เป็นไม้ 2 อัน เหมือนดั่งคียบปลา หนีบคอเอาไว้ มัดหัวท้ายไม่ให้ศีรษะโคลงไปมา แล้วสอดมือเข้าไปในคานแล้ว โยงไว้กับข้อศอก บั้นเอวด้วยเชือกหนึ่งติดไว้กับหลักด้านหลังจนกระทั่งหลังโค้ง เพื่อให้อากาศได้ เต็มที่ วิธีการเขียนจะมีราชมัต 2 คน ยืนเขียนทางขวาคนหนึ่ง ทางซ้ายคนหนึ่ง ลงหวายสลับกันคน ละที จนครบ 30 ที การลงหวายแต่ละครั้งจะต้องให้มีเลือดกระเซ็นออกมา

จากตำแหน่งรัชทายาท ทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงต้องยินยอมตามพระประสงค์ (ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ 2517: 44-45) ในด้านพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงให้ลงโทษนั้น เพราะมีความรู้สึกต่อทหารในเวลานั้นว่า ผลจากการที่มีการปรับปรุงกองทัพหรือกิจการทหารให้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นอันมาก ตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ทำให้พวกทหารมีความรู้สึกเห่อเหิมเย่อหยิ่งเพิ่มขึ้นเรื่อยมา พระองค์จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะลงโทษเป็นการสั่งสอนเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างเสียบ้าง (ม.ล.ปิ่น มาลากุล 2522, 22 มกราคม อ้างถึงใน กรรณิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 89)

แม้ว่าเหตุการณ์ในครั้งนั้นไม่สามารถจะบอกได้แน่ชัดว่าใครจะเป็นฝ่ายผิดฝ่ายถูกระหว่างมหาดเล็กกับทหาร แต่ผลสะท้อนที่เกิดขึ้นก็คือความไม่พอใจของเหล่าทหารของชาติที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนได้กลายมาเป็นข้ออ้างข้อหนึ่งในการรวมตัวกันของกลุ่มนายทหารหนุ่ม เพื่อคิดวางแผนจะทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศ ภายหลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้ไม่ถึง 2 ปี

2) เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียง 1 ปี 4 เดือน รัฐบาลก็ได้พบแผนการของพวกพลเรือนและทหารกลุ่มหนึ่งที่จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศและรัฐบาลได้จับกุมผู้ร่วมคบคิดทันทีในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130) คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 นี้ ส่วนใหญ่เป็นนายทหารบกหนุ่มมีอายุเฉลี่ยระหว่าง 20-25 ปี ถึงเกือบร้อยละ 80 ของผู้ที่ถูกจับกุมได้ทั้งหมด 92 คน ส่วนผู้ที่เป็นหัวหน้าคณะคือ นายร้อยเอกขุนทวยหารพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) อายุ 30 ปี (แถมสุข นุ่มนนท์ 2522: 29-31) ผู้ร่วมก่อการได้ร่วมกันวางแผนการปฏิวัติไว้ว่า ถ้าตกลงจะให้ประเทศสยามปกครองอย่างลิมิเตดมอนากิแล้ว เมื่อมีกำลังพอจะทำเป็น 2 ประการคือ ทำหนังสือกราบบังคมทูลโดยละม่อมหรือมิฉะนั้นจะยกกำลังเข้าล้อมพระราชวัง หรือเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดิน จะทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต หรือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถขึ้นเป็นกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย ถ้าตกลงจะให้ประเทศสยามปกครองอย่างรีบบลิก ก็จะทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ขึ้นเป็นประธานาธิบดี (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/17)

คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ถูกคณะกรรมการศาลทหารที่รัฐบาลตั้งขึ้นมาเป็นพิเศษเพื่อพิจารณาคดีนี้ตัดสินให้ลงโทษประหารชีวิตบุคคลชั้นหัวหน้าสำคัญ รวม 3 คน คือ นายร้อยเอกขุนทวยหารพิทักษ์ นายร้อยโทจรูญ ณ บางช้าง และร้อยโทเจือ ศิลาอาสน์ นอกนั้นก็ให้รับโทษลดหลั่นกันไปตามลำดับขั้นของความผิด ตั้งแต่จำคุกตลอดชีวิต จนกระทั่งถึงจำคุก 12 ปี เป็นอย่างต่ำสุด ในข้อหาว่าจะเปลี่ยนแปลงราชประเพณีการปกครองราชอาณาจักรและทำ

ประทุษร้ายพระมหากษัตริย์ แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยเด็ดขาดในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2455 ลดโทษแก่ผู้ก่อการกบฏเหลือเพียงจำคุกตลอดชีวิตเป็นอย่างสูง เหลือให้คงจำคุกไว้เพียง 25 คน นอกนั้นให้รอลงอาญาไว้และกลับเข้ารับราชการตามเดิมได้ โดยได้ทรงให้เหตุผลในประกาศพระบรมราชวินิจฉัยครั้งนั้นว่า

“...ความคิดของพวกเหล่านี้ข้อสำคัญที่จะทำร้ายต่อตัวเรา เราไม่ได้มีจิตพยาบาทคาดร้ายต่อพวกนี้ เห็นควรจะลดหย่อนผ่อนโทษฐานกบฏ ซึ่งเป็นอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินจะยกให้ได้...” (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี 2525: 76)

หลังจากที่ผู้กระทำความผิดคิดคุกอยู่ 12 ปี 6 เดือน 6 วัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็พระราชทานอภัยโทษให้ปล่อยตัวออกจากที่คุมขังหมดทั้งคณะ เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2467 เนื่องในพระบรมราชวโรกาสครบ 15 ปี แห่งการเสวยราชสมบัติ คณะผู้ก่อการเองก็ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเมื่อครั้งพระราชทานอภัยโทษเป็นอย่างมากดังข้อความในบันทึกของคณะผู้ก่อการตอนหนึ่งว่า

“...พระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อพวกเราซึ่งนับว่าเป็นครั้งสำคัญอย่างยิ่งล้นก็คือ ได้พระราชทานชีวิตพวกเราไว้จากคำพิพากษาของกรมการศาลทหาร โดยเรามีแนใจนัก ว่าหากมิใช่พระราชานุญาตครั้งนี้ทรงเป็นประมุขแล้ว พวกเราจะได้พ้นจากการประหารชีวิตหรือหาไม่ ขอให้ดูการปกครองในระบอบประชาธิปไตยสมัยหลังจากนั้นมาก็จะพบว่าน้ำพระทัยของพระองค์สูงเก่าน้ำใจของหลายคน ผู้ซึ่งยกตัวเองว่าเป็นนักประชาธิปไตยจนติดปาก...” (ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ 2519: 214)

การที่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 มีความประสงค์ที่จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มาอยู่ภายใต้กฎหมายนั้น มีสาเหตุสำคัญพอสรุปได้ 2 ประการคือ ความคิดที่สวนทางกันหรือความไม่เข้าใจกันระหว่างคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และความคิดทางการเมืองการปกครองซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศของสมาชิกคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 กล่าวคือ คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทหารไม่พอใจและไม่เข้าใจในพระราชจริยวัตร และพระราชกรณียกิจใน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (แถมสุข นุ่มนนท์ 2522: 156) มาตั้งแต่ยังทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในเรื่องที่ทรงลงโทษทหารที่ทะเลาะวิวาทกับมหาดเล็กของพระองค์ ด้วยการเขียนหลังเมื่อ พ.ศ. 2452 พวกผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ถือว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นเปรียบเสมือน “เชื้อเพลิงที่ก่อขึ้นเป็นกลุ่มย่อยๆ มาก่อนที่จะลุกลามเป็นเพลิงใหญ่โตขึ้น” (ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ 2517: 47) ด้วยมีความคิดว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าข้างข้าราชการบริพารของพระองค์ และทรงแสดงพระราชอำนาจเกินไปที่ตัดสินให้ทหารเป็นฝ่ายผิด โดยลงโทษรุนแรงถึงขั้นโบยหลัง พวกทหารรู้สึกว่าการทำให้ทหารเสียเกียรติยศมาก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ บรรดา คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ก็มีความไม่พอใจในการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์อีกหลายประการ เป็นต้นว่า การที่ทรงตั้งกองเสือป่าขึ้น ซึ่งผู้ก่อการถือว่า

“...เป็นการตั้งซ้ำกับทหารและเป็นการทำงานแข่งดีกับทหารของชาติ ย่อมทำให้ความมั่นคงของชาติเสื่อมสลายลงเป็นอันมาก...บ่อยครั้งที่ต้องเสียเวลาเสียทรัพย์ เสียงานของชาติและส่วนตัว...” (ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ 2517: 9)

ในส่วน of พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในเรื่องนี้ว่า

“...ฉันรู้สึกเป็นเคราะห์ร้ายอัน 1 ที่ทหารได้เข้าใจผิดในเรื่องสโมสรเสือป่านี่มาแต่แรก ความมุ่งหมายของฉันทเองก็ย่อมทราบอยู่แล้วว่าในขั้นต้นฉันไม่คิดให้ทหารเป็นเสือป่า เพราะเห็นว่าไม่มีความจำเป็นเลย ทหารดีกว่าเสือป่าอยู่แล้ว เสือป่าเป็นแต่ผู้ที่มุ่งหมายจะทำการเป็นผู้ช่วยทหารเท่านั้น และฉันตั้งไว้ให้ทหารเป็นการแท้ๆ...”

(หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/12)

คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ยังไม่พอใจที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ระบบอุปถัมภ์เป็นหลักในการบริหารราชการ และเห็นว่าในขณะที่ราษฎรส่วนใหญ่ยังมีความฝืดเคืองทางเศรษฐกิจ พระองค์ทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์สิ้นเปลืองไปในกิจการราชสำนัก เช่น การสร้างพระราชวัง การให้บำเหน็จรางวัลข้าราชการ บริพาร กิจกรรมมหรสพต่างๆ เป็นต้น ดังเช่นที่ผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ผู้หนึ่งให้การกับคณะกรรมการทหารพิเศษว่า

“...พระเจ้าแผ่นดินเก็บเงินภาษีอากร สมภักษร ส่วย เช่น ภาษีเรือ ภาษีรถ เอาไปมิโยนละคร และการละเล่นต่างๆ เทียวฟังมหาดเล็กจะเอาอะไรก็ทูลขอพระเจ้าแผ่นดินก็เซ็นให้ เช่น รถมนต์ และสิ่งของต่างๆ เงินที่เก็บส่วยภาษีอากรนั้น ควรจะไว้ซื้อปืน ซื้อลูกซื้อดิน ไว้เมื่อเกิดศึกสงครามขึ้น...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/7)

ในด้านพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สาเหตุที่ทรงใช้ระบบอุปถัมภ์ก็จะเป็นเพราะประทับอยู่ต่างประเทศนานเกินไปและทรงเป็น “คนต่างรุ่น” จึงไม่อาจสนิทสนมกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ และเสนาบดีดังที่กล่าวอ้างไว้ข้างต้น พระองค์จึงต้องทรงเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงคณะเสนาบดีเสียใหม่ โดยแต่งตั้งบุคคลที่ใกล้ชิดและเป็นพวกพ้องเข้าทำหน้าที่แทน (แถมสุข นุ่มนนท์ 2522: 160) สิ่งเหล่านี้คณะผู้ก่อการ ร.ศ.130 อาจไม่เข้าใจพระองค์อย่างลึกซึ้ง ดังในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงบุคคลที่ใกล้ชิดในตอนต้นรัชกาลว่า

“... ตัวเรานี้ตกอยู่ในที่ลำบาก ยากที่จะรู้ได้ว่าภัยอันตรายจะมาถึงตัวเวลาใด เพราะเรารู้สึกว่าเป็นตัวคนเดียว หาพวกพ้องมิได้ หรือที่เป็นพวกพ้องก็พะเอินเป็นผู้ที่อยู่ในตำแหน่งอันหาอำนาจมิได้ ส่วนผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ใหญ่ในราชการนั้น เรารู้สึกว่ามีความเชื่อถือในตัวเราน้อยกว่าที่ควรจะมี เพราะฉะนั้นเราจะคิดว่ากล่าวตักเตือนอย่างใด มักจะไม่มีใครเชื่อฟัง ถือถือทิฐิมานะไปว่าตนได้เคยเป็นราชการมาก่อนเราบ้าง ถ้าถือว่ามีความรู้และเข้าใจความประสงค์ และความคิดเห็นของประชาชนดีกว่าเราบ้าง ...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ม. 3.6ก/5)

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งของการเกิดกบฏ ร.ศ. 130 สืบเนื่องมาจากความคิดเห็นทางการเมืองของคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 กล่าวคือ สมาชิกขบวนการ ร.ศ. 130 นับได้ว่าเป็นผลผลิตของความก้าวหน้าทางด้านการศึกษาศิลปวิทยาการต่างๆ ตลอดจนแนวความคิดทางการเมืองการปกครองที่ประเทศไทยได้รับจากการติดต่อกับประเทศตะวันตก แม้จะไม่เคยไปศึกษาเล่าเรียนในต่างประเทศ แต่ก็ได้เรียนรู้เรื่องการเมืองการปกครองทั้งภายในภายนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกที่เป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกได้รับการสั่งสอนเรื่องระบอบการปกครองและลัทธิการเมืองจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และพระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และได้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันในห้องเรียนถึงลัทธิที่ดีและไม่ดี (แถมจันทร์ วงศ์วิเศษ 2519: 273) คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ยังได้รับรู้ข่าวสารการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในต่างประเทศ เช่น การปฏิวัติเพื่อสถาปนารูปการปกครองระบอบ

ประชาธิปไตยในประเทศตุรกี และอิหร่านใน พ.ศ. 2451 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์แมนจู เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบสาธารณรัฐในประเทศจีนที่เพิ่งเกิดขึ้นก่อนหน้าเกิดกบฏ ร.ศ. 130 ประมาณ 4 เดือนเศษ อีกทั้งน่าจะเป็นไปได้ว่าคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ได้รับอิทธิพลจากนักคิดนักเขียนร่วมสมัยของไทยในเวลานั้น ที่มีหัวก้าวหน้า มีอุดมการณ์ประชาธิปไตย เช่น เทียนวรรณ ต.ว.ส. วัฒนาโก และ ก.ศ.ร. กุหลาบ เป็นต้น

จากสาเหตุประการต่างๆ ดังกล่าวมาข้างต้น จึงหล่อหลอมความรู้สึกนึกคิดของคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ทำให้ขาดความศรัทธาในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งร้อยเอกขุนทวยหารพิทักษ์ หัวหน้าคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ได้เขียนบันทึกการปกครองระบอบนี้มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“... การปกครองประเทศตามวิธีการนี้เป็นวิธีที่ร้ายแรงมาก เพราะกษัตริย์มีอำนาจเต็มที่ โดยอยู่เหนือกฎหมาย กษัตริย์จะทำการชั่วร้ายอย่างหนึ่งอย่างใดก็ทำได้ เพราะไม่มีใครขัดขวาง เพราะฉะนั้นการปกครองบ้านเมืองตามวิธีเอ็บ โซลูตมอานากี้ จึงทำให้ประเทศซูดโซมลงโดยเร็วถึงกับความวินาศอันใหญ่โต.” (หोजดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ.17/3)

ส่วนระบอบการปกครองที่ดีที่จะทำให้ประเทศพัฒนาก้าวหน้าไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 เห็นว่าได้นำความเจริญมาสู่หลายๆ ประเทศ คือ ระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้กฎหมาย (ลิมิตเต็ดมอานากี้) ดังที่ผู้ก่อการแสดงความเห็นไว้ว่า

“... การปกครองประเทศโดยบังคับให้กษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายนี้ เป็นวิธีที่ดีมาก ประเทศอังกฤษเป็นผู้เริ่มใช้ก่อน เมื่อได้เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่เรียบร้อยแล้ว ประเทศอังกฤษก็มีความเจริญขึ้นทุกที่ประกอบด้วยความหาอำนาจอันสูงสุด ส่วนประเทศที่มีอยู่ในเอเชียก็ได้เปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองตามแบบใหม่หมดแล้ว เช่น ประเทศตุรกี ญี่ปุ่น และจีน เป็นต้น ยังประเทศสยามแห่งเดียวที่ยังคงใช้แบบธรรมเนียมการปกครองอย่างป่าเถื่อน ซึ่งทำให้พวกกษัตริย์ได้รับความสนุกสนานมากเกินไป จนไม่มีเงินบำรุงประเทศ...” (หोजดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ.17/3)

แม้ว่าคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ไม่ได้ประสบความสำเร็จตามเป้าประสงค์ที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศ แต่ความคิดที่จะทำการปฏิวัติครั้งนี้ นับได้ว่า เป็นการท้าทายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยอย่างรุนแรง และแม้ว่าใน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยมีเจ้านายและข้าราชการกลุ่มหนึ่งพร้อมกันกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินใน พ.ศ. 2427 (ร.ศ. 103) (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 บ.1.4/1) โดยเสนอให้เปลี่ยนการปกครองเป็นแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่เหตุการณ์ครั้งนั้นคงเป็นเพียงเรื่องภายในที่ทราบกันในหมู่ผู้บริหารเพียงไม่กี่คน ดังนั้นเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 นี้จึงก่อให้เกิดความสะเทือนพระราชหฤทัยแก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอันมาก ทรงมีความรู้สึก “โทมัสอย่างยั้งเหลือจะพรรณนาได้” (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 94) ที่พวกทหารมีปฏิกริยาในทางลบต่อพระองค์ ทั้งนี้เพราะทรงคิดว่าพระองค์ทรงเป็นทหาร ทหารยังต้องเป็นพวกเดียวกับพระองค์ นอกจากนี้ยังทรงเห็นว่าการที่พระองค์ได้รับการอบรม และฝึกฝนวิชาทหารมาจากยุโรป ประสบความสำเร็จ เพราะเข้ากับทหาร ไม่ได้กลายเป็นเรื่องแบ่งพรรคแบ่งเหล่า (แถมสุข นุ่มนนท์ 2522: 51) และพระองค์ทรงมีความรู้สึกที่ว่าทรงสูญเสียพระราชอำนาจและความนิยม ดังในพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งว่า

“...มัน โกงเอาอำนาจของฉันไปใช้ เพื่อหาความนิยมใส่ตัวของมัน
แล้วมีหน้าซ้ำจะเกียดกัน ไม่ให้คนนิยมฉันบ้าง นับว่ามัน โกงเป็นสองชั้น...”
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ก.1/11)

เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ยังทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยิ่งทรงรู้สึกขาดพวกพ้องมากยิ่งขึ้น ทรงรู้สึกว่ามีผู้ใดจงรักภักดีต่อพระองค์อย่างแท้จริง ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่ง มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“...ฉันจึงเป็นผู้หาพวกพ้องไม่ได้เลย ยืนอยู่คนเดียว ข้อนี้ปรากฏชัดเจนอยู่เมื่อแรกรู้ข่าว
อ้ายพวกทหารคิดการกำเริบนั้น ไม่มีใครที่จะแสดงความดีใจอื่นเลย โดยมากเขาพากันร้องอยู่ในใจว่า “ไม่ใช่กงการอะไรของข้า” แต่เมื่อแนใจกันขึ้นแล้วว่า ชะตาฉันยังไม่ขาด ยังไม่ถึงคราวพินาศล่มจม จึงทำให้เกิดมีเสียงแสดงความนิยมในตัวฉันและเกิดความรู้สึก ความระยำของอ้ายพวกขบถขึ้นมา เริ่มดำเนินต่างๆ นาๆ การที่ประพฤติเช่นนี้ก็ไม่ได้คิดอะไรกับการเล่นละครเท่านั้น ถ้ามีความนิยมในตัวฉันจริงอย่างที่ว่าในชั้นหลังนี้แล้ว เมื่อเกิดเรื่องขึ้นก็ควรจะช่วยกัน โกรธแค้นหรืออย่างน้อยถามข่าวคราวและแสดงอาการเอื้อเฟื้ออย่างใดบ้างซิ นี่ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่...”
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 3.1/64)

ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับทหารของชาติในกรณีกบฏ ร.ศ. 130 ได้นำไปสู่ความวิตกในความปลอดภัยของพระองค์เอง จึงต้องทรงระงับยั้งตราอย่างหนักหน่วงเป็นต้นว่า ทรงย้ายที่ประทับจากพระราชวังดุสิตเข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ตามคำกราบบังคมทูลของพระยานุรักษ์ราชมณเฑียร (ม.ร.ว. ปุ่ม มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงวัง ซึ่งเห็นว่าในพระบรมมหาราชวังเป็นที่มั่นคงกว่า (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/11) ทั้งยังได้เปลี่ยนระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการรักษาพระองค์ใหม่ โดยใช้ทหารรักษาวังเป็นหลัก และกำหนดเวลาปิดประตูพระราชวังใหม่จากบ่าย 5 โมง เป็นบ่าย 4 โมง การเปลี่ยนแปลงในพระราชฐานและการรักษาพระองค์นี้ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถนัดคำหาว่า “เป็นการแสดงออกถึงความหวาดระแวงจนเกินเหตุ” และ “ไม่ยอมให้เธอแสดงอาการกิริยาให้คนเห็นว่าเธอไม่สบายในเรื่องยุ่งคราวนี้ ... คนจะคิดเห็นได้ว่า... เหมือนมิใช่ขัตติยกุมาร...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/13)

1.2.2 ความขัดแย้งในราชวงศ์

1) ความหวาดระแวงในพระบรมวงศ์ เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ไม่เพียงสร้างความสะเทือนพระราชหฤทัยให้กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น แต่ยังได้นำไปสู่ความหวาดระแวงพระทัยในตัวเสนาบดี หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ตลอดจนพระบรมวงศ์บางองค์ว่า จะมีส่วนรู้เห็นกับคณะผู้ก่อการกบฏ ซึ่งเป็นที่สงสัยกันอยู่ในเวลานั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ก็ยังได้ทรงกล่าวถึงการกบฏครั้งนี้กับมิสเตอร์ไนต์ (Mr. Knight) อุปทูตฝรั่งเศสว่าพระองค์ไม่ทรงเชื่อว่านายทหารผู้น้อยเหล่านั้น จะกล้ากระทำการที่ยิ่งใหญ่เช่นนี้ได้คงจะต้องมีเจ้านายหรือบุคคลที่มีอิทธิพลหรืออำนาจในทางการเมืองสนับสนุนอยู่เบื้องหลังเป็นแน่แท้ (มัทนา เกษกมล 2517: 104)

แม้แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกฯ เอง ก็ยังถูกสงสัยเพราะทรงเป็นที่นิยมนรักใคร่ของพวกทหาร สมาชิกคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ที่ถูกจับก็ล้วนเป็นลูกศิษย์และมหาดเล็กใกล้ชิดกับพระองค์แทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะนายร้อยเอกขุนทวยหารพิทักษ์ก็เป็นแพทย์ประจำพระองค์ (แถมสุข นุ่มนนท์ 2522: 53) และพระองค์ยังทรงเป็นผู้หนึ่งที่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 คิดจะตั้งให้เป็นพระมหากษัตริย์ และในตอนเกิดเหตุการณ์โอบยหลังทหารเมื่อ พ.ศ. 2452 พระองค์ทรงเป็นผู้หนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการนั้น (ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ 2517: 5) ข่าวลือกันจนไปถึงพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกฯ จึงต้องทรงมีลายพระหัตถ์ไปกราบบังคมทูลว่าไม่ทรงเคยแสดงกิริยาอาการและวาจาที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/12)

และต่อมาพระองค์ก็ทรงลาออกจากตำแหน่งหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหม แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพราะทรงเกรงว่าผู้คนจะยิ่ง “เข้าใจผิดอันเป็นอันมาก” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/12)

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีราหิเรกฤทธิ์ก็เช่นกัน ทรงเป็นผู้หนึ่งที่ทรงแสดงความไม่พอพระทัยในกรณีโอบยหลังทหารอย่างมาก (ร.ต. เกรียง สุริจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ 2517: 5) และทรงเป็นผู้หนึ่งที่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 คิดจะตั้งให้เป็นประมุขของชาติองค์ใหม่ พระองค์ก็ทรงเคยมีเรื่องบาดหมางกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาตั้งแต่ครั้งก่อนเกิดกบฏ ร.ศ. 130 กล่าวคือ พระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงราชบุรีฯ ได้เคยปฏิเสธตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสภา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยให้คนมาทูลทาบถามเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตได้ไม่นาน และเมื่อมีการทาบถามใหม่เพื่อทรงขอให้กลับเข้ารับราชการเป็นคำรบสอง พระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงราชบุรีฯ ก็ทรงตอบด้วยประโยคที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงพอพระทัยอย่างยิ่ง เพราะทรงอ้างถึงความเห็นห่วงในผลประโยชน์แห่งกิจการ โรงเรียนข้าว เพราะฉะนั้นเมื่อทรงถูกพวกกบฏอ้างพระนามด้วยหวังให้เป็นประธานาธิบดีคนแรกของไทย จึงทำให้ทรงได้รับการเพ่งเล็งมากยิ่งขึ้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงใช้วิธีการดึงเข้ามาไว้ใกล้พระองค์ โดยโปรดให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตร (อัครราชทูต กบฏพิสมัย 2524: 254) ทั้งที่กรมหลวงราชบุรีฯ ทรงเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย และเคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในส่วนของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งทรงเป็นอีกผู้หนึ่งที่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 คิดจะตั้งให้เป็นกษัตริย์ทรงเคยตกเป็นข่าวลือตอนต้น ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) มาแล้วว่า กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ จะก่อการปฏิวัติและทูลเชิญเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์ฯ ขึ้นเป็นกษัตริย์ โดยที่กรมหมื่นชุมพรฯ จะทรงดำรงตำแหน่งวังหน้าเหมือนในรัชกาลก่อนๆ (ม.จ.ประสงศ์สม บริพัตร 2499: 19-20) กล่าวได้ว่ากบฏ ร.ศ. 130 มีส่วนทำให้สัมพันธภาพระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นคลอน มีความหวาดระแวงพระทัยกันเสมือนคลื่นใต้น้ำอยู่ตลอดเวลา (แถมสุข นุ่มนนท์ 2522: 55)

การเกิดขึ้นของเหตุการณ์ กบฏ ร.ศ. 130 ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสะท้อนพระราชหฤทัยในหลายสิ่งหลายอย่างดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ย่อมเป็นไปได้ที่จะทำให้พระองค์ทรงหวนวิตกว่าถึงแม้การปฏิวัติครั้งนี้จะประสบความสำเร็จล้มเหลว ก็ไม่อาจประกันได้ว่าเหตุการณ์เช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นอีก พระองค์จึงทรงมีพระบรมราโชบายด้านต่างๆ หลายประการ ที่แสดงให้เห็นได้ว่า น่าจะเป็นผลสะท้อนจากเหตุการณ์กบฏครั้งนี้ เช่น ความ

พยายามที่จะสร้างความรู้สึกอันดีให้เกิดขึ้นกับหมู่ทหาร ด้วยการลดหย่อนผ่อนโทษให้แก่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 และทรงสนับสนุนกิจการทหารตลอดรัชกาล

อาจกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ที่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 คิดปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะวินิจฉัยพระองค์เอง และทรงเกิดความไม่มั่นพระราชหฤทัยในฐานะของพระองค์เองมากขึ้น ดังที่ทรงมีพระราชปรารภในพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่งว่า “...เป็นพระเจ้าแผ่นดินนับวันจะยากขึ้นทุกทีหาทางเอาตัวรอดยาก...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ก. 1/11) และไม่ทรงมั่นพระราชหฤทัยในอนาคตของชาติว่าจะไม่เป็นไปตามแนวทางที่ทรงปรารถนา ดังนั้นย่อมเป็นแรงกระตุ้นให้พระองค์ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องวางคู่ทางสำหรับประเทศชาติและประชาชนของพระองค์ให้ดำเนินไปตามพระราชประสงค์อย่างจริงจังและรีบด่วน

จากเหตุการณ์ต่างๆ ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ย่อมมีส่วนทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้สึกสะเทือนพระทัยเกิดความรู้สึกขาดพวกพ้อง ความหวาดระแวงในพวกทหารและเสนาบดีตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์บางพวก และขาดความมั่นพระทัยในสถาบันกษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตย ซึ่งทรงศรัทธาเป็นอันมากทำให้ทรงมุ่งหวังที่จะรักษาการปกครองระบอบดังกล่าวมากเกินไป ซึ่งเห็นได้ชัดในกรณีที่โปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบหน้าที่ราชการในกระทรวงมหาดไทยใหม่ใน พ.ศ. 2458 โดยทรงย้ายกรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับงานปกครองไปขึ้นกับกระทรวงอื่น ทรงตั้งตำแหน่งอุปราชประจำภาคทำหน้าที่ต่างพระองค์พระมหากษัตริย์มีอำนาจเหนือข้าราชการทั้งปวงให้ขึ้นตรงต่อพระองค์ และโปรดเกล้าฯ ให้โอนสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่างๆ จากกระทรวงมหาดไทยมาสังกัดกระทรวงวัง ใ้ยศทางราชสำนักขึ้นตรงกับพระองค์เช่นเดียวกัน พิจารณาได้ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นความพยายามในการดึงอำนาจกลับสู่พระองค์ด้วยการควบคุมข้าราชการชั้นสูงในส่วนภูมิภาค และลดอำนาจเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย (จันทร์รัตน์ ปรชวาลปัทม์ 2521: 172) ทั้งยังแสดงให้เห็นความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่าง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงฯถึงกับกราบถวายบังคมลาออกจากราชการในปีเดียวกัน โดยทรงอ้างว่าพระพลานามัยเสื่อมโทรม (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ม.3.1/56)

2) ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องนี้มีมานานแล้ว แต่ที่เห็นได้ชัดเจนก็ตอนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว เจ้าพระยาธรรมราชาธิบดี (ม.ร.ว. ปุ้มมาลากุล) ได้เชิญพระราชบัณฑิตในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ “หนังสือสั่งเสนาบดีวัง เรื่องสืบสันตติวงศ์และตั้งพระอัฐิ” ฉบับลงวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2468 ขึ้นอ่านในที่

ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ โดยมีความตอนหนึ่ง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: สำเนาลายพระหัตถ์) ว่า

“...ข้าพเจ้ามาล้มเจ็บลงคราวนี้ รู้สึกอำนาจแห่งวิชกรรมไม่ควรประมาท มีกิจการบางอย่างที่ข้าพเจ้าเป็นห่วง จึงอยากจะสั่งไว้เสียให้โล่งใจ จึงขอสั่งเสนาบดีกระทรวงวังดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ถ้าถึงเวลาที่ข้าพเจ้าล่วงลับไป แม้ข้าพเจ้ายังไม่มีบุตรชาย ข้าพเจ้าขอมอบให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาสืบสันตติวงศ์ ให้ข้ามหม่อมเจ้าวรานนท์วัช¹ ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราไชยนั้นเสียเถิด เพราะหม่อมเจ้าวรานนท์วัชมีมารดาที่ไม่มีชาติสกุลอย่างใด เกรงจะไม่ใช่ที่เคารพแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและอาณาประชาราษฎร์

ข้อ 2 ถ้าเมื่อข้าพเจ้าสิ้นชีวิตไป สุวทนา² ยังมีครรภ์อยู่ ขอให้สมเด็จพระกรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเป็นผู้สำเร็จราชการไปก่อน จนกว่าลูกของข้าพเจ้าจะประสูติ ถ้าประสูติเป็นหญิงก็ให้เป็นไปตามข้อ 1 ข้างบนนี้ ถ้าประสูติเป็นชาย ก็ให้เป็นไปตามข้อ 3 ข้างล่างนี้

ข้อ 3 ถ้าข้าพเจ้าสิ้นชีวิตไป มีลูกชายอยู่แต่อายุยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ ข้าพเจ้าแสดงความปรารถนาว่าให้เลือกสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตามกฎหมายเถิด

(นี่เป็นคำสั่งลับอีกชั้น 1 ถ้าท่านเสนาบดีจะคิดเลือกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้สำเร็จราชการต่างพระองค์ ให้เสนาบดีกระทรวงวังคัดค้านด้วยประการทั้งปวงจนสุดกำลัง เพราะข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นมาว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้ไม่มีศาสนา ไม่มีศีล ไม่มีธรรม วัน 1 อาจพูดอย่าง อีกวัน 1 อาจกลับกลอกเสียก็ได้ และข้าพเจ้าจะลืมไม่ได้เลย ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้ ได้เคยริเอาพระราชอาณาเขตของพระราชวงศ์จักรี ไปขายฝรั่งเศส 3-4 คราวแล้ว ถ้าให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้เป็นผู้สำเร็จราชการ ลูกข้าพเจ้าอาจไม่มีแผ่นดินอยู่ก็ได้...”

¹ ต่อมาได้รับพระราชทานเฉลิมพระยศเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรานนท์วัช

² พระนางเจ้าสุวทนา พระวรราชเทวี

เรื่องที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการห้ามสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทราดิศ ดิศกุล โอรสพระองค์เล็กในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานสัมภาษณ์ ปนัดดา เลิศล้ำอำไพ ในวารสาร โลกหนังสือ ฉบับเดือน กรกฎาคม 2525 ได้มีรับส่งตอบคำถามที่ว่า “ท่านอาจารย์ทราบความกระจ่างในสาเหตุที่ทำให้สมเด็จพระยาดำรงฯ ทรงต้องออกจากตำแหน่งเสนาบดีหรือไม่” ไว้ดังนี้

“อันที่จริงรัชกาลที่ 6 ท่านไม่ได้ทรงกริ้วอะไรพ่อผมมากนักเป็นเรื่องไม่ถูกเส้นกันมากกว่า ท่านหาว่าพ่อผมคอร์รัปชันเรื่องป่าไม้ คือเรื่องมันเป็นอย่างนี้ รัชกาลที่ 5 ท่านไว้ใจพ่อผมมากอะไรที่เป็นความคิดใหม่ ท่านให้พ่อผมทำทั้งนั้น เพราะฉะนั้นเรื่องอะไรต่างๆ มันมาอยู่กระทรวงมหาดไทยหมด ตั้งโรงพยาบาลก็อยู่กระทรวงมหาดไทย กรมป่าไม้ก็อยู่กระทรวงมหาดไทย เมื่อรัชกาลที่ 6 เสด็จกลับจากยุโรปไปเรียนกลับมา ก็มาทำความเห็นทูลรัชกาลที่ 5 ว่า ป่าไม้ควรจะไปอยู่กระทรวงเกษตร เพราะตอนนั้นมีกระทรวงเกษตรขึ้นมาแล้ว แล้วรัชกาลที่ 5 ก็มีหนังสือตอบไปว่า “ป่าไม้นั้นมีเงินมากเกี่ยวกับเงินมาก กระทรวงมหาดไทยเขาจะยอมหรือ” ก็อันนี้แหละอาจทำให้รัชกาลที่ 6 ท่านทรงสงสัย แล้วก็ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง อันนี้ที่สาว¹ ผมเล่าให้ฟังคือ เมื่อตอนรัชกาลที่ 5 เสด็จไปยุโรปครั้งที่สองนี่นะ อังกฤษก็จะเอา 4 รัฐภาคใต้ของเรา ที่ประชุมเสนาบดีก็เห็นว่าด่านไว้ไม่อยู่แล้ว ก็เลยยอมที่จะยก 4 รัฐภาคใต้ให้อังกฤษไป ตอนนั้นมี สโตรเบลล์² เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินอยู่ ดูเหมือนจะเป็นชาวอเมริกัน สโตรเบลล์ก็เสนอในที่ประชุมเสนาบดีว่า หากไหนๆ จะต้องยก 4 รัฐภาคใต้ให้อังกฤษไป ก็ให้ขอกู้เงินอังกฤษมาสร้างทางรถไฟลงไปภาคใต้เสียด้วย เราจะได้ประโยชน์เพราะอังกฤษก็คงจะคิดดอกเบี้ยถูก แล้วก็ที่ประชุมตกลงกันจะเอาตามนั้น พ่อผมก็คงเห็นด้วยเพราะเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แล้วที่นี้พอรัชกาลที่ 5 เสด็จกลับจากยุโรป ทรงทราบเรื่องเข้าก็กริ้วมาก ที่นี้เพื่ออยู่ระหว่างนั้น สโตรเบลล์อยู่ระหว่างเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านที่อเมริกา แล้วก็บังเอิญตายในระหว่างทาง เมื่อรัชกาลที่ 5 กลับมา แล้วทรงกริ้วเรื่องนี้ ก็รับสั่งกับพ่อผม ซึ่งรัชกาลที่ 6 ก็ได้ช่วยด้วยว่า “แล้วกันกรมดำรง ทำอย่างนี้ก็เสียบ้านเสียเมืองหมดนะซิ” พ่อผมเองก็บอกว่า ตอนเล่าเรื่องให้ลูกๆ ฟัง “แล้วพ่อจะไปฆ่าคนตายที่ตายไปแล้วได้อย่างไรว่าเป็นความคิดของ สโตรเบลล์ พ่อก็เลยต้องนั่งเฉยเสีย” อันนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้รัชกาลที่ 6 ทรงไม่ไว้วางพระทัยพ่อผม แล้วก็ยังมีอีก มีคนไปหนุ่กันหลายอย่าง เรื่องที่ทำให้รัชกาลที่ 6 ทรง

¹ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล

² นายเอ็ดเวิร์ด เฮนรี สโตรเบล (Edward Henry Stroble) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน
ทั่วไปในสมัยรัชกาลที่ 5

ไม่วางพระทัยพ่อผม มีคนไปชี้ให้รัชกาลที่ 6 มองว่า ตอนต้นรัชกาลของท่าน พ่อผมเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กรมหลวงนครไชยศรี เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พ่อผมกับกรมหลวงนครไชยศรี แม่ทั้งคู่เป็นพี่น้องกัน แต่คนหนึ่งเป็นเมียรรัชกาลที่ 4 อีกคนหนึ่งเป็นเมียรรัชกาลที่ 5 แล้วก็มีคนไปยุยงรัชกาลที่ 6 ว่าคนหนึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย อีกคนหนึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เขาจะเอาแผ่นดินเสียเมื่อไหร่ก็ได้ นี่ก็เป็นอีกเหตุหนึ่งให้รัชกาลที่ 6 ทรงระแวงพ่อผมได้” (ปนัดดา เลิศล้ำอำไพ 2525: 59)

อนึ่ง เมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงมีลายพระหัตถ์ลงวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2460 กราบบังคมทูลพระกรุณาถวายความเห็นในเรื่องให้รื้อฟื้นรัฐมนตรีสภา เพื่อทำหน้าที่ปรึกษาราชการที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเรื่องไปให้พิจารณา และพิจารณาถวายความคิดเห็นในร่างพระราชบัญญัติต่างๆ อีกครั้งหนึ่งนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชหัตถเลขาทรงตอบลงวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2460 โดยได้กล่าวถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ไว้ในพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า

“... ว่าถึงทางดำเนินการจริงๆ ของรัฐมนตรีสภา ข้อสำคัญตกอยู่ที่บุคคล คือตัวสภานายก ถ้าสภานายกเป็นคนที่แข็ง แต่รู้จักผ่อนผัน ก็อาจทำการเป็นประโยชน์ได้มาก ทั้งถ้าเป็นผู้ที่คนโดยมากนิยม ก็จะเป็นการดีนัก ...อีกประการหนึ่งจะต้องเป็นคนที่ปราศจากความทะเยอทะยานในทางหาอำนาจส่วนตัว เพราะถ้าสภานายกรัฐมนตรีเป็นผู้ที่ประสงค์อำนาจส่วนตัว อาจจะทำกรยุ่งได้มาก เพราะอาจที่จะเอิบเอื่อมเข้าไป และได้ตีเนียนกิจการภายใน ได้ทุกกระทรวงทบวงการ ยกตัวอย่างกันตรงๆ ถ้ากรมพระดำรงได้เป็นสภานายกรัฐมนตรีก็เห็นจะเป็นการสนุกใหญ่ทีเดียว หนังสือพิมพ์คงไม่ต้องลงข่าวอะไร นอกจากกิจการและความเห็นของกรมพระดำรง และอย่างไรๆ ก็คงจะไม่เว้นการที่จะทำให้ปรากฏทั่วไปว่าเมืองไทยอยู่ได้เพราะกรมพระดำรง ส่วนพระเจ้าแผ่นดินคงเป็นตัวแม่ถึงตัวไปทันที ที่เดียวเป็นแน่แท้...”

(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สบ.001/16)

นอกจากนั้นในพระราชหัตถเลขาฉบับเดียวกันนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวถึงบทความต่างๆ ในหน้าหนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมล์ ไว้อีกว่า

“... ที่เดลิเมล์ได้ใจเพราะมีบุคคลซึ่งเขานึกว่าเป็นคนสำคัญเข้าไปหนุนอยู่ หรือใช้เขาอยู่ บุคคลผู้นั้นฉันเห็นว่าจะไม่บาป ถ้าออกชื่อโดยตรงว่า กรมพระดำรง เพราะใครๆ ก็ทราบ

ว่ากรมพระดำรงติดต่อกับเดลิเมต์ตั้งแต่เป็นเสนาบดีมหาดไทย แต่ยังมีเหตุอื่นอีก ที่ประกอบทำให้น่าสงสัยว่า กรมพระดำรงรู้เห็นด้วยหรือมีส่วนในของเดลิเมต์ ดังจะได้สรุปเป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

ก. หนังสือพิมพ์เดลิเมต์บ่นอยู่เนืองๆ ถึงการปกครองไม่เรียบร้อย ต้องการให้กรมพระดำรงกลับเข้ารับราชการ

ข. เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2459 กรมพระดำรงได้สั่งมากับพระยาบุรีฯ เนื่องด้วยกิจการหอพระสมุด แล้วลงท้ายขอให้กราบบังคมทูลว่า เวลานี้อาการป่วยของท่านหายเป็นปกติแล้ว จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการอย่างหนึ่งอย่างใดอีก ก็มีความยินดีที่จะสนองพระเดชพระคุณ ที่กล่าวมานี้ควรสังเกตว่า ต่อจากเวลาที่เสด็จจุฬ¹ ได้เลื่อนขึ้นเป็นกรมพระยาใหม่ๆ ฉันทันนี้เสียไม่ได้ตอบว่าอะไร

ค. ในเดือนกุมภาพันธ์ กรมพระดำรงลาขึ้นไปนครสวรรค์โลก หนังสือพิมพ์เดลิเมต์ได้ลงชมเชยพระอุตสาหะว่าเสด็จขึ้นไปให้ความร่มเย็นแก่ประชาราษฎร์ ในเวลาประจวบกับเวลาที่ข่าวลือว่าที่สวรรค์โลกเกิดมีผู้ร้ายชุกชุม จึงทำที่ประหนึ่งว่ากรมพระดำรงขึ้นไปปราบผู้ร้าย ฉันทันนี้ได้สั่งให้พระยาศรีภริปริชามีโทรเลขทูลไปว่า หนังสือพิมพ์เดลิเมต์ลงเช่นนั้นๆ จะบังเกิดความเข้าใจผิด เพราะฉะนั้นขอเชิญเสด็จกลับเสียดิ และอย่าให้เข้าใจว่าเป็นความผิดของพระองค์ที่หนังสือพิมพ์ลงเช่นนั้น พระยาศรีภริปริษาได้รับตอบมาว่า กรมพระดำรงมีความเสียพระทัยที่หนังสือพิมพ์ได้ลงเช่นนั้น ได้ทรงจัดการป้องกันเป็นอันมากแล้ว แต่เขาลงที่ทางกรุงเทพฯ ก็เหลือที่จะห้ามได้ ปัญหาน่าถามก็มีอยู่ว่า ได้จัดป้องกันอะไร ถ้าไม่เห็นตนเป็นคนสำคัญจะต้องจัดการป้องกันอะไร จึงน่าเดาเอาว่า พอจะเสด็จไปก็ให้คนไปบอกเดลิเมต์ว่าจะไป และขอให้กล่าวถึงพระองค์ท่านน้อยที่สุดที่จะกล่าวได้ ซึ่งแท้จริงก็เท่ากับเป็นการเตือนว่าขอให้กล่าวถึงเถิดนั่นเอง

ง. เมื่อขึ้นปีใหม่นี้แล้ว หนังสือพิมพ์เดลิเมต์ได้กล่าวกระทบต่างๆ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัยได้ให้น้องชายมาตามพระยาประสิทธิ์² เมื่อวันเล่น โขนในวัง และพูดกับพระยาประสิทธิ์² ว่า การที่หนังสือพิมพ์ลงข่าวกระทบเช่นนั้น พระยาประสิทธิ์²

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ

² พระยาประสิทธิ์สุภการ (ม.ล. เพื่อ ฟิ่งบุญ) ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยารามราฆพ

ไม่เดือดร้อนบ้างหรือ การที่หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย มาถามพระยาประสิทธิ์ เช่นนี้ จะสันนิษฐานว่าอะไร ต้องเข้าใจว่าความตั้งใจคงมีอยู่ว่าจะมาสืบ ว่าการที่หนังสือพิมพ์เดลิเมล์เล่นงานนั้นมีผลอย่างไรบ้าง

จ. ภายในเวลาหลายปีมาแล้ว หนังสือเดลิเมล์เขย่าไม่หยุด ว่าราชการดำเนินไปไม่เรียบร้อยเหมือนเมื่อรัชกาลที่ 5 เช่นเมืองานสมโภชพระบรมรูปที่หน้าลานเมื่อปีที่แล้วมานี้ ถึงแก่ปั่นขึ้นว่า มีชายแสร้งให้รำพันว่า ถ้าพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 มีพระชนม์อยู่บ้านเมืองจะเป็นสุขสำราญ ฯลฯ และหลายครั้งหลายคราได้เปรียบเทียบกับราชการกระทรวงมหาดไทยเวลานี้กับเมื่อครั้งกรมพระดำรงเป็นเสนาบดี

สรุปความทำให้ฉันรู้สึกว่ หนังสือพิมพ์เดลิเมล์ยื่นอยู่อันหนึ่ง คือจะเร้าเอาให้กรมพระดำรงกลับเข้าเป็นเสนาบดีให้จงได้ และที่ต้อการนั้น ไม่ใช่ให้เป็นแต่เสนาบดีมหาดไทยด้วยซ้ำ ต้อการให้เป็นอรรคมหาเสนาบดีทีเดียว ส่วนข้อที่กรมพระดำรงเองประสงค์เช่นนั้นก็สันนิษฐานได้ด้วยคำพูดของตัวเอง ซึ่งได้เคยเปล่งออกมาในเมื่อยังมีได้ลาออก คือเมื่อครั้งกรมนครไชยศรีกับเธอมีเหตุกันขึ้นเมื่อครั้งเธอลาออก กรมพระดำรงได้พูดกับฉันว่าถ้าจะให้สะดวก ควรเปลี่ยนเอากรมนครไชยศรีไปเป็นเสนาบดีมหาดไทย และตัวเธอ¹ เป็นเสนาบดีกลาโหม จะได้หมดเหตุแ่งแย่งกัน ส่วนพระองค์เองท่านเต็มพระทัยที่จะรับตำแหน่งเสนาบดีมูรธาธร หรืออะไรก็ได้ เพื่อจะได้สนองพระเดชพระคุณช่วยกราบบังคมทูลในกิจการทั่วไป หรือจะพูดกันตรงๆ ก็ขอเป็นอรรคมหาเสนาบดีนั่นเอง...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ สบ.001/16)

2) ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เริ่มมีขึ้นในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องทำให้ทรงขัดแย้งนั้นเริ่มมาจากนักเรียนนายเรือวิวาทกับมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีการอ้างถึงบันทึกของนายนาวาตรี หลวงจบเงินสมุท (เจือ สหนาวิน) ว่าเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และประทับอยู่ที่พระราชวังสราญรมย์นั้น โปรดการเล่นโขนละคร ทรงรับมหาดเล็กใหม่ๆ เข้ามาฝึกเป็นตัวโขนตัวละคร มหาดเล็กเหล่านี้บาง

¹ ทรงหมายถึง สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งในเวลานั้นทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก

คนก็เป็นลูกผู้ดีมีตระกูล บางคนเป็นลูกชาวบ้านธรรมดาแต่มีหน่วยก้านดีมีแวทางนาฏศิลป์ เข้ามาฝึกหัดเป็นตัวโขนตัวละคร พวกแรกมักอยู่ในระเบียบดีไม่มีปัญหา แต่พวกหลังมีบางคนอวดตัวว่าเป็นถึงมหาเด็กลูกของเจ้านายใหญ่เลยคึกคะนองไม่ค่อยเกรงใจใคร

วันหนึ่งนักเรียนนายเรือหนุ่ม 2 คน ซึ่งเป็นศิษย์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ แต่งตัวเครื่องแบบขบวนนักเรียนนายเรือเดินผ่านไปทางถนนสนามไชย ผ่านพวกมหาเด็กลูกเจ้านาย กลุ่มใหญ่ที่กำลังเตะฟุตบอลกันอยู่ พอมหาเด็กลูกเห็นนักเรียนนายเรือสองคน ซึ่งหนึ่งในสองคนนั้นคือ นักเรียนนายเรือเจือ สหนาวิน เดินผ่านไป แล้วหยุดทำความเคารพงชาตตอนหกโมง ก่อนที่จะก้าวเดินออกไปพร้อมกัน พวกมหาเด็กลูกอยากแซงขึ้นมา จึงมีหัวโจก ส่งเสียงเป็นจังหวะว่า “หนึ่ง หนึ่ง หนึ่งสอง” ตามจังหวะก้าวเดิน จึงเกิดการถ่มน้ำองต่อว่ากัน ถ่มกันไปถ่มกันมาก็ไม่มีใครยอมรับ ก็เลยเกิดเป็นมวยหมู้อุ่นมาระหว่างนักเรียนนายเรือสองคนกับมหาเด็กลูกหลายสิบคน ชกต่อยกันชุลมุนกันอยู่พักใหญ่ มหาเด็กลูกตะโกนให้ทหารยามหน้ากระทรวงกลาโหมจับนักเรียนนายเรือ ทหารยามไม่กล้าจับ มีนายทหารคนหนึ่งเห็นเหตุการณ์ก็ร้องบอกให้นักเรียนนายเรือหลบหนีไปเสีย เพราะว่ากำลังของอีกฝ่ายมากกว่า นักเรียนนายเรือทั้งสองก็เลยแหวกพวกมหาเด็กลูกซึ่งไม่กล้าทำอะไรจริงกลับบ้านไปได้

ปรากฏว่านายเจือได้รับบาดเจ็บแต่ก็ไปเรียนหนังสือได้ไม่ถึงกับบาดเจ็บสาหัส ความทราบไปถึงผู้บังคับการโรงเรียน นายนาหวาตรี หลวงพินิจจักรพันธุ์ (สุริเยศ อมาตยกุล ภายหลังเลื่อนขึ้นเป็นพระยาสาครสงคราม) ได้เรียกตัวไปตักเตือนและให้ทำรายงานเสนอขึ้นไป ต่อมา 3-4 เดือน เรื่องที่นี้ก็จางกันไปแล้วกลับกลายเป็นเหตุใหญ่โต เมื่อมหาเด็กลูกกลุ่มนั้นไปกราบบังคมทูลฟ้องสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ว่าถูกนักเรียนนายเรือมาข่มเหงถึงหน้าวัง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ก็รู้ว่าผู้ก่อเหตุเป็นนักเรียนของกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์มารั้งกรมมหาเด็กลูกของพระองค์ จึงทรงนำเรื่องกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ทรงทราบและสืบสาวราวเรื่องหาข้อเท็จจริงได้แล้ว ก็ไปเฝ้าพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมชวนกันไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กราบบังคมทูลว่าในความเป็นจริงมีนักเรียนนายเรือแค่ 2 คนเท่านั้น แต่มหาเด็กลูกหลายสิบคน ใครข่มเหงใครกันแน่ ไม่มีกฎหมายที่ไหนออกว่าคนน้อยข่มเหงคนมาก กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ก็ทรงสนับสนุนว่าเป็นความจริง ทั่วโลกไม่มีกฎหมายว่าคนน้อยข่มเหงคนมาก มีแต่คนมากข่มเหงคนน้อย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฝันพระพักตร์ไปทางสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ แล้วทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า “พ่อโตไม่ควรเอาเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้มากล่าวให้เป็นเรื่อง เป็นราวเสียเวลา” นายเจ๊กก็เลยรอดพ้นความผิด เรียนจบและได้เข้ารับราชการในกองทัพเรือต่อมา (วรชาติ มีชูบท 2553: 103-105)

นอกจากนั้นยังมีเรื่องเล่าในหมู่ทหารเรือ ซึ่งเชื่อกันว่าน่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มิทรงไว้วางพระราชหฤทัยในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ว่าอาจจะทรงคบคิดกับนายพลเรือเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต (พระอิสริยยศในขณะนั้น) ซึ่งราชสมบัติ เรื่องนี้กลายเป็นข่าวลือกันหนาหู (ม.จ.ประสงค์สม บริพัตร 2499: 19-20) เพราะเจ้าจอมมารดาโหมดและพระนางเจ้า สุขุมาลมารศรี พระราชเทวี พระชนนีในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์ วรพินิตนั้น ต่างก็สืบเชื้อสายมาจากสกุลขุนนาคด้วยกัน เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียง 6 เดือนก็ทรงปลดพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ จากกองทัพเรือ

เมื่อทรงถูกปลดจากราชการแล้ว เล่ากันในแวดวงทหารเรือว่า ข่าวลือทำจะเป็นจริง แต่หลวงพ่อบุช วัคมะขามเต่า พระอาจารย์ทรงห้ามไว้ โดยเตือนสติว่า “ท่านเป็นพระเจ้าแผ่นดิน อย่าไปขัดท่านเลย” พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์จึงทรงได้สติ และได้อยู่นอกราชการถึง 6 ปี จึงได้เสด็จกลับเข้ารับราชการกองทัพเรืออีกครั้ง ภายหลังจากที่ประเทศสยามประกาศสงครามกับเยอรมันแล้ว โดยระหว่างที่ทรงอยู่นอกราชการนั้น ได้ทรงหาเลี้ยงชีพเป็นหมอยา ใช้พระนามว่า “หมอพร” และในช่วงนี้เองที่กล่าวกันว่า ทรงปราบนักเลงนางเลิ้งจนอยู่หมัดได้ นักเลงมาเป็นลูกน้องด้วย (วรชาติ มีชูบท 2553: 106) แต่เหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปลดพระเจ้าพี่ยาเธอพระองค์นี้ ตามที่ทรงพระราชบันทึกไว้กลับมีความแตกต่างไปจากคำบอกเล่าดังกล่าว โดยสิ้นเชิงความในพระราชบันทึกนั้นมีดังนี้

ในต้น พ.ศ. 2454 ได้มีเรื่อง 1 ซึ่งฉันเองก็ตัดสินใจไม่ใคร่จะถูกได้ว่าฉันเป็นผู้ประพฤติดูหมิ่นหรือถูก ฉะนั้นจะต้องเล่าไว้ในที่นี้ตามเหตุผลที่เป็นไป เรื่องนี้คือเรื่องกรมหลวงชุมพรออกจากประจำการในกองทัพเรือ เพื่อให้เข้าใจเรื่องนี้โดยแจ่มแจ้ง ฉันจำจะต้องกล่าวข้อความย้อนขึ้นไปในอดีตสักหน่อย ตามที่ได้รู้อยู่แล้วแต่เดิมมากรมชุมพรกับฉันได้เคยเป็นผู้รักใคร่ชอบพอกันอย่างสนิท เพราะนอกจากที่เกิดปีเดียวกันยังได้ออกไปศึกษาพร้อมๆ กัน และเมื่อกลับเข้ามากรุงเทพฯ แล้ว ฉันยังได้ให้ความช่วยเหลือในกิจธุระส่วนตัวของกรมชุมพรเป็นหลายคราว ฉะนั้นต่อๆ มา ฉันจึงรู้สึกประหลาดใจและเสียใจเป็นอันมากที่ได้สังเกตเห็นว่า จำเดิมแต่เวลา

ที่หญิงทิพย์สัมพันธ¹ ตายไปแล้ว กรมหมื่นพรคฤดีตนห่างจากฉันออกไปทุกที ในชั้นต้นฉันเข้าใจเอาเองว่า คงจะเป็นเพราะกรมหมื่นพรคฤดีกับพระยาราชวังสัน(ฉ่าง แสงชูโต ต่อมาเป็นพระยามหาโยธา) ได้เกิดผิดใจกันขึ้น และพระยาราชวังสันเป็นผู้ไปมาหาสู่ฉันอยู่เสมอ กรมหมื่นพรคฤดีจึงพลอยไม่ชอบฉันไปด้วย แต่ฉันรู้สึกว่สาเหตุเพียงเท่านั้นยังไม่พอที่จะทำลายความไมตรีระหว่างกรมหมื่นพรคฤดีกับฉัน ฉันจึงตั้งต้นแสวงหาสาเหตุต่อไป ฉันรู้อยู่ดีว่ากรมหมื่นพรคฤดีนั้น ถึงแม้ทำทางและปากพูดเก่งก็จริง แต่ที่แท้มิใช่คนที่มิใช่ใจหนักแน่นปานใดนัก เป็นคนที่ลั้งเลและเชื่อคนง่าย ฉะนั้นฉันจึงเริ่มค้นมองหาตัวผู้เป็น “ครู” ของกรมหมื่นพรคฤดี ฉันได้ทราบอยู่ก่อนแล้วว่า กรมหมื่นพรคฤดีฝากตัวเป็นศิษย์กรมราชบุรี² และมีความนิยมตามกรมราชบุรีหลายประการ มีลำแดงตนเป็น “ผู้ชอบเป็นอิสระ” และถือพวกถือก๊กเป็นที่ตั้ง โดยนิสัยของพระองค์เอง กรมหมื่นพรคฤดีชอบพูดอวดดีแสดงความกล้าหาญและมีวิทยาอาคมอย่างแบบเก่าๆ สักหายไปทั้งตัว และ “ขลัง” อะไรต่างๆ มีพวกหนุ่มๆ นิยมอยู่ข้างแล้ว ครั้นได้ไปฟังคำสั่งสอนของกรมราชบุรีเข้าด้วยก็เลยบำเพ็ญเป็นหัวโจกมากขึ้น แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่เป็นสาเหตุที่จะทำให้พวกราชบุรีไม่ตรีกับฉัน เพราะกรมราชบุรีเป็นผู้ที่ชอบพอกับฉัน โดยสมำเสมอตลอดมา คงไม่ยูให้กรมหมื่นพรคฤดีแตกกับฉัน ฉันได้สืบแสวงไปจนได้ความว่า กรมหมื่นพรคฤดีได้เกิดชอบพอกับกรมหลวงประจักษ์³ ก็เข้าใจได้ทันทีถึงเหตุที่กรมหมื่นพรคฤดีไม่ชอบฉัน เพราะกรมหลวงประจักษ์เป็นผู้ที่ไม่ชอบพอกันอย่างยิ่ง และพยายามให้ร้ายฉันอยู่เสมอๆ ที่ฉันรู้ได้โดยแน่นอนว่ากรมหมื่นพรคฤดีไปอยู่ในอำนาจของกรมหลวงประจักษ์นั้น เพราะได้เกิดคดีขึ้นเรื่อง 1 ซึ่งถ้าเป็นแต่โดยลำพังตัวกรมหมื่นพรคฤดีมิได้เป็นการใหญ่โตเลย เหตุมีอยู่นิดเดียวที่พวกเด็กๆ ของฉันได้ไปเล่นกันอยู่ที่หน้าสนามหน้าวังสราญรมย์ มีนักเรียนนายเรือคนเดินผ่านไปทางถนนสนามไชย อยู่ดีๆ ก็ตรงเข้าไปบู่พวกเด็กๆ ของฉันว่า “ห้ามไม่ให้หัดทหาร” จึงเกิดเป็นปากเสียงกันขึ้นฉันจึงให้พระยาสุรินทรราชา (นภยูง วิเศษกุล) ซึ่งเวลานั้นเป็นหลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ์ ตำแหน่งเลขานุการส่วนตัวของฉันมีจดหมายต่อว่าไปยังผู้บังคับการโรงเรียนนายเรือ และขอให้สั่งสอนว่ากล่าวพวกศิษย์ให้เข้าใจเสียว่า การที่เด็กอื่นๆ บรรณานจะฝึกหัดให้ออกผายไหล่ผึ่งบ้างไม่ใช่กองการอะไรของนักเรียนนายเรือจะมาห้ามปราม ฉันเข้าใจว่าเมื่อมีจดหมายไปแล้วเช่นนั้นแล้วคงเป็นอันจบเรื่องกัน ฉะนั้นฉันจึงประหลาดใจมากเมื่อวัน 1 ฉันได้ถูกพระเจ้าหลวงรับสั่งให้ไปหาในทรีโหลฐานและทรงต่อว่าเรื่องที่ให้เลขานุการมี

¹ หม่อมเจ้าหญิงทิพย์สัมพันธ ภาณุพันธ์ พระชายาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

² พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ต่อมาได้รับพระราชทานเฉลิมพระยศเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม

หนังสือไปให้ผู้บังคับ การโรงเรียนนายเรือ นัยว่ากรมหมุมพรตใจและเกรงกลัวภัยอันตราย จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลเพื่อขอพระบารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง ทูลกระหม่อม¹ ทรงสั่งสอนว่า ฉันจะให้เป็นใหญ่เป็นโตต่อไป ต้องระวังอย่าให้ผู้น้อยนึกสะอึกสะอวดหัวั่นต่ออำนาจอาญาอันอาจต้องรับกรรมความดาลโทษของฉันทันทีรับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ โดยมีได้แก่ตัวว่าอะไร เพราะเห็นว่าพระเจ้าหลวงมีพระราชประสงค์จะให้เรื่องสงบไป ในวันเดียวกันนั้นเอง บริพัทธ์² ซึ่งในเวลา นั้นเป็นผู้บัญชาการทหารเรือ ได้ตามออกมาจากวังสวนดุสิตไปหาฉันถึงที่วังสราญรมย์ แสดงความเสียใจและขอโทษในการที่ฉันต้องถูกกริ้วโดยไม่มีเหตุอันควรเลย และออกตัวว่าเธอเองมิได้รู้เห็นในคดีนั้นจนนึกเดียว เพราะกรมหมุมพรมิได้นำเรื่องเสนอเธอก่อนที่จะนำความขึ้นกราบบังคมทูลต่อเมื่อองค์อูรพงศ์³ เฝ้าให้ฟังว่าฉันถูกกริ้ว บริพัทธ์ จึงได้รู้เรื่อง และรับว่าจะต่อว่ากรมหมุมพร และจะขอให้สัญญาว่าจะไม่ทำเช่นนี้อีกเป็นอันขาด เมื่อฉันได้ทราบเรื่องตลอดแล้วก็รู้แน่แก่ใจว่า กรมหมุมพรคงได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของกรมหลวงประจักษ์ ผู้ชอบก่อเหตุนี้ขึ้นเป็นเหตุใหญ่เช่นนี้เสมอ นับจำเดิมแต่เมื่อได้ตกไปอยู่ในอำนาจกรมหลวงประจักษ์แล้วไม่ช้า กรมหมุมพรได้ทอดทิ้งการทำงานทางทหารเรือมากขึ้นเป็นลำดับ จนนับว่าไม่มีเชื้อใยอะไรในกองทัพ นอกจากยังเป็นหัวใจของทหารหนุ่มๆ บางคนอยู่เท่านั้น ในยุคนั้นกรมหมุมพรได้ริอ่านทำการค้าขาย คือตั้ง “บริษัทหมุมพร” มีพวกนายทหารเรือหนุ่มๆ ถือหุ้ยอยู่หลายคน บริษัทนั้นกระทำกิจการไม่เป็นผลดังสมปรารถนาเกิดมีหนี้สินรุงรังขึ้น จึงต้องขอพระราชทานกู้เงินพระคลังข้างที่ไปใช้ และพระเจ้าหลวงทรงยึดที่ดินไว้เป็นประกัน รับสั่งว่าถ้าประพฤติเรียบร้อยต่อไปจึงจะพระราชทานคืนให้ โดยความแนะนำของกรมหลวงประจักษ์ กรมหมุมพรจึงได้ริอ่านหาความชอบในส่วนพระองค์พระเจ้าหลวงโดยอาการดังนี้ ในชั้นต้น เมื่อทรงเริ่มจัดสร้างสวนที่พญาไท กรมหมุมพรรับอาสาปลูกผักที่นั่น ทุกๆ เดือนได้มีผักเข้าไปถวายคราวละหลายถาด ซึ่งกราบทูลว่าผักที่ปลูกที่พญาไท แต่ซึ่งที่แท้เที่ยวหาซื้อเอาดีๆ การหลอกพระเจ้าหลวงเช่นนี้อย่างไรๆ ก็คงเป็นความคิดของ “ครู” เพราะตัว “ครู” ก็ประพฤติเป็น “ลิงหลอกเจ้า” อยู่เช่นนี้เสมอ และสำคัญเสียว่าพระเจ้าหลวงท่านไม่ทรงรู้เท่า แต่ฉันรู้แน่ที่พระเจ้าหลวงท่านทรงรู้เท่าดีทีเดียว ความชอบจึงไม่ได้แก่กรมหมุมพรสมปรารถนา

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

² นายพลเรือโท สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ต่อมาได้รับพระราชทานเฉลิมพระยศเป็น จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

³ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอูรพงศ์รัชสมโภช

การที่กรมชุมพรไม่ไปทำงานทางทหารเรือเลย แต่ก็คงได้รับเงินเดือนอยู่เต็มทีนั่น นับว่าเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีอย่างยิ่งสำหรับนายทหารผู้น้อยผู้ไร้สติ ประการ 1 พวกศิษย์พากันเห็นไปเสียว่าครูของตนเป็นคนสำคัญเหลือประมาณ อย่างไรก็ตามก็ต้องใจไว้ใช้ อีกประการ 1 ทำให้พวกหนุ่มตีราคาตนสูงเกินไปคือพากันเข้าใจเสียว่าถ้าเป็นผู้มีวิชาแล้วจะทำงานหรือมีทำก็ต่อต้องเลี้ยง ข้อร้ายคือกรมชุมพรชอบพุดฟังสร้างต่าง ๆ ให้พวกศิษย์ฟังอยู่เนือง ๆ ชอบนิพนทาผู้ใหญ่ทั่ว ๆ ไปให้ผู้น้อยฟัง จึงทำให้พวกหนุ่มพากันฟังสร้างเป็นอันมาก

ผลร้ายของการสอนไม่ดีของกรมชุมพรได้มากระทบหูฉัน คือเมื่อวันที่ 3 เมษายน พระยาราชวังสัน ซึ่งเวลานั้นเป็นผู้บัญชาการเรือกลและป้อม ได้เล่าให้ฉันฟังว่าในการที่ฉันได้ส่งอนุญาตให้จ่ายเงินเพิ่มค่าเดินทะเล ซึ่งได้ค้างค้ำมาหลายปีแล้วนั้น ได้มีนายทหารเรือผู้ 1 กล่าวว่ฉันต้องส่งอนุญาตเช่นนั้นเพราะกลัวว่าถ้าไม่จ่ายพวกเขาจะ “เอาเรือไปลอยเสียที่ปากอ่าว” ซึ่งตีความกันว่าพวกเขาจะ (สไตรีก) พระยาราชวังสันว่าจะไปขออนุญาตทำโทษนายทหารผู้นั้นให้ เป็นตัวอย่าง แต่ฉันรับสารภาพว่าในเวลานั้นฉันยังหวาดหวั่นอยู่ด้วยเรื่องข้าราชการกระทรวง ยุติธรรมหยุดงาน เกรงว่าถ้าทหารเรือหยุดบ้างจะทำความลำบากมากกว่าอีก ความฟังสร้างต่างๆ ของทหารเรือหนุ่มๆ มีอยู่เป็นอเนกประการ และปรากฏว่ากรมชุมพรแทนที่จะดักเตือนห้ามปราม กลับพอใจส่งเสริมพวกหนุ่มอยู่เสมอ ฉันจึงทำใจว่าต้องให้กรมชุมพรออกจากประจำการเสียคราว 1 เพื่อการบให้ละพยสลง และจะเป็นการรักษายุทธวินัยในกองทัพเรือได้ดีกว่าทางอื่น เสนาบดีทหารเรือ นั้น แม้ได้รู้เรื่องอวตติฟังสร้างต่างๆ ของพวกศิษย์กรมชุมพร และรู้ความบกพร่องของกรมชุมพรอยู่ดีก็จริง แต่ก็ไม่กล้าทำอะไรให้แตกหักลงไปได้เลย เพราะเป็นคนที่มีชีวิตและจิตใจเกรงใจ ถ้าขึ้นทอติงเข้าไปฉันเกรงอยู่ว่าความสำเร็จเด็ดขาดของอำนาจในกองทัพเรือจะไปตกในมือกรมชุมพร ซึ่งในเวลานั้นยังคงชอบพอกับหลวงประจักษ์อยู่มาก และเชื่อฟังมาก ฉะนั้นเกือบเท่ากับมอบกองทัพเรือให้ไว้ในมือของกรมชุมพรซึ่งน่ากลัวอันตรายมาก

ครั้น ณ วันที่ 6 เมษายน ได้มีประชุมเสนาบดีสภาตามธรรมดา แล้วฉันจึงได้พบพูดเรื่องกรมชุมพรกับน้องชายเล็ก¹ และกรมนครไชยศรี² ท่านทั้งสองนี้ก็ออกความเห็นว่ควรให้กรมชุมพรออกเป็นกองหนุนเสียคราว 1 เพื่อให้กรมชุมพรเองรู้สำนึกกว่าจะนอนกินเงินเดือนอยู่เฉยๆ ไม่ได้ และให้พวกศิษย์รู้สึกว่ครุมิใช่คนสำคัญเท่าที่เขาทั้งหลายตีราคาไว้ ต่อมาวันที่ 8 เมษายน ฉันจึงได้มีโอกาสให้หาเสนาบดีทหารเรือเข้าไปพุดจาเรื่องนั้น และฉันได้ชี้แจงความจำเป็น

¹ จอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

² จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช

ของฉันทให้ฟังโดยพิสดาร ดูท่าทาง บริพัทธ์ ออกจะวิตกอยู่ คือเกรงว่าถ้าให้กรมหมื่นพรออกพวคนายทหารที่เป็นศิษย์จะหัวเสียและอาจจะทำบ้าอะไรได้ต่างๆ เช่น มีลาออกพร้อมกัน เป็นต้น แต่ลงปลายก็รับว่าผู้ที่ไม่ว่างพระราชหทัยแล้ว จะให้ทำราชการในตำแหน่งที่สำคัญไม่ได้เองแล้ว และเลยกล่าวขึ้นว่าเห็นควรให้วุฒิชัย¹ เป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาแทน ฉันทก็ตกลงเห็นชอบด้วย

ครั้น ณ วันที่ 11 เมษายน ฉันทได้รับจดหมายจากบริพัทธ์ แสดงความวิตกต่างๆ ในการที่จะให้กรมหมื่นพรออกจากราชการประจำ แต่ความเห็นของฉันทก็ยังมียืนอยู่ตามเดิมว่า ต้องให้ออกเพื่อรักษาอำนาจแห่งราชการ ฉันทได้ส่งจดหมายของบริพัทธ์ไปให้น้องชายเล็กและกรมมนครไชยศรีคู ก็ได้รับตอบว่าในวันรุ่งขึ้นว่าไม่ควรรั้งรออีกต่อไป ฉันทจึงได้ตอบตกลงไปยังบริพัทธ์สั่งให้กรมหมื่นพรออกจากประจำการในกรมทหารเรือ หนังสือต่างๆ เนื่องด้วยเรื่องนี้มีอยู่บริบูรณ์รักษาไว้ที่กรมราชเลขาธิการ ต่อมาอีกในไม่ช้า ในพ.ศ. 2454 นั้นเอง กรมหมื่นพรได้ขอเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็ก และได้รับราชการจนฉันทว่าเรียบร้อยและขาดตอนจากกรมหลวงประจักษ์แล้ว จึงให้กลับเข้ารับราชการในกองทัพเรือตามเดิม ที่ฉันทรับเอาเข้าทำราชการที่กรมมหาดเล็กนั้น เพราะต้องการควบคุมให้สะดวกประการ 1 กับอีกประการ 1 ฉันทยังเกิดความรู้สึกระแวงขึ้นในใจว่าอาจจะได้ประพุดต่อกรมหมื่นพรค่อนข้างแรงเกินไปสักหน่อย เมื่อคำนึงดูว่าทั้งผู้ที่เป็นโจทก์ ทั้งผู้ที่ได้เป็นที่ปรึกษาในเมื่อวินิจฉัยในคดีนั้นเป็นผู้ที่ไม่ชอบกับกรมหมื่นพรส่วนตัวอยู่ แต่กรมหมื่นพรก็มีความผิวจริงอยู่ด้วยดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งจะละเลยทีเดียวนั้นก็หาได้ไม่ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 3-10)

จากปัญหาความขัดแย้งกับทหารในกรณีเขียนหลังทหาร 5 นาย จนนำไปสู่เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ซึ่งทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความไม่มั่นคงพระราชหฤทัยกับทหาร และยังได้นำมาซึ่งความหวาดระแวงและความขัดแย้งในราชวงศ์ ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นเหตุการณ์ต่างๆ นั้นเกิดขึ้นภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้น (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2450) จึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเหตุการณ์ต่างๆ นั้น ไม่มีผลต่อแนวพระราชดำริในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง แต่เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ ได้ทำให้พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในลักษณะการเป็นฐานที่มั่นส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเด่นชัดขึ้น ดังที่ ปัทมา จันทรเจริญสุข (2554, 2 สิงหาคม) วัลย์วิภา จรุงญโรจน์ (2554, 29 สิงหาคม) และ พรเพ็ญ อันตระกูล (2554, 24 กันยายน) กล่าวว่า

¹ นายนาวาเอก พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิชัยเฉลิมลาภ ต่อมาได้รับพระราชทานเฉลิมพระยศเป็น นายพลเรือเอก กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร

ตั้งแต่เกิดเหตุการณ์ กบฏ ร.ศ. 130 ทำให้รัชกาลที่ 6 ทรงมีความไม่มั่นพระทัยกับทหาร และยังทรงหวาดระแวงและขัดแย้งกับพระราชวงศ์บางพระองค์ จึงทำให้พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับพระราชวังสนามจันทร์และส่งเสริมกิจกรรมของเสือป่าเพิ่มมากขึ้น แม้จะได้รับการทัดทานจากพระราชวงศ์ในเรื่องเกี่ยวกับเสือป่า ว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดกบฏ ร.ศ. 130 แต่พระองค์ก็ได้ทรงให้ความสนพระทัย และยังทรงให้การสนับสนุนกิจกรรมของเสือป่าตลอดรัชสมัย พระองค์จะเสด็จมาประทับซ้อมรบเสือป่าเป็นประจำทุกปีที่พระราชวังสนามจันทร์ เสมือนดังจะให้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นของพระองค์ และกองเสือป่านั้นเป็นกองทัพส่วนพระองค์

ซึ่งสุทธาชัย ยิ้มประเสริฐ (2554, 31 สิงหาคม) ได้อธิบายเสริมเกี่ยวกับเรื่องพระราชวังสนามจันทร์และกองเสือป่าว่า

รัชกาลที่ 6 นั้น พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ยุคใหม่ที่ได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศ พระองค์จึงทรงงานเฉพาะวันธรรมดาเท่านั้น เสาร์ อาทิตย์ พระองค์จะถือเป็นวันว่างพระองค์จะเสด็จมาประทับที่พระราชวังสนามจันทร์เป็นประจำเกือบทุกสัปดาห์ แม้มิใช่ฤดูการซ้อมรบเสือป่าก็ตาม ซึ่งพระองค์ทรงคิดอยู่เสมอว่าที่สนามจันทร์เป็นบ้านของพระองค์ เป็นสถานที่ของพระองค์เป็นอาณาเขตของพระองค์ และกองเสือป่านั้นจะเป็นอะไรไปไม่ได้ ถ้ามิใช่กองทัพส่วนพระองค์ ลองคิดดูซิว่า ทำไมพลันรัชสมัยของพระองค์เสือป่าจึงหมดสิ้นไปโดยปริยายทั้งที่ไม่ได้มีการประกาศให้ยุบเลิก ถ้าองค์กรนั้นมีได้ตั้งขึ้นมาเพื่อประโยชน์ของคนที่ย้ายไป

และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อัจฉราพร กุมทพิสมัย (2524: 161) ที่สรุปว่า เรื่องราวของกองเสือป่า ซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำริให้มีขึ้นทำหน้าที่เป็น “กองนาครผู้ถืออาวุธ” อันเป็นการแสดงถึงความมุ่งหมายที่จะใช้กองเสือป่าเป็นเครื่องมือในการลดความสำคัญของกองทัพ โดยให้เสือป่าทำหน้าที่เป็นกองทัพส่วนพระองค์ขึ้นแทนกองทัพแห่งชาติ และตอนมีเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 เกิดขึ้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับซ้อมรบเสือป่าอยู่ที่พระราชวังสนามจันทร์ (กรรกริมย์ สุวรรณานนท์ 2527: 192 และ วรชาติ มีชูบท 2553: 162-164) หลังทรงทราบข่าวการจับกุมตัวคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 จากสมเด็จพระเจ้าอนงยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ พระองค์ก็ได้ทรงเสด็จกลับพระนครโดยพลัน แต่ยังคงซ้อมรบ

เสื่อป่าต่อไป แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมั่นพระทัยและรู้สึกลอดภัยที่จะอยู่ที่สนามจันทร์ต่อไป จนเป็นที่แน่พระทัยแล้วว่าเหตุการณ์เป็นที่เรียบร้อยจึงได้เสด็จพระราชดำเนินกลับ

สรุปความขัดแย้งกับทหารและความขัดแย้งในราชวงศ์ไม่มีผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง แต่เหตุการณ์ทั้งสองนี้มีผลทำให้พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเป็นฐานที่มั่นส่วนพระองค์ ซึ่งพิจารณาได้จากพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ทรงกระทำที่จังหวัดนครปฐมตลอดรัชสมัย

2. ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์

ภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐม อันประกอบไปด้วย ที่ตั้ง อาณาเขต ทรัพยากร ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ และอุปสรรคทางธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง เนื่องจากภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐมมีความเหมาะสมในการเป็นเมืองยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง โดยสามารถพิจารณาตามแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ ดังต่อไปนี้

2.1 ที่ตั้ง

นครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางด้านตะวันตก ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน ระหว่างเส้นรุ้งที่ 13 องศา 45 ลิปดา 10 ฟลิปดา เส้นแวงที่ 100 องศา 4 ลิปดา 28 ฟลิปดา และเป็นเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 ถนนเพชรเกษม ระยะทางยาว 56 กิโลเมตร หรือตามเส้นทางถนนบรมราชชนนี (ถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี) ระยะทาง 57 กิโลเมตร และไปตามเส้นทางรถไฟสายใต้เป็นระยะทาง 62 กิโลเมตร (ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม 2555)

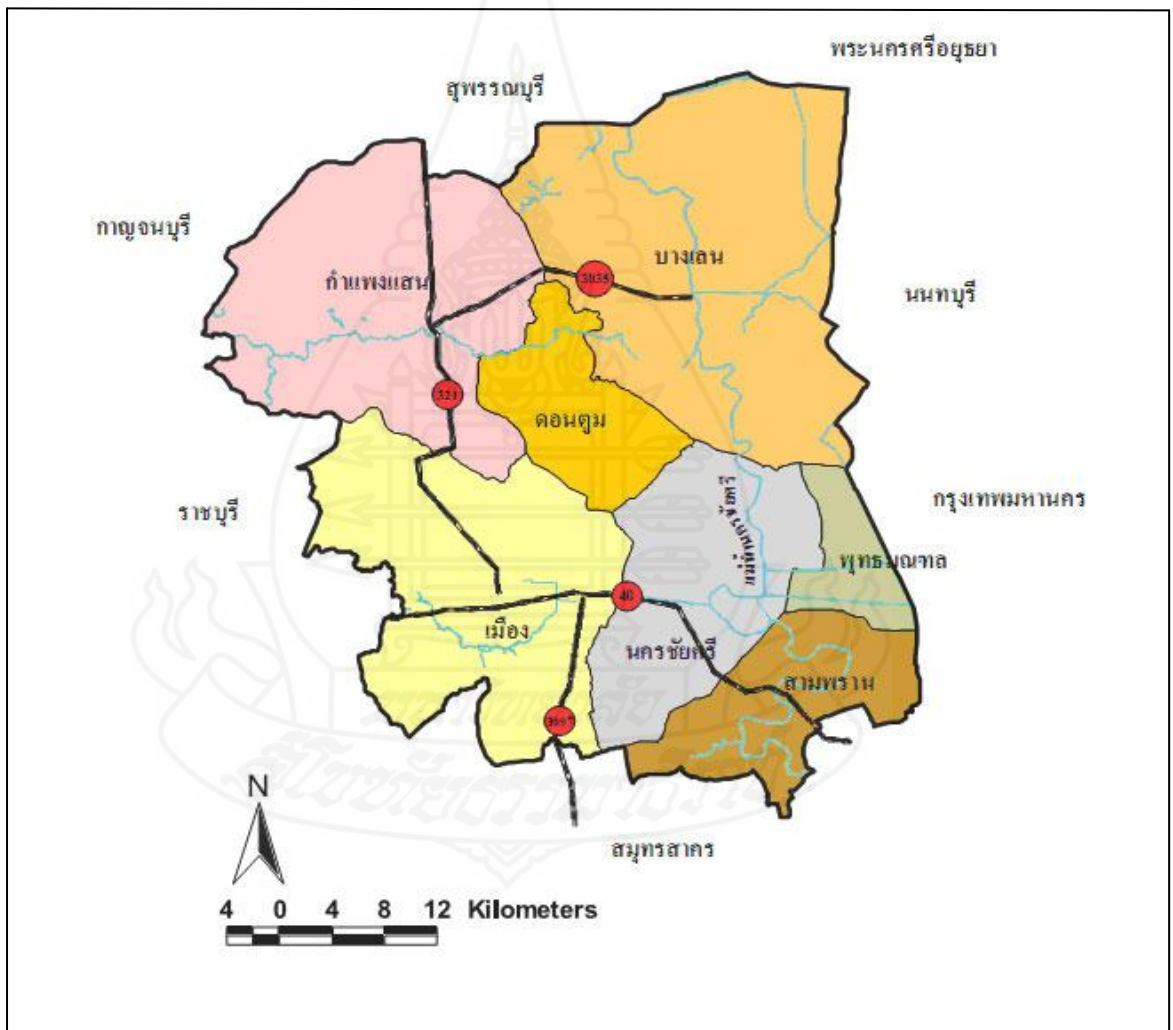
2.2 อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดสมุทรสาคร (เขตอำเภอกระทุ่มแบน และอำเภอบ้านแพ้ว) และราชบุรี (เขตอำเภอบางแพ)

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ 3 จังหวัดคือ นนทบุรี (เขตอำเภอไทรน้อย อำเภอบางใหญ่ อำเภอบางกรวย) กรุงเทพฯ (เขตทวีวัฒนา และหนองแขม) และพระนครศรีอยุธยา (เขตอำเภอบางไทร)

ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดราชบุรี (เขตอำเภอบ้านโป่ง และอำเภอโพธาราม) และจังหวัดกาญจนบุรี (เขตอำเภอท่ามะกา และพนมทวน) (ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม 2555) จังหวัดนครปฐมมีพื้นที่ 2,168,327 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,355,204 ไร่ เท่ากับร้อยละ 0.42 ของประเทศ มีความกว้างจากทิศตะวันตกที่บ้านวังอ้ายทอก ตำบลทุ่งลูกนก อำเภอกำแพงแสน ถึงทิศตะวันออกที่คลองพระพิมล ตำบลนราภิรมย์ อำเภอบางเลน เป็นระยะทาง 50.25 กิโลเมตร มีความยาวจากทิศเหนือที่บ้านวัดประทุมวัน ตำบลบัวปากท่า อำเภอบางเลน ไปทางทิศใต้ถึงหมู่บ้านใหม่ เป็นระยะทาง 59.10 กิโลเมตร พื้นที่ของจังหวัดนี้มีขนาดใหญ่เป็นลำดับที่ 13 ของจังหวัดในเขตภาคกลาง และเป็นลำดับที่ 62 ของประเทศ (ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม 2555)

ภาพที่ 4.2 แผนที่จังหวัดนครปฐม

ที่มา: ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม (2555) ข้อมูลทั่วไป ค้นคืนวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2555 จาก

http://123.242.156.10/nakhonpathom_poc/report/sar/support_management.php

การเดินทางจากกรุงเทพฯ มาเมืองนครปฐมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมาได้สองทางคือ ทางน้ำ คือเข้ามาทางคลองเจดีย์บูชาที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2398 (ทวิศิลป์ สืบวัฒนะ 2521: 40-42) และทางรถไฟสายใต้ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2443 (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2528: 12) ส่วนทางถนนนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดให้ตัดถนนจากพระนครมายังเมืองนครปฐมด้วยเหตุผลทางการเมืองอันเนื่องมาจากปัญหาภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก จึงเป็นต้นเหตุที่นำไปสู่แนวพระราชดำริในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นที่มั่น เพื่อรองรับวิกฤตการณ์ของประเทศอันอาจเกิดขึ้น (มหาวิทยาลัยศิลปากร 2534: 52) ส่วนการย้ายที่มั่นมาตั้งรับที่พระราชวังสนามจันทร์นั้น ท่านจอมอมรรตุนารักษ์ได้อธิบายพระบรมราโชบายของรัชกาลที่ 6 ไว้ตอนหนึ่งว่า

“...การย้ายเมืองหลวงมาตั้งรับที่พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม มีประโยชน์อย่างไร ประโยชน์ที่สำคัญก็คือ ทรงใช้แผนธรรมชาติเข้าเป็นขวากางกัน มิให้ข้าศึกส่งทหารลวงล้าจากกรุงเทพฯ ไปถึงนครปฐมได้สะดวก ชั้นแรกก็ระเบิดทางรถไฟลงก่อน เมื่อไปโดยทางรถไฟไปไม่ได้แล้วก็คงเหลือแต่ทางธรรมชาติ ซึ่งเต็มไปด้วย คุ้คลอง ร่องสวน ที่ชาวบ้าน ชาวสวน จัดทำขึ้นประกอบกรกสิกรรม และเต็มไปด้วยโคลนเลนตามลักษณะของกรุงธนบุรี สมมติข้าศึกใช้เรือก็ไม่พ้นที่ฝ่ายเราดักโจมตีได้สะดวกสบาย อย่างไม่มีทางรอดไปได้ ถ้าจะส่งทหารเดินย่ำไปทางบกไม่มีทางจะทำได้เลย ถ้าจะยกกองไปด้วยยานทางบกแม้จะเป็นรถถังก็จะไปไม่ไกลสักแคไหน คงจะต้องนอนตะแคงข้างร่องสวน ส่วนทางด้านริมทะเลยิ่งมีสภาพเลวร้ายไปกว่าเดิมอีกหลายเท่า ล้นเกล้าฯ จึงตัดสินใจพระราชกฤษฎีกาตั้งมั่นต่อผู้ที่จังหวัดนครปฐม...”
(จอมอมรรตุนารักษ์ 2514: 48)

อาณาเขตของจังหวัดนครปฐมติดต่อกับหลายจังหวัดทำให้มีทางหนีทีไล่ได้ดี และไม่ติดกับทะเลจึงทำให้ปลอดภัยจากการถูกโจมตีจากรือรบ ดังที่ มนัสศักดิ์ รักรู้ (2554, 23 สิงหาคม) กล่าวว่า

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์นั้น เหตุปัจจัยที่สำคัญคือเกิดจากการที่ไทยถูกคุกคามจากฝรั่งเศสในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 โดยฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบเข้ามาถึงกรุงเทพฯ และสามารถยิงปืนใหญ่ได้ถึงพระบรมมหาราชวัง ทำให้พระองค์ทรงมองว่าถ้าจะสร้างที่

มันสำรองจะต้องไม่ให้เรือรบสามารถเข้ามาได้ ซึ่งเมืองนครปฐมเป็นชัยภูมิที่เหมาะสม เพราะไม่ติดกับทะเลและภูมิประเทศเป็นแต่คูคลองเรือสวนไร่นา เรือรบไม่สามารถเข้ามาได้หรือถ้าจะเข้ามาได้ทางแม่น้ำท่าจีน ก็ไม่สามารถยิงปืนใหญ่ได้ถึงพระราชวังสนามจันทร์ เพราะระยะห่างมาก ทำให้ปลอดภัยจากการถูกโจมตีจากเรือรบ และถ้าศัตรูใช้ทหารเดินเท้าเข้ามาพระองค์ก็จะใช้ทหารและเสือป่า ชุ่มโจมตีสวนกองโจร พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงมีความชำนาญในภูมิประเทศแถบนี้เป็นอย่างดี เนื่องจากทรงซ้อมรบเสือป่าเป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะเวลากลางคืน

สอดคล้องกับที่ วรชาติ มีชูบท (2554, 23 สิงหาคม) และกัญญรัตน์ เวชชศาสตร์ (2554, 11 สิงหาคม) กล่าวว่า

นครปฐมเป็นเมืองที่อยู่ติดกับกรุงเทพมหานคร การเดินทางไปมาสะดวก ถ้ามาทางรถไฟก็จะใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง ข้อนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงเลือกนครปฐมเป็นที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์เพราะการเดินทางเป็นปัจจัยสำคัญมาก คือ ถ้าที่มันสำรองอยู่ไกลจากพระนครมาก ในกรณีที่ข้าศึกบุกเข้ามาอย่างรวดเร็ว การเดินทางไปตั้งรับไม่ทันกาล อาจทำให้เสียเปรียบข้าศึกได้ และที่สำคัญเมืองนครปฐมเป็นทางผ่านของรถไฟสายใต้ เราสามารถเดินทางต่อไปยังราชบุรี เพชรบุรี และลงเรือออกทะเลต่อไปได้ ทำให้ฝ่ายเราไม่มีทางจมนุมข้าศึก ซึ่งข้อนี้แสดงถึงความเป็นนักคิดที่มีความเป็นอัจฉริยะมากของพระองค์ท่าน

3.3 ทรัพยากร

ทรัพยากรที่สำคัญของจังหวัดนครปฐมได้แก่ พื้นแผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกพืชผักผลไม้ได้ในทุกฤดูกาล ประกอบกับที่ตั้งของจังหวัดอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน ประกอบกับมีคลองซอยและคลองชลประทานกระจายเข้าไปในพื้นที่ได้ทั่วไป จึงทำให้พื้นที่มีความเหมาะสมต่อการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่า จากพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัดประมาณ 2,151 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,344,375 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนาประมาณร้อยละ 67 สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง ที่เหลือเป็นพื้นที่ทำสวนผลไม้ทำไร่ นอกจากนี้แล้วพื้นที่ในจังหวัดนครปฐมยังเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ที่ใช้เป็นอาหารจำนวนมาก สามารถใช้บริโภคภายในจังหวัดได้อย่างเพียงพอและยังสามารถส่งไปจำหน่ายยังกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วย สัตว์เลี้ยงที่สำคัญได้แก่ สุกร เป็ด ไก่ และห่าน สำหรับการประมงนั้นไม่ได้ทำเป็นลำเป็นสัน คงมีการจับ

สัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติโดยเฉพาะในแม่น้ำท่าจีนซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านตัวจังหวัด (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2528: 7)

สำหรับป่าไผ่ในเขตจังหวัดนครปฐมปัจจุบันนี้จังหวัดไม่มีพื้นที่ป่าหลงเหลืออยู่ เนื่องจากการหักล้างถางพงเพื่อทำเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยของประชาชน แต่ยังมีร่องรอยของป่าไผ่อยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ดังนี้ (จังหวัดนครปฐม 2544: 4-5)

ป่าเบญจพรรณโรงเรียนการบินกำแพงแสนและวัดไผ่ร่มย์ ป่าแห่งนี้อยู่ในตำบลทุ่งลูกนก อำเภอกำแพงแสน มีพื้นที่มากกว่า 100 ไร่ มีไม้หลายชนิดที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ โดยเฉพาะไม้ไผ่ สภาพพื้นที่ยังมีความเป็นป่าไผ่ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตป่าสงวนในการศึกษาของโรงเรียนการบินกำแพงแสน และเป็นความประสงค์ของวัดที่ต้องการให้สภาพความเป็นป่าไผ่ยังคงอยู่ตามธรรมชาติ ป่าดังกล่าวจึงเป็นที่อยู่อาศัยหลัก เป็นแหล่งอาหารและเป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ของสัตว์ป่าหลายชนิดเป็นต้นว่า ไก่ป่า ชะมด และนกป่าชนิดต่างๆ ป่าแห่งนี้จึงเป็นที่น่าสนใจทั้งในแง่การศึกษาและการสร้างสรรค์พื้นที่ป่าให้เกิดขึ้น

ป่าตะโกหรือสวนรุกขชาติเมืองกำแพงแสน ตั้งอยู่ในตำบลทุ่งขวางเป็นป่าไผ่ผลัดใบธรรมชาติที่สมบูรณ์แห่งหนึ่ง มีพื้นที่ 520 ไร่ ที่เรียกว่าป่าตะโกก็เพราะมีต้นตะโกที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก จนเป็นเอกลักษณ์ของป่าแห่งนี้ และที่กล่าวได้ว่าเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เพราะนอกจากต้นตะโกแล้วยังมีต้นไม้ยืนต้นอื่นๆ หลายชนิด ทั้งที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติและที่กรมป่าไม้ปลูกขึ้นเสริม ลักษณะเป็นป่าชั้นเดียวมีชั้นล่างไม่หนาแน่นเพราะถูกถางแต่งอยู่เป็นประจำ ซึ่งทำให้ไม่เกิดกูดที่จะเป็นแหล่งอาหาร แหล่งหลบภัยและแหล่งกิจกรรมต่างๆ ของสัตว์ป่า ป่าแห่งนี้จึงไม่ค่อยมีสัตว์ป่า บางฤดูมีดอกไม้ป่าสวยงามให้ชมด้วย เช่น ดอกหัวขวาน ดอกหวายลิง และดอกมะลิป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุ่มกอตาลฉัตรยายชี่ที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติน่าชมมาก เหมาะที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวของบุคคลผู้รักธรรมชาติและโบราณคดีอีกแห่งหนึ่ง

ป่าพื้นเมืองวัดธรรมศาลา ตั้งอยู่ในตำบลธรรมศาลา อำเภอมือง เป็นร่องรอยป่าธรรมชาติที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง ไม้สำคัญ ได้แก่ ยางนา มีทั้งต้นเล็กและต้นใหญ่ จำนวนมากกว่า 40 ต้น และมีไม้ยืนต้นชนิดอื่นๆ อีกจำนวนมาก เช่น ต้นตะเคียนทอง ตะเคียนหนู ข่อย กร่าง มะคัง และมะพลับ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าหลายชนิด ได้แก่ กระรอก กระแต นก และลิง เป็นต้น

ป่าเบญจพรรณวัดป่าไผ่หลาย ตั้งอยู่ในตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน เป็นป่าธรรมชาติไม้ผลัดใบอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ บนพื้นที่วัดประมาณ 92 ไร่ มีไม้ยืนต้นหลายชนิดเช่น พญารากดำ จี้อาย ตาลเสี้ยน และไม้หลาย เป็นต้น ไม้บางชนิดขึ้นตามธรรมชาติ บางชนิดปลูกซ่อมแซมขึ้น รวมทั้งเถาวัลย์และไม้ไผ่ป่า

ทรัพยากรป่าไม้ที่นำมากล่าวข้างต้นนี้เพียงเพื่อให้เห็นภาพของเมืองนครปฐมในอดีตว่าเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์มากพอสมควร เหมาะสมที่จะเป็นชัยภูมิในการตั้งรับและต่อสู้กับข้าศึกในกรณีที่มีภัยคุกคามเกิดขึ้น ซึ่งวรชาติ มีชูบท (2554, 23 สิงหาคม) และกัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2554, 11 สิงหาคม) ได้กล่าวเสริมเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรไว้ว่า

นครปฐมเป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงเลือกนครปฐมเป็นที่ตั้งของพระราชวังสนามจันทร์ เพราะกองทัพต้องเดินด้วยท้อง หากมีเสบียงไม่เพียงพอและพื้นที่ไม่เหมาะสมในการเพาะปลูก ถ้าหากจะต้องตั้งรับการโจมตีจากข้าศึกเป็นเวลานานๆ นั้นคงไม่อาจกระทำได้ ดังนั้นเมืองนครปฐมจึงมีความสำคัญในด้านทรัพยากรในการเป็นพื้นแผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมในการเพาะปลูก ซึ่งจะทำให้กองทัพสามารถหาเสบียงได้ไม่ยาก

2.4 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบถึงค่อนข้างราบเรียบ ไม่มีภูเขาและป่าไม้ ระดับความต่างของความสูงของพื้นที่อยู่ระหว่าง 2-10 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง สภาพพื้นที่โดยทั่วไปสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 6 เมตร โดยลาดจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ และตะวันตกสู่ตะวันออกมีแม่น้ำท่าจีน ไหลผ่านจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ พื้นที่ทางตอนเหนือและทางตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ดอน มีระดับความสูง 6-10 เมตร พื้นที่ทางตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม มีที่ดอนกระจายเป็นแห่งๆ มีแหล่งน้ำกระจาย พื้นที่ด้านตะวันออกและด้านใต้เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน มีคลองธรรมชาติและคลองข่อยที่ขุดขึ้นเพื่อการเกษตรและการคมนาคมอยู่มาก พื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล 2-4 เมตร (ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม 2555) ขณะน้ำทะเลขึ้นสูงสุดสามารถหนุนขึ้นมาตามแม่น้ำท่าจีนทำให้เกิดน้ำท่วมถึงบริเวณ อำเภอสามพรานและอำเภอนครชัยศรี ภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐมแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

2.4.1 บริเวณที่ราบน้ำท่วมถึง พื้นที่สองฝั่งแม่น้ำเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง มีคันดินธรรมชาติ (Natural levees) ปรากฏเป็นแนวสูงเพียง 1-2 เมตรจากอำเภอสามพราน อำเภอนครชัยศรี ไปจนถึงอำเภอบางเลน เลยคันดินธรรมชาติเข้าไปเป็นที่ลุ่ม มีบริเวณกว้างประมาณ 2-4 กิโลเมตร มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล 1-2 เมตร เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ ลักษณะที่ราบนี้ปรากฏชัดในเขตอำเภอบางเลน อำเภอนครชัยศรี อำเภอสามพราน และบริเวณตอนใต้ของอำเภอเมืองนครปฐม

2.4.2 ลานตะพักน้ำชั้นต่ำ (Lower terrace) ถัดจากที่ลุ่มต่ำไปเป็นลานตะพักน้ำชั้นต่ำ มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล 2-5 เมตร พื้นที่แถบตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน ในเขตอำเภอเมือง อำเภอนครชัยศรี อำเภอสสามพราน มีความกว้างประมาณ 5-28 กิโลเมตร แล้วค่อยแคบลงในเขตอำเภอกำแพงแสน อำเภอดอนตูม และทางตะวันตกของอำเภอบางเลน คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 40% ของพื้นที่จังหวัด ลักษณะดินส่วนใหญ่จะเป็นดินร่วนปนทราย บางแห่งดินตะกอนตกทับถมเป็นคอนสูงขึ้นมาประมาณ 5 เมตร ได้แก่ ดอนตูม และดอนพุทรา ในเขตอำเภอดอนตูม ตำบลคอนเสาเกียด และตำบลคอนยายหอม ในเขตอำเภอเมือง เป็นต้น บริเวณลานตะพักน้ำชั้นต่ำเป็นแหล่งปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ ผัก และผลไม้ต่างๆ

2.4.3 ลานตะพักน้ำชั้นกลาง (Middle terrace) อยู่ถัดไปจากลานตะพักน้ำชั้นต่ำไปทางตะวันตก จนถึงเขตจังหวัดกาญจนบุรีและราชบุรี สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ระหว่าง 5-9 เมตร และมีจุดสูงสุดอยู่ที่ความสูง 15 เมตร ณ บ้านหนองโพธิ์ เขตอำเภอกำแพงแสน ลานตะพักน้ำชั้นกลาง มีความกว้างจากตะวันตกไปถึงตะวันออกประมาณ 18 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ทางตะวันตกของอำเภอกำแพงแสน และทางตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอเมือง บริเวณนี้เป็นแหล่งปลูกพืชไร่สำคัญ แก่ อ้อย และข้าวโพดฝักอ่อน (จังหวัดนครปฐม 2544: 1-3)

ลักษณะภูมิประเทศของเมืองนครปฐมเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ และท่านจอมมรรคณารักษ์ได้อธิบายลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐมและบริเวณใกล้เคียงในสมัยนั้นไว้ว่า ในหนังสือ “เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ตอนหนึ่งว่า

“...โดยเหตุบังเอิญที่ท้องที่ของจังหวัดนครปฐม เริ่มเป็นพื้นดินดอน คือระยะทางนับจากสามพรานขึ้นมาถึงตัวจังหวัดเป็นทุ่งนาเสียโดยมากไม่เป็นร่องสวนอย่างที่ป็นอยู่ในจังหวัดธนบุรี ทั้งนี้ ทางด้านติดกับจังหวัดสมุทรสาครก็ยิ่งร้ายใหญ่ เพราะเต็มไปด้วยดินเลน ป่าจาก ลำน้ำ คลอง อันเป็นแนวขวางที่ดีสำหรับเป็นที่ป้องกันมิให้ข้าศึกบุกเข้าไปรบกวณ เมื่อถึงตัวจังหวัดนครปฐมขึ้นไป ทางด้านอำเภอกำแพงแสน ก็เป็นป่าต่อเนื่องกันไปจนถึงเขตแดน ด้านที่ติดต่อไปทางบ้านโป่ง โพธาราม เจ็ดเสมียน ราชบุรี ก็เป็นที่ดอน มีบ้านช่องราษฎรเป็นหย่อมๆ ประกอบกับป่าละเมาะทั่วไป เหตุนี้จึงสะดวกต่อการวางกลยุทธ์ที่จะต่อต้านข้าศึกในยุทธวิธี โจมตีข้าศึกที่กำลังเหนื่อยกว่าในเวลากลางคืน โดยทรงใช้คำสมมติให้ดำเนินการเช่นนั้นด้วยอุปมานานาประการ...” (จอมมรรคณารักษ์ 2514: 49)

2.5 ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศของจังหวัดนครปฐมจัดอยู่ในประเภทฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู (Tropical savannah climate) สภาพอากาศโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับอิทธิพลของลมมรสุม ฤดูฝนจึงมีฝนตกชุก ฤดูร้อนอากาศค่อนข้างร้อน ฤดูหนาวอากาศไม่หนาวจัด จากสถิติของสถานีตรวจอากาศเกษตร กำแพงแสน กรมอุตุนิยมวิทยาในช่วง 20 ปี (พ.ศ. 2516-2535) เฉลี่ยแล้วอุณหภูมิทั้งปีประมาณ 28 องศาเซลเซียส โดยฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม อากาศจะร้อนและแห้ง อุณหภูมิสูงสุดอยู่ในช่วงเดือนเมษายนเฉลี่ย 36.8 องศาเซลเซียส และมีลมพัดจากอ่าวไทยเข้าสู่จังหวัดนครปฐมทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนตุลาคม ซึ่งเป็นช่วงมรสุมตะวันออกเฉียงใต้พัดผ่าน มีปริมาณฝนรวมต่อปี 1,002.1 มิลลิเมตร มีจำนวนวันที่ฝนตกเฉลี่ย 101.8 วัน โดยฝนจะทิ้งช่วงในเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม และจะตกชุกในเดือนกันยายน ช่วงฤดูฝนมีความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ย 72 %

ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนไปจนถึงเดือนมกราคม ซึ่งเป็นช่วงที่ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พัดพาความหนาวมาสู่ประเทศไทย โดยมีลักษณะอากาศหนาวเย็นเป็นช่วงๆ ช่วงหนาวที่สุด จะอยู่ในราวเดือนธันวาคมถึงสิ้นเดือนมกราคม อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 17.2 องศาเซลเซียส และความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ย 34-40 % (จังหวัดนครปฐม 2544: 3)

ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดนครปฐมเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังมีพระราชหัตถเลขาบันทึกไว้ในปี พ.ศ. 2453 ว่า “การที่ได้ออกไปอยู่ที่สนามจันทร์สัปดาห์ 1 นั้น นับได้ว่ามีความสุขน้อย เพราะอากาศสบายดี และโปร่งใจกว่าในกรุงเทพฯ” (กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ 2554: 152)

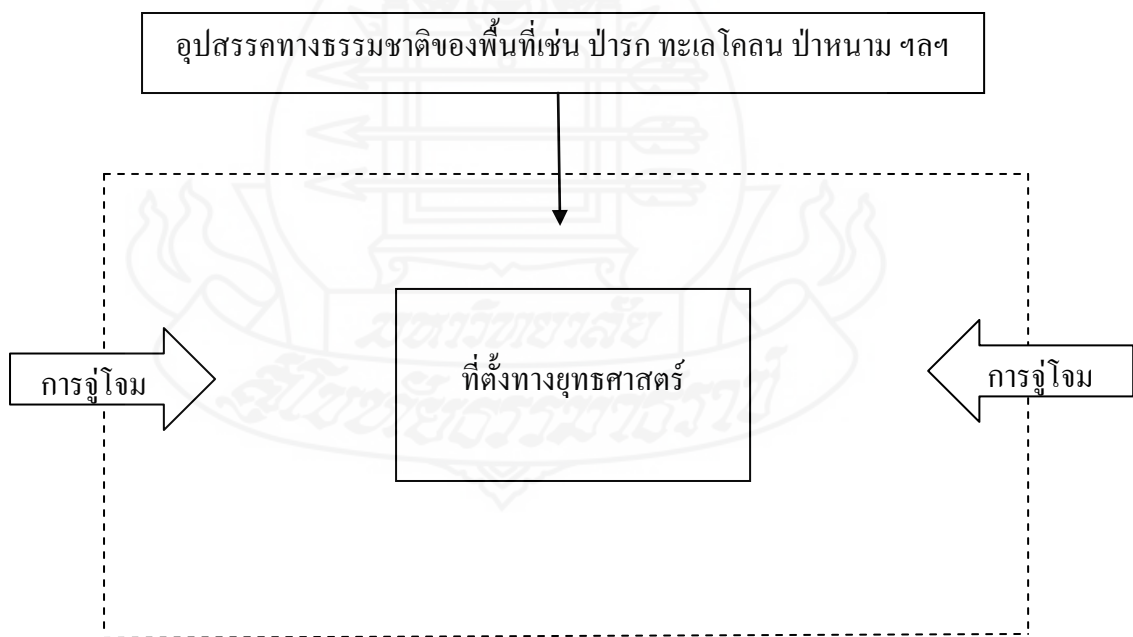
2.6 อุปสรรคทางธรรมชาติ

ลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งจะช่วยให้ประเทศมีความมั่นคงปลอดภัยก็คือ อุปสรรคในภูมิประเทศ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “ปราการธรรมชาติ” นครปฐมเป็นเมืองที่มีปราการธรรมชาติคอยขัดขวางข้าศึก ดังที่ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ได้ปาฐกถาเนื่องใน “วันมหาธีรราชเจ้ารำลึก” ตอนหนึ่งว่า

“...พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าพระราชวังสนามจันทร์เป็นปราการที่ตั้งอยู่ในที่เหมาะสมด้วยประการทั้งมวล สมัยนั้นถนนจากธนบุรีไปยังนครปฐมไม่มี ถนนทางเต็มไปด้วยคูคลองร่องสวนทุ่งนาและป่ารก ข้าศึกไม่มีทางเคลื่อนขบวนรถบรรทุกได้ การเดินทางนั้นไปทางเรือโดยอาศัยลำคลองกับ

ทางรถไฟ ทางลำคลองเล็กๆ ซึ่งเต็มไปด้วยโคลนตมนั้นข้าศึกย่อมไปไม่สะดวกและ
เราย่อมรู้ภูมิประเทศดีกว่า สามารถชும்โจมตีสืบไปได้โดยไม่วาย ส่วนทางรถไฟเมื่อ
เกิดศึกก็อาจจะเปิดทางรถไฟเสียได้ ยิ่งกว่านั้นสมมติว่าข้าศึกติดตามไปถึงนครปฐมได้
เรายังมีทางหนีที่ไล่อีกมากมาย เพราะผืนดินอันกว้างใหญ่จากนครปฐมไปราชบุรี
กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี ฯลฯ ล้วนเป็นทุ่งนาป่ารก มีบ้านเรือนราษฎรอยู่เป็นหย่อมๆ
ฝ่ายเราย่อมพอลาเสบียงอาหารและน้ำได้ การสู้ศึกก็ใช้วิธีชும்โจมตีสืบ และหนีเข้าป่า แล้ว
ค่อยชும்โจมตีสืบ นานๆ เข้าข้าศึกก็จะระอาไปเอง...” (นวนิยาย เสวตเวท 2527: 52-53)

และสมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพ ได้ทรงมีพระนิพนธ์ที่แสดงให้เห็นถึง
ลักษณะอันเป็นอุปสรรคทางธรรมชาติของเมืองนครปฐมในสมัยนั้นไว้ในหนังสือเรื่อง “ปาฐกถา
เรื่องสงวนของโบราณ” ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2473 มีความตอนหนึ่งว่า “...เมื่อเริ่มสร้างรถไฟสายใต้ใน
พ.ศ. 2443 เวลานั้นท้องที่รอบพระปฐมเจดีย์ยังเป็นป่าเปลี่ยวอยู่โดยมาก ในป่าเหล่านั้นมีซากพระ
เจดีย์โบราณขนาดใหญ่ๆ ซึ่งสร้างทันสมัยพระปฐมเจดีย์อยู่หลายองค์...” (สำนักงานจังหวัด
นครปฐม 2528: 12) ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ในการเลือกที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.3 ลักษณะที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ที่เป็นอุปสรรคต่อการบุกโจมตี
ที่มา: โกวิท วงศ์สุรวัฒน์ (2550) ภูมิรัฐศาสตร์ กรุงเทพมหานคร วาสนา หน้า 49

พระราชดำริ มีชูปท (2554, 23 สิงหาคม) กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2554, 11 สิงหาคม) และมนัสศักดิ์ รักรู้ (2554, 23 สิงหาคม) ได้อธิบายเสริมเกี่ยวกับเรื่องปัจจัยด้านภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ว่า

ถ้ามีภัยคุกคามเกิดขึ้นเช่น อังกฤษยกพลขึ้นบกมาทางใต้ หรือเข้ามาทางประเทศพม่า พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ก็จะทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นในการตั้งรับ ประกอบกับได้มีการฝึกซ้อมเสือป่าอยู่ในภูมิภาคนี้เป็นประจำอยู่แล้ว หรือกรณีถ้าฝรั่งเศสบุกเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เช่น วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 พระองค์ก็จะถอยมาตั้งรับที่พระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งฝรั่งเศสไม่สามารถติดตามมาได้ง่าย คือไม่สามารถใช้เรือใหญ่เข้ามาได้ เพราะมีแต่คูคลองร่องสวนเล็กๆ ส่วนทางรถไฟก็จะระเบิดทิ้ง ถ้าให้ทหารเดินเท้าเข้ามา พระองค์ก็จะใช้ทหารและเสือป่าชุม โจมตีแบบกองโจร คือใช้กำลังน้อยสู้กำลังมาก แม้ว่าพระบรมราโชบายนี้จะไม่เห็นผลในรัชสมัยของพระองค์ เพราะเราไม่ได้ถูกคุกคามจากประเทศมหาอำนาจอีก แต่สงครามเวียดนามก็เป็นสิ่งที่ยืนยันพระบรมราโชบายนี้ได้เป็นอย่างดีว่า การรบแบบนี้มีจริง

สรุปนครปฐมเป็นเมืองที่มีความเหมาะสมในด้านภูมิรัฐศาสตร์ ซึ่งทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ได้แก่ การมีที่ตั้งติดกับกรุงเทพฯ มีอาณาเขตติดต่อกับหลายจังหวัดและที่สำคัญไม่ติดกับทะเลและชายแดน มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก ลักษณะภูมิอากาศเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นเมืองที่มีอุปสรรคทางธรรมชาติ อันจะเป็นปราการขัดขวางข้าศึกไม่ให้ติดตามมาที่นครปฐมได้ง่าย

3. ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ คือ การเป็นฐานที่มั่นสำรอง ค่าหลวงซ้อมรบเสือป่า และสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 ฐานที่มั่นสำรอง

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นที่จังหวัดนครปฐมนั้น ในระยะแรกไม่มีผู้ใดทราบพระราชประสงค์อันแท้จริงของพระองค์ซึ่งคิดกันไปต่างๆ นานาว่าผลจากการที่พระองค์ได้ไปประทับศึกษาที่ประเทศอังกฤษ จึงได้ทรงรับเอาวัฒนธรรมของเขามา กล่าวคือพระราชวัง หรือชนชั้นสูงของอังกฤษนั้นส่วนใหญ่จะมีบ้านพักต่างอากาศ หรือ พาร์วิลเลียน (Pavilion) (พระเพ็ญ อันตรระกูล 2554, 24 กันยายน และ ปัทมา จันทรเจริญสุข 2554, 2 สิงหาคม) ซึ่งเป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น พระองค์จึงทรงรับเอาแบบอย่างนั้นมา ถึงขนาดถูกกล่าวโจมตีจากคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ว่าใช้จ่ายพระราชทรัพย์ไปในการสิ้นเปลืองเกี่ยวกับการสร้างพระราชวังและสิ่งต่างๆ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/7) แต่แท้จริงแล้วพระองค์ทรงต้องการใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นที่สองรองจากกรุงเทพฯ (จมีนอมรคุณารักษ์ 2519: 6-9)

เหตุจากประสบการณ์ในอดีตที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาภัยคุกคามจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การคุกคามของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มจากที่ประเทศไทยต้องทำสนธิสัญญาเบาริ่ง กับประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2398 (เพ็ญศรี ศึก 2542: 6) เป็นเหตุให้ไทยต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คือรายได้จากภาษีศุลกากรน้อยลง และยังคงทำสัญญาแบบเดียวกันกับประเทศอื่นๆ อีก 14 ประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมนี สวีเดน เดนมาร์ก เป็นต้น (อุคม เขยทิวังศ์ 2517: 111) ตลอดจนการเสียดินแดนกัมพูชาให้ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2410 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับรู้เรื่องราวต่างๆ เป็นอย่างดี แม้ว่าจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ก่อนที่พระองค์จะประสูติก็ตาม

พอมาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระชนมายุได้ 8 พรรษา ไทยก็ต้องเสียดินแดนแคว้นสิบสองจุไทให้แก่ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2431 หลังจากนั้น 4 ปีต่อมา ไทยต้องเสียหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าและหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกให้อังกฤษใน พ.ศ. 2435 และก่อนที่พระองค์จะเสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2436 เพียง 38 วัน ฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบเข้ามาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาและเกิดการปะทะกันขึ้น ไทยถูกบีบบังคับอย่างหนักจนทำให้ต้องยอมยกดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและเสียค่าปรับให้ฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก แม้ในขณะนั้นพระองค์จะมีพระชนมายุเพียง 13 พรรษา แต่ก็พอจะทรงเข้าพระทัยในเหตุการณ์คับขันที่สมเด็จพระราชบิดาต้องเผชิญ (จมีนอมรคุณารักษ์ 2513: 7-19) และในขณะที่ประทับอยู่ที่ต่างประเทศ ก็ทรงได้รับพระราชหัตถเลขจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเขียนถึงการกระทำของฝรั่งเศสที่คุกคามประเทศไทยอยู่เสมอ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. 5 ต. 49/32)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสำเร็จการศึกษา และเสด็จกลับจากต่างประเทศ ก็ต้องทรงประสบกับเหตุการณ์ที่ไทยถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกอีกคือ ต้องเสียดินแดนบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงกับมณฑลบูรพาให้กับฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2446 และ พ.ศ. 2449 ตามลำดับ จนถึงก่อนหน้าที่พระองค์จะเสด็จขึ้นครองราชย์เพียงปีเศษ คือใน พ.ศ. 2452 ไทยก็จำต้องเสียดินแดนหัวเมืองมลายู 4 รัฐ ได้แก่ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส รวมทั้งเกาะต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงให้แก่อังกฤษ เพื่อยกเลิกสนธิสัญญาฉบับไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2440 เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ไม่อาจที่จะทรงมั่นพระทัยได้ว่าในรัชกาลของพระองค์ ประเทศไทยจะไม่ถูกคุกคามจากมหาอำนาจจักรวรรดินิยมอีก ดังนั้นพระองค์จึงทรงให้ความสำคัญกับการรักษาความมั่นคงของประเทศเป็นหลัก เห็นได้จากการใช้จ่ายเงินงบประมาณแผ่นดินไปเพื่อความมั่นคงของประเทศถึง 1 ใน 4 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมดตลอดรัชสมัย (พรเพ็ญ สันตะภูต 2517: 89) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 เปรียบเทียบงบประมาณรายจ่ายทั้งหมด คิดเฉลี่ยตั้งแต่ พ.ศ. 2453 – พ.ศ. 2468

ที่	รายการใช้จ่าย	คิดเป็น %
1	การป้องกันประเทศ	24.3
2	การปกครอง	12.7
3	การคมนาคม	9.3
4	การรักษาความสงบภายใน	7.9
5	การจัดเก็บภาษีอากร	6.6
6	การยุติธรรม	4.7
7	การเกษตรกรรม	3.2
8	การศึกษา	2.6
9	การพาณิชย์	0.1

ที่มา: พรเพ็ญ สันตะภูต (2517) “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 – 2468)” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 89

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเห็นตัวอย่างสภาพความตกต่ำของประเทศเพื่อนบ้านที่ล้วนต้องตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก คือ เวียดนาม เขมรและลาว ต้องตกเป็นของฝรั่งเศส ส่วนพม่ากับแหลมมลายูตกเป็นของอังกฤษ เหลือแต่ไทยเท่านั้น ที่ยังคงดำรงเอกราชอยู่ได้ จึงทรงเกรงว่าไทยอาจจะตกอยู่ในสภาพเช่นเดียวกับประเทศเพื่อนบ้านเหล่านั้นได้ ถ้ามิได้เตรียมการป้องกันให้ดี พระองค์จึงทรงถือเป็นพระราชภารกิจสำคัญที่จะต้องรักษาชาติไทยให้อยู่รอดปลอดภัยสืบไป

อนึ่ง แม้ได้เสด็จไปทรงศึกษา และใช้เวลาว่างท่องเที่ยวทอดพระเนตรความเจริญของบ้านเมืองในต่างประเทศและทรงทำความคุ้นเคยกับประมุขของประเทศเหล่านั้น แต่ผู้ใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เชื่อว่าพระองค์มิได้ทรงมองอารยชาติเหล่านั้นด้วยความหลงชื่นชม แต่เพียงอย่างเดียว ทรงเข้าพระราชหฤทัยว่าชาวต่างชาติมีทั้งคนดีและคนไม่ดี หรือมีเล่ห์เหลี่ยมต่างๆ (ม.ล. ปิ่น มาลากุล 2522, 22 มกราคม อ้างถึงใน กรรณิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 73) ฉะนั้นจึงมีส่วนทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในชาติตะวันตก และทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องทรงวางนโยบายป้องกันภัย หรือความเดือดร้อนของชาติไทยที่จะเกิดขึ้นจากชาติเหล่านั้น

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์ได้เสด็จมายังนครปฐมอยู่เนืองๆ เนื่องจากได้รับพระราชฐานะจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้มาดูแลการปกครองเบื้องต้นของ ณ องค์พระปฐมเจดีย์ และพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นที่ดินว่างเปล่าหลังองค์พระ ทรงเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสม มีหนองน้ำอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกว่า “หนองน้ำจันทร์” (ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า “สระบัว”) ประกอบกับสถานที่แห่งนี้เคยเป็นที่ตั้งของพระราชวังโบราณ จึงทรงให้ข้าราชการบริพารติดต่อซื้อจากชาวบ้าน สามารถรวบรวมได้ 888 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงพิทักษ์มานพ ซึ่งต่อมาได้เลื่อนยศเป็นพระยาวิสุกรรมศิลป์ประสิทธิ์ (น้อย ศิลป์) เป็นผู้ออกแบบและก่อสร้างสร้างพระราชวังแห่งนี้ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2450 และทรงพระราชทานนามว่า “พระราชวังสนามจันทร์” (จมีนอมรคุณารักษ์ 2511: 31-33)

พระที่นั่ง พระตำหนัก และสิ่งก่อสร้างที่มีชื่อในราชกิจจากนุเบกษา เล่มที่ 28 ร.ศ. 130 และในหนังสือทำเนียบนามภาค 1 ทั้งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นแล้ว และที่จะสร้างต่อไป พระราชทานนามคล้องจองกัน (นวลผจง เสวตเวช 2527: 55) ดังต่อไปนี้

1. พระที่นั่งพิมานปฐม	2. พระที่นั่งอภิรมย์ฤดี
3. พระที่นั่งวัชรนิรมาย	4. พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์
5. ปราสาทศรีวิชัย	6. เทวาลัยคเณศร์

7. ศาลาธรรมเทศโอฬาร	8. พระที่นั่งปฎิหาริย์ทศไนย
9. พระตำหนักชาลิมงคลอาสน์	10. พระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์
11. พระตำหนักทึบแก้ว	12. พระตำหนักทึบขวัญ

นอกจากพระที่นั่ง และพระตำหนัก ที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว พระราชวังสนามจันทร์ ยังมีสิ่งก่อสร้างอื่นๆ อีกมากมาย เช่น ศาลาลงทรง โรงละคร สถานีรถไฟ ถนน และสะพาน เป็นต้น ลักษณะการวางแผนผังสิ่งก่อสร้างในพระราชวังสนามจันทร์ แตกต่างจากพระราชวังโดยทั่วไป กล่าวคือ มีลักษณะความเป็นป้อมค่ายอยู่ในตัวดังปรากฏในภาพนี้

ภาพที่ 4.4 แผนผังบริเวณพระราชวังสนามจันทร์ พ.ศ. 2469

ที่มา: ชัยโรจน์ เชนธารง (2550) “เรือนไม้สมัยรัชกาลที่ 6 ในพระราชวังสนามจันทร์” ใน *พระราชวังสนามจันทร์และศิลปกรรมที่สะท้อนความมั่นคงของชาติ* กรุงเทพมหานคร อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน หน้า 185

วราชติ มีชูปท (2554, 23 สิงหาคม) กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2554, 11 สิงหาคม)
ได้อธิบายลักษณะการวางแผนผังของพระราชวังสนามจันทร์ไว้ว่า

ลักษณะการวางแผนผังพระราชวังสนามจันทร์นั้น เขตพระราชฐานอันประกอบไปด้วยพระที่นั่งและพระตำหนักต่างๆ จะอยู่ในส่วนกลางล้อมรอบ เทวาลัยคเณศร์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของพระราชวัง ถัดต่อมาจะเป็นเรือนพักข้าราชการเป็นวงล้อมรอบเขตพระราชฐาน ลดหลั่นกันไปตามความสำคัญของบุคคลและตำแหน่งหน้าที่ ถัดจากนั้นวงนอกสุดจะเป็นเรือนแถว ซึ่งเป็นที่พักของมหาดเล็ก และพระตำราวจหลวง ซึ่งทำหน้าที่เป็นราชองครักษ์ ต่อจากนั้นจะเป็นที่พักของ นายหมู่เสือป่า และพลเสือป่า ตามลำดับ ลักษณะการวางแผนผังพระราชวังนั้น จะมีลักษณะคล้ายกับค่ายทหาร มีสนามฝึกที่กว้างขวาง และมีอาณาบริเวณมากกว่า 800 ไร่ มีคูน้ำล้อมรอบพระราชวังซึ่งต่อเชื่อมมาจากหนองน้ำจันทร์ใช้สำหรับอุปโภคบริโภค จะเห็นได้ว่าเมื่อมีการล้อมรอบเสือป่าเมื่อใด พระราชวังสนามจันทร์ก็จะกลายเป็นค่ายหลวงล้อมรอบเสือป่าทันที

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพิจารณาแล้วว่า ต่อไปในวันข้างหน้ามิวันใดก็วันหนึ่ง ประวัติศาสตร์แห่งการรุกราน การช่วงชิงเอาแผ่นดิน โดยกลวิธีเดิม ซึ่งฝรั่งเศสได้เคยกระทำกับประเทศไทยมาแล้ว เมื่อวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 อันเป็นที่สะเทือนใจคนไทยอย่างใหญ่หลวง นับเป็นเหตุการณ์ที่ไทยเราได้ถูกฝรั่งเศสข่มเหงเพราะความเป็นมหาอำนาจ สมดังพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่ง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2505: 201-202) ว่า

ผู้ใดมีอำนาจวาสนา	ธรรมดาหาอะไรก็ทำได้
กำหนดคือยุติธรรมจงจำไว้	ใครหมัดใหญ่ได้เปรียบเรียบเกลือก
ใครหมัดย่อมต้องถ่อมกายขอบ	ต้องคอยหมอบคอยกราบราบเทียวนอ
คอยระแวงแขงอยู่ละเออ	มิได้กล้าเหยงขึ้นตั้งตั้ง
มีอำนาจวาสนาวาจาสิทธิ์	พูดสิ่งใดไม่ผิดเพราะฤทธิ์ขลัง
ถึงพูดผิดกำหนดชดลงบัง	กลายเป็นพูดถูกจึงไปทั้งเพ
กำหนดเล็กถูเด็กก็เถียงได้	จะส่งเสียงเถียงไปไม่ไหวเหว
ต้องขอยืมหมัดโตไว้โบเบ๊	เดิน โื้อ้เอ้วางปิ้งให้ถึงดี

ซึ่งทำให้พระองค์ทรงไม่ไว้วางพระราชหฤทัย เพราะอาจมีการรุกรานเช่นเดิมนี้อีกเกิดขึ้นได้อีก จึงทรงวางแผนในการป้องกัน กล่าวคือ หากกรุงเทพฯ มีอาจด้านทานเข้าศึกได้ ก็จะทำกรุงเทพฯ และย้ายมาตั้งรับที่พระราชวังสนามจันทร์ อันเป็นดินแดนที่ศัตรูติดตามมาได้ยาก เพราะในสมัยนั้นไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำเลย ถนนฝั่งธนบุรีก็ไม่มีเลยสักสาย ไปได้ทางเดียวก็โดยทางรถไฟ จากสถานีรถไฟบางกอกน้อยถึงจังหวัดนครปฐม ถ้ามีข้าศึกจะติดตามมาก็จะระเบิดทางรถไฟทิ้ง จึงนับว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมยิ่งกว่าแห่งอื่นใด เพราะข้าศึกไม่สามารถจะติดตามมาตามลำน้ำลำคลองเล็กๆ ที่เต็มไปด้วยโคลนตมในท้องถื่นเหล่านั้นได้ ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ได้เปรียบศัตรูเป็นอย่างมาก ประกอบกับมีความอุดมสมบูรณ์ทุกอย่าง สามารถจะตั้งค่ายถาวรอยู่ได้ (จมีนอมรธรรมารักษ์ 2519: 8-9)

แม้ข้าศึกติดตามมาได้ ถึงกับต้องถอยร่นต่อไปก็ยังมีทางติดต่อไปยังสุพรรณบุรีอันเป็นแดนทวารวดีที่ข้าศึกยากจะติดตามไปได้ หรือออกไปทางเมืองกาญจนบุรี ราชบุรี ก็ไปได้ พระองค์ทรงมีความชำนาญในภูมิประเทศแบบนี้เป็นอย่างดี เพราะทรงฝึกซ้อมรบเสือป่าอยู่ในบริเวณแห่งนี้เป็นประจำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้เคยทรงเปิดเผยเจตนาของพระองค์ให้ผู้ใดทราบ แต่ก็ได้ทรงดำเนินการสร้างทุกอย่างไว้พร้อมเพียง อย่างเช่นที่ทรงตัดถนนทรงพล นอกจากประโยชน์เพื่อการคมนาคมแล้ว ส่วนหนึ่งก็เพื่อประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์ด้วย ดังที่ทรงมีพระบรมราชาธิบายในเรื่องประโยชน์แห่งถนนในหัวเมืองตอนหนึ่งว่า

“...การมีถนนเป็นเครื่องช่วยความสะดวกแก่การเดินทางทัพบกมาฆปानใด บรรดาเสือป่าที่ได้ไปทำการประลองยุทธ์ที่บ้านโป่ง โขธาราม และเจ็ดเสมียนย่อมรู้ได้แล้วโดยชัดเจน ในปีก่อนๆ ที่ยังไม่ได้มีถนนในที่เหล่านี้ การเดินทางไปมา แม้แต่ในระยะใกล้ๆ ก็เป็นความลำบากยากเย็นเป็นอย่างยิ่ง แต่ในปีนี้จะสะดวกทุกสิ่งทุกอย่าง การเดินทางไปมาที่สะดวกสบาย ทั้งการส่งเสบียงก็กระทำได้โดยทั่วถึงบริบูรณ์ ยิ่งกว่าที่ได้เคยมีมาแล้วในคราวก่อนๆ นี้เป็นแต่การประลองยุทธ์เท่านั้น ยังได้แลเห็นประโยชน์ของถนนได้ถึงปานนี้ ถ้าเป็นเวลาศึกจริงๆ ถนนจะเป็นของสำคัญยิ่งขึ้นอีกสักปานใด นครบนั้น ถึงหากว่าใจจะกล้าหาญ อดสาหะวิริยาพมากปานใดๆ ก็ดี แต่ร่างกายก็คงเป็นแต่เลือดเนื้อเท่านั้น เพราะฉะนั้นถ้าจะต้องรับความลำบากในทางเดินเสียแล้ว กว่าจะถึงที่ประจันหน้ากับข้าศึกก็จะหย่อนแรงไปเสียมากแล้ว เหตุฉะนั้นในทางยุทธศาสตร์จึงควรเห็นว่าถนนเป็นของจำเป็นอย่างหนึ่ง...”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2494: 146)

วราชดิ มีชูปท (2554, 23 สิงหาคม) ได้กล่าวถึงพระบรมราชาบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการตัดถนนทรงพลและใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นสำรองว่า

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ได้ทรงโปรดให้ตัดถนนทรงพล เป็นถนนยุทธศาสตร์ เชื่อมระหว่างพระราชวังสนามจันทร์กับจังหวัดราชบุรี เพื่อสะดวกแก่การลำเลียงพล ในขณะที่เส้นทางคมนาคมจากกรุงเทพ ฯ ไปสู่นครปฐมกลับมีโปรดให้ตัดถนนแต่ให้ใช้ทางรถไฟแทนนั้น คุณมหาเดเล็กซึ่งได้เคยรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ได้เล่าไว้ว่า หากมีเหตุการณ์ เช่น กรณี ร.ศ. 112 หรือการยกพลขึ้นบกในคาบสมุทรมลายู ก็จะทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นสถานที่มั่นสุดท้ายในการป้องกันประเทศ เพราะชัยภูมิในเขตมณฑลนครชัยศรี และราชบุรีนั้น อุดมสมบูรณ์ไปด้วยลำคลอง ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมของชาวไทยมาช้านาน หากถอดรางรถไฟออกเสีย ข้าศึกก็ต้องเคลื่อนกำลังไปทางลำน้ำ ซึ่งสะดวกแก่ฝ่ายเราในการชุมนุมโจมตี หากจะยกพลขึ้นบกในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และเพชรบุรี ก็ไม่สามารถทำได้เพราะชายหาดแถบนี้ล้วนเป็นดินเลนและโคลนเป็นส่วนใหญ่ไม่สามารถลำเลียงอาวุธหนักเข้ามาได้ หากจะยกทัพข้ามมาทางด้านเจดีย์สามองค์ก็ต้องผจญกับความยากลำบากของพื้นที่ ซึ่งเป็นการยากที่จะจู่โจมเข้ามา โดยฝ่ายเราไม่ทันตั้งรับก่อนได้เลย

นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีแนวคิดที่จะใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นสำรองแล้ว พระองค์ยังทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์ในการประกอบพระราชกรณียกิจที่สำคัญต่างๆ (นวลผจง เสวตเวช 2527: 57-67) เช่น

วันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 โปรดให้ตราพระราชบัญญัติป่าไม้

วันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 พระราชทานเหรียญตราแก่นายทหาร และทรงประกอบพิธีถือน้ำแก่ทหารและเสือป่า

วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 ออกประกาศพระราชบัญญัติฝึกตบชวา และประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินี้รวม 11 มณฑล กับประกาศห้ามบรรทุกฝึกตบชวาไปในรถไฟ กับโปรดให้ออกพระราชบัญญัติรักษาคลองประปา พ.ศ. 2456

วันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2457 ประทับพระตำหนักทับแก้ว...โปรดพระราชทานตราแก่ข้าราชการ มงกุฎสี 1 มงกุฎห้า 1 เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นสี่ 2 ชั้นห้า 6 เหรียญราชรุจิ 7

เหรียญจักรพรรดิ 1 โปรดพระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์แก่ข้าราชการ 2

วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2457 พระราชทานพระบรมราโชวาท “เรื่องประโยชน์แห่งการอยู่ในธรรม” แก่ทหารและเสือป่า

วันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2460 โปรดให้เลี้ยง....เป็นเกียรติยศแก่ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด บร็อกแมน รองผู้สำเร็จราชการ เฟเดอเรเต็ด มาเลเซียเด็คส์ (สหพันธรัฐมลายู) พร้อมทั้งข้าราชการผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายไทย และฝ่ายต่างประเทศ (ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละคร เรื่องมิตรมิชย์ สำหรับแสดงในโอกาสนี้ด้วย)

วันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2460 เสด็จออกพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นายเสือป่าชั้นนายหมวดนายกอง

วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2460 โปรดพระราชทานสัญญาบัตรแก่ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม และโปรดให้ราชทูตสยาม ณ กรุงเคนมาร์ก เชิญตราจักรพระราชทานแก่พระยุพราชเจ้าฟ้าคริสเตียนมกุฎราชกุมารแห่งเคนมาร์ก

วันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2462 เสด็จออกพระที่นั่งพิมานปฐม อรรถราชทูตญี่ปุ่นนำนายทหารเรือ 7 นายเฝ้า มีพระราชปฏิสันถารตามสมควร และโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี้ยงน้ำชา เครื่องว่างบนศาลฟ้าพระที่นั่งพิมานปฐม... พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่นายทหารเรือเหล่านั้น

วันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2463 โปรดให้เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาเฝ้าในการที่เสด็จกลับจากการตรวจราชการมณฑลพายัพ กับโปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมสุโขทัยกับพระชายา กรมหลวงสวัสดิ์กับพระชายา และหม่อมเจ้าภราโดย โอรสพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ฯลฯ เฝ้ากราบถวายบังคมลาไปประเทศยุโรป

วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2464 เสด็จออกพระที่นั่งพิมานปฐม โปรดให้นายโรเบอร์ต เกรก ราชทูตอังกฤษคนใหม่เข้าเฝ้า ทูลอ่านคำกราบบังคมทูล ทรงตอบ แล้วโปรดให้มีการเลี้ยงอาหารกลางวันเป็นเกียรติยศ

วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2464 เสด็จออกพระที่นั่งพิมานปฐม โปรดให้นายเอ็ดเวิร์ด อี บริดี อรรถราชทูตอเมริกันคนใหม่เฝ้าถวายอักษรสาส์นตราตั้ง ทูลอ่านคำกราบบังคมทูล ทรงตอบ แล้วโปรดให้มีการเลี้ยงอาหารกลางวันเป็นเกียรติยศ

วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2465 มีเลี้ยงพระราชทานแก่พระอินทราณี เนื่องในวันเกิด ประทับโต๊ะเสวยพร้อมด้วยเจ้านาย ข้าราชการ มีพระราชดำรัสว่าวันนี้ จะได้ทรงหลังพระมหาสังข์แก่พระอินทราณี และสถาปนาขึ้นเป็นพระวรราชชายาเธอ พระอินทรศักดิ์ศรี เป็นต้น

แม้พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นที่สงรองจากกรุงเทพฯ อันไม่สามารถเปิดเผยได้ในสมัยนั้น แต่สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระราชประสงค์ที่จะทรงให้พระราชวังสนามจันทร์เป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงคือ พิณกรรมของพระองค์ ที่ทรงระบุว่า “จะยกพระราชวังสนามจันทร์ให้แก่รัฐบาลสยาม เพื่อทำโรงเรียนนายร้อยทหารบก” (เจ้าพระยามหิธร 2499: 148-149) ซึ่งพระราชประสงค์นี้แสดงถึงความปรารถนาของพระองค์ที่จะให้สถานที่แห่งนี้เป็นที่สืบทอดเจตนารมณ์ในการรักษาความมั่นคงของประเทศเหมือนดังที่พระองค์ทรงเคยใช้สถานที่แห่งนี้เป็นที่ฝึกซ้อมกองเสือป่าและลูกเสือตนเองและพระองค์ต้องการให้ดินแดนแห่งนี้เป็นดินแดนแห่งสุภาพบุรุษ ดังพระราชดำรัสที่ทรงแสดงไว้ว่า “ข้าไม่ต้องการตำราเรียนที่เดินได้ ที่ข้าอยากได้นั้นคือ เขวachsen ที่เป็นสุภาพบุรุษ ชื่อสัตย์ สุจริต มีอุปนิสัยใจคอดี” (โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย 2555)

3.2 ค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า

กองเสือป่า ถือเป็นกิจกรรมที่วิวัฒนาการมาจากการละเล่นของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร หากแต่ว่าเรื่องของเสือป่านั้นนับเป็นการเล่นที่มีจุดมุ่งหมายเป็นการเตรียมการที่จะขยายให้เป็นกิจกรรมระดับชาติ พระองค์ทรงใช้เวลาในการเตรียมการเรื่องการตั้งกองเสือป่าก่อนขึ้นครองราชย์ถึง 3 ปี การทดลองในระยะเริ่มแรกเป็นการทำกันในหมู่มหาดเล็กของพระองค์ โดยทรงใช้เวลาว่างภายหลังเสวยค่ำประมาณ 21.00 น. ระดมมหาดเล็กเข้าหลวงเดิมมาซ้อมรบกันที่พระราชอุทยาน จัดกำลังออกเป็น 2 พวก คือฝ่ายรุกและฝ่ายรับ การซ้อมรบนั้นทำแบบเดียวกับทหารไม่ว่าจะเป็นการให้สัญญาณ หรือคำสั่งมติเรียกกำลังพลของฝ่ายต่างๆ การซ้อมรบในครั้งนั้นทรงมีจุดมุ่งหมายแฝงอยู่ ตามพระราชาธิบายที่จมีนอมรคุณรัศม์อัญเชิญมาแสดงไว้มีใจความว่า ทรงมีจุดมุ่งหมายที่จะให้กองเสือป่าเป็นหนทางในการฝึกความสามัคคีของคนในชาติ โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการ เพราะในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีผู้มา “บ่นให้ฟัง” ว่าข้าราชการขาดความสามัคคี ต่างที่จะแสวงหาความดีความชอบแต่ในแวดวงของตน (จมีนอมรคุณรัศม์ 2519: 14) วิธีการแก้ปัญหาดังกล่าวของพระองค์ ก็คือการให้ข้าราชการมาร่วมในกิจกรรมเดียวกัน เช่น การร่วมซ้อมรบ ซึ่งตามตรรกะของพระองค์ทรงถือว่าได้รับผลตามความคาดหมาย เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ จึงโปรดให้ขยายกิจกรรมของกองเสือป่าไปยังหมู่ข้าราชการและประชาชนโดยทั่วไป

การเล่นซ้อมรบเสือป่าได้แปรรูปมาเป็นกองเสือป่า ซึ่งทรงจัดตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 (จมีนอมรคุณรัศม์ 2509(ก): 65-66) จุดมุ่งหมายของการจัดตั้งกองเสือป่าก็คือการฝึกพลเรือนให้ทำหน้าที่ในการช่วยเหลือทหารในการรักษาชาติบ้านเมืองในยาม

จำเป็น และก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสที่ตรัสแก่ราษฎรเมื่อ งานพิธีบรมราชาภิเษกตอนหนึ่งว่า

“... การที่ตั้งเสือป่าขึ้น ก็ด้วยความมุ่งหมายจะให้คนไทยทั่วกันรู้สึก ว่า ความจงรักภักดี ต่อผู้ดำรงรัฐสีมาอาณาจักร โดยต้องตามนิติธรรมประเพณีประการ 1 ความรักชาติ บ้านเมืองและนับถือพระศาสนาประการ 1 ความสามัคคีในคณะและไม่ทำลายซึ่งกัน และกันประการ 1 ทั้ง 3 ประการนี้เป็นมูลรากแห่งความมั่นคงจะทำให้ชาติของเราดำรง อยู่เป็นไทยได้สมนาม มิให้เสียที่ที่บรรพบุรุษของเราทั้งหลายได้สู้ก่อสร้างปลูกฝังชาติ เราไว้ในแคว้นแคว้นแดนสยามนี้...” (ส. วัฒนเศรษฐ์ 2500: 36)

เหตุที่ต้องฝึกพลเรือนให้รู้วิชาทหารก็เนื่องแต่ทรงเห็นว่าประเทศไทยมีกำลังทหาร ไม่เพียงพอ หากมีภัยคุกคามจากภายนอก ประเทศไทยย่อมอยู่ในภาวะที่เสี่ยงอันตราย การแก้ไข โดยการขยายกำลังพลนับเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม เพราะกองทัพประจำการย่อมต้องใช้ งบประมาณจำนวนมาก ทั้งยังมีผู้โจมตีว่าการนำเงินมาบำรุงกองทัพมิได้เกิดประโยชน์เป็นการ ลงทุนที่ไม่เห็นผลตอบแทน นอกจากนี้ในยามสงบศึก การมีกองทัพประจำการเป็นจำนวนมาก ยัง เท่ากับเป็นการเอาคนที่ควรจะเป็นกำลังของประเทศมาใช้ในทางที่ไม่เป็นประโยชน์(หจค หมายถึง เหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 16.1/18) เพราะฉะนั้นจึงทรงหาทางออกโดยการตั้งกองอาสาสมัครขึ้นเรียกว่า “กองเสือป่า” ที่ทำหน้าที่คล้ายกับทหารรักษาดินแดน (Territorial Army) นับเป็นการขยายกำลังทัพ โดยมีต้องเสียงบประมาณค่าใช้จ่ายมาก (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2505: 584-585) เพราะทหารรักษาดินแดนหรือเสือป่าเปรียบเสมือนทหารอาสาสมัครซึ่งรัฐมิต้องจ่ายเงินเดือนให้ เช่นทหารอาชีพ ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นๆ ก็ทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จากพระคลังข้างที่ ตาม พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เสือป่าจึงเป็นองค์กรที่ยังประโยชน์ ให้กับประเทศชาติที่ใช้การลงทุนน้อยที่สุดแต่ให้ผลมากที่สุด

เมื่อได้มีการจัดตั้งกองเสือป่าอย่างเป็นทางการแล้ว ได้มีผู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกของ กองเสือป่ามีจำนวนพอที่จะตั้งเป็นกองร้อยได้กองหนึ่งแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาสำหรับเสือป่าขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 สมาชิกเสือป่ารุ่นแรกที่ได้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแล้วมีจำนวน 141 คน ผู้ที่ เป็นเสือป่าเลขประจำตัว 1 คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (หจค หมายถึง เหตุแห่งชาติ ร. 6 บ. 16/10) ต่อมาปรากฏว่ามีข้าราชการและคหบดีที่อยู่ในกรุงเทพฯ ได้พากันสมัครเป็นสมาชิก เสือป่าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 800 คน ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพิธีถือ

น้ำพระพิพัฒน์สัตยาของเสือป่าครั้งที่ 2 ขึ้น ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2454 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 16/5) หลังจากนั้นปรากฏว่า ได้มีพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของเสือป่าเป็นประจำในโอกาสต่างๆ โดยมีสมาชิกเสือป่าที่อยู่ในหัวเมืองใกล้เคียงหรือมีโอกาสที่จะเข้ามากรุงเทพฯ ได้เข้ามาร่วมกระทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในกรุงเทพฯ ด้วย ข้อความที่เสือป่าจะต้องให้คำสัตย์สาบานในพิธีถือน้ำมีอยู่ด้วยกัน 3 ข้อ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2512: 341-342) คือ

1. จะจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน
2. เมื่อมีเหตุจำเป็นจะรับอาสาต่อสู้ข้าศึกศัตรู หรือปราบปรามคนทุจริตที่ก่อการจลาจล เพื่อรักษาความเป็นไทยแห่งชาติ และป้องกันพระพุทธศาสนา

3. จะยอมฟังคำสั่งบังคับบัญชาผู้เป็นนายเหนือตนในกองเสือป่า

เมื่อถึงวันงานพระบรมราชาภิเษกสมโภช ปรากฏว่ามีเสือป่ามาชุมนุมเข้าเฝ้าถวายความจงรักภักดีถึง 4,230 คน (จมีนอมรครุณารักษ์ 2509(ช): 1) นับเป็นจำนวนที่มากพอสมควรกับเวลาดำเนินการไม่ถึงปี แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการรับสมาชิกเสือป่าในระยะแรกนั้น จำกัดเฉพาะข้าราชการพลเรือน ส่วนทหารและตำรวจจะเข้าเป็นเสือป่าได้ในฐานะสมาชิกพิเศษ เพราะตามข้อบังคับการปกครองเสือป่า ถือว่าพวกทหารเป็นพวกที่ได้รับการฝึกหัดและรับราชการประจำแผนกรบอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องได้รับการฝึกหัดในการทหารอีกต่อไป

สมาชิกกองเสือป่ามีตำแหน่งและใช้การบังคับบัญชาอย่างกองทัพ แต่เพื่อให้เป็นการสับสนกับทหาร จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามตำแหน่งต่างๆ เป็น นายกอง นายหมวด นายหมู่ แทน นายพัน นายร้อย นายสิบ ส่วนชั้นพลเรียกว่าสมาชิก การพระราชทานสัญญาบัตรให้แก่ นายกอง นายหมวด นายหมู่ ในกองเสือป่านั้น ได้กระทำกันอย่างเป็นทางการ มีการประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา ส่วนระเบียบการทำความเคารพนั้น ถูตามลำดับยศเช่นเดียวกับทหาร กล่าวคือ แม้จะมีฐานันดรสูงกว่า เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ ก็ให้ทำความเคารพเพียงเท่าที่ควรจะได้รับในตำแหน่งที่ทรงดำรงอยู่ในกองเสือป่า กฎเกณฑ์ดังกล่าวจึงทำให้ผู้เป็นใหญ่ในกองทัพและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต้องทำความเคารพนายกองเสือป่า ซึ่งส่วนใหญ่คือพวกข้าราชการบริพาร อันเป็นเหตุให้เกิดความไม่พอใจขึ้น (อจันราพร กุมทพิสมัย 2524: 144-145)

ในแต่ละปีกองเสือป่าจะต้องมีการร่วมฝึกหัดกันทุกกองพล เรียกว่า “การซ้อมใหญ่” หรือ “การซ้อมรบ” และบางปีก็มีซ้อมรบพิเศษ คือ ซ้อมสทบกับกองทัพบก ทั้งนี้โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้นำฝ่ายเสือป่า ซึ่งพระราชวังสนามจันทร์ถือได้ว่าเป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่าที่สำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาประทับซ้อมรบเป็นประจำทุกปี

การซ้อมรบเสือป่าครั้งแรกได้เริ่มขึ้นที่จังหวัดนครปฐมเมื่อวันที่ 20-21 มกราคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานมาประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์ ภายหลังจากซ้อมรบครั้งแรก ต่อมาก็มีการซ้อมรบประจำปี อาณาเขตที่ซ้อมรบได้ขยายวงกว้างออกไปจากจังหวัดนครปฐมถึงจังหวัดราชบุรี โดยให้อำเภอบ้านโป่งเป็นศูนย์กลาง เมื่อมีการซ้อมรบคราวใดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จออกจากพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ไปประทับที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ดังปรากฏเป็นหลักฐานในจดหมายเหตุรายวัน เมื่อ พ.ศ. 2463 ระบุว่า

“...วันจันทร์ ที่ 7 กุมภาพันธ์ 2463 วันนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวออกพร้อมพระวรกัญญาพทาน พระองค์เจ้าวัลภาเทวี เสด็จแจกลีงของเครื่องใช้ แก่เสือป่ากองเสนาหลวงรักษาพระองค์ และกรมวิชาการกลางคณะเสือป่า และประทานพระโอวาทในโอกาสที่เสือป่าจะได้เดินทางไปบ้านโป่งในการประลองยุทธประจำปีในวันรุ่งขึ้น...”

(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 16/3)

“...วันอังคาร ที่ 8 กุมภาพันธ์ 2463 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้อีกกองเสือป่าและลูกเสือ ซึ่งชุมนุมอยู่ ณ สนามจันทร์ ออกจากสนามจันทร์ ไปค่ายหลวงบ้านโป่ง เพื่อเตรียมการซ้อมรบใหญ่ต่อไป...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 16/3)

เสือป่าที่เข้าร่วมซ้อมรบมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ บางคราวก็มีทหารเข้าร่วมซ้อมรบด้วย นอกจากนั้นภายหลังจากได้จัดตั้งกองลูกเสือขึ้นแล้วก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อีกกองลูกเสือบางกองจัดตั้งผู้แทนพร้อมทั้งผู้บังคับบัญชาเข้าสมทบกับกองเสือป่าในการฝึกซ้อม การเดินทางไกล และการซ้อมรบแทบทุกคราวที่มีขึ้น การซ้อมรบเสือป่าแต่ละปีใช้เวลาไม่ต่ำกว่า หนึ่งเดือน และมีผู้เข้าร่วมในการซ้อมรบประมาณ 1,500 - 2,000 คน ค่ายที่จัดให้เสือป่าพักมี 3 แห่ง คือ ค่ายหลวงสนามจันทร์ ค่ายหลวงบ้านโป่ง และค่ายหลวงโพธาราม การซ้อมรบเสือป่าแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ (อภิรักษ์ จันทวิมล 2524: 870-877) กล่าวคือ

ระยะที่ 1 เริ่มจากวันชุมนุมพลกันที่ค่ายหลวงในพระราชวังสนามจันทร์เป็นการฝึกในสนามเริ่มตั้งแต่เวลา 05.00 น. จนเวลา 20.00 น. เริ่มสวดมนต์แล้วเข้านอนทุกคน

การฝึกหัดที่ค่ายหลวงสนามจันทร์นี้เริ่มต้นจากทำมือเปล่าก่อนแล้วจึงเลยไปถึงท่าอาวุธ ตลอดจนการฝึกหัดรบย่อยโดยมีผู้บังคับบัญชาเป็นผู้ทำการสอน ตอนเย็นเป็นเวลาพักผ่อน โดยมากมักมีการแข่งขันฟุตบอลระหว่างกรมกองต่างๆ ซึ่งจะเสด็จพระราชดำเนินออกมาเป็น

ประธานทุกครั้ง บางวันก็จะเสด็จออกอوبرมเสื่อป่าทั้งหมดที่ท้องพระโรงชื่อ “พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์” เสร็จจากการกีฬาหรือการฟังเทศนาแล้วเสื่อป่าก็กลับไปที่พักผ่อนอาบน้ำชำระล้างร่างกายประจำวัน พอเวลา 18.30 น. ก็ถึงเวลารับประทานอาหารเย็น เสร็จแล้วพักผ่อนจนถึงเวลาสวดมนต์

ระยะที่ 2 มีการเคลื่อนพลออกจากสนามจันทร์ย้ายไปตั้งอยู่ ณ ค่ายหลวงบ้านโป่ง ซึ่งเป็นการฝึกหัดเดินทางไกลไปในตัว ต้องเดินย่ำกันไปด้วยเท้า และขนสัมภาระด้วยม้าหรือกองเกวียนพาหะเพราะในระยะแรกไม่มีถนน ในระยะต่อมาจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทางบ้านเมืองตัดถนนจากพระราชวังสนามจันทร์ไปจนถึงอำเภอบ้านโป่ง และแยกทางไปยังอำเภอโพธาราม และเจ็ดเสมียนซึ่งอยู่ติดกับตัวเมืองราชบุรีด้วย และพระราชทานชื่อถนนนี้ว่า “ถนนทรงพล”

เมื่อเดินทางมาถึงค่ายหลวงบ้านโป่งแล้วทุกเหล่าทุกกอง จะแยกย้ายกันเข้าสู่ค่ายต่างๆ ซึ่งมีป้ายบอกกำหนดไว้อย่างชัดเจน เวลากลางวันเปิดโอกาสให้นอนพักผ่อนกันเป็นส่วนใหญ่ พอเวลาค่ำลงจึงเปิดพิธีการซ้อมรบทุกครั้งไป และโดยมากกว่าจะเสร็จเรียบร้อยก็เป็นเวลาค่อนรุ่งเสมอ

การซ้อมรบที่ค่ายหลวงบ้านโป่งนี้จะขยายตัวออกไปทุกที และทำกันเป็นประจำทุกๆ คืนผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันนับตั้งแต่ระหว่างกองต่อกองแล้วเป็นกรมต่อกองบางทีก็หลายกรมผสมกัน โดยผลัดเปลี่ยนกันให้เป็นฝ่ายรุกบ้าง ฝ่ายรักษาที่มั่นไม่ให้ข้าศึกเข้าโจมตีบ้าง แล้วแต่คำสั่งมติของกรรมการที่จัดให้มีขึ้นเพื่อให้ผู้นำทัพเป็นผู้แก้ปัญหา ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงดำรงตำแหน่งประมุขของเสื่อป่า และทรงเป็นผู้บัญชาการกองเสนาหลวงรักษาพระองค์เองด้วย ได้ทอดพระเนตรการซ้อมรบและเมื่อจบครั้งหนึ่งแล้วจะต้องมีการชุมนุมเสื่อป่าเพื่อฟังพระบรมราโชวาทติชมการกระทำทั้งสองฝ่ายทั้งนี้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่

ระยะที่ 3 เป็นการซ้อมใหญ่ มีการแบ่งเสื่อป่าออกเป็น 2 กองใหญ่ คือ กองเสนาหลวงรักษาพระองค์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นจอมทัพด้วยพระองค์เอง ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งโดยปกติคือ กองเสื่อป่ารักษาดินแดนกรุงเทพฯ ซึ่งมีเจ้าพระยาอมรราชเป็นแม่ทัพ ในระยะแรกกองเสื่อป่ารักษาดินแดนจะอยู่ที่ค่ายหลวงสนามจันทร์ ส่วนกองเสนาหลวงรักษาพระองค์จะอยู่ที่ค่ายหลวงบ้านโป่ง ต่อมาภายหลังเมื่อการซ้อมรบได้ขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น กองเสนาหลวงรักษาพระองค์ทั้งหมดจึงย้ายจากค่ายหลวงบ้านโป่งไปอยู่ที่ค่ายหลวงโพธาราม

ค่ายหลวงสนามจันทร์แห่งนี้ เป็นที่ชุมนุมกองเสื่อป่า และซ้อมรบเป็นประจำทุกปี จนกระทั่งเสด็จสู่สวรรคต ดังปรากฏในจดหมายเหตุรายวัน ที่บันทึกเกี่ยวกับการซ้อมรบเสื่อป่าที่พระราชวังสนามจันทร์และและบริเวณใกล้เคียงตลอดรัชสมัยดังนี้

ตารางที่ 4.2 รายละเอียดการเสด็จพระราชดำเนินมาประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์และบริเวณใกล้เคียงในการซ้อมรบเสือป่าของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 – 2468

พ.ศ.	ระหว่างวันที่	หมายเหตุ (พระราชกรณียกิจ)
2453	-----	ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน
2454	3 - 19 กันยายน	พระราชทานธงประจำกองเสือป่า เปิดสโมสรเสือป่า ถือน้ำเสือป่า มณฑลนครชัยศรี
2454	19 - 22 ธันวาคม	แปรพระราชสำนักพระราชวังสนามจันทร์
2454	13 มกราคม – 9 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2455	24 มกราคม – 4 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2456	16 มกราคม – 24 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2457	19 มิถุนายน – 24 กันยายน	แปรพระราชสำนักพระราชวังสนามจันทร์
2457	8 มกราคม – 28 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2458	15 มกราคม – 26 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2459	16 มกราคม – 11 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2460	11 – 19 พฤศจิกายน	เสด็จตรวจมณฑลนครชัยศรี มณฑลราชบุรี
2460	27 มกราคม – 28 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2461	14 มกราคม – 18 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2462	21 กุมภาพันธ์ – 27 มีนาคม	แปรพระราชสำนักพระราชวังสนามจันทร์
2463	16 มกราคม – 1 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2464	17 มกราคม – 12 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2465	22 พฤษภาคม – 6 กรกฎาคม	แปรพระราชสำนักพระราชวังสนามจันทร์
2466	1 – 20 มิถุนายน	แปรพระราชสำนักพระราชวังสนามจันทร์
2466	20 มกราคม – 16 มีนาคม	ประลองยุทธเสือป่า
2467	1 กุมภาพันธ์ – 18 มีนาคม	แปรพระราชสำนักพระราชวังสนามจันทร์
2468	-----	ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน

ที่มา: พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ม.ป.ป.) สมุดรายวัน เสด็จพระราชดำเนินแรมหัวเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 (สำเนาลายพระหัตถ์)

วราชติ มีชูปท (2554: 23 สิงหาคม) ได้กล่าวถึงสาเหตุอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดตั้งกองเสือป่าขึ้น ว่า

ความจริงแล้วการที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ได้ทรงตั้งกองเสือป่าขึ้นนั้น เพื่อเป็นการ ฝึกหัดความสามัคคีและมีระเบียบวินัยให้กับข้าราชการพลเรือนหรือประชาชน โดยทั่วไป แต่อีกส่วนหนึ่งยังเป็นการฝึกหัดกำลังพลให้รู้จักการเป็นผู้บังคับหมวดหมู่ เพราะว่า พระองค์ได้ทรงเห็นอังกฤษในสงครามโลกครั้งที่ 1 มีกำลังกองหนุนไม่ เพียงพอ คือในเวลาที่ยทหารออกไปรบ ผู้บังคับหมวดหมู่เสียชีวิต ไม่มีตัวแทนต้องเอา จำขึ้นมาแทน หนักๆ เข้าไม่มีตัวจริงๆ ต้องเอาพลทหารมาทำหน้าที่แทนกำลังพลพวก นี้ไม่ได้ถูกฝึกหัดมา จึงไม่สามารถนำกำลังรบได้ อันนี้เป็นปัญหาใหญ่ที่อังกฤษประสบ ในสงครามโลกครั้งที่ 1 ดังนั้นกองเสือป่าจึงเป็นการฝึกหัดกำลังพลให้เป็นผู้บังคับ หมวด หมู่ กอง ที่สูญเสียไปในเวลาสงคราม

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงใช้พระราชวังสนาม จันทรในเรื่องเกี่ยวกับความมั่นคงด้านอื่นๆ อีก ดังที่ วราชติ มีชูปท (2554, 23 สิงหาคม) และ กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2554, 11 สิงหาคม) กล่าวว่า

นอกจากพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 จะทรงใช้พระราชวังสนามจันทรเป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่าแล้ว พระองค์ยังได้ใช้พระราชวังสนามจันทรเป็นสถานที่ทดลองฝึกยุทธวิธีการรบในรูปแบบต่างๆ เช่น การรบแบบกองโจร ฝึกการปฐมพยาบาลที่เสมือนจริงในการซ้อมรบ และยังเป็นสถานที่ทดลองประดิษฐ์รถโคมฉาย และรถหุ้มเกราะเพื่อใช้ในการซ้อมรบ ก่อนจะสั่งซื้อเข้ามาจากต่างประเทศ เพื่อมาประจำการในกองทัพบกในเวลาต่อมา

สรุป เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดตั้งกองเสือป่าขึ้นอย่างเป็นทางการแล้ว พระองค์ทรงจัดให้มีการซ้อมรบเสือป่าขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยปกติพระองค์จะเสด็จมาซ้อมรบเสือป่าที่พระราชวังสนามจันทรและบริเวณใกล้เคียง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระราชวังแห่งนี้ในการเป็นศูนย์กลางการซ้อมรบเสือป่าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคนี้ และนอกจากจะทรงใช้พระราชวังสนามจันทรเป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่าแล้ว พระองค์ยังทรงใช้พระราชวังสนามจันทรเป็นสถานที่ทดลองฝึกยุทธวิธีการรบในรูปแบบต่างๆ อีกด้วย

3.3 สถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม

อนึ่ง การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม ให้เกิดขึ้นกับประชาชนทุกภาคส่วนของประเทศนั้น ก็เพื่อสร้างความสามัคคี มีวินัย และความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งจะได้เป็นพลังต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ของประเทศ เช่น ภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก การเปลี่ยนแปลงการปกครองภายนอกประเทศ ปัญหาชาวจีนในประเทศไทย และเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการปกครองภายนอกประเทศ และปัญหาชาวจีนในประเทศไทย เท่านั้น เพราะว่าเรื่อง ภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก และเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ได้อธิบายไว้ข้างต้นแล้ว

3.3.1 การเปลี่ยนแปลงการปกครองภายนอกประเทศ

นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แนวคิดทางการเมืองการปกครองของประเทศตะวันตก ได้เริ่มแผ่ขยายเข้ามาในภูมิภาคเอเชีย มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองในประเทศต่างๆ หลายประเทศ และได้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยด้วย กล่าวคือ ในประเทศต่างๆ ที่ปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย หรือแบบสาธารณรัฐกันหลายประเทศ เช่น มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในประเทศญี่ปุ่น พ.ศ. 2432 การปฏิวัติในอิหร่าน และตุรกี พ.ศ. 2451 การปฏิวัติในประเทศโปรตุเกส พ.ศ. 2453 ซึ่งการปฏิวัติเหล่านี้เกิดขึ้นในช่วงเวลา ก่อนที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จขึ้นครองราชย์เพียง 1-2 ปี และเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้ประมาณหนึ่งปีก็เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์แมนจู เพื่อสถาปนากการปกครองแบบสาธารณรัฐขึ้นในประเทศจีนใน พ.ศ. 2454 (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 74) เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ได้มีอิทธิพลต่อความสำนึกทางการเมืองการปกครองของชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักคิด นักเขียน ปัญญาชน และผู้มีการศึกษาดี เริ่มมีการเรียกร้องให้ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันเป็นผลกระทบสืบเนื่องไปถึงแนวพระราชดำริด้านการปกครองประเทศของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย เพราะทรงมีพระอุปนิสัยนิยมในอำนาจและทรงมีทัศนคติต่อสถาบันกษัตริย์ในเชิงอนุรักษ์นิยม ไม่ทรงสรรถาระบอบการปกครองประเทศอื่นใด ดังที่ทรงมีพระราชวิจารณ์การปกครองในระบอบประชาธิปไตย และสังคมนิยมไว้ดังนี้

1) *ระบอบประชาธิปไตย* สำระสำคัญของแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ ทรงเห็นว่าระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบสาธารณรัฐ เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมสำหรับเมืองไทย ทรงชี้ให้เห็นคุณและโทษของระบอบการปกครองดังกล่าว ในเรื่องคุณหรือประโยชน์นั้นทรงชี้แจงว่า มีอยู่มากหากแต่เป็นไปได้แต่

ในทางทฤษฎีเท่านั้น ทรงเห็นด้วยกับเหตุผลที่ว่าระบอบประชาธิปไตยเป็นหนทางหนึ่งซึ่งจะตัดความไม่แน่นอนเรื่องคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ที่มีอยู่ในการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปได้ เพราะอำนาจไม่ได้ตกอยู่กับคนเพียงคนเดียว แต่ในทางปฏิบัติทรงเชื่อมั่นว่า หลักการที่ดีของประชาธิปไตยไม่อาจนำมาใช้ได้ ในสังคมไทย เพราะทรงถือว่าการปกครองแบบมีสภาไม่เหมาะสมสำหรับประเทศที่พลเมืองยังขาดความพร้อม และด้อยการศึกษา เช่น ประเทศไทย ซึ่งหากจะมีการนำมาใช้ก็เท่ากับเป็นการมอบอำนาจให้กับคนเพียงกลุ่มเดียวและกลุ่มคนนั้นก็อาจเป็นหลักประกันสำหรับชาติบ้านเมืองได้แต่ประการใด เพราะทรงมีความเชื่อว่าจะไม่มีบุคคลใดที่จะเป็นนักการเมืองอาชีพที่มีความบริสุทธิ์ใจอย่างแท้จริง ทุกคนย่อมหวังในผลประโยชน์ดังพระบรมราชาธิบายตอนหนึ่งว่า

“...การมีคอนสติติวชั่นนั้น ไม่ใช่ของง่าย ถึงจะมีคนที่มีความรู้ความสามารถเพียงใส่ฝ่ามือได้ ก็ไม่หมายความว่า จะทำการในเรื่องให้ราษฎรมีเสียงรื้อยแปดพันอย่างเป็นผลสำเร็จได้ เพราะยังเป็นหุบป่าตาเถื่อน ซึ่งอาจจะหมุนไปตามความเสกเป่าของบุคคลที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น. 2.12/15)

นอกจากนั้นยังทรงไม่เห็นด้วยกับวิธีการของระบอบประชาธิปไตยที่กำหนดให้มีการเปลี่ยนตัวคณะผู้ปกครองตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ตามทรงสนะของพระองค์ทรงถือว่า “การเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ทำางานของรัฐบาลทั้งชุดเช่นนี้ ถ้ายังเปลี่ยนบ่อยเท่าใดก็ยิ่งชอกช้ำมากเท่านั้น” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2517: 65) ความชอกช้ำที่ทรงหมายถึงนั้นคือ ความเสียหายในการปฏิบัติราชการ เพราะการใดที่คนกลุ่มหนึ่งได้เริ่มขึ้นและยังมีได้กระทำให้สำเร็จก็มีคนอื่นเข้ามารับหน้าที่เสียแล้ว การดำเนินงานก็ต้องพลอยชะงักและเริ่มต้นใหม่อยู่เรื่อยไป

2) *ระบอบสังคมนิยม* สำหรับแนวพระราชดำริในเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์ว่าผู้ที่เรียกร้องให้มนุษย์มีความเท่าเทียมกันนั้น เป็นเพราะความเห่อของใหม่และเป็นโรคริชยาผู้อื่น ในประเด็นนี้ทรงมีพระราชธิบายว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “โซเชี่ยลลิสต์” (สังคมนิยม) นั้นแท้จริงก็คือความคิดในเรื่องศาสนาพระศรีอาริย์ ซึ่งมีอยู่ในสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2517: 68) และทรงมีความเชื่อมั่นว่า “ความเท่าเทียมกัน” ตามหลักการสำคัญของสังคมนิยมไม่มีจริงในสังคมมนุษย์ ทรงถือว่าสังคมนิยมแท้ๆ ไม่มี มีแต่สังคมนิยมจอมปลอม และพวกที่อ้างตนว่านิยมลัทธิดังกล่าวก็เพราะมีความปรารถนาในอำนาจและผลประโยชน์

ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองราชย์อยู่นั้นก็ยังมีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองในต่างประเทศที่สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศรัสเซีย ระหว่าง พ.ศ. 2455 ถึง พ.ศ. 2460 พวกบอลเชวิกก่อการเคลื่อนไหวเพื่อจะปฏิวัติล้มล้างสถาบันกษัตริย์ เปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศเป็นสาธารณรัฐสังคมนิยม จนกระทั่งทำการปฏิวัติโค่นล้มอำนาจราชวงศ์โรมานอฟสำเร็จใน พ.ศ. 2460 ต่อมาได้มีการประชุมคอมมิวนิสต์สากล (Communist International หรือ Comintern) ที่กรุงมอสโคว์ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2461 รัฐบาลบอลเชวิกแสดงท่าทีให้เห็นได้ชัดเจนว่า ต้องการเผยแพร่อุดมการณ์ปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพไปทั่วโลก ซึ่งประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลมาบ้างแม้ว่าจะเป็นเพียงระยะเริ่มต้น และอยู่ในวงจำกัดอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับความเคลื่อนไหวไปสู่ระบอบประชาธิปไตย แต่ก็ทำให้รัฐบาลไทยเกิดความหวั่นไหวว่า พวกบอลเชวิกจะเข้ามาทำการเผยแพร่ลัทธิสังคมนิยมในเมืองไทย ความหวาดกลัวมีถึงขนาดคราวหนึ่ง รัฐบาลวางมาตรการป้องกันอย่างเข้มแข็ง และเตรียมเนรเทศชาวต่างชาติผู้หนึ่ง ทั้งๆ ที่ได้ยินเพียงข่าวว่าจะเดินทางเข้าไปเผยแพร่บอลเชวิกในอินเดีย และประเทศตะวันออกไกล แต่ยังไม่ปรากฏชัดว่า ผู้นั้นจะเดินทางเข้ามาในประเทศไทย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 3.17/5)

สำหรับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เช่นกัน โดยส่วนพระองค์แล้ว ทรงได้รับความสะเทือนพระราชหฤทัยจากเหตุการณ์ครั้งนี้มาก เพราะพระองค์และพระราชวงศ์ไทยมีความสนิทสนมกับพระราชวงศ์โรมานอฟเป็นอย่างดีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว (เพ็ญศรี คุ้ม 2542: 83) และยังเป็นแรงกระตุ้นหนุนเนื่องต่อจากเหตุการณ์ปฏิวัติในประเทศอื่นๆ ในตอนต้นรัชกาล ทำให้ทรงต้องเพิ่มความระมัดระวังต่อเสถียรภาพของประเทศและราชบัลลังก์มากยิ่งขึ้น เพราะเกรงว่าเหตุการณ์ในรัสเซียจะเป็นชนวนหรือพื้นความเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้สนับสนุนสาธารณรัฐในประเทศไทย (สุวดี เจริญพงศ์ 2519: 44)

3.3.2 ปัญหาชาวจีนในประเทศไทย ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ปรากฏว่าชาวจีนเข้มาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยมีปัจจัยผลักดันจากประเทศจีนก็คือ ความยุ่งยากทางการเมือง และความอึดอัดขัดสนในการทำมาหากิน ประกอบกับปัจจัยดึงดูดของประเทศไทยคือ โอกาสในการทำมาหากิน และความอดทนของคนไทยต่อชาวต่างชาติ ชาวจีนได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยทั่วไปในประเทศไทย แต่อยู่ในกรุงเทพฯ และจังหวัดในภาคกลางมากที่สุด รองลงไปได้แก่ภาคใต้ ซึ่งส่วนใหญ่เข้ามาทางมาเลเซีย ชาวจีนกลายเป็นคนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนมากที่สุดเรื่อยมา ในปีแรกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ คือเมื่อ พ.ศ. 2453 มีชาวจีนประมาณ 1,200,000 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 8,305,000 คน (พวงร้อย กล่อมเอียง 2516: 36) ชาวจีนเหล่านี้ได้ก่อให้เกิด

ปัญหาทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองแก่ประเทศไทย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงตระหนักถึงปัญหาเป็นอย่างดีแต่ยังไม่ได้เสด็จขึ้นครองราชย์

1) *ปัญหาทางด้านสังคม* เกิดจากการที่ชาวจีนมีอัตราการเพิ่มของประชากรสูงและรวดเร็ว มีการรวมตัวกันจัดระเบียบสังคมเป็นอย่างดี เกาะกลุ่มกันใกล้ชิด ก่อตั้งสมาคมชื่อ สกุด สมาคมการกุศล สหภาพกรรมกรจีน โฟ้นทะเล ซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2450 ชาวจีนเหล่านี้บ้างก็แต่งงานกับคนไทย เกิดบุตรหลานเป็นลูกผสมไทยจีน และชาวจีนยังได้นำเอาวัฒนธรรมบางอย่างมาเผยแพร่ให้แก่ชาวไทย ที่สำคัญได้นำสิ่งที่ไม่ดีมาเผยแพร่ด้วยได้แก่ การสูบบุหรี่และการพนัน เช่น การเล่นหวย ถั่วโป เพราะชาวจีนที่อพยพมานั้นส่วนใหญ่เป็นพวกที่มาจากทางภาคใต้ของจีน และมักเป็นพวกที่มีการศึกษาค่ำ เป็นชาวนามาก่อน วัฒนธรรมที่นำเข้ามาจึงเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นและไม่ใช่วัฒนธรรมของชนชั้นสูง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่า ประเทศไทยจะเกิดสภาพสังคมผสมหรือสังคมซ้อน พระองค์ได้เคยเสด็จประพาสไชน่าทาวน์ ที่ซานฟรานซิสโก ในสหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. 2445 ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ประมาณ 8 ปี ทำให้พระองค์ทรง “หวงระลึกถึงเมืองไทยทันที” และทำให้ “ปัญหาเรื่องคนผสมนี้ฝังอยู่ในสมอง” ตลอดมา (กรรกริรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 77-78)

2) *ปัญหาทางเศรษฐกิจ* ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพค้าขาย และได้ขยายอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวจีนก็ได้ทำหน้าที่เป็นเจ้าภีษยานายอากร ทำการเดินเรือและต่อสำเภาให้แก่รัฐบาลไทย เมื่อพ่อค้าชาวตะวันตกพากันเดินเรือเข้ามาค้าขายกับประเทศไทยหลังจากการเปิดประเทศ โดยทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เมื่อ พ.ศ. 2398 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังได้ทำหน้าที่เป็นนายหน้า และพ่อค้าคนกลางติดต่อซื้อขายสินค้าระหว่างชาวไทยกับชาวตะวันตกอีกด้วย ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงปรากฏว่าธุรกิจการค้าที่เกี่ยวกับทรัพยากรสำคัญที่นำรายได้มาให้ประเทศไทยเป็นจำนวนมากได้แก่ การค้าข้าว ทำไร่อ้อย โรงสี โรงเลื่อย โรงน้ำตาล เหมืองแร่ ยางพารา การประมง ล้วนตกอยู่ในมือชาวจีนแทบทั้งสิ้น มีทั้งที่เป็นนายทุน เจ้าของกิจการ คนรับใช้ พ่อครัว พ่อค้าหาบเร่ ช่างไม้ เป็นต้น ชาวจีนเหล่านี้ มีอยู่เป็นจำนวนมากที่ไม่มีความรู้สึกผูกพันต่อเมืองไทย มีการส่งเงินกลับไปเมืองแม่อยู่เป็นประจำ ปีหนึ่งๆ เป็นจำนวนไม่น้อย ในขณะที่คนไทยพอใจกับการทำอาชีพเกษตรกรรม และรับราชการเป็นขุนนางเป็นเสมียน ซึ่งได้รายได้เล็กน้อยหรือ รายได้ประจำ พอมีพอใช้ไปวันหนึ่งๆ ไม่ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจส่วนตัวและของประเทศชาติได้อย่างรวดเร็วเหมือนกับอาชีพด้านพาณิชยกรรม (พวงร้อย กล่อมเอียง 2516: 38-45)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคำนึงถึงเรื่องนี้ด้วยความไม่พอพระทัย ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ชาวไทยสนใจทำการค้าขายให้มากขึ้น แทนที่จะปล่อยให้อยู่ในมือชาวต่างชาติฝ่ายเดียว ในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ใน พ.ศ. 2452 ขณะยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์ได้ทรงสังเกตการประกอบอาชีพของราษฎรในหัวเมืองเหล่านั้นว่า อาชีพค้าขายตกอยู่ในมือชาวตะวันตก และชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ราษฎรที่เป็นชาวไทยมักจะ “ทำไรกันเป็นพื้น” และ “ทำแต่พอกิน” ในพระราชหัตถเลขากราบบังคมทูลสมเด็จพระราชบิดา ฉบับหนึ่งที่ทรงกล่าวถึง การเสด็จประพาสเมืองภูเก็ต มีใจความตอนหนึ่งแสดงความรู้สึกของพระองค์เมื่อเสด็จไปทรงร่วมงานเลี้ยงที่ข้าราชการ และพ่อค้าในเมืองนั้นจัดถวายว่า ทรงปลื้มพระทัยมากที่ได้เห็นความสามัคคีของผู้จัดงาน แต่ได้ทรงสังเกตเห็นว่า “พ่อค้าฝรั่งก็มี จีนก็มี ไทยเราเองไม่มีเลย เป็นที่น่าสลดใจอยู่บ้าง” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2510: 25-54)

เนื่องจากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาอบรมแบบตะวันตกจากประเทศอังกฤษ เป็นเวลาถึง 9 ปี ทำให้ทรงได้รับอิทธิพลความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของชาวอังกฤษมาบ้าง ชาวอังกฤษบางพวกไม่พอใจพวกยิวที่เข้าไปมีบทบาททางเศรษฐกิจของอังกฤษ เช่นเดียวกับไทยประสบปัญหาจากพวกชาวจีน (พวงร้อย กล่อมเอียง 2516: 45) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเปรียบเทียบยิวกับจีนไม่แตกต่างกันเลย และพระองค์ยังได้รับการสนับสนุนพระราชดำรินี้โดยปริยาย จากสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งมีพระราชหัตถเลขากราบบังคมทูลฉบับหนึ่ง มีใจความเกี่ยวกับชาวจีนตอนหนึ่งว่า ทรงรู้สึกกว่าชาวจีนในประเทศไทยเปรียบได้กับพวกยิวในรัสเซีย “...คือเป็นพวกโกงหากินในเนื้อของราษฎรชาวเมือง...อยากได้การปกครองไปอยู่ในมือที่เดียวการจลาจลในประเทศรัสเซียเกิดขึ้นเพราะพวกยิวแท้ๆ...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ม. 3.6ก/6) ฉะนั้นน่าจะทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมั่นพระทัยมากขึ้นว่า การเปรียบเทียบชาวจีนเหมือนกับยิวเป็นการเปรียบเทียบที่ไม่ผิดจากความเป็นจริงเลย จึงได้ทรงเผยแพร่พระราชดำรินี้ให้เป็นที่เข้าใจกัน โดยทั่วกัน เห็นได้จากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “ยิวแห่งบูรพาทิศ” ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใน พ.ศ. 2455 ที่ทรงเปรียบเทียบชาวจีนเหมือนยิวในประเทศไทย (Vella, 1978: 194)

3) ปัญหาทางการเมือง นอกจากปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ชาวจีนยังก่อปัญหาด้านการเมืองให้รัฐบาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องแก้ไขด้วย ปัญหาการเมืองที่ชาวจีนก่อขึ้นเริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยการรวมตัวกันเป็นสมาคมอั้งยี่ ก่อความวุ่นวายตามท้องที่ต่างๆ อยู่เสมอ เมื่อไทยเปิดประเทศทำสัญญากับชาติตะวันตก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนพากันเข้าเป็นคนในบังคับของ

ต่างชาติเป็นจำนวนมาก (พงวร้อย กล่อมเอียง 2516: 20-21) เพื่อหลีกเลี่ยงการอยู่ใต้อำนาจของศาลไทย ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดเหตุการณ์เคลื่อนไหวเพื่อปฏิวัติล้มล้างราชวงศ์แมนจูในประเทศจีน โดยพรรคก๊กมินตั๋ง ภายใต้การนำของ ดร. ซุนยัตเซ็น ซึ่งได้ประกาศลัทธิไตรราษฎร์ขึ้นใน พ.ศ. 2448 ที่กรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียม และออกหนังสือพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความคิดในการปฏิวัติและการปกครองแบบสาธารณรัฐตลอดจนการแสวงหาการสนับสนุนจากชาวจีนโพ้นทะเล รวมทั้งในประเทศไทยด้วย (พงวร้อย กล่อมเอียง 2516: 25-27)

ดร.ซุนยัตเซ็น ได้เคยเดินทางมากรุงเทพฯ ถึง 2 ครั้ง ในระหว่างเดือน พฤษภาคม – มิถุนายน พ.ศ. 2446 และเดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม พ.ศ. 2451 เพื่อเข้ามาปลุกกระดมชาวจีนในประเทศไทยให้เกิดความรู้สึกภักดีต่อชาติจีน เข้ามามีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ การเมือง สนับสนุนอุดมการณ์ของพรรคก๊กมินตั๋ง ชักชวนให้บริจาคตทรัพย์ช่วยเหลือการปฏิบัติงานของพรรค ปราบกฏว่าทำให้ชาวจีนมีการตื่นตัวกันมากและได้มีการตั้งสมาคมต่างๆ ขึ้นเช่น สโมสรจีน-กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2451 และได้มีการตั้งโรงเรียนจีนขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือปลุกฝังความรู้ศึกษาตินิยมให้แก่เยาวชนจีนที่เกิดในเมืองไทย โรงเรียนจีนแห่งแรกตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2452 (พงวร้อย กล่อมเอียง 2516: 296-303) นอกจากนี้หนังสือพิมพ์จีนต่างๆ ในเมืองไทยได้เข้ามามีบทบาทเผยแพร่ความคิดทางการเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ผลสะท้อนจากการเดินทางเข้ามาปลุกกระดมชาวจีนในประเทศไทย ของ ดร.ซุนยัตเซ็น ด้วยตนเองก็ดี จากการปลุกกระดมทางหน้าหนังสือพิมพ์ การตั้งโรงเรียนจีนก็ดี และสมาคมต่างๆ ของชาวจีนก็ดี ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยม และความตื่นตัวในหมู่ชาวจีนอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ทางฝ่ายรัฐบาลแมนจูของจีนก็ยังได้มีส่วนทำให้ชาวจีนในประเทศไทยเกิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้นมาอย่างมากด้วยเช่นกัน กล่าวคือ รัฐบาลแมนจูสนใจเอาใจใส่ต่อชาวจีนเหล่านั้นด้วยการส่งคณะผู้แทนการค้ามาเยือน ทั้งโดยเปิดเผยและลับตั้งแต่ พ.ศ. 2450 มีการเรียไรเงินดำเนินการขอตั้งสโมสรการค้า กงสุล และขอทำสัญญาไมตรีกับไทย และใน พ.ศ. 2452 ได้ออกพระราชบัญญัติสัญชาติจีนฉบับแรก กำหนดให้เด็กที่มีบิดาเป็นชาวจีนไม่ว่าอยู่ที่ใด ต้องมีสัญชาติจีน เพื่อเป็นการป้องกันเงินถูกกีดกันชาติ ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้ชาวจีนในประเทศไทยเกิดความรู้สึกผูกพันกับประเทศเมืองแม่ (พงวร้อย กล่อมเอียง 2516: 78-79)

จากปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวประกอบกันทำให้ชาวจีนเกิดความรู้สึกชาตินิยมอย่างรุนแรง และฮึกเหิมถึงกับมีการก่อความวุ่นวายขึ้นใน พ.ศ. 2453 ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จขึ้นครองราชย์เพียง 5 เดือน ชาวจีนในกรุงเทพมหานคร นัดกันหยุดงานโดยทั่วไป รัฐบาลต้องใช้กำลังทหารเข้าปราบจึงสงบลง จุดประสงค์ของการนัดหยุดงานครั้งนี้ ก็

เพื่อประหารรัฐบาลในการที่เรียกเก็บเงินค่าราชการหรือเงินค่าผูกปิ่นเพิ่มขึ้นจากปีละ 1.50 บาท เป็นคนละ 6 บาท ประกอบกับมีข่าวลือว่ารัฐบาลไทยจะเกณฑ์บุตรคนจีนเป็นทหารและจะเอาบุตรคนจีนที่เกิดในประเทศไปสักข้อมือเมื่ออายุ 5 ขวบ และเมื่อถึง 8 ขวบจะบังคับให้เข้าโรงเรียนไปฝึกหัดทหาร และจะไม่ยอมให้ไปเมืองจีน ดังนั้นชาวจีนจึงเกิดความวิตกกังวลและไม่พอใจรัฐบาลต่างพากันส่งเด็กจีนที่มีอายุ 2-3 ขวบ กลับไปเมืองจีนเป็นจำนวนมาก (พงวร้อย กล่อมเอียง 2516: 20-21) หนังสือพิมพ์จีนทั้งในและนอกประเทศพากันลงข้อความโจมตีรัฐบาลไทยอย่างรุนแรง และปลุกระดมให้ชาวจีนแข็งข้อกับรัฐบาลไทย โดยก่อนที่จะเกิดการนัดหยุดงานประมาณ 3 เดือน ได้มีการลงบทความในหนังสือพิมพ์จีนปลุกระดมชาวจีนโดยก้าวร้าวไทยว่า

“...กรุงสยามเป็นประเทศชั้น 4 อาณาเขตก็เท่ากับหัวเมืองของเราเมืองหนึ่งเท่านั้น ถ้าจะเอาประเทศมาเทียบกับเขาแล้ว พวกเราไม่ควรจะนั่งให้เขาข่มเหงเลย และชาวสยามนอกจากพวกข้าราชการกับนักบวชแล้วก็มีแต่ล้วนแต่เป็นคนโกงๆ ที่หาเลี้ยงชีพทางทำไร้ไถนาเท่านั้น ผู้ที่ประกอบการหัตถกรรมและพาณิชยกรรมหลายล้านคนก็ล้วนแต่เป็นคนจีนทั้งสิ้น พวกเราจะยกเท้าทีเดียวก็อาจเหยียบลงให้ชาวเมืองเขาตายหมดได้ ถ้าเทียบกันตามจำนวนคนแล้ว พวกเราที่อาศัยอยู่นั้นก็ไม่ควรจะนั่งอยู่ให้เขาข่มเหงเหมือนกัน...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 13/1)

เหตุการณ์นัดหยุดงานของชาวจีนครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจเป็นอันมาก เพราะกิจการการค้าและบริการทั้งหลาย ตกอยู่ในมือชาวจีนทั้งสิ้นดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้น โดยเฉพาะกิจการและสินค้าที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันอย่างมาก เช่น ข้าวสาร บริการรถลาก และเรือต่างๆ เป็นต้น ทำให้ชาวไทยเกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวจีน รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย หลังจากเกิดเหตุการณ์ที่แล้วพระองค์ก็ได้โปรดฯ ให้ข้าราชการบริพารของพระองค์จัดการเล่น “จับเจ๊กปีคร้าน” เพื่อเป็นการข่มปราบปรามชาวจีนนัดหยุดงานเลียนแบบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง แทนการข่มรบเสื่อป่าอยู่ระยะหนึ่ง เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว พระองค์ก็ยังไม่ลืมเหตุการณ์นี้ ดังจะเห็นได้ว่ายังทรงกล่าวถึงบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “ชีวแห่งบูรพาทิศ” (พงวร้อย กล่อมเอียง 2516: 45) ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใน พ.ศ. 2455 หลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ 2 ปี มีใจความตอนหนึ่งว่า

“...ถ้ามีเหตุเช่นจีนนัดหยุดงานขึ้นอีกครั้ง ข้าพเจ้าไม่อยากจะรับรองผลที่จะเกิดขึ้นเลย ถ้าจะมีเหตุฆ่าฟันกันขึ้นเพราะจีนหยุดงานแล้ว เจ้าหน้าที่คงจะจัดการไปในฐานที่เป็น

กลาง แต่ความเชื่อตรงบังคับให้ข้าพเจ้ากล่าวตามความเห็นของข้าพเจ้าเองว่า พลตระเวนก็ดี ทหารก็ดีล้วนเป็นคนไทยไม่ใช่คนจีน... นั้นแหละการเช่นนี้ความรู้สึก อันเป็นธรรมดา อาจแข็งแรงกว่าวินัยก็ได้ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วก็จะทำให้มีผลเป็นที่น่า เสียขายแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2468: 38)

เมื่อพรรคก๊กมินตั๋งของ ดร.ซุนยัตเซ็น ปฏิวัติสำเร็จในวันที่ 10 ตุลาคม ค.ศ. 1911 (พ.ศ. 2454) คือหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราช สมบัติได้ประมาณ 1 ปี ยิ่งทำให้ประชาชนชาวจีนพากันชื่นชมยินดี และศรัทธารัฐบาลสาธารณรัฐ จีน มีการเรียกริเงินส่งไปให้รัฐบาลกันเป็นจำนวนมากทุกปี และขาดความรู้สึกจงรักภักดีหรือผูกพัน กับเมืองไทยยิ่งขึ้น และที่สำคัญได้เผยแพร่ความคิดทางการเมืองเรื่องการปกครองระบบสาธารณรัฐ ซึ่งแต่เดิมเคยมุ่งเผยแพร่แก่คนจีนด้วยกันเองเป็นหลักใหญ่ ให้แก่ชาวไทยด้วยโดยตรงและ ทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโฆษณาชวนเชื่อทางหน้าหนังสือพิมพ์ เป็นเหตุให้ชาวไทยที่มีความ สนใจและความคิดทางการเมืองแบ่งเป็น 2 พวก คือพวกหนึ่งรู้สึกรังเกียจชาวจีนยิ่งขึ้นเห็นว่าจะนำ ภัยใหญ่หลวงทางการเมืองมาสู่ประเทศไทย อีกพวกหนึ่งที่มีหัวก้าวหน้าได้เกิดความศรัทธาใน ผลงานของพรรคก๊กมินตั๋ง และต้องการให้ไทยมีการปกครองแบบจีนบ้าง

ภายหลังจากเหตุการณ์ปฏิวัติในจีนประมาณ 4 เดือน รัฐบาลก็ได้พบ แผนการของคณะทหารและพลเรือนกลุ่มหนึ่งที่เรียกกันภายหลังว่า “คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 หรือ กบฏ ร.ศ. 130” ที่จะทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยจากระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมาย สูงสุดของประเทศ แต่รัฐบาลได้จับกุมทันทีในวันที่ 1 มีนาคม 2454 (ร.ศ. 130) ก่อนที่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 จะได้ทำการสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เหตุการณ์นี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงเชื่อมั่นอย่างเต็มที่ว่าเป็นเพราะผลสะท้อนจากการปฏิวัติของจีน และได้ทรงตัดสิน พระทัยว่าต้องหาวิธีการดำเนินการกับชาวจีน เพื่อเป็นการป้องกันไว้ก่อนดีกว่าที่จะคิดแก้ไขเมื่อเกิด เหตุขึ้นแล้ว ซึ่งจะเห็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้จากพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึง พระยารัชฎานุประดิษฐ์ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต หลังจากเกิดเหตุการณ์พบแผนการปฏิวัติ ของคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ได้เพียง 1 เดือน มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“... ในเวลานี้ทั้งฉันและเสนาบดีมีความรู้สึกพร้อมกันอยู่ว่ารัฐบาลจะเพิกเฉยไม่คิดถึง เรื่องจีนที่มีอยู่ในกรุงสยามนั้น ไม่ได้แล้ว ถ้าจีนปล่อย่นั่งคอยแก่เอาเมื่อเกิดตามเช่นที่ ได้เคยเป็นมาจะนั้น ก็น่ากลัวจะแก้ไปได้ยาก เพราะพระยารัชฎาก็คงทราบอยู่ว่า ใน

เวลานี้คนไทยชั้นใหม่ก็เกิดมีความคิดฟุ้งสร้าน ผิดแปลกไปมาก แลสังเกตว่า ตั้งแต่พวกกริฟฟิกลิงจีนได้ทำการสำเร็จตามที่เขาเข้าใจกันว่า สำเร็จนั้นแล้ว คนไทยที่ไม่มีความคิดอันสุขุมก็พากันหลงนิยมแลมีความต้องการอยากเป็นอย่างจีนใหม่นั้นอยู่บ้าง เพราะฉะนั้นรัฐบาลอาจจะไม่ได้รับความอดหนุนจากความร่วมมือเพียงของคนไทยทั่วไปที่ควรจะได้รับ ฝ่ายพวกจีนที่มีความฉลาดในการ โกงอยู่บ้างก็อาจที่จะพยายามปั่นหัวคนไทยให้คิดยุ่งไปต่างๆ ให้บังเกิดความไม่พอใจรัฐบาลจนถึงให้ก่อการจลาจลเป็นที่สุด ถ้าเมื่อมีเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดอันจะทำให้เกิดเหตุไม่เรียบร้อยขึ้นในเมืองเราแล้ว จีนก็อาจถือโอกาสอันนั้นเพื่อทำการสำหรับประโยชน์ตัวของเขาได้จะยกตัวอย่างให้ฟังเช่นนี้คือ ต่างว่าจีนจะคิดก่อการจลาจลในกรุงเทพฯ แต่ย่อมรู้ที่อยู่ดีว่า เมื่อเกิดเหตุขึ้นรัฐบาลก็อาจจะเอากำลังทหารเข้าปราบได้โดยทันที แต่ถ้าพยายามปั่นหัวทหารให้เข้าใจผิดว่าตนไม่ได้รับความยุติธรรมแล้วจะนี้ ก็เท่ากับตัดแขนรัฐบาลมิให้ทำการได้เต็มมือ เพราะจะไว้ใจทหารก็ไม่ได้ พวกจีนก็คงมีโอกาสทำการตามความคิดของเขาได้โดยสะดวกดังนี้เป็นต้น...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 ม. 3.6ก/5)

จากปัญหาภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก ปัญหาการเปลี่ยนแปลงการปกครองภายนอกประเทศ ปัญหาชาวจีนในประเทศไทย และเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ล้วนเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริหลายประการที่จะแก้ไขปัญหานี้ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือการนำวิธีการของลัทธิชาตินิยมมาใช้ เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันของประชาชนให้มอบความจงรักภักดีให้แก่ชาติของตนเหนือสิ่งอื่นใด รวมทั้งมีความปรารถนาที่จะรักษาไว้ซึ่งความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัยและเกียรติภูมิของชาติไว้ ทรงนำเอาคำขวัญของอังกฤษที่ยึดถือคือ “พระเจ้าเป็นเจ้า พระมหากษัตริย์ และประเทศ” (ยูพา ชุมจันทร์ 2519: 29) มาใช้ปลุกใจคนไทย ให้มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำออกมาใน 4 ลักษณะ กล่าวคือ การใช้บทพระราชนิพนธ์ การใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท การใช้สัญลักษณ์ และการสร้างองค์กรต่างๆ โดยพระราชวังสนามจันทร์ก็มีบทบาทสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม ดังต่อไปนี้

1) การใช้บทพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระอุปนิสัยรักการอ่าน การเขียน และทรงมีพระปรีชาสามารถและพรสวรรค์ในการประพันธ์เป็นพิเศษ จึงได้รับการขนานพระนามว่า “สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า” ซึ่งแสดงถึงความเป็นอัจฉริยะของพระองค์ในด้านวรรณกรรม ทรงแตกฉานทั้งในด้านร้อยแก้วร้อยกรอง ในระหว่างที่ทรงครองราชย์

พระองค์ทรงใช้วรรณกรรมที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเป็นจำนวนมากเป็นเครื่องมือสื่อสาร ถ่ายทอดทัศนคติ หรือความคิดในเรื่องต่างๆ กับประชาชน เนื้อหาของพระราชนิพนธ์แต่ละประเภทส่วนใหญ่มีแก่นของเรื่องอยู่ที่การสร้างความรู้สึกรักหรือทัศนคติในด้านต่างๆ ร่วมกันในหมู่ชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกรักชาตินิยม แม้เป็นประเภทบันเทิง (ธิดา วัฒนกุล 2519: 9-10) ก็มักจะแทรกแนวพระราชดำริ หรือแสดงเจตนาคติ ทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนเนื้อหาสาระที่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ความรู้หรือเพื่อแนะนำสั่งสอนชาวไทยในเรื่องต่างๆ ทั้งทางโลกธรรมและศีลธรรม และทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

ในด้านพระราชนิพนธ์เพื่อปลูกใจชาตินิยม พงจะสรุปได้ว่ามีเนื้อหาอธิบายความหมาย และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของสถาบัน ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทรงสั่งสอนถึงหน้าที่ ที่จะต้องปฏิบัติต่อสถาบันทั้งสาม และเตือนใจให้ตระหนักถึงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นจากการเสื่อมสลายของสถาบันทั้งสาม เช่น เทศนาเสื่อป่า ปลูกใจเสื่อป่า เปรียบนามสกุลกับชื่อแซ่อัศวภาสิต และหัวใจนักรบ เป็นต้น (ธิดา วัฒนกุล 2519: 112-114) พระองค์ทรงมีวิธีการเชื่อมโยงความเกี่ยวพันของสถาบันทั้งสามเข้ากันเป็นอย่างดี เป็นต้นว่า ทรงอธิบายให้คนไทยเข้าใจว่าการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เป็นความประพฤติที่ถูกต้องด้วยหลักพระพุทธศาสนา ในบทความเรื่อง “ขอชวนท่านเป็นแมลงหวี่” มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“...สมเด็จพระมหากษัตริย์ที่ทรงทำนุบำรุงพวกเราให้ได้รับความร่มเย็นตลอดมา ตั้งแต่ปู่ย่าตาทวดจนถึงตัวเราเองและบุตรหลาน สมควรที่จะมีความกตัญญูรู้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และตั้งใจตอบแทนพระคุณด้วยกตเวทิต์ อันเป็นที่สรรเสริญแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย...” (ห่อวิชาฐานุสรณ์ ม.ป.ป.: 6)

นอกจากนี้ในการปลูกใจคนไทยให้เกิดความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกันปกป้องสถาบัน ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ พระองค์มักจะเน้นในด้านการเตือนให้ตระหนักถึงภัยจากชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากมหาอำนาจตะวันตกและชาวจีน ที่มาในรูปแบบต่างๆ ทั้งการรุกรานด้วยกำลังจากภายนอก การบ่อนทำลายความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงภายในประเทศ พร้อมทั้งทรงแนะนำหนทางป้องกันไว้ด้วย ในด้านภัยที่มาจากชาติตะวันตกที่ทรงกล่าวถึงในบทพระราชนิพนธ์ต่างๆ มีอาทิเช่น ภัยจากการรุกรานด้วยกำลัง การบ่อนทำลายทางการเมืองและสังคมภายในประเทศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยตั้งอยู่ในความไม่ประมาทเตรียมตัวให้พร้อมที่จะต่อสู้เข้าศึกได้ทุกเมื่อ ดังเช่นที่ได้

ทรงพระราชนิพนธ์บทความเรื่อง “ยุทธภย” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2515: 213-214) โดยใช้พระนามแฝงว่า “อศวพาหุ” ทรงอธิบายความหมายและลักษณะของภยที่เกิดจากการรบ ทรงชักชวนคนไทยให้ตระหนักถึงข้อเท็จจริงว่า การสงครามนั้นย่อมเกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ และเมื่อเกิดแล้วยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ และได้ทรงแนะนำวิธีเตรียมตัวเตรียมใจให้พร้อมในยามที่บ้านเมืองยังสงบอยู่ เช่น เตือนใจตัวเองอยู่เสมอว่า เมืองไทยเป็นถิ่นฐานของตนจะยอมให้ผู้อื่นมาแย่งไม่ได้ ต้องเรียนรู้และฝึกยุทธวิธี และต้องตั้งสอนใจเยาวชนให้ตระหนักถึงหน้าที่ที่จะต้องปกป้องประเทศชาติ เป็นต้น

ส่วนภยจากตะวันตกในด้านการตั้งคมอันเป็นผลมาจากการติดต่อกับชาวตะวันตกและการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกเข้าสู่สังคมไทยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงในบทพระราชนิพนธ์นั้น พระองค์ทรงเน้นในเรื่องกิริยามารยาทหรือความประพฤติบางอย่างที่คนไทยเลียนแบบชาวตะวันตก เช่น การดื่มสุรา ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่าทำให้เสื่อมเสียศีลธรรมประเพณีดั้งเดิมของไทย ดังเช่นในบทความเรื่อง “โคลนติดล้อ” มีใจความตอนหนึ่งว่า “...การคบค้าสมาคมกับฝรั่งไพร่มีผลทำให้คนไทยหนุ่มๆ ซึ่งสำคัญคนว่าได้รับการศึกษามาแล้วบกพร่องไปในทางจรรยา...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2494: 32) และในบทพระราชนิพนธ์เรื่องลัทธิเอาอย่าง มีใจความเตือนใจคนไทยตอนหนึ่งว่า “...ความจริงนั้นการเอาอย่างฝรั่ง...เขาก็ย่อมรู้สึกพอใจเสมอเหมือนได้รับการยกย่องสรรเสริญเพราะฉะนั้นจึงรู้สึกมีไมตรีจิตเอ็นดูต่อผู้ที่เอาอย่างดูเรา รู้สึกเมตตาอุทกหมาที่รู้จักนั่ง...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2506: 4)

ด้านภยจากชาวจีนซึ่งได้เข้ามามีอิทธิพลทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามหลายวิถีทางที่จะแก้ปัญหา ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ในทางอ้อมนั้นพระองค์ได้ทรงพยายามจำกัดอิทธิพลของชาวจีนในการใช้บทพระราชนิพนธ์เป็นเครื่องมือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเภทบทความและบทละคร เนื้อหาในบทพระราชนิพนธ์เหล่านั้นส่วนหนึ่งเป็นการปลุกใจคนไทยให้ตื่นตัวระมัดระวังภัยจากชาวจีน ในด้านต่างๆ และทรงแนะนำวิธีการปฏิบัติตนเพื่อป้องกันภัยเหล่านั้น เป็นต้นว่าทรงกระตุ้นเตือนคนไทยรู้จักพึ่งพาตนเอง ทำกิจการต่างๆ ด้วยตนเอง รวมทั้งชักชวนคนไทยให้เข้าไปมีบทบาททางธุรกิจการค้า ไม่ใช่มุ่งแต่รับราชการเพียงอย่างเดียว ดังที่นิยมกันทำอยู่หรือหลงแต่จะพึ่งชาวต่างชาติ จะเห็นแนวพระราชดำริในเรื่องนี้ได้จากพระราชนิพนธ์เรื่อง “โคลนติดล้อ” และในบทพระราชนิพนธ์ชุด “เมืองไทยงตั้งเกิด” เป็นต้น (ธิดา วัฒนกุล 2519: 103) อีกส่วนหนึ่งเป็นการวิพากษ์วิจารณ์โจมตีชาวจีนอย่างรุนแรงมีทั้งวิจารณ์การเมืองในจีนและโจมตีคนจีนในเมืองไทย พระราชนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเช่นนี้ส่วนใหญ่เป็นประเภทบทความซึ่งทรงส่งไปลงหนังสือพิมพ์ โดยใช้พระนามแฝงว่า

“อัสวพาหุ” เช่น บทความเรื่อง “ยิวแห่งบูรพาทิศ” (พงวเรื่อง กล่อมเอียง 2516: 45) ทรงเปรียบเทียบชาวจีนในเมืองไทยเหมือนกับพวกยิวในยุโรป ที่คิดจะกอบโกยเงินทองกลับบ้านเกิดเมืองนอนของตน ไม่ยอมรับวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ยังมีบทความเรื่อง ถูกบังคับให้เป็นจีน การภายในเมืองจีน ทูรุษโดยอาชีวะ ว่างต้องค้าใหม่ ปัญหานายคูลิย เจ้าลัทธิต และไม่ชอบไทย เป็นต้น (ธิดา วัฒนกุล 2519: 104)

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศรัทธาในสถาบันศาสนาและพระมหากษัตริย์ว่าเป็นสิ่งที่จะต้องดำรงอยู่คู่ไปกับชาติไทย ทำให้พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการเมืองการปกครองของประเทศเป็นไปในทางอนุรักษนิยม ทรงเห็นว่าระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับประเทศไทยมากที่สุดคือ ระบอบราชาธิปไตยหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะเป็นนิติธรรมของชาติไทยสืบมาแต่โบราณกาล และคนไทยในเวลานั้นก็ยังไม่พร้อมที่จะใช้อำนาจเลือกผู้แทนของตนเองทำการปกครองตนเองได้ ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องแสดงให้คนไทยเห็นความเหมาะสมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต่อสภาพสังคมไทยและผลเสียหรือข้อบกพร่องของลัทธิตการปกครองระบอบอื่นๆ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2517: 48-98) ทั้งนี้ น่าจะพิจารณาได้อีกนัยหนึ่งว่า เพื่อเป็นการประสานกับพระบรมราโชบายที่ทรงปลุกใจคนไทยให้เกิดความรู้สึกรักภักดีต่อ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เพราะถ้าประเทศไทยใช้ระบอบการปกครองแบบอื่นๆ ก็ย่อมจะมีผลกระทบการเทือนต่อสถาบันกษัตริย์ในเชิงการจำกัดบทบาทหรืออำนาจของสถาบันนี้ ซึ่งพระองค์ทรงถือว่าสถาบันนี้มีความสำคัญสูงสุดต่อการอยู่รอดของประเทศชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระบรมราโชบายที่จะใช้ต่อสู้กับพวกที่ชอบนำลัทธิตการเมืองที่ไม่ทรงมีพระราชประสงค์มาเผยแพร่ คือทรงใช้วิธีอธิบายคัดค้านความเป็นและคำกล่าวของบุคคลเหล่านั้น โดยแสดงให้เห็นปรากฏด้วยว่า ข้อความที่เขาเหล่านั้นถึงแม้จะเป็นความคิดอันดีก็ตามแต่ไม่สามารถปฏิบัติได้จริง ทั้งนี้ก็เพื่อให้คนทั่วไปรู้สึกตัวคิดได้เอง เพราะทรงเห็นว่า “...การที่จะบังคับให้คนกลับความคิดเห็นนั้นไม่ได้ ได้แต่ชี้แจงให้แลเห็นเองว่า ความคิดเดิมนั้นคลาดเคลื่อนไป...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 45) ดังนั้นพระองค์จึงทรงใช้พรสวรรค์ในด้านการประพันธ์ เพื่อสร้างเจตคติด้านการปกครองแก่ประชาชนให้เลื่อมใสศรัทธาในระบอบราชาธิปไตย ซึ่งในบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงผลเสียของระบบรัฐสภา ความบกพร่องของการปกครองแบบสาธารณรัฐและแนวความคิดสังคมนิยมว่า เป็นสิ่งที่ขัดกับหลักนิติธรรมของชาติไทย พร้อมทั้งทรงยกตัวอย่างให้เห็นถึงผลร้ายจากเหตุการณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในต่างประเทศ เช่น จีน รัสเซีย โปรตุเกส และตุรกี โดยมีพระราชนิพนธ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง

กับเรื่องต่างๆ เช่น พระราชนิพนธ์ เรื่อง อุตตรกรู การจลาจลในรัสเซีย ปกณคดีของอศวพาหุ ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน และลัทธิเอาอย่าง เป็นต้น (ชิตา วัฒนกุล 2519: 115-117)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญต่อความประพฤติของคนในชาติเป็นพิเศษอีกประการหนึ่ง เพราะทรงถือว่าชาติใดจะมีอำนาจหรือเกียรติยศนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณพลเมือง แต่ขึ้นอยู่กับความประพฤติและนิสัยใจคอของคนในชาติ พระองค์จึงทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมประเภทต่างๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อสั่งสอนแนะนำราษฎรของพระองค์ถึงหลักการประพฤติปฏิบัติตนให้ดำรงอยู่ในความดีมีศีลธรรม และการปฏิบัติต่อผู้อื่น ในฐานะเป็นผู้ร่วมชาติเดียวกัน ตลอดจนเพื่อแสดงเจตคติที่ทรงต้องการให้สังคมไทยเป็นไปในลักษณะที่พระองค์พึงประสงค์ เช่น

หลักราชการ ทรงแนะนำถึงวิธีที่ดีในการปฏิบัติงานของข้าราชการว่า จะต้องมียุทธลักษณะที่สำคัญ 10 ประการ คือ มีความสามารถ ความเพียร ความมีไหวพริบ ความรู้เท่าถึงการณ์ ความรู้จักนิตยคน ความรู้จักผ่อนผัน ความมีหลักฐาน และความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ระวังผีพนัน ทรงแสดงทรรศนะว่าคนไทยชอบเล่นการพนันจนคิดเป็นนิสัย ซึ่งพระองค์ไม่โปรดให้เป็นเช่นนั้นเลย และทรงชี้ให้เห็นถึงผลร้ายของการพนัน

พระยาภัณฑาณไมตรี ทรงยกตัวอย่างผู้มีความประพฤติดีสมควรเอาเป็นเยี่ยงอย่าง

หัวใจคนหนุ่ม ทรงแสดงทรรศนะเกี่ยวกับสังคมไทยในเรื่องต่างๆ เช่น แสดงให้เห็นชีวิตครอบครัวไทยในสมัยนั้น ซึ่งอยู่ระหว่างสมัยเก่ากับสมัยใหม่ คนไทยจึงรู้สึกเกิดความขัดแย้งกันขึ้นในใจของคน และแสดงให้เห็นว่าไม่ทรงมีพระราชนิมิตให้คนไทยแต่งงานกับชาวต่างชาติ

สุภายิตพระร่วง ทรงสอนการปฏิบัติตนต่อผู้อื่น เช่น ต่อครู มิตร บ่าว และการรักษาเกียรติยศ เป็นต้น

ทั้งนี้ มีพระราชนิพนธ์ที่ทรงคุณค่าหลายเรื่อง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ที่พระราชวังสนามจันทร์ เช่น เรื่อง ท้าวแสนปม โรมิโอ จูเลียต แมลงป่องทอง ธรรมาธรรมะสงคราม และหลักราชการ เป็นต้น (กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ 2543: 4-8) และมีการละครพระราชนิพนธ์หลายเรื่องที่ได้โปรดให้จัดการฝึกซ้อมและแสดงเป็นครั้งแรก ณ พระราชวังแห่งนี้ เช่น เรื่อง วิไลเลือกคู่ ดคารสมรส หาเมียให้ผัว และเสือเถ่า เป็นต้น (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2527: 88-89) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญในการเป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่พระองค์ทรงใช้ในการประพันธ์บทพระราชนิพนธ์ และยังเป็นสถานที่

ถ่ายทอดบทพระราชนิพนธ์ต่างๆ อีกด้วย ซึ่งทิพย์สุนทร อนันมบุตร (2554, 27 ตุลาคม) ได้อธิบายเกี่ยวกับบทพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งว่า

พระราชวังสนามจันทร์เป็นสถานที่ที่สะท้อนนโยบายทางการเมืองด้านความมั่นคงที่สำคัญมากแห่งหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเป็นนักประพันธ์ที่มีความเป็นอัจฉริยะ สามารถสะท้อนนโยบายทางการเมืองต่างๆ ผ่านบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงประพันธ์ ซึ่งที่เห็นและน่าจะเกี่ยวข้องกับพระราชวังสนามจันทร์มากที่สุดก็คือ บทพระราชนิพนธ์ปลุกใจเสือป่า ตอนหนึ่งว่า

แม่หัวตั้งสงบ

จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ

ศัตรูกล้ามาประจัน

จะอาจสู้รูปสลาย

บทพระราชนิพนธ์บทนี้สะท้อนให้เห็นแนวคิดของพระองค์ที่ว่า ถ้ามีใครมารุกรานประเทศไทย พระองค์จะทรงต่อสู้ ซึ่งก็สอดคล้องกับที่พระองค์ทรงสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง เพื่อเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้กับอารยประเทศที่อาจจะเข้ามารุกรานเรา

2) การใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ในฐานะองค์พระประมุขของชาติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชภารกิจ เสด็จพระราชดำเนินไปในงานพระราชพิธีและงานพิธี หรือร่วมกิจกรรมที่สถาบันและคณะบุคคลต่างๆ จัดขึ้น ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งทหารและพลเรือน และทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งการเสด็จประพาสเยี่ยมเยียนราษฎรในหัวเมือง การประกอบพระราชกรณียกิจเหล่านี้เป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งที่จะต้องพระราชทานพระราชดำรัสแก่ผู้เข้าเฝ้าทุกครั้ง และยังคงพระราชทานพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันฉัตรมงคล วันขึ้นปีใหม่ หรือในโอกาสพิเศษที่เสด็จทรงเปิดกิจการต่างๆ เช่น เปิดโรงเรียน โรงพยาบาล เขื่อน สะพาน เป็นต้น พระองค์มักทรงใช้โอกาสเหล่านี้เพื่อประโยชน์ในการดำเนินพระบรมราโชบายของพระองค์ทันที โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการพัฒนาจิตใจและความประพฤติ เช่นเดียวกับที่ทรงใช้การประพันธ์บทพระราชนิพนธ์ต่างๆ เป็นเครื่องมือ คือ ทรงพยายามแทรกการอบรมสั่งสอน ปลุกใจ เตือนใจ ให้เกิดความรู้สึกจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้มีความสามัคคีกัน ให้สำนึกในหน้าที่พลเมืองดี และให้ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่ฐานะในสังคมของแต่ละบุคคล หรือถ้าไม่ทรงใช้เนื้อหาเหล่านี้ได้

เนื่องจากไม่เหมาะสมกับกาลเทศะในการแสดงพระราชดำรัสคราวนั้น อย่างน้อยพระองค์ก็ได้ทรงนำวิธีการต่างๆ มาใช้เพื่อสร้างหรือปลูกความรู้สึกของผู้ฟังให้มีทัศนคติที่ดีหรือมีความนิยมต่อพระองค์และสถาบันกษัตริย์ ซึ่งทรงถือว่าเป็นสถาบันสูงสุดสถาบันหนึ่งที่มีผลต่อความอยู่รอดของชาติไทย

พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะต่างๆ ที่นำมาพิจารณาได้หลายประการคือ

ประการที่หนึ่ง พระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาในแต่ละปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชน โดยทั่วไป ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเป็นการบรรยายความสำเร็จของการบริหารราชการแผ่นดิน แขนกต่างๆ ในรอบปีที่ผ่านมา เช่น การคมนาคม การศึกษา เป็นต้น เป็นการประชาสัมพันธ์ผลงานของรัฐบาลและของพระองค์เอง และทุกคราวจะต้องมีพระราชดำรัสเตือนใจให้มีความสามัคคีกัน ขอมเสียดสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ

ประการที่สอง เนื้อหาของพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทจะมีความเข้มข้นหนักเบาหรือพาดพิง หรือแสดงผลสะท้อนในเรื่องต่างๆ ตามสถานการณ์บ้านเมืองอยู่บ้าง เช่นเดียวกับเนื้อหาของพระราชนิพนธ์ดังกล่าวมาแล้ว เช่น ในช่วงหลังเกิดเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 แล้ว ประมาณ พ.ศ. 2455-2458 ทรงใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทเป็นเครื่องมือเรียกร้องความเห็นใจจากประชาชนให้ตระหนักถึงความยากลำบากในการดำรงตำแหน่งองค์พระประมุขของชาติ และทรงแก้ไขข้อตำหนิติเตียนการปกครองประเทศของพระองค์ที่ทรงประสบบ่อยครั้งในช่วงเวลาดังกล่าว เช่น ในพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้า เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาใน พ.ศ. 2455 พระองค์ทรงเตือนใจผู้ฟังเหล่านั้นว่า ควรพิจารณากิจการต่างๆ ของประเทศด้วยสายตากว้างไกล ไม่ใช่เร่งรัดแต่จะให้สิ่งที่อยู่ใกล้ตนเจริญรุดหน้ากิจการด้านอื่นๆ หรือสิ่งที่อยู่ไกลตัว ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่นด้วย ทรงเปรียบเทียบการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์เหมือนการเดินทัพ และทรงเปรียบพระองค์เองเป็นแม่ทัพว่า

“...การที่ทัพหน้าจะริบยกไปโดยด่วนนั้น ถ้าแม่ทัพคีมีชัยชนะก็ดีไป และผู้บัญชาการทัพหน้าก็คงได้รับความชอบ แต่ถ้ายกไปเสียทั่วทั้ง ความผิดก็ต้องตกอยู่กับแม่ทัพใหญ่...”

(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 1.3/3)

และได้ทรงเรียกร้องให้เข้าใจถึงวิธีการบริหารประเทศของพระองค์ว่า

“...ต้องรู้สึกถึงความลำบากของเราบ้าง ของงอย่าได้สงสัยไปเลยว่าเรา เพิกเฉย เพราะไม่เอาใจใส่เอื้อเฟื้อเลย ของงเข้าใจผิดเป็นเพราะยังเตรียมการไม่พร้อมเพียงพอที่เราจะทำได้โดยไม่แน่ใจว่าสำเร็จ จึงขอไว้เพื่อเตรียมต่อไป...”

(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 1.3/3)

ในพระราชดำรัสเนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล พ.ศ. 2456 ทรงเรียกร้องความเห็นใจอีกว่า

“...จงเห็นเถิดว่าราชการกิจของพระเจ้าแผ่นดินนั้น เป็นภาระที่หนักและยากลำบากเพียงไร แต่การวิจารณ์สอดส่องเตรียมในเบื้องต้นของกิจใดที่จะพึงกระทำลงไปนั้น คนทั้งหลายโดยมากเป็นผู้ดูแลอยู่ข้างนอก ก็ย่อมแลไม่เห็น...”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2529: 39)

ประการที่สาม นอกเหนือจากพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงแสดงเทศนา พระบรมราชานุศาสนีย์และปาฐกถา เป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเสด็จเป็นพิเศษที่จะพระราชทานแก่คณะบุคคลที่จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้พระบรมราโชบายของพระองค์สัมฤทธิ์ผล ได้แก่เยาวชนของชาติคือนักเรียน ลูกเสือ ผู้ทำหน้าที่ปกป้องประเทศชาติโดยตรง คือ ทหาร ผู้มีส่วนทำการเผยแพร่และดำเนินการตามนโยบายปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมของพระองค์คือ เสือป่า ข้าราชการ และข้าราชการบริหารในราชสำนัก แต่พระบรมราโชวาทและเทศนาที่ทรงแสดงอยู่เป็นประจำตลอดปีไม่จำกัดว่าสถานการณ์บ้านเมืองขณะนั้นจะเป็นเช่นใด ได้แก่ พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะเสือป่าเห็นได้จากที่ทรงแสดงเทศนาเสือป่าถึง 18 กัณฑ์ และรวมกัณฑ์พิเศษอีก 1 กัณฑ์ ในช่วงเวลาตั้งแต่ต้นปี 2457 ถึงกลางปี 2458 โดยแสดงในวันประชุมไหว้พระของเสือป่าในวันเสาร์ เนื้อหาของเทศนานั้นทรงบรรยายถึงความจำเป็นที่คนจะต้องมีศาสนา ประวัติและหลักคำสอนของศาสนาต่างๆ ซึ่งมุ่งอบรมให้คนเป็นคนดี (กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ และเนียนศิริ ตาละลักษณ 2524: 330) ในบางเดือนพระองค์ได้พระราชทานพระบรมราโชบายติดต่อกันหลายครั้ง เช่น ใน พ.ศ. 2454 ทรงแสดงเรื่องปลุกใจเสือป่าให้เกิดความรักชาติ และความสำนึกในหน้าที่พลเมืองดีติดต่อกันดังนี้คือ เริ่มต้นด้วยหัวข้อเรื่อง “เสือป่าคืออะไร” ในวันที่ 26 พฤษภาคม ต่อมาในวันที่ 6 มิถุนายน เป็นหัวข้อชื่อ “ความมุ่งหมายในการตั้งกองเสือป่า” อีก 17 วันต่อมาคือวันที่ 23 มิถุนายน หัวข้อชื่อ

“รักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน” อีก 4 วันต่อมาในวันที่ 27 มิถุนายน หัวข้อเรื่อง “รักชาติ ศาสนา” และ 7 วันต่อมาคือในวันที่ 4 กรกฎาคม หัวข้อชื่อ “เห็นแก่คณะ ฟังบังคับบัญชา และรักษาสัจย์”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2506: 1-86)

ประกาศที่สี่ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่ถึงความคล้ายคลึงหรือความเกี่ยวพัน และแตกต่างกับบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ โดยเฉพาะด้านแก่นของเรื่องคือพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่ได้พระราชทานแก่หมู่คณะใดในโอกาสที่ทรงเห็นว่า มีเนื้อหาสำคัญและเป็นประโยชน์ในการปลูกใจชาตินิยม และการสั่งสอนเตือนใจเรื่องความประพฤติของคนไทยจะ“ได้รู้ได้เข้าใจโดยทั่วกัน พระองค์ก็ได้โปรดเกล้าให้จัดพิมพ์เป็นบทพระราชนิพนธ์ออกแจกหรือจำหน่ายแก่ประชาชนทั่วไป เช่น พระบรมราโชวาทที่ทรงแสดงไว้ในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2457 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 รล. 5/4) อธิบายถึงคุณสมบัติหรือคุณวิเศษ 10 ประการ ที่ทุกคนควรมีไว้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต หรือการประกอบอาชีพการงานให้เจริญก้าวหน้า พระองค์ได้โปรดฯ ให้จัดพิมพ์เป็นหนังสือขึ้นในอีก 2 เดือนต่อมา ให้ชื่อว่า “หลักราชการ” เพื่อแจกข้าราชการเนื่องในพระราชพิธีตรุษสงกรานต์ พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะเสือป่าใน พ.ศ. 2454 ซึ่งเป็นปีแรกที่ได้ทรงจัดตั้งกองเสือป่าขึ้น กล่าวถึงความมุ่งหมายของการมีกิจการเสือป่า หน้าที่ และหลักประพฤติปฏิบัติตนของเสือป่า ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ชาวไทยทุกคนปฏิบัติเช่นนั้นด้วย จึงได้โปรดฯ ให้จัดพิมพ์เป็นหนังสือ ชื่อ “ปลูกใจเสือป่า” ขึ้นในเวลาต่อมา

ขณะเดียวกันการแสดงพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในบางโอกาส พระองค์ก็ได้ทรงนำเอาใจความและข้อความที่ทรงเขียนไว้ในพระราชนิพนธ์มาทรงกล่าวถึงด้วยเช่น ในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่พสกนิกรในพระบรมราชวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 40 พรรษา และทรงครองราชย์ได้ 10 ปีบริบูรณ์ พระองค์ได้ทรงเตือนคนไทยไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของความริษยา ซึ่งอาจทำลายชาติได้ และทรงอ้างถึงธรรมเนียมที่ว่า ถ้ามีทางจะได้ความสุขอันไปพลุลย์แล้ว ควรยอมสละความสุขที่มีประมาณน้อย พร้อมทั้งทรงยกบทกลอนในพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระร่วง” มาเตือนใจ (หวนชิราวุธานุสรณ์ ม.ป.ป.: 19) ดังนี้

คำรัสพระร่วง

ที่ท่านเชิญเราขึ้นทรงราชย์

เราจะประศาสน์การนคร

ซึ่งท่านให้อิสริยยศ

ขอแต่ให้เสนาพศุภาจารย์

เถลิงอาสน์สุโขทัย

ให้ประชานิกรสุขสราญ

เรามีอาหาพจน์ขอตอบท่าน

สมัครสมานสามัคคี

อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง
 อย่าต่างคนต่างแข่งแย่งดี
 แม้เราอุศยาทั้งและกัน
 ระวังการยุยงส่งร้าย

ลุ่มหลงอุศยาให้ควรที่
 อย่าให้ช่องไฟริที่มุงร้าย
 ไม่ซ้ำพถันจะพาทันฉิบหาย
 นั้นแหละเครื่องทำลายสามัคคี

ประการที่ห้า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำพระ
 ปรีชาสามารถด้านภาษาและพรสวรรค์ด้านการประพันธ์มาใช้กับพระราชดำรัส และพระบรม
 ราโชวาทของพระองค์เช่นเดียวกับที่ใช้ในบทพระราชนิพนธ์ต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว พระราชดำรัส
 และพระบรมราโชวาทเหล่านั้นจึงประกอบไปด้วยถ้อยคำสำนวนโวหารที่ไพเราะและมีความหมาย
 ดี ทรงมีจิตวิทยาในการเลือกสรรเนื้อหาให้เหมาะสมกับประเภทของผู้ฟังและสถานการณ์ที่แตกต่าง
 กันไปเพื่อโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังให้เชื่อถ้อยคำที่ทรงนำมากล่าวสั่งสอน และเพื่อสร้างความรู้สึ
 จงรักภักดี ความศรัทธาในองค์พระประมุขของเขาเหล่านั้น เช่น พระบรมราโชวาทที่พระราชทาน
 แก่นักเรียนของโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นเยาวชนรุ่นเล็กคราวหนึ่งทรงแสดงพระ
 เมตตาแก่นักเรียนว่าทรงถือว่าเขาเหล่านั้นเป็นเสมือน “ลูก” ของพระองค์ ฉะนั้นในฐานะที่ทรงเป็น
 “พ่อ” ก็ต้องการให้ลูกเป็นคนดี “...ถ้าลูกประพฤติดีดีสมใจพ่อ พ่อก็มีความดีใจ ถ้าลูกเหลวไหล
 ประพฤติแต่ความเลื่อมเสีย พ่อก็โทมนัส...” และลูกคนใดประพฤติตนเป็นคนเลวทรามเป็นเหตุให้
 พ่อต้องโทมนัสเท่ากับ “...ลูกคนนั้นเป็นลูกเนรคุณพ่อ” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 2501: 14) ส่วนพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นักเรียนไทยในต่างประเทศ ซึ่งเป็นเยาวชนรุ่น
 โต เช่นในพระบรมราโชวาทแก่นักเรียนไทยในประเทศอังกฤษ คราวหนึ่งทรงใช้วิธีจูงใจนักเรียน
 ให้เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระองค์ที่ทรงเตือนไม่ให้นักเรียน “เที่ยวสามะเล” ว่าขออย่าให้นักเรียน
 เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็น “คนแก่คร่ำครึ จึงพูดโดยไม่เห็นใจชายหนุ่ม” เลย เพราะ
 ทรงเคย “เป็นหนุ่มและอยู่ในประเทศอังกฤษ” จึงทรง “รู้รส” ถึงผลเสียของการเที่ยวเตร่มาแล้ว
 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 รล. 5/5)

สำหรับพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทแก่บรรดาทหาร พระองค์ได้
 ทรงเอาใจทหารเป็นอันมาก เช่น ทรงมีพระบรมราโชวาทแก่ทหารบก คราวหนึ่งมีใจความตอนหนึ่ง
 ว่า ที่ทรงย้ำว่า การที่ทรงตั้งเตือนความประพฤติกองทหารนั้น ไม่ใช่เพราะทรงไม่วางพระทัยแต่ทรง
 เตือนโดย “ฉันเป็นเพื่อนทหารด้วยกัน” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 รล. 2.5/2) สำหรับทหารเรือ
 ทรงมีพระราชดำรัสคราวหนึ่งในตอนต้นรัชกาล ทรงให้ความมั่นใจว่าทรงมีความรักใคร่ทหารเรือ
 มาตั้งแต่ทรงพระเยาว์แล้ว ฉะนั้นจึงทรงตั้งพระทัยที่จะ “...ทำนุบำรุงทหารเรือและมีน้ำใจรักใคร่

ไมตรีประหนึ่งว่าเป็นบุตรสุดที่รัก...” พร้อมกับทรงฝากความมั่นคงของชาติไว้กับทหารเรือ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2472: 8-9)

เมื่อเสด็จหัวเมืองต่างๆ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามปลูกฝังความนิยมของคนในท้องถิ่นนั้นให้มีความรู้สึกดีต่อพระมหากษัตริย์ โดยทรงบรรยายความรู้สึกห่วงใยและความผูกพันหรือความสัมพันธ์ของพระองค์หรือสถาบันกษัตริย์ต่อบุคคล กลุ่มคน หรือสถานที่ต่างๆ เช่น พระราชดำรัสในงานสมโภชพระปฐมเจดีย์ที่จังหวัดนครปฐม เมื่อ พ.ศ. 2454 พระองค์ทรงเอาใจชาวเมืองนั้นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยเสด็จนครปฐมหลายครั้ง นับว่าเป็น “ที่โปรดของพระเจ้าแผ่นดินได้แห่งหนึ่ง” ส่วนพระองค์นั้นทรงสร้างพระราชวังสนามจันทร์ และเสด็จไปพักผ่อนที่เมืองนั้นหลายครั้ง ถึงกับรู้สึกว้า “...เป็นชาวพระปฐมผู้หนึ่ง...” ทีเดียวก (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2472: 19-20)

ในคราวเสด็จไปประกอบพิธีสังเวชยอดีตพระมหाराชาธิราชที่ กรุงเก่า (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) ใน พ.ศ. 2454 พระองค์ได้ทรงเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับเมืองกรุงเก่าว่า เมื่อยังทรงพระเยาว์ได้รับพระราชทานนามว่า “กรมขุนเทพทวารวดี” จึงทรงรู้สึกว้า “มีสิ่งที่จะผูกพันใจเราให้มีความรักใคร่ในกรุงเทพทวารวดีนี้เป็นส่วนตัว” และเมื่อทรงได้รับการราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว ก็ทรงมีพระนามสร้อยว่า “เทพทวารวดี” ฉะนั้นจึงทรงมีความยินดีมากที่ได้เสด็จมาทรงกระทำพิธีดังกล่าว พร้อมกับได้ทรงมีโอกาสเยี่ยมเยียนข้าราชการและราษฎรชาวกรุงเก่า (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2472: 14)

สำหรับพระราชวังสนามจันทร์นั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เป็นสถานที่แสดงพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทอยู่เป็นประจำ เมื่อพระองค์ได้เสด็จมาซ้อมรบเสือป่า และโดยส่วนใหญ่จะพระราชทานพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทกับกองเสือป่าและลูกเสือเป็นสำคัญ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทนั้นจะเน้นไปในเรื่องความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นสำคัญ หรือจะมีการสอนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในธรรมเพื่อประโยชน์ในการสร้างชาติ เช่น พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่สมาชิกเสือป่า ณ พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ พระราชวังสนามจันทร์ เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2457 ซึ่งมีพระบรมราโชวาท ตอนหนึ่งว่า

“... คนไทยที่รักษาชาติไทยจริง ควรที่จะต้องตั้งหน้าบ่าเพียรช่วยกันรักษาธรรมแห่งชาติเราให้มั่นคงอยู่ต่อไป และอาศัยเหตุที่คนไทยทุกๆ คนเป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติไทย จึงจำเป็นที่จะต้องต่างคนต่างประพฤติสัมมาจริยธรรมสุจริต เพื่อประโยชน์

แห่งชาติของเราทั้งหลาย ของจงเข้าใจเสียเถิดว่า ชาติใดมีพลเมืองประพุดอยู่ใน
ทำนองคลองธรรมมากที่สุด ชาตินั้นและเป็นชาติที่ “ซิวิไลซ์” แท้จริง...”
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2462: 52)

หรือพระบรมราโชวาทที่แสดงความเป็นหมู่คณะและพวกพ้องระหว่าง
พระองค์กับเสื่อป่า เช่นพระบรมราโชวาท พระราชทานแก่กรมเสื่อป่าป็นใหญ่หลวงรักษาพระองค์
ณ พระราชวังสนามจันทร์ วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2459 ตอนหนึ่งว่า

“...ขอให้ท่านทั้งหลายที่เป็นสมาชิกกรมป็นใหญ่หลวงรักษาพระองค์รู้สึกว่ ข้าพเจ้า
เป็นผู้หนึ่งในกรมของท่านไม่ใช่คนอื่น จงคิดว่เป็นเหมือนเพื่อนสมาชิกด้วยกัน และ
ตั้งใจทำการเพื่อเป็นประโยชน์แห่งคณะของเราอันเป็นที่รักใคร่ของเราทั้งหลาย จะได้
เป็นเกียรติคุณ มีชื่อเสียงสืบไปในภายหน้า...”
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2462: 96)

3) การใช้สัญลักษณ์ เพื่อเป็นการเสริมสร้างความรู้สึกราชาตินิยมในหมู่คน
ไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ ขึ้น ที่สำคัญคือการที่ทรง
เปลี่ยนธงชาติจากรูปเดิมมาเป็นรูปใหม่ เป็นที่กล่าวกันว่า “สัญลักษณ์ที่สร้างความรู้สึกราชาตินิยมในเรื่อง
ชาตินิยมที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือธงชาติ และการเคารพธงชาติ” (Hartmann, 1962: 32) เพราะธงชาติ
คือธงประจำชาติเป็นเครื่องหมายแสดงความรู้สึกรั้งถึงความเป็นเชื้อชาติของชาติใดชาติหนึ่ง ซึ่ง
รวมกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นหมู่คณะ ธงชาติใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอิสราภาพ เกียรติ อำนาจ
และการคุ้มครองอาณาบริเวณแต่ละชาติ เป็นสัญญาณแสดงถึงความทะนงและความภาคภูมิใจใน
เกียรติศักดิ์แห่งประเทศชาติ เป็นเครื่องบำรุงขวัญแห่งหมู่คณะในยามที่มีการต่อสู้ชิงชัย
(ส.วัฒนเศรษฐ์ 2506: 32) ดังนั้นทุกชาติที่เจริญรุ่งเรืองไม่ว่าในสมัยโบราณหรือสมัยปัจจุบันจึงต้อง
มีธงประจำชาติของตน

ประเทศไทยถึงแม้จะเป็นชาติเล็กแต่ก็ดำรงความเป็นอิสระเกือบตลอด
เวลา เรามีธงประจำชาติใช้และเปลี่ยนแปลงไปบ้างในแต่ละยุคสมัย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้มีการเปลี่ยนแปลงธงชาติใหม่หลายครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. 2459 ได้
โปรดให้ธงชาติมีพื้นสีแดง มีรูปช้างเผือกทรงเครื่องยืนอยู่บนแท่น หันหน้าเข้าหากันตรง อยู่ตรง
กลาง ครั้นถึงกลาง พ.ศ. 2459 ก็ได้ทรงเปลี่ยนธงชาติอีกครั้งหนึ่ง โดยถือหลัก (ทวิ มุขธาระ โภษา
2506: 430-431) ดังนี้

- (1) ราษฎรจะได้ไม่ลำบากที่จะทำใช้เอง และไม่ต้องสั่งซื้อของสำเร็จรูปจากต่างประเทศ เพื่อเป็นการประหยัดเงินทอง
- (2) ควรใช้สีที่มีความหมายในทางสามัคคี ยึดมั่นในการรักษา ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ
- (3) ให้เกิดความสวยงาม เมื่อเวลาประดับประดาตามที่ต่างๆ และแลเห็นได้แต่ไกล

ในครั้งแรกทรงทดลองทำเป็น 5 ริ้ว มี 2 สี คือสีแดงกับสีขาว แต่ทรงเห็นว่าไม่งดงาม จึงทรงเพิ่มสีน้ำเงินอันเป็นสีวันพระราชสมภพ แล้ววางรูปเสียใหม่ โดยใช้สีน้ำเงินไว้ตรงตรงช่องกลาง ถัดมาเป็นสีขาว แล้วถึงสีแดงอยู่ริมทั้งสองข้าง เป็นธงสามสี คือ สีน้ำเงิน ขาว แดง และพระราชทานความหมายว่า สีแดงหมายถึงชาติ ซึ่งทุกคนต้องรักษาไว้ แม้จะต้องสละเลือดเนื้อ สีขาวคือศาสนาซึ่งบริสุทธิ์ดุจสีขาว ส่วนสีน้ำเงินนั้นหมายถึงพระมหากษัตริย์โดยถือเอาสีน้ำเงินเป็นสีราชการ (จมีนอมรธรรมารักษ์ 2512: 27-28)

ธงสามสีที่พระองค์ทรงคิดขึ้นนี้ เป็นรูปธงทั้งดวงมติดัดกันสดใสเป็นที่พอใจของราษฎร จึงได้ประกาศใช้เป็นธงประจำชาติเมื่อต้นปี 2460 และพระราชทานชื่อว่า “ธงไตรรงค์” (ส. วัฒนเศรษฐ์ 2506: 125)

ธงไตรรงค์ที่ใช้เป็นธงประจำชาติอยู่ในปัจจุบันนี้ ได้ปลิวสะบัดพัดอยู่ตามหน่วยงานสถานที่ราชการหรือในงานพระราชพิธีสำคัญๆ ทั้งในและต่างประเทศนั้นย่อมเป็นที่ทราบกันดีว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดัดแปลงเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ชาติ นับว่าเป็นสมบัติชิ้นสำคัญที่แสดงถึงวัฒนธรรมอันสูงของปวงชนชาวไทย คือให้ทุกคนระลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว รวบรวมจิตใจให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยความหมายแห่งธงสามสี คือ ธงไตรรงค์อันเป็นธงของชาติไทย (ส. วัฒนเศรษฐ์ 2506: 126)

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้พระราชทานธงหรือสิ่งของต่างๆ เช่น เข็ม トラ เครื่องหมายต่างๆ ให้แก่หน่วยงาน กรมกองต่างๆ เช่น พระราชทานธงประจำกองทหาร กองเสือป่า และลูกเสือ เป็นต้น (นวลผจง เสวตเวช 2527: 57-67) เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจสมาชิกของคณะให้สำนึกถึงหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ เพื่อรักษาชื่อเสียงเกียรติยศของหมู่คณะของตนและเพื่อให้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณขององค์พระมหากษัตริย์ผู้พระราชทาน ตลอดจนให้คนทั่วไปได้รำลึกถึงความดีงามของคณะเหล่านั้น เมื่อได้เห็นเครื่องหมายประจำคณะต่างๆ และที่สำคัญธงลูกเสือหลวงกองแรกพระองค์ก็ได้พระราชทานที่พระราชวังสนามจันทร์ (วรชาติ มีชูบท 2554, 23 สิงหาคม) และพระองค์ก็ได้พระราชทานธงแก่กองเสือป่าเป็นประจำทุกปีที่พระราชวังสนามจันทร์และมักจะทรงมีพระราชดำรัสปลุกใจเสือป่าให้มีความรักชาติ

ศาสนาและพระมหากษัตริย์ไปพร้อมกันเช่น การพระราชทานธงประจำกองเสือป่าต่างๆ ที่พระราชวังสนามจันทร์เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2455 มีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

“...วันนี้เป็นวันเสาร์ ซึ่งพวกเรานับถือกันว่าเป็นวันมงคล และเป็นวันเกิดของเสือป่า เราจึงได้เรียกให้เจ้าทั้งหลายมาประชุมกัน ณ ที่นี้ เพื่อจะได้มอบธงชัยเสือป่าที่ได้จัดทำขึ้นนี้ให้รับไปเป็นที่ระลึก สำหรับเป็นที่เตือนใจแก่เจ้าทั้งหลายว่า

1. เจ้าเป็นไทย
2. เจ้าเป็นเสือป่า
3. เจ้าต้องเป็นผู้รักพระเจ้าแผ่นดิน รักษาบ้านเมือง และศาสนา

เจ้าทั้งหลายต้องรักษาธงชัยนี้ไว้มิให้เป็นอันตราย หรือตกไปอยู่ในเงื้อมมือของข้าศึกได้เป็นอันขาด แม้ถึงคราวที่สุดที่เจ้าทั้งหลายจะต้องสละชีวิตหรือเสียเลือดหยดเพื่อรักษาธงชัยนี้ ก็ไม่ควรเป็นที่หวาดหวั่นย่อท้อ ต้องรู้ลึกเสมอว่าเราเป็นไทยและต้องพยายามพร้อมกันกระทำหน้าที่ในการป้องกันรักษาพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน ชาติ ศาสนา และบ้านเกิดเมืองนอนของเราไว้จนเต็มกำลังและสติปัญญา...”

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2462: 2)

ในส่วนของพระราชวังสนามจันทร์ ก็เปรียบได้ดังสัญลักษณ์แทนที่องค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าพระองค์เสมือนได้มาอยู่ใกล้ชิดกับชาวนครปฐม ดังปรากฏในพระราชดำรัสในงานสมโภชพระปฐมเจดีย์ที่จังหวัดนครปฐม เมื่อ พ.ศ. 2454 พระองค์ทรงเอาใจชาวเมืองนครปฐมตอนหนึ่งว่า พระองค์นั้นทรงสร้างพระราชวังสนามจันทร์ และเสด็จมาพักผ่อนที่เมืองนี้หลายครั้ง ถึงกับรู้สึกได้ว่า “...เป็นชาวพระปฐมผู้หนึ่งที่เดียว...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2472: 19-20) ซึ่งสอดคล้องกับที่ ปัทมา จันทรเจริญสุข (2554, 2 สิงหาคม) กล่าวว่า

เมืองนครปฐมนั้น ถือได้ว่าเป็นที่รวมของสามสถาบันหลักคือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระราชวังสนามจันทร์นั้น ถือว่าเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และความเป็นชาตินั้นก็อยู่ในตัวของพระองค์เอง และสัญลักษณ์ทางศาสนานั้นก็คือ องค์พระปฐมเจดีย์ ดังนั้นเมืองนครปฐมจึงมีสัญลักษณ์ของศูนย์รวมจิตใจในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างแท้จริง โดยมีสถาบันที่สำคัญของชาติครบสามประการ

4) การสร้างองค์กรต่างๆ กรณีการสร้างองค์กรต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อุดมการณ์ความรู้ศึกษาตินิยมนั้น พระองค์ได้ทรงตั้งและรับสมาคมต่างๆ ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์หลายแห่ง เพื่อให้เป็นที่รวบรวมบุคคลต่างๆ ในสังคมเข้ามาพบปะสังสรรค์ ทำกิจกรรมร่วมกันอันจะเป็นผลให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ รู้จักการเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวม จะได้ยอมเสียสละเพื่อชาติด้วยความเต็มใจ อาทิเช่น โปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “ราชนาวิสมาคมแห่งกรุงสยาม” ขึ้นใน พ.ศ. 2457 ซึ่งได้ประโยชน์สองทางคือ ประการแรก เป็นประโยชน์ต่อการป้องกัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยในเบื้องต้นจัดการเรียกรายเงินซื้อเรือรบที่ทันสมัยให้แก่กองทัพเรือ ส่วนอีกประการหนึ่งการเรียกรายเงินเป็นประโยชน์ในการแสดงความสามัคคี การเสียสละต่อประเทศชาติของพลเมือง และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสมาคมทหารอาสาจีน มุ่งประโยชน์ต่อการป้องกันประเทศ การเสียสละ และความสามัคคีเช่นเดียวกันใน พ.ศ. 2455 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งจิตรลดาสมาคม เพื่อรวบรวมข้าราชการที่ใกล้ชิดให้มีความสามัคคีกัน ร่วมใจจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ที่สำคัญโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง กองเสือป่าขึ้น ใน พ.ศ. 2454 เพื่อฝึกยุทธวิธีและวินัยทางกายและใจให้แก่ชาวไทยที่เป็นพลเรือนนับได้ว่าเป็นสมาคมหรือองค์กรที่ยิ่งใหญ่และกว้างขวางมาก เพราะรับสมาชิกทั่วประเทศไม่จำกัดจำนวน และเพื่อประโยชน์ในการสร้างความสามัคคีให้แก่คนในชาติ ในการป้องกันประเทศ ในการปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตลอดจนสำนึกในหน้าที่พลเมืองดี และในปีเดียวกันนั้นเอง หลังจากการตั้งกองเสือป่าได้ 2 เดือน ก็โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองลูกเสือขึ้น เพื่อฝึกฝนทั้งร่างกายและจิตใจ ทำนองเดียวกับเสือป่าให้แก่เยาวชนของชาติด้วย โดยทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการตั้งกองลูกเสือตอนหนึ่งว่า

“... กองเสือป่าได้ตั้งขึ้นเป็นหลักฐานแล้ว พอจะเป็นที่หวังได้ว่าจะเป็นผลดีตามพระราชประสงค์ แต่ผู้ที่เป็นเสือป่าต้องเป็นผู้ที่นับว่าเป็นผู้ใหญ่แล้ว ฝ่ายเด็กชายที่อยู่ในปฐมวัย ก็เป็นผู้ที่สมควรจะได้รับการฝึกฝน ทั้งในส่วนร่างกายและในจิตใจให้มีความรู้ในทางเสือป่า เพื่อว่าเมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นแล้วจะได้รู้จักหน้าที่ ซึ่งผู้ชายไทยทุกคนควรจะประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง อันเป็นที่เกิดเมืองนอนของตน และการฝึกฝนปลูกใจ ให้คิดถูกเช่นนี้ ต้องเริ่มฝึกเสียตั้งแต่เมื่อยังเยาว์อยู่ เปรียบเหมือนไม้ที่ยังอ่อนจะตัดไปเป็นรูปอะไรก็เป็นที่ไปได้ง่ายและงดงาม แต่ถ้าวางไว้จนแก่เสียแล้วเมื่อจะต้องตัดก็ต้องเข้าไป และมีจะหักเสียได้ขณะที่ตัด ดังนั้น ฉันทัด สันดานคนก็ฉันทันนั้น...” (ชัชวาทน์ ปัญญา 2529: 23)

ในส่วนของพระราชวังสนามจันทร์นั้นแม้มิได้เป็นจุดกำเนิดของสมาคมหรือองค์กรต่างๆ ที่ตั้งขึ้นมาดังกล่าว แต่ก็เป็นที่ฝึกฝนและอบรมเสือป่า และลูกเสือที่สำคัญ เพราะเป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า และเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ศึกษาตึนิยมผ่านทั้งเสือป่าและลูกเสือ ซึ่งเสือป่าและลูกเสือนั้นถือว่าเป็นสถาบันสำคัญที่เป็นรากฐานในการปลูกฝังและเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมไปทั่วประเทศ ดังที่เจ้าพระยาอมราชได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2455 ตอนหนึ่งว่า

“... ด้วยข้าพระพุทธเจ้าตั้งใจจะกราบบังคมทูลที่พระปฐม แต่ไม่มีเวลา จึงขอพระราชทานกราบบังคมทูล ด้วยหนังสือว่าพระราชดำรัสแก่เสือป่าและผู้กำกับลูกเสือที่พระราชวังสนามจันทร์ เมื่อวันอาทิตย์ที่แล้วมา เป็นที่จับใจของพวกเสือป่าเป็นอย่างยิ่ง พวกกันนิยมยินดีมาก ข้าพระพุทธเจ้ายังได้ปรารภกับพระยาไพศาลว่า ถ้าได้พระราชทานอย่างนี้เรื่อยๆ จะเป็นทีปลูกฝังความนิยมขึ้นอีกเป็นอันมาก โดยเฉพาะกับพวกผู้กำกับลูกเสือ ซึ่งจะเป็นผู้กตพิมพ์ติดต่อไปในภายภาคหน้า...”

(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 16/3)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม โดยทรงกระทำออกมาใน 4 ลักษณะ คือ การใช้บทพระราชนิพนธ์ การใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท การใช้สัญลักษณ์ และการสร้างองค์กรต่างๆ ซึ่งการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมของพระองค์ที่พระราชวังสนามจันทร์นี้ จะมุ่งเน้นไปที่เสือป่าและลูกเสือเป็นสำคัญ เพราะองค์กรทั้งสองนี้เป็นองค์กรที่มีอยู่ทั่วประเทศ อันจะเป็นรากฐานสำคัญที่สร้างความมั่นคงให้กับประเทศ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีความผูกพันกับนครปฐมจนวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ กล่าวคือใน พ.ศ. 2463 ได้ทรงทำพระราชพิธีนัยกรรมขึ้นฉบับหนึ่ง แสดงพระราชประสงค์ในการจัดงานพระบรมศพของพระองค์ ในข้อที่ 17 อันเป็นข้อสุดท้าย ทรงระบุว่า

“... พระอังการ ขอให้บรรจุใต้ฐานพระพุทธชินสีห์ในวัดบวรนิเวศวิหาร ส่วน 1 อีกส่วน 1 ขอให้กันเอาไว้ไปบรรจุใต้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ที่พระปฐมเจดีย์ ในโอกาสอันเหมาะสมซึ่งไม่ติดต่อกับงานพระเมรุ...” (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2527: 196-197)

นับว่าทรงมีความเลื่อมใสและศรัทธาอย่างสูง ตลอดจนมีพระราชหฤทัยผูกพันต่อองค์พระร่วงโรจนฤทธิ์มาก นอกจากนี้ ยังทรงห่วงใยพระราชวังสนามจันทร์ ดังปรากฏในพระบรมราชโองการประกอบพระราชพิธีกรรมเพิ่มเติมในพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยามหิธร (ละอ อไกรฤกษ์) ราชอาณาจักร เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2467 ว่า

“...เมื่อผ่านสนามจันทร์ไปคราวนี้ ทำให้ข้านี้กะไรขึ้นอย่าง 1 คือ ตามที่มีไว้ในพิธีกรรมว่ายกที่พระราชวังสนามจันทร์ให้แก่รัฐบาลสยาม เพื่อทำโรงเรียนนายร้อยทหารบกนั้น มาเกิดนึกขึ้นว่า บางที่กระทรวงกลาโหมเขาจะไม่ต้องการที่นั่น สำหรับทำโรงเรียนนายร้อยก็ได้ เพราะเมื่อก่อนๆ นี้ ข้าได้เคยแสดงความคิดเห็นหลายต่อหลายครั้งแล้วว่า ควรจะย้ายโรงเรียนนายร้อยออกไปเสียจากกรุงเทพฯ เพราะในกรุงเทพฯ มีที่ที่เขามาก ทำให้เด็กใจแตก แต่ได้รับตอบว่า ถ้าย้ายโรงเรียนนายร้อยออกไปจากกรุงเทพฯ จะเป็นการยากลำบากในการหาครูและปาฐกถาพิเศษ เวลานี้ข้าก็หาว่าไม่รู้ไม่ว่าสถิติเช่นนั้น จะยังคงมีอยู่หรือเปลี่ยนแปลงอย่างไร ถ้าฉวยว่ารัฐบาลจะมอบให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้ปกครองที่นั่นอาจจะเอาออกขายเลหลัง เอาเงินเข้าคลังเสียก็ได้ ฉะนั้นข้าอยากจะได้ใครป้องกันข้อนี้เอาไว้ แต่ไม่อยากจะทำพิธีกรรมใหม่ ถ้าจะเป็นแต่เพียงคำสั่งประกอบพิธีกรรมไว้ว่าถ้ากระทรวงกลาโหมไม่ต้องการ ที่สนามจันทร์ตกเป็นของผู้เป็นทายาทสืบสันตติวงศ์ ดังนี้จะพอหรือไม่ ขอถามความเห็นทางกฎหมาย ...” (เจ้าพระยามหิธร 2499: 148-149)

สรุป พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวคิดที่จะใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นสำรองหากเกิดภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก อย่างเช่น กรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 เป็นต้น และทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า เพื่อฝึกหัดข้าราชการพลเรือน และประชาชนโดยทั่วไป ให้รู้จักการสู้รบ เพื่อสามารถเป็นกำลังเสริมให้กับทหารได้หากมีภัยคุกคามเกิดขึ้น รวมตลอดถึงการให้พระราชวังสนามจันทร์เป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังและเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม เพื่อปลูกจิตสำนึกของคนไทยให้มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองในระบอบราชาธิปไตย

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical research) โดยทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลหลักฐานจาก เอกสารชั้นต้น (Primary sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary sources) ที่เกี่ยวข้องกับ พระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมเสริมด้วยการสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระราชวังสนามจันทร์และพระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลจากการศึกษาสามารถ สรุปการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. สรุปการวิจัย

ผลจากการศึกษาเรื่องความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถสรุปการวิจัยได้ดังนี้

1.1 ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี พระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์

ปัจจัยทางการเมืองภายนอกประเทศอันเนื่องมาจากปัญหาภัยคุกคามจากประเทศ จักรวรรดินิยมตะวันตก อันได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งทำให้ไทยต้องเสียดินแดนให้กับ มหาอำนาจทั้งสองนี้ไปในระหว่าง พ.ศ. 2410-2452 (ค.ศ.1867-1909) รวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง คิดเป็น พื้นที่ประมาณ 518,700 ตารางกิโลเมตร เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อแนวพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 อันนำไปสู่การเสียดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับ ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893)

ส่วนปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศอันเนื่องมาจากความขัดแย้งกับทหารและ ความขัดแย้งในราชวงศ์ ไม่มีผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง เพราะเหตุการณ์ต่างๆ นั้นเกิดขึ้น ภายหลังจากที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์แล้ว แต่

เหตุการณ์ต่างๆ นั้นมีผลทำให้พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในลักษณะการเป็นฐานที่มั่นส่วนพระองค์เด่นชัดขึ้น เห็นได้จากพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ทรงกระทำที่จังหวัดนครปฐมตลอดรัชสมัย

1.2 ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์

ภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐม อันประกอบไปด้วย ที่ตั้ง อาณาเขต ทรัพยากร ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ และอุปสรรคทางธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ดังนี้

1.2.1 ที่ตั้ง นครปฐมเป็นจังหวัดที่อยู่ติดกับกรุงเทพมหานคร ที่ตั้งของพระราชวังสนามจันทร์อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 56 กิโลเมตร ซึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การเดินทางใช้ทางรถไฟใช้เวลาเพียง 2 ชั่วโมง ทำให้มีความสะดวกในการเดินทาง หากเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นภายในพระนครก็สามารถเดินทางมาตั้งรับที่นครปฐมได้อย่างรวดเร็ว

1.2.2 อาณาเขต นครปฐมเป็นเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับหลายจังหวัดทำให้มีทางหนีทีไล่ได้ดี และไม่มีอาณาเขตติดกับทะเลทำให้ปลอดภัยจากการถูกโจมตีทางเรือ ซึ่งได้เห็นมาแล้วในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 และที่สำคัญไม่มีอาณาเขตติดกับชายแดนทำให้ปลอดภัยจากการบุกรุกจากภายนอกโดยไม่ทันตั้งตัว

1.2.3 ทรัพยากร นครปฐมเป็นเมืองที่มีทรัพยากรที่มาจากการเพาะปลูกที่อุดมสมบูรณ์ กล่าวคือ เป็นเมืองอู่น้ำทำให้อาหารเลี้ยงได้ไม่ยาก

1.2.4 ลักษณะภูมิประเทศ นครปฐมมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การเพาะปลูก หากต้องตั้งรับข้าศึกเป็นเวลานานๆ ก็ไม่ทำให้เกิดปัญหาเรื่องเสบียง

1.2.5 ลักษณะภูมิอากาศ นครปฐมมีลักษณะภูมิอากาศที่เหมาะสมคือ ฤดูร้อนไม่ร้อนมาก ฤดูหนาวไม่หนาวจนเกินไป เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.2.6 อุปสรรคทางธรรมชาติ นครปฐมเป็นเมืองที่มีอุปสรรคตามธรรมชาติอันจะเป็นปราการที่ขัดขวางมิให้ข้าศึกติดตามมาที่นครปฐมได้ง่าย กล่าวคือ เป็นกำแพงธรรมชาติของฝ่ายหนึ่ง แต่เป็นอุปสรรคอีกฝ่ายหนึ่ง

1.3 ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือ การเป็นฐานที่มั่นสำรอง ค่ายหลวง ซ้อมรบเสือป่า และสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม ดังนี้

1.3.1 ฐานที่มั่นสำรอง

เหตุจากประสบการณ์ในอดีตที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การคุกคามของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกอันได้แก่ อังกฤษ และฝรั่งเศส มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อยมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนและผลประโยชน์ให้กับมหาอำนาจทั้งสองนี้ไปเป็นจำนวนมากประกอบกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเห็นตัวอย่างสภาพความตกต่ำของประเทศเพื่อนบ้านที่ล้วนต้องตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก คือ เวียดนาม เขมรและลาว ต้องตกเป็นของฝรั่งเศส ส่วนพม่ากับแหลมมลายูตกเป็นของอังกฤษ เหลือแต่ไทยเท่านั้น ที่ยังคงดำรงเอกราชอยู่ได้ จึงทรงเกรงว่าไทยอาจจะตกอยู่ในสภาพเช่นเดียวกับประเทศเพื่อนบ้านเหล่านั้นได้ ถ้ามิได้เตรียมการป้องกันให้ดี พระองค์จึงทรงถือเป็นพระราชภารกิจสำคัญที่จะต้องรักษาชาติไทยให้อยู่รอดปลอดภัยสืบไป

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพิจารณาแล้วว่าต่อไปในวันข้างหน้ามิวันใดก็วันหนึ่ง ประวัติศาสตร์แห่งการรุกราน การช่วงชิงเอาแผ่นดิน โดยกลวิธีเดิม ซึ่งฝรั่งเศสได้เคยกระทำกับประเทศไทยมาแล้ว เมื่อวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 อันเป็นที่สะเทือนใจคนไทยอย่างใหญ่หลวง นับเป็นเหตุการณ์ที่ไทยเราได้ถูกฝรั่งเศสข่มเหงเพราะความเป็นมหาอำนาจ ซึ่งทำให้พระองค์ทรงไม่ไว้วางพระราชหฤทัย เพราะอาจมีการรุกรานเช่นเดิมนี้อีกขึ้นได้อีก จึงทรงวางแผนในการป้องกัน กล่าวคือ หากกรุงเทพฯ มีอาจด้านทานข้าศึกได้ ก็จะทิ้งกรุงเทพฯ และย้ายมาตั้งรับที่พระราชวังสนามจันทร์ อันเป็นดินแดนที่ศัตรูติดตามมาได้ยาก เพราะในสมัยนั้นไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำเลย ถนนฝั่งธนบุรีก็ไม่มีเลยสักสาย ไปได้ทางเดียวก็โดยทางรถไฟ ถ้าหากข้าศึกจะติดตามมา ก็จะระเบิดทางรถไฟทิ้ง จึงนับว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมยิ่งกว่าแห่งอื่นใด เพราะข้าศึกไม่สามารถจะติดตามมาตามลำน้ำลำคลองเล็กๆ ที่เต็มไปด้วยโคลนตมในท้องถื่นเหล่านั้นได้ ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ได้เปรียบศัตรูเป็นอย่างมาก ประกอบกับมีความอุดมสมบูรณ์ทุกอย่าง สามารถจะตั้งค่ายถาวรอยู่ได้

1.3.2 ค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า

การซ้อมรบเสือป่าครั้งแรกได้เริ่มขึ้นที่จังหวัดนครปฐม เมื่อ พ.ศ. 2454 ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานมาประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์ ภายหลังการซ้อมรบครั้งแรก ต่อมาก็มีการซ้อมรบประจำปี อาณาเขตที่ซ้อมรบได้ขยายวงกว้างออกไปจากจังหวัดนครปฐมถึงจังหวัดราชบุรี โดยให้อำเภอบ้านโป่งเป็นศูนย์กลาง เมื่อมีการซ้อมรบคราวใดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จออกจากพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ไปประทับที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

เสือป่าที่เข้าร่วมซ้อมรบมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ บางคราวก็มีทหารเข้าร่วมซ้อมรบด้วย นอกจากนั้นภายหลังที่ได้จัดตั้งกองลูกเสือขึ้นแล้วก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กองลูกเสือบางกองจัดส่งผู้แทนพร้อมทั้งผู้บังคับบัญชาเข้าสมทบกับกองเสือป่าในการฝึกซ้อม การเดินทางไกล และการซ้อมรบแทบทุกคราวที่มีขึ้น การซ้อมรบเสือป่าแต่ละปีใช้เวลาไม่ต่ำกว่าหนึ่งเดือน และมีผู้เข้าร่วมในการซ้อมรบประมาณ 1,500 - 2,000 คน ค่ายที่จัดให้เสือป่าพักมี 3 แห่ง คือ ค่ายหลวงสนามจันทร์ ค่ายหลวงบ้านโป่ง และค่ายหลวงโพธาราม ค่ายหลวงพระราชวังสนามจันทร์ แห่งนี้ เป็นที่ชุมนุมกองเสือป่า และซ้อมรบเป็นประจำทุกปีตลอดรัชสมัย จวบจนกระทั่งเสด็จสวรรคต

1.3.3 สถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม

อนึ่ง การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม ให้เกิดขึ้นกับประชาชนทุกภาคส่วนของประเทศนั้น ก็เพื่อสร้างความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองในระบอบราชาธิปไตย ซึ่งจะได้เป็นพลังต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ของประเทศ เช่น ภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก การเปลี่ยนแปลงการปกครองภายนอกประเทศ ปัญหาชาวจีนในประเทศไทย และเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 เป็นต้น ซึ่งการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงกระทำออกมาใน 4 ลักษณะ กล่าวคือ การใช้บทพระราชนิพนธ์ การใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท การใช้สัญลักษณ์ และการสร้างองค์กรต่างๆ โดยพระราชวังสนามจันทร์มีบทบาทสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่อุดมการณ์นี้

สรุป พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวความคิดที่จะใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นสำรองหากเกิดภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก อย่างเช่น กรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 เป็นต้น และทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า เพื่อฝึกหัดข้าราชการพลเรือน และประชาชน

โดยทั่วไป ให้รู้จักการสู้รบ เพื่อจะได้สามารถเป็นกำลังเสริมให้กับทหาร ได้หากมีภัยคุกคามเกิดขึ้น รวมถึงการถึงการใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังและเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม เพื่อปลูกจิตสำนึกของคนไทยให้มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองในระบอบราชาธิปไตย

2. อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถนำผลการศึกษามาอภิปรายผล ได้ดังนี้

2.1 ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์

ปัจจัยทางการเมืองภายนอกประเทศอันเนื่องมาจากปัญหาภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก อันได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 อันนำไปสู่การเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยคือ ปัจจัยทางการเมืองภายนอกประเทศส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์

ส่วนปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศอันเนื่องมาจากความขัดแย้งกับทหารและความขัดแย้งในราชวงศ์ ไม่มีผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง เพราะเหตุการณ์ต่างๆ นั้นเกิดขึ้นภายหลังจากที่ทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ แต่เหตุการณ์ต่างๆ นั้นมีผลทำให้พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในลักษณะการเป็นฐานที่มั่นส่วนพระองค์ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยคือ ปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 ปัจจัยทางการเมืองภายนอกประเทศ

ปัญหาภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกอันได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศสเป็นปัญหาสำคัญ ซึ่งทำให้ประเทศไทยต้องเสียดินแดนให้กับมหาอำนาจทั้งสองนี้ไปใน

ระหว่าง พ.ศ. 2410-2452 (ค.ศ. 1867-1909) รวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 518,700 ตารางกิโลเมตร (เพ็ญศรี ตู่ก 2542: 13) การเสียดินแดนในแต่ละครั้งนั้น ไทยได้ใช้ความพยายามในการเจรจาทางการทูตประนีประนอมปัญหาข้อพิพาทต่างๆ กับอังกฤษ หรือฝรั่งเศสทุกวิถีทาง แต่สุดท้ายเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ประเทศจักรวรรดินิยมทั้งสอง ก็พยายามยึดครองดินแดนของไทยเราให้จงได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจักรวรรดินิยมตั้งที่ ชาร์ลส์ เอ เบียร์ด (Beard อ้างถึงใน ชารทอง ทองสวัสดิ์ 2527: 335) กล่าวว่า จักรวรรดินิยม คือ ลักษณะของการใช้เครื่องมือทางการเมือง และการทูต เพื่อยึดครองดินแดนของเผ่าพันธุ์หรือชนชาติอื่น และเพื่อหาโอกาสในการส่งเสริมอุตสาหกรรมการค้าและการลงทุน และสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการได้มาซึ่งอาณานิคม จะเป็นการสร้างเสริมศักดิ์ศรีและขยายอำนาจให้กับประเทศจักรวรรดินิยมนั้น (ชารทอง ทองสวัสดิ์ 2527: 344-345)

การเสียดินแดนในแต่ละครั้งตั้งแต่ พ.ศ. 2410-2452 (ค.ศ. 1867-1909) เป็นแรงผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริในการวางแผนป้องกันปัญหาภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้น วิธีการที่สำคัญวิธีหนึ่งก็คือ การสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง ถึงแม้ว่าเหตุการณ์ในช่วงแรกที่ไทยเสียดินแดนนั้น จะเกิดขึ้นก่อนที่พระองค์จะประสูติก็ตาม แต่พระองค์ก็ทรงรับรู้เรื่องราวต่างๆ เป็นอย่างดี และเหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นแรงบันดาลใจพระราชหฤทัยมากที่สุด คงหนีไม่พ้น เหตุการณ์อันนำไปสู่การเสียดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) หรือ วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (จมีนอมรคุณารักษ์ 2513: 7-19) ถือว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่ไทยถูกคุกคามจากฝรั่งเศสรุนแรงที่สุด ตั้งแต่เคยประสบมา เพราะฝรั่งเศสได้ใช้นโยบายรุนแรงกับไทย

โดยรัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบเข้ามาถึงกรุงเทพฯ และปิดล้อมอ่าวไทยและน่านน้ำไทย พร้อมกับยื่นข้อเรียกร้องต่างๆ ในที่สุดไทยต้องยอมจำนน และปฏิบัติตามข้อเรียกร้องต่างๆ นั้น โดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากอังกฤษซึ่งไทยหวังว่าจะให้คานอำนาจของฝรั่งเศสในขณะนั้น (เพ็ญศรี ตู่ก 2542: 75) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ รสรินทร์ ยางงาม (2551: 23) ที่พบว่า วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ เพื่อใช้เป็นเมืองหลวงสำรอง

2.1.2 ปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศ

1) ความขัดแย้งกับทหาร กรณีเหตุการณ์เข็ญหลังทหาร 5 นาย และเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ไม่มีผลต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ กล่าวคือ เหตุการณ์ความขัดแย้งกับทหาร กรณีเหตุการณ์เข็ญหลังทหาร 5 นาย และเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 นั้น เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีราชดำริโปรดเกล้าฯให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์แล้ว ซึ่งพระราชวังสนามจันทร์นั้น เริ่มสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 (จมีนอมรครุณารักษ์ 2511: 31-33) แต่เหตุการณ์เขียนหลังทหาร 5 นาย เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2452 และเหตุการณ์ กบฏ ร.ศ. 130 เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2454 (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 87-89) จึงเห็นได้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวไม่มีผลต่อแนวพระราชดำริของพระองค์ในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง แต่เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ได้นำไปสู่ความหวาดระแวงและขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชวงศ์บางพระองค์

2) ความขัดแย้งในราชวงศ์ ผลจากเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ได้สร้างความหวาดระแวง และความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระราชวงศ์บางพระองค์ กล่าวคือ ผลจากการที่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ได้กล่าวอ้างพระนาม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต และสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง เพื่อให้ทรงเป็นพระประมุขของค้ำใหม่ของประเทศ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/17) ซึ่งนำมาซึ่งความหวาดระแวงในองค์พระราชวงศ์ทั้ง 3 พระองค์ (แถมสุข นุ่มนนท์ 2522: 55) และยังได้เกิดความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ก็เนื่องมาจากข่าวลือในตอนต้นรัชกาลว่า จะทรงคบคิดกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งราชสมบัติ (ม.จ.ประสงค์สมบัติพิตร 2499: 19-20)

ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวข้างต้น ทั้งความขัดแย้งกับทหาร และความขัดแย้งในราชวงศ์นั้น เป็นความขัดแย้งทางความคิดที่ไม่ลงรอยกันระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่าย ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดความขัดแย้งดังที่ อร่ามศรี ศิริพันธ์ (2525: 54) ได้อธิบายลักษณะความขัดแย้งทางความคิดไว้ว่า เนื่องจากคนมีความคิดเป็นของตนเอง ซึ่งอาจได้จากการศึกษาหรือประสบการณ์ มีความเชื่อมั่นอุดมการณ์ที่มีระดับการเปลี่ยนแปลงยากหรือง่ายต่างกันออกไป พร้อมทั้งจะพิสูจน์เพื่อที่จะชนะอีกฝ่ายหนึ่ง และเมธา สุตบรรทัด (2513: 42-43) ได้อธิบายสาเหตุความขัดแย้งเช่นนี้ว่า เกิดจาก การมีความเห็นไม่ตรงกัน ความไม่เข้าใจซึ่งกัน ความไม่เชื่อถือกันเป็นส่วนตัว และความแตกต่างกันในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความขัดแย้งกับทหารของชาติทำให้พระองค์ทรงมีความขุนข้องหมองใจกับทหาร คิดว่าทหารไม่เป็นพวกเดียวกับพระองค์ ทั้งที่พระองค์คิดอยู่เสมอว่าพระองค์เป็นทหาร ทำให้ทรงพยายาม

แสวงหาพวกพ้อง และเกิดขัดตีมานะว่า เมื่อทหารซึ่งเป็นกองทัพของชาติไม่จงรักภักดีหาเรื่องทะเลาะกับพระองค์ พระองค์จึงทรงหันไปอีกมุมหนึ่ง นั่นก็คือการแสวงหาพลังอำนาจจากกองทัพประชาชน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริจัดตั้งกองเสือป่าขึ้น พระองค์ทรงฝึกประชาชนขึ้นมาเป็นกองทัพแห่งทวยราษฎร์เป็นเสือป่าตามแบบของการรักษาดินแดน ซึ่งพระองค์ทรงคุ้นเคยมาในประเทศอังกฤษ ดังนั้นเมื่อพระองค์ไม่สามารถเป็นจอมทัพของชาติได้ก็ขอเป็นจอมทัพของกองทัพประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของอัญญาพร กุมทพิสมัย (2524: 161) ที่สรุปว่า เรื่องราวของกองเสือป่า ซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำริให้มีขึ้นทำหน้าที่เป็น “กองนาครผู้ถืออาวุธ” อันเป็นการแสดงถึงความมุ่งหมายที่จะใช้กองเสือป่าเป็นเครื่องมือในการลดความสำคัญของกองทัพ โดยให้เสือป่าทำหน้าที่เป็นกองทัพส่วนพระองค์ขึ้นแทนกองทัพแห่งชาติ

และช่วงที่มีเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 เกิดขึ้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับซ้อมรบเสือป่าอยู่ที่พระราชวังสนามจันทร์ (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2527: 192 และ วรชาติ มีชูบท 2553: 162-164)) หลังทรงทราบข่าวการจับกุมตัวคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 จากสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ พระองค์ก็มิได้เสด็จกลับพระนครโดยพลัน แต่ยังคงซ้อมรบเสือป่าต่อไป แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมั่นพระทัยและรู้ลึกปลอดภัยเมื่ออยู่ที่พระราชวังสนามจันทร์ และที่สำคัญพระองค์เสด็จมาซ้อมรบและชุมนุมเสือป่าเป็นประจำทุกปีที่พระราชวังสนามจันทร์เหมือนดังจะให้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นส่วนพระองค์และกองเสือป่าเป็นกองทัพส่วนพระองค์

2.2 ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์

ภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครปฐม อันประกอบไปด้วย ที่ตั้ง อาณาเขต ทรัพยากร ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ และอุปสรรคทางธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยคือ ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ดังนี้

2.2.1 ที่ตั้ง

ที่ตั้งของจังหวัดนครปฐมอยู่ติดกับกรุงเทพมหานคร เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ เพราะทำให้การเดินทางไปมาสะดวก หากมีวิกฤตการณ์เกิดขึ้นภายในพระนครก็สามารถเดินทางมา

ตั้งรับได้ทัน ในสมัยนั้นการเดินทางมาเมืองนครปฐมมาได้ 2 ทางคือ มาทางน้ำคือ เข้ามาทางคลองเจดีย์บูชาที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2398 (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ 2521: 40-42) และทางรถไฟสายใต้ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2443 (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2528: 12) ส่วนทางถนนนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงโปรดให้ตัดถนนจากพระนครมายังนครปฐม ด้วยเหตุผลทางการเมืองอันเนื่องมาจากปัญหาภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วีระ แพนเจริญ (2548: 5) ที่พบว่าเนื่องจากเมืองเพชรบุรีมีที่ตั้งไม่ไกลจากกรุงเทพฯ ทำให้การเดินทางไปมาสะดวก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริจะสร้างเป็นราชธานีสำรองแทนเมืองลพบุรี เนื่องจากทรงรำคาญพระราชหฤทัยที่กงสุลต่างชาติมาขู่ว่าจะถ้าเกิดปัญหาความขัดแย้งกับไทยจะนำเรือรบมาปิดปากอ่าว

2.2.2 อาณาเขต

อาณาเขตของจังหวัดนครปฐมติดต่อกับหลายจังหวัด เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกนครปฐมเป็นที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งม.ล. ปิ่น มาลากุล (อ้างถึงใน นวลผจง เสวตเวช 2527: 52-53) ได้อธิบายพระบรมราโชบายของรัชกาลที่ 6 ว่า ถ้ามีภัยคุกคามเกิดขึ้นในพระนคร แล้วทรงถอยมาตั้งรับที่พระราชวังสนามจันทร์ และหากข้าศึกติดตามมาถึงนครปฐมได้ ก็ทรงยังมีทางหนีที่ไล่อีกมากมาย เพราะมีผืนดินอันกว้างใหญ่จากนครปฐมไปราชบุรี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี ฯลฯ และที่สำคัญไม่มีอาณาเขตติดกับทะเล ทำให้ปลอดภัยจากการถูกโจมตีด้วยเรือปืน ซึ่งได้เห็นมาแล้วในวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการไม่มีอาณาเขตติดกับชายแดนทำให้ไม่ต้องเป็นห่วงเรื่องปัญหาชายแดน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ดังที่ ลอร์ด เคอร์สัน (Curzon อ้างถึงใน บรรจบ อิศกุลย์ 2515: 22) อธิบายว่า ชายแดนของรัฐนั้น เปรียบเสมือนคมมีดซึ่งรองรับเรื่องสงครามและสันติภาพ หรือเรื่องชีวิตและความตายของประชากรในรัฐนั้น

2.2.3 ทรัพยากร

ทรัพยากรที่สำคัญของจังหวัดนครปฐมได้แก่ พื้นแผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกพืชผักผลไม้ได้ในทุกฤดูกาล ประกอบกับที่ตั้งของจังหวัดอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน และมีคลองซอยและคลองชลประทานกระจายเข้าไปในพื้นที่ได้ทั่วไป จึงทำให้พื้นที่มีความเหมาะสมต่อการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ดังที่ มนุ วัลยะพีร์ (2513: 162) อธิบายว่า ทรัพยากรจัดว่าเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดอำนาจของประเทศ การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ดี การพัฒนาทางอุตสาหกรรมที่ดี ตลอดจนการใช้อำนาจทุกทางย่อมต้องการทรัพยากรสนับสนุน ประเทศที่มีทรัพยากรมากย่อมมี

โอกาสที่จะคัดแปลงทรัพยากรนั้นเป็นผลิตภัณฑ์ เพื่อใช้สอยภายในประเทศและแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ต้องการจากต่างประเทศ และย่อมมีโอกาสที่จะสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจได้ง่าย เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วการที่จะสร้างอำนาจด้านต่างๆ ให้เกิดขึ้นก็ย่อมจะสะดวกขึ้น ทรัพยากรจึงเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจังหวัดนครปฐมเป็นที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์

2.2.4 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของจังหวัดนครปฐมมีลักษณะเป็นที่ราบถึงค่อนข้างราบเรียบ ไม่มีภูเขาและป่าไม้ ระดับความต่างของความสูงของพื้นที่อยู่ระหว่าง 2-10 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ ทำให้จังหวัดนครปฐมมีพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกเป็นส่วนมาก ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นครปฐมมีทรัพยากรที่มาจากการเพาะปลูกอุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะภูมิประเทศของนครปฐมก็เป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระองค์ทรงเลือกนครปฐมเป็นที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งประโยชน์ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ ลักษณะภูมิประเทศที่มีความเหมาะสมในการเพาะปลูกดังที่ จมื่นอมรรตุนารักษ์ (2514: 49) ได้อธิบายลักษณะภูมิประเทศในขณะนั้นว่า พื้นที่ของจังหวัดนครปฐม ตั้งแต่สามพรานขึ้นมาถึงตัวจังหวัดเป็นทุ่งนาเสียโดยมาก ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของเมืองในการเป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ดังที่ บราเกอร์ (Braker อ้างถึงใน วีระ แผนเจริญ 2548: 5) อธิบายว่า สภาพของพื้นที่ที่ดีในอุดมคติก็คือ พื้นที่ซึ่งสามารถเลี้ยงดูประชากรให้มีความอุดมสมบูรณ์และประชากรก็หาประโยชน์จากพื้นที่เหล่านี้ได้มากที่สุด

2.2.5 ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดนครปฐมมีลักษณะที่เหมาะสมคือ ฤดูร้อนไม่ร้อนมาก ฤดูหนาวไม่หนาวเกินไป ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์ 2554: 152) และภูมิอากาศเช่นนี้มีความเหมาะสมในการเพาะปลูก ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้จังหวัดนครปฐมมีทรัพยากรที่มาจากการเพาะปลูกที่อุดมสมบูรณ์ เป็นไปตามแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ดังที่ มนู วัลยะเพ็ชร์ (2513: 24-32) อธิบายว่า อุณหภูมิ ความกดดันของอากาศ ความชื้นและลม นับว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญของลมฟ้าอากาศ ส่วนประกอบของลมฟ้าอากาศเหล่านี้ย่อมมีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของพลเมืองของประเทศ เช่น ในด้านวัฒนธรรม ด้านอาหาร ความกระตือรือร้นในการประดิษฐ์และการดำรงชีพ สิ่งสำคัญที่สุดคือ ลมฟ้าอากาศเป็นสิ่งที่มียุทธพลต่อความสามารถของอำนาจทางการเมืองของประเทศ

และที่สำคัญอีกประการคือลักษณะภูมิอากาศเป็นเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยเป็นอย่างมาก พระองค์จะทรงบรรยายถึงลักษณะอากาศในแต่ละวันเมื่อได้มาซ้อมรบเสือป่าที่นครปฐมหรือบริเวณใกล้เคียง ดังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุรายวันซ้อมรบเสือป่า พ.ศ. 2466 (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ม.ป.ป.: 11-41) และยังคงคล้องกับเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงสร้างพระราชวังไว้ที่เมืองลพบุรีเพื่อใช้เป็นราชธานีสำรองเหมือนเมื่อรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา แต่เมื่อเสด็จไปประทับครั้งหนึ่งเห็นว่าอากาศไม่ดีไม่เป็นที่สบายจึงให้ยุติการก่อสร้าง (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2506: 492) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าลักษณะภูมิอากาศเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเลือกที่สร้างพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดิน

2.2.6 อุปสรรคทางธรรมชาติ

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งช่วยให้ประเทศมีความมั่นคงปลอดภัย ก็คือลักษณะภูมิประเทศที่มีกำแพงธรรมชาติ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “ปราการธรรมชาติ” นครปฐมเป็นเมืองที่มีปราการธรรมชาติคอยกขวางข้าศึก ดังที่ ม.ล. ปิ่น มาลากุล (อ้างถึงใน นวลพอง เสวตเวช 2527: 52-53) ได้อธิบายว่า พระราชวังสนามจันทร์เป็นปราการที่ตั้งอยู่ในที่เหมาะสมด้วยประการทั้งมวล สมัยนั้นถนนจากธนบุรีไปยังนครปฐม ไม่มี หนทางเต็มไปด้วย คุคลอง ร่องสวน ทุ่งนาและป่ารก ข้าศึกไม่มีทางเคลื่อนขบวนรถบรรดถึงตามไปได้ การเดินทางนั้นไปทางเรือโดยอาศัยลำคลองกับทางรถไฟ ทางลำคลองเล็กๆ ซึ่งเต็มไปด้วยโคลนตม นั้น ข้าศึกยอมไปไม่สะดวก และเราขอมรัฐภูมิประเทศดีกว่า สามารถข่มโจมตีข้าศึกได้โดยไม่ยาก และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงมีพระนิพนธ์ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะอันเป็นอุปสรรคทางธรรมชาติของเมืองนครปฐมในสมัยนั้นมีความตอนหนึ่งว่า เมื่อเริ่มสร้างรถไฟสายได้ใน พ.ศ. 2443 เวลานั้นท้องที่รอบพระปฐมเจดีย์ยังเป็นป่าเปลี่ยวอยู่โดยมาก (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2528: 12)

อุปสรรคทางธรรมชาตินี้เป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกนครปฐมเป็นที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์ และเป็นไปตามแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์ดังที่ พูลพล อาสนจินดา (2521: 31-34) อธิบายว่าลักษณะของภูมิประเทศในที่นี้อาจเป็นพื้นที่ราบ แต่ที่ราบนั้นประกอบไปด้วยป่าไม้ที่หนาทึบ มีป่าหนาม หญ้ารก หรือขึ้นและมีโคลนมาก ที่ราบเช่นนี้เป็นอุปสรรคต่อการบุกรุกได้ เท่ากับเป็นกำแพงธรรมชาติของฝ่ายหนึ่ง และเป็นอุปสรรคของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับที่ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์ (2550: 49) อธิบายว่า ที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ที่จะเป็นอุปสรรคต่อการบุกรุกโจมตี ต้องมีอุปสรรคทางธรรมชาติของพื้นที่เช่น ป่ารก ทะเลโคลน ป่าหนาม เป็นต้น

2.3 ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือ การเป็นฐานที่มั่นสำรอง ค่ายหลวง ซ้อมรบเสือป่า และสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยคือ พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญเชิงการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง คือการเป็นฐานที่มั่นสำรอง ค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า และสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม ดังนี้

2.3.1 ฐานที่มั่นสำรอง

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้นที่จังหวัดนครปฐมนั้น ในระยะแรกไม่มีผู้ใดทราบพระราชประสงค์อันแท้จริงของพระองค์ ซึ่งคิดกันไปต่างๆ นานาว่าเป็นผลจากการที่พระองค์ได้ไปประทับศึกษาที่ประเทศอังกฤษจึงได้ทรงรับเอาวัฒนธรรมของเขามา กล่าวคือ พระราชวงศ์ หรือชนชั้นสูงของอังกฤษนั้นส่วนใหญ่มักมีบ้านพักต่างอากาศ หรือ พาร์วิลเลียน (Pavilion) (พระเพ็ญ อันตระกุล 2554, 24 กันยายน และ ปัทมา จันท์เจริญสุข 2554, 2 สิงหาคม) ซึ่งเป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น พระองค์จึงทรงรับเอาแบบอย่างนั้นมา ถึงขนาดถูกกล่าวโจมตีจากคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ว่า ใช้จ่ายพระราชทรัพย์ไปในการสิ้นเปลืองเกี่ยวกับการสร้างพระราชวังและสิ่งต่างๆ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 17/7) แต่แท้จริงแล้วพระองค์ทรงต้องการให้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นที่สองรองจากกรุงเทพมหานคร (จมีนอมรรุณารักษ์ 2519: 6-9)

เหตุจากประสบการณ์ในอดีตที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การคุกคามของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มจากที่ประเทศไทยต้องทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) กับประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2398 (เพ็ญศรี ฐีก 2542: 6) เป็นเหตุให้ไทยต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คือรายได้จากภาษีศุลกากรน้อยลง และยังต้องทำสัญญาแบบเดียวกันกับประเทศอื่นๆ อีก 14 ประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมนี สวีเดน เดนมาร์ก เป็นต้น (อุดม เขยทิวังศ์ 2517: 111) ตลอดจนการเสียดินแดนแกมพูชาให้ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2410 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับรู้เรื่องราวต่างๆ เป็นอย่างดี แม้ว่าจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่พระองค์จะประสูติก็ตาม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมายุได้ 8 พรรษา ไทยก็ต้องเสียดินแดนแกมพูชา

ให้แก่ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2431 หลังจากนั้น 4 ปีต่อมา ไทยต้องเสียหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้าและหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกให้อังกฤษใน พ.ศ. 2435 และก่อนที่พระองค์จะเสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2436 เพียง 38 วัน ฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบเข้ามาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา และเกิดการปะทะกันขึ้นไทยถูกบีบบังคับอย่างหนัก จนทำให้ต้องยอมยกดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและเสียค่าปรับให้ฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก แม้ในขณะนั้นพระองค์จะมีพระชนมายุเพียง 13 พรรษา แต่ก็พอจะทรงเข้าพระทัยในเหตุการณ์คับขันที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชบิดา ต้องทรงเสด็จ (จมีนอมรครุณารักษ์ 2513: 7-19) และในขณะที่ประทับอยู่ที่ต่างประเทศ ก็ทรงได้รับพระราชหัตถเลขาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเขียนถึงการกระทำของฝรั่งเศสที่คุกคามประเทศไทยอยู่เสมอ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. 5 ต. 49/32)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสำเร็จการศึกษา และเสด็จกลับจากต่างประเทศ ก็ต้องทรงประสบกับเหตุการณ์ที่ไทยถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกอีกคือ ต้องเสียดินแดนบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงกับมณฑลบูรพาให้กับฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2446 และ พ.ศ. 2449 ตามลำดับ จนถึงก่อนหน้าที่พระองค์จะเสด็จขึ้นครองราชย์เพียงปีเศษ คือใน พ.ศ. 2452 ไทยก็จำต้องเสียดินแดนหัวเมืองมลายู 4 รัฐ ได้แก่ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส รวมทั้งเกาะต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงให้อังกฤษ เพื่อยกเลิกสนธิสัญญาฉบับไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2440 เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ไม่อาจที่จะทรงมั่นพระทัยได้ว่าในรัชกาลของพระองค์ ประเทศไทยจะไม่ถูกคุกคามจากมหาอำนาจจักรวรรดินิยมอีก แม้ในช่วงเวลานั้นภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกจะลดความตึงเครียดลง แต่พระองค์ก็ยังทรงให้ความสำคัญกับการรักษาความมั่นคงของประเทศเป็นหลัก เห็นได้จากการใช้จ่ายเงินงบประมาณแผ่นดินไปเพื่อความมั่นคงของประเทศถึง 1 ใน 4 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมดตลอดรัชสมัย (พรเพ็ญ ฮันตระกูล 2517: 89)

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเห็นตัวอย่างสภาพความตกต่ำของประเทศเพื่อนบ้านที่ล้วนต้องตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก คือ เวียดนาม เขมรและลาว ต้องตกเป็นของฝรั่งเศส ส่วนพม่ากับแหลมมลายูตกเป็นของอังกฤษ เหลือแต่ไทยเท่านั้น ที่ยังคงดำรงเอกราชอยู่ได้ จึงทรงเกรงว่าไทยอาจจะตกอยู่ในสภาพเช่นเดียวกับประเทศเพื่อนบ้านเหล่านั้นได้ ถ้ามิได้เตรียมการป้องกันให้ดี พระองค์จึงทรงถือเป็นพระราชภารกิจสำคัญที่จะต้องรักษาชาติไทยให้อยู่รอดปลอดภัยสืบไป

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์ได้เสด็จมายังนครปฐมอยู่เนืองๆ เนื่องจากได้รับพระราชธุระจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้มาดูแลการ

ปู่กระเบื้องสีทอง ณ องค์พระปฐมเจดีย์ และพระองค์ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นที่ดินว่างเปล่าหลังองค์พระ ทรงเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสม มีหนองน้ำอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับสถานที่แห่งนี้เคยเป็นที่ตั้งของพระราชวังโบราณ จึงทรงให้ข้าราชการบริพารติดต่อซื้อจากชาวบ้าน สามารถรวบรวมได้ 888 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงพิทักษ์มานพ ซึ่งต่อมาได้เลื่อนยศเป็นพระยาวิสุกรรมศิลป์ประสิทธิ์ (น้อย ศิลป์) เป็นผู้ออกแบบและก่อสร้างพระราชวังแห่งนี้ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2450 และทรงพระราชทานนามว่า “พระราชวังสนามจันทร์” (จมีนอมรรุณารักษ์ 2511: 31-33)

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพิจารณาแล้วว่าต่อไปในวันข้างหน้ามิวันใดก็วันหนึ่ง ประวัติศาสตร์แห่งการรุกราน การช่วงชิงเอาแผ่นดิน โดยกลวิธีเดิม ซึ่งฝรั่งเศสได้เคยกระทำกับประเทศไทยมาแล้ว เมื่อวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 อันเป็นที่สะเทือนใจคนไทยอย่างใหญ่หลวง นับเป็นเหตุการณ์ที่ไทยเราได้ถูกฝรั่งเศสข่มเหงเพราะความเป็นมหาอำนาจ ซึ่งทำให้พระองค์ทรงไม่ไว้วางพระราชหฤทัย เพราะอาจมีการรุกรานเช่นเดิมนี้อีกขึ้นได้อีก จึงทรงวางแผนในการป้องกัน กล่าวคือ หากกรุงเทพฯ มีอาจด้านทานข้าศึกได้ ก็จะทิ้งกรุงเทพฯ และย้ายมาตั้งรับที่พระราชวังสนามจันทร์ อันเป็นดินแดนที่ศัตรูติดตามมาได้ยาก เพราะในสมัยนั้นไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำเลย ถนนฝั่งธนบุรีก็ไม่มีเลยสักสาย ไปได้ทางเดียวก็โดยทางรถไฟจากสถานีรถไฟบางกอกน้อยถึงจังหวัดนครปฐม ถ้ามีข้าศึกจะติดตามมาก็จะระเบิดทางรถไฟทิ้ง จึงนับว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมยิ่งกว่าแห่งอื่นใด เพราะข้าศึกไม่สามารถจะติดตามมาตามลำน้ำลำคลองเล็กๆ ที่เต็มไปด้วยโคลนตมในท้องถื่นเหล่านั้นได้ ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ได้เปรียบศัตรูเป็นอย่างมาก ประกอบกับมีความอุดมสมบูรณ์ทุกอย่าง สามารถจะตั้งค่ายถาวรอยู่ได้ (จมีนอมรรุณารักษ์ 2519: 8-9)

แม้ข้าศึกติดตามมาได้ ถึงกับต้องถอยร่นต่อไปก็ยังมีทางติดต่อไปยังสุพรรณบุรีอันเป็นแดนทุรกันดารที่ข้าศึกยากจะติดตามไปได้ หรือออกไปทางเมืองกาญจนบุรีราชบุรี ก็ไปได้พระองค์ทรงมีความชำนาญในภูมิประเทศแถบนี้เป็นอย่างดี เพราะทรงฝึกซ้อมรบเสื่อป่าอยู่ในบริเวณแห่งนี้เป็นประจำ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้เคยทรงเปิดเผยเจตนาของพระองค์ให้ผู้ใดทราบ แต่ก็ได้ทรงดำเนินการสร้างทุกอย่างไว้พร้อมเพียง อย่างเช่นที่ทรงตัดถนนทรงพล นอกจากประโยชน์เพื่อการคมนาคมแล้ว ส่วนหนึ่งก็เพื่อประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์ด้วย (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2494: 146)

แม้พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นที่สองรองจากกรุงเทพฯ อันไม่สามารถเปิดเผยได้ในสมัยนั้น แต่สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระราชประสงค์ที่จะทรงให้พระราชวังสนามจันทร์เป็นยุทธศาสตร์

ด้านความมั่นคงคือ ฝัณฑ์กรรมของพระองค์ ที่ทรงระบุว่า “จะยกพระราชวังสนามจันทร์ให้แก่รัฐบาลสยาม เพื่อทำโรงเรียนนายร้อยทหารบก” (เจ้าพระยามหิธร 2499: 148-149) ซึ่งพระราชประสงค์นี้แสดงถึงความปรารถนาของพระองค์ที่จะให้สถานที่แห่งนี้เป็นที่สืบทอดเจตนารมณ์ในการรักษาความมั่นคงของประเทศเหมือนดังที่พระองค์ทรงเคยใช้สถานที่แห่งนี้เป็นที่ฝึกซ้อมกองเสือป่าและลูกเสือนั่นเองและพระองค์ต้องการให้ดินแดนแห่งนี้เป็นดินแดนแห่งสุภาพบุรุษ ดังพระราชดำรัสที่ทรงแสดงไว้ว่า “ข้าไม่ต้องการตำราเรียนที่เดินได้ ที่ข้าอยากได้นั้นคือ เยาวชนที่เป็นสุภาพบุรุษ ชื่อสัตย์ สุจริต มีอุปนิสัยใจคอดี” (โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย 2555)

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวคิดที่จะใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นสำรองนั้น เหตุผลสำคัญเนื่องจากพระองค์ทรงเกรงภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก ที่อาจเกิดขึ้นเช่นในกรณีวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของรสรินทร์ ยางงาม (2551: 78) ที่พบว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์ในลักษณะการเป็นเมืองหลวงสำรอง โดยเหตุปัจจัยที่สำคัญก็เนื่องจากเกรงภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก และสอดคล้องกับการศึกษาของ วีระ แพนเจริญ (2548: 81) ที่พบว่าเหตุปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระราชวังไว้ที่เมืองเพชรบุรี เพื่อใช้เป็นราชธานีสำรอง ก็เนื่องจากเกรงภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก เช่นกัน และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ พวงไข่มุกด์ คุณารัตนพฤษ (2521: 149-152) ที่พบว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญแก่เมืองนครราชสีมาในฐานะแหล่งยุทธศาสตร์ทางการทหาร และเป็นที่ยึดมั่นในการสู้รบในกรณีที่เกิดสงครามกับฝรั่งเศสได้

ผลลัพธ์ของการใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นฐานที่มั่นสำรองนั้น ไม่อาจกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จมากนักน้อยเพียงใด เพราะว่าตลอดระยะเวลาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยไม่ได้ถูกภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกอีก อันเนื่องมาจากปัญหาการเมืองภายในของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกนั่นเอง และอีกประการหนึ่งก็คือพระปรีชาสามารถของพระองค์ ที่ทรงนำประเทศไทยให้สามารถเคียงบ่าเคียงไหล่ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศได้ โดยส่งกองกำลังทหารเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 และเป็นฝ่ายได้ชัยชนะ แต่สิ่งหนึ่งที่แสดงความสำคัญของพระราชวังแห่งนี้ในฐานะของฐานที่มั่นสำรองให้ประจักษ์แก่สายตาของชาวต่างประเทศในขณะนั้น ก็คือ การเป็นแหล่งที่รวมกองกำลังด้านความมั่นคงที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ ทำให้ต่างประเทศให้การยอมรับในการเป็นนักการทหารของพระองค์ จนประเทศอังกฤษได้ถวายยศนายพลเอกพิเศษแห่งกองทัพอังกฤษให้กับพระองค์ใน พ.ศ. 2458 ซึ่งไม่เคยมีพระมหากษัตริย์ประเทศใดๆ ในทวีปเอเชียเคยได้รับเกียรติยศเช่นนี้ในกองทัพบกของประเทศในยุโรปมาก่อน (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2524: 124)

2.3.2 ค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า

กองเสือป่า ถือเป็นกิจกรรมที่วิวัฒนาการมาจากการละเล่นของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร หากแต่ว่าเรื่องของเสือป่านั้นนับเป็นการเล่นที่มีจุดมุ่งหมายเป็นการเตรียมการที่จะขยายให้เป็นกิจกรรมระดับชาติ พระองค์ทรงใช้เวลาในการเตรียมการเรื่องการตั้งกองเสือป่าก่อนขึ้นครองราชย์ถึง 3 ปี การเล่นซ้อมรบเสือป่าได้แปรรูปมาเป็นกองเสือป่า ซึ่งทรงจัดตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 (จมีนอมรธรรมรักษ์ 2509(ก): 65-66) จุดมุ่งหมายของการจัดตั้งกองเสือป่าก็คือการฝึกพลเรือนให้ทำหน้าที่ในการช่วยเหลือทหารในการรักษาชาติบ้านเมืองในยามจำเป็น และก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ

เหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องฝึกพลเรือนให้รู้วิชาทหารก็เนื่องแต่ทรงเห็นว่าประเทศไทยมีกำลังทหารไม่เพียงพอ หากมีภัยรุกรานจากภายนอกประเทศไทยย่อมอยู่ในภาวะที่เสี่ยงอันตราย การแก้ไขโดยการขยายกำลังพลนับเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม เพราะกองทัพประจำการย่อมต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ทั้งยังมีผู้โจมตีว่าการนำเงินมาบำรุงกองทัพมิได้เกิดประโยชน์เป็นการลงทุนที่ไม่เห็นผลตอบแทน นอกจากนั้นในยามสงบศึกการมีกองทัพประจำการเป็นจำนวนมาก ยังเท่ากับเป็นการเอาคนที่ควรจะเป็นกำลังของประเทศมาใช้ในทางที่ไม่เป็นประโยชน์(หจจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ. 16.1/18) เพราะฉะนั้นจึงทรงหาทางออกโดยการตั้งกองอาสาสมัครขึ้นเรียกว่า “กองเสือป่า” ที่ทำหน้าที่คล้ายกับทหารรักษาดินแดน (Territorial Army) นับเป็นการขยายกำลังทัพโดยมิต้องเสียงบประมาณค่าใช้จ่ายมาก (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ 2505: 584-585) เพราะทหารรักษาดินแดนหรือเสือป่าเปรียบเสมือนทหารอาสาสมัครซึ่งรัฐมิต้องจ่ายเงินเดือนให้เช่นทหารอาชีพ ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นๆ ก็ทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จากพระคลังข้างที่ ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เสือป่าจึงเป็นองค์กรที่ยังประโยชน์ให้กับประเทศชาติที่ใช้การลงทุนน้อยที่สุดแต่ให้ผลมากที่สุด

ในแต่ละปีกองเสือป่าจะต้องมีการร่วมฝึกหัดกันทุกกองพล เรียกว่า “การซ้อมใหญ่” หรือ “การซ้อมรบ” และบางปีก็มีซ้อมรบพิเศษ คือ ซ้อมสมทบกับกองทัพบก ทั้งนี้โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้นำฝ่ายเสือป่า ซึ่งพระราชวังสนามจันทร์ถือได้ว่าเป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่าที่สำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาประทับซ้อมรบเป็นประจำทุกปีตลอดรัชสมัย สอดคล้องกับการศึกษาของ รสรินทร์ ยางงาม (2551: 91) ที่พบว่า นอกจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้งานพระราชวังสนามจันทร์ในการเป็นที่ประทับแล้ว ยังทรงใช้เป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่าอีกด้วย

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังดำรงพระราชอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงร่วมกับพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ จัดวางโครงสร้างกำลังพลกองทัพบกใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2451 ซึ่งมีการจัดวางกำลังของกองทัพบกเป็น 10 กองพล กระจายกันอยู่ในหัวเมืองมณฑลต่างๆ ทั่วประเทศ แต่กองพลทั้ง 10 กองพลนั้น มีแต่เพียงโครงสร้างเพราะกำลังพล และอาวุธยุทโธปกรณ์ที่มีอยู่จริงสามารถจัดได้เพียง 2 กองพลเท่านั้น ด้วยข้อจำกัดด้านกำลังพล อาวุธยุทโธปกรณ์ และงบประมาณ จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดตั้งกองเสือป่าขึ้นเพื่อเสริมกำลังทหาร สอดคล้องกับแนวคิดความมั่นคงดังที่ ดิเรก ชัยนาม (2509: 553) อธิบายว่า การสงวนรักษาบูรณะภาพอาณาเขต การธำรงรักษาความเป็นเอกราชทางการเมือง ในการที่จะธำรงรักษาสิ่งดังกล่าวได้จำเป็นต้องมีกำลังทหารหนุนหลังพอสมควร เพื่อรักษาภัยจากภายนอกและความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงซ้อมรบเสือป่าที่พระราชวังสนามจันทร์และบริเวณใกล้เคียงเป็นประจำทุกปี เนื่องจากเมืองนครปฐม มีอาณาเขตติดกับมณฑลทหารบกที่สำคัญเช่น กองพลที่ 1 มณฑลกรุงเทพฯ กองพลที่ 2 มณฑลนครชัยศรี กองพลที่ 3 มณฑลกรุงเทพฯ (อยุธยา) และกองพลที่ 4 มณฑลราชบุรี เป็นต้น ซึ่งพระองค์ทรงซ้อมรบเสือป่าในบริเวณแห่งนี้เป็นประจำทุกปี ทำให้มีความชำนาญในภูมิประเทศ และถ้ามีเหตุการณ์ภัยคุกคามเกิดขึ้น ทำให้ง่ายต่อการเรียกระดมพลที่พระราชวังสนามจันทร์ และในทางตรงกันข้ามสามารถใช้เสือป่าเป็นกำลังเสริมให้กับทหารมณฑลต่างๆ ได้ และที่สำคัญอีกประการคือ กองเสือป่าสามารถคงกำลังอยู่ได้ทั่วประเทศ แม้ในเขตที่มีข้อขัดข้องกับต่างชาติที่ห้ามมิให้มีการคงกองกำลังทหารไว้ เพราะเสือป่าไม่ใช่ทหาร จึงไม่เป็นการละเมิดข้อขัดข้อง

ผลลัพธ์ของการใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า แบ่งออกเป็นสองประเด็นคือ การเป็นกองทัพส่วนพระองค์ และสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ ซึ่งจากข้อมูลที่รวบรวมได้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ได้แก่ ปัทมา จันท์เจริญสุข (2554, 2 สิงหาคม) วัลย์วิภา จรุงโรจน์ (2554, 29 สิงหาคม) สุราชัย ยิ้มประเสริฐ (2554, 31 สิงหาคม) และพรเพ็ญ อ้นตระกูล (2554, 24 กันยายน) อธิบายว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กองเสือป่าเป็นกองทัพส่วนพระองค์เพื่อคานอำนาจของกองทัพแห่งชาติจนนำไปสู่ความขัดแย้งกับทหารในกรณีเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อัจฉราพร กุมทพิสมัย (2524: 161) ที่พบว่า เรื่องราวของกองเสือป่า ซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำริให้มีขึ้นทำหน้าที่เป็น “กองนาครผู้ถืออาวุธ” อันเป็นการแสดงถึงความมุ่งหมายที่จะใช้กองเสือป่าเป็นเครื่องมือในการลดความสำคัญของกองทัพ โดยให้เสือป่าทำหน้าที่เป็นกองทัพส่วนพระองค์ขึ้นแทนกองทัพแห่งชาติ

ส่วนกลุ่มที่สอง รัชกาลที่ ๒ (2554, 23 สิงหาคม) กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2554, 11 สิงหาคม) มนต์ศักดิ์ รัถอยู่ (2554, 23 สิงหาคม) และ ทิพย์สุนทร อนันบุตร (2544, 27 ตุลาคม) อธิบายว่า กองเสือป่านั้นจัดตั้งขึ้นเพื่อความมั่นคงของประเทศ เพื่อเป็นกำลังเสริมให้กับการทหาร และสร้างความสามัคคีให้กับคนในประเทศ ไม่ได้มีลักษณะเป็นกองทัพส่วนพระองค์ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นันทนา กปิตกาญจน์ (2540: 23) ที่พบว่า การตั้งกองเสือป่าของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นวิธีหนึ่งที่ปลูกให้คนตื่นตัวในการที่จะทำตนเป็นคนดีมีประโยชน์แก่บ้านเมือง แต่ก็ยังคงเป็นส่วนที่อยู่ในวงแคบของคนเพียงหมื่นน้อย ไม่เหมือนกับการสร้างสัญลักษณ์ และบทพระราชนิพนธ์ซึ่งแพร่หลายได้มากกว่า แต่การตั้งกองเสือป่าก็นับว่ามีประโยชน์มากในการฝึกคนให้เป็นพลเมืองดี มีระเบียบวินัย และมีน้ำใจกล้าหาญ

ซึ่งจากข้อมูลที่ขัดแย้งกันนี้ สามารถพิจารณาจากเหตุผลประกอบกับหลักหลักฐานที่ปรากฏ สามารถสรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กองเสือป่าในการสร้างความมั่นคงให้กับประเทศมากกว่าการเป็นกองทัพส่วนพระองค์ เห็นได้จากกรณีเมื่อตอนเกิดเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 พระองค์มิได้ทรงใช้เสือป่าในการทำหน้าที่รักษาความปลอดภัยให้พระองค์ แต่ทรงใช้กองทหารรักษาวังทำหน้าที่รักษาความปลอดภัยเป็นหลัก ซึ่งทหารรักษาวังนี้พระองค์ทรงตั้งขึ้นมาเพื่อให้ไปประจำการตามพระราชวังในเขตพื้นที่ที่มีข้อขัดแย้งกับต่างชาติว่าไม่ให้ไทยตั้งกองทหารประจำการไว้ เพราะทหารรักษาวังเป็นหน่วยข้าราชการพลเรือน ขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงวัง จึงไม่เป็นการละเมิดข้อขัดแย้ง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือกรมทหารรักษาวังเป็นกองทัพส่วนพระองค์อย่างแท้จริง ดังชื่อที่พระองค์ทรงพระราชทานให้ คือ กรมทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ ว.ป.ร. ซึ่งแยกออกต่างห่างจากกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ จ.ป.ร. ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จิระพันธ์ ชาติชินเชาวน์ (2537: 69) ที่พบว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กรมทหารรักษาวัง อันมีลักษณะเหมือนกับ “กองทหารส่วนพระองค์”

2.3.3 สถานที่แห่งหนึ่งในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม

อนึ่ง การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม ให้เกิดขึ้นกับประชาชนทุกภาคส่วนของประเทศนั้น ก็เพื่อสร้างความสามัคคี มีวินัย และความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งจะ ได้เป็นพลังต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ของประเทศ เช่น ภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก การเปลี่ยนแปลงการปกครองภายนอกประเทศ ปัญหาชาวจีนในประเทศไทย และเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จุลลา อนนธ (2513: 24-32) กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ (2524: 68-86) และจิระพันธ์ ชาติชินเชาวน์ (2537: 62-82) ที่พบว่า การปลูกฝัง

อุดมการณ์ชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดจากปัจจัยภายนอก ประเทศ ได้แก่ อิทธิพลจากการศึกษาในยุโรป ความหวั่นเกรงอันตรายจากอังกฤษและฝรั่งเศส การที่หลายประเทศเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ส่วนปัจจัยภายในประเทศ ได้แก่ อิทธิพลของชาวจีนในประเทศไทย และการเคลื่อนไหวที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองของ คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130

การเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นทรงกระทำออกมาใน 4 ลักษณะ กล่าวคือ การใช้บทพระราชนิพนธ์ การใช้พระราชดำรัสและ พระบรมราโชวาท การใช้สัญลักษณ์ และการสร้างองค์กรต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จุลลา กอนรด (2513: 35-40) กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ (2524: 280-281) และจิระพันธ์ ชาตชินเชาวน์ (2537: 126-141) ที่พบว่า การเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวนั้นทรงกระทำออกมาใน 4 รูปแบบ คือ การใช้บทพระราชนิพนธ์ การใช้พระราชดำรัส และพระบรมราโชวาท การใช้สัญลักษณ์ และการตั้งกองเสือป่า โดยพระราชวังสนามจันทร์มี บทบาทสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมดังต่อไปนี้

1) การใช้บทพระราชนิพนธ์

มีบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงคุณค่าหลายเรื่อง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ที่พระราชวังสนามจันทร์ เช่น เรื่อง ท้าวแสนปม โรมิโอจูเลียต แมลงป่องทอง ธรรมาธรรมะสงคราม และหลักราชการ เป็นต้น (กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ 2543: 4-8) และมีการละครพระราชนิพนธ์หลายเรื่องที่ได้โปรดให้จัดการฝึกซ้อมและแสดงเป็นครั้งแรก ณ พระราชวังแห่งนี้ เช่น เรื่องวิไลเลือกคู่จตุการสมรส หามเมียให้ผัว และเสือเถ่า เป็นต้น (กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ 2527: 88-89)

2) การใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท

พระราชวังสนามจันทร์นั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง ใช้เป็นสถานที่แสดงพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทอยู่เป็นประจำ เมื่อพระองค์ได้เสด็จมา ประทับ หรือ ซ้อมรบเสือป่า และโดยส่วนใหญ่จะพระราชทานพระราชดำรัสและพระบรม ราโชวาท กับเสือป่าและลูกเสือเป็นสำคัญ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทนั้นจะเน้นไปใน เรื่องความรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นสำคัญ หรือจะมีการสอนเกี่ยวกับการ ประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในธรรมเพื่อประโยชน์ในการสร้างชาติ เป็นต้น

3) การใช้สัญลักษณ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์ เป็นที่พระราชทานธงหรือสิ่งของต่างๆ เช่น เข็ม ตรา เครื่องหมายต่างๆ ให้แก่หน่วยงาน กรมกอง

ต่างๆ เช่น พระราชทานธงประจำกองทหาร กองเสือป่า และลูกเสือ เป็นต้น (นวลพวง เสวตเวช 2527: 57-67) เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจสมาชิกของคณะให้สำนึกถึงหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ เพื่อรักษาชื่อเสียงเกียรติยศของหมู่คณะของตนและเพื่อให้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณขององค์พระมหากษัตริย์ผู้พระราชทาน ตลอดจนให้คนทั่วไปได้รำลึกถึงความดีงามของคณะเหล่านั้น เมื่อได้เห็นเครื่องหมายประจำคณะต่างๆ

4) การสร้างองค์กรต่างๆ

พระราชวังสนามจันทร์นั้นแม้มิได้เป็นจุดกำเนิดของกองเสือป่า และลูกเสือก็ตาม แต่ก็เป็สถานที่ที่ฝึกฝนและอบรมเสือป่า และลูกเสือที่สำคัญ เพราะเป็นค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า และเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ลักษณะนิยามผ่านทั้งเสือป่าและลูกเสือ ซึ่งเสือป่าและลูกเสือเหล่านั้นถือว่าเป็นองค์กรสำคัญที่เป็นรากฐานในการปลูกฝังและเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมไปทั่วประเทศ

ผลลัพธ์ของการใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นสถานที่ปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่สามารถสรุปได้ว่าบรรลุผลสำเร็จมากนักเพียงใด เพราะวิธีการที่พระองค์ทรงใช้นั้น ลึกซึ้งและสลับซับซ้อนยากที่ประชาชนในสมัยนั้นจะเข้าใจได้ในระยะเวลาอันสั้น แต่ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถรักษาไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ตลอดจนการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้ตลอดรัชสมัย แต่ในอีกส่วนหนึ่งการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมก็นำไปสู่ความแตกแยกและความขัดแย้ง เช่น การตั้งกองเสือป่า จนเกิดเหตุการณ์ กบฏ ร.ศ. 130 ในรัชสมัยของพระองค์ และเหตุการณ์กบฏในครั้งนั้นเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในรัชสมัยต่อมา

ซึ่งจากข้อมูลที่รวบรวมได้มีความคิดเห็นแบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรก วรชาติ มีชูบท (2554, 23 สิงหาคม) กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์ (2554, 11 สิงหาคม) มนัสศักดิ์ รักรู้ (2554, 23 สิงหาคม) และ ทิพย์สุนทร อนันมบุตร (2544, 27 ตุลาคม) อธิบายว่า การปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือได้ว่าประสบความสำเร็จมากคือพระองค์สามารถรักษาสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้ได้ตลอดรัชสมัย และที่สำคัญที่สุดแนวทางการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมของพระองค์ได้ถูกนำมาใช้อีกในสมัยต่อๆ มา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นันทนา กปิลกาญจน์ (2540: 141-145) ที่พบว่า การปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าประสบความสำเร็จภายหลังพระองค์สวรรคต แม้ว่าจะไม่มากนักในสมัยพระองค์ก็ตาม โดยเฉพาะทรงสามารถรักษาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้ได้สำเร็จในรัชสมัยของพระองค์

และพระบรมราชาโบายที่ทรงคุณประโยชน์หลายประการของพระองค์ได้ถูกนำมาใช้ในรัฐบาลสมัยต่อๆ มาจนถึงสมัยปัจจุบัน

ส่วนกลุ่มที่สอง ปัทมา จันทรเจริณสุข (2554, 2 สิงหาคม) วัลย์วิภา จรุงญโรจน์ (2554, 29 สิงหาคม) สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ (2554, 31 สิงหาคม) และ พรเพ็ญ อันตระกูล (2554, 24 กันยายน) อธิบายว่า การปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่อาจสรุปได้ว่าประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว แต่ส่วนหนึ่งได้สร้างความแตกแยกให้เกิดขึ้น ที่เห็นได้ชัดก็คือการตั้งกองเสือป่า จนนำไปสู่ความขัดแย้งกับทหารในเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 และที่สำคัญได้เป็นตัวเร่งหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในรัชสมัยต่อมา สอดคล้องกับการศึกษาของ มัทนา เกษกมล (2517: 143-144) ที่พบว่า การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับศึกษาอยู่ต่างประเทศเป็นเวลานาน จนทำให้พระองค์ได้รับอิทธิพลทางด้านความคิด และทัศนคติของตะวันตก และได้้นำแนวคิดบางอย่าง เช่น แนวคิดชาตินิยม และวิธีการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกมาปรับใช้ให้เข้ากับสภาพการณ์ของสังคมไทย แต่ด้วยพระราชดำริและพระบรมราชาโบายที่ไม่สอดคล้องไปกับการพัฒนาและความสำคัญทางการเมืองที่ได้เกิดขึ้นในหมู่ปัญญาชนสมัยนั้น บวกกับภาวะทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา ได้ทำให้กลุ่มปัญญาชนที่ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ถือว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 เป็นอันทำให้พระราชอำนาจที่สมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์สิ้นสุดลง นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ดังนั้นเมื่อนำข้อมูลจากทั้งสองฝ่ายมาประกอบกันสามารถสรุปได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวคิดในการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมให้กับประชาชนของประเทศนั้น ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง คือสามารถรักษาสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ตลอดจนการปกครองในระบอบราชาธิปไตยไว้ได้ในรัชสมัยของพระองค์ และนโยบายนี้ก็ได้นำมาใช้ในสมัยต่อๆ มาจนถึงปัจจุบัน ที่เห็นได้ชัดก็คือในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่อีกส่วนหนึ่งก็นำมาซึ่งความขัดแย้งกับทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตั้งกองเสือป่า จนเกิดเหตุการณ์ กบฏ ร.ศ. 130 ขึ้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมในรัชสมัยของพระองค์ก็ไม่ใช่ประเด็นสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 เพราะการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 เกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ กระแสประชาธิปไตยที่รุนแรง และความเสื่อมศรัทธาการปกครองในระบอบราชาธิปไตยที่มีมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้น

3. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

3.1.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หอวชิราวุธานุสรณ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และจังหวัดนครปฐม เป็นต้น ควรนำข้อมูลผลงานวิจัยไปเผยแพร่พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านการรักษาความมั่นคงของชาติที่เกี่ยวข้องกับพระราชวังสนามจันทร์ และจังหวัดนครปฐม

3.1.2 หน่วยงานด้านการท่องเที่ยวสามารถนำผลงานวิจัยไปประชาสัมพันธ์หรือเผยแพร่เพื่อเชิญชวนนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวชมพระราชวังสนามจันทร์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

3.1.3 หน่วยงานด้านการศึกษาคควรนำผลงานวิจัยไปบรรจุเป็นส่วนหนึ่งในหลักสูตรการเรียนการสอนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และความสำคัญของพระราชวังต่างๆ ในประเทศไทย

3.1.4 ผู้สนใจประวัติศาสตร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวข้องกับพระราชวังสนามจันทร์สามารถนำผลการวิจัยครั้งนี้ ไปศึกษาและค้นคว้าเพื่อเป็นพื้นฐานและข้อมูลในการอ้างอิงต่อไปได้

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 ควรศึกษาวิวัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของพระราชวังสนามจันทร์ ภายหลังจากเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน

3.2.2 ควรศึกษาความสำคัญของพระราชวังอื่นๆ ในประเทศไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต

3.2.3 ควรศึกษาเปรียบเทียบความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ กับพระราชวังอื่นๆ ในต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซีย เป็นต้น

3.2.4 ควรศึกษาความสำคัญของจังหวัดนครปฐม ทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร (2505) *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1-2*
พระนคร คลังวิทยา
- กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ (2512) “สนธิสัญญาและความตกลงทวิ
ภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ” ใน *หนังสือ
ชุดประมวลสนธิสัญญาเล่ม 2 พ.ศ. 2413-2463 (ค.ศ. 1870-1920)* พระนคร ม.ป.ท.
- กรรกริรมย์ สุวรรณานนท์ (2524) “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย”
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- _____. (2527) “นครปฐมในสมัยรัชกาลที่ 6” ใน *เอกสารการประชุมทางวิชาการ
พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับภูมิภาคตะวันตกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์*
- กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2543) *พระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*
กรุงเทพมหานคร สมาคมชวชนครปฐม
- _____. (2554) *พระอัจฉริยภาพราชปราชญ์: สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า* กรุงเทพมหานคร
บ้านดวงดาว
- _____. (2554, 11 สิงหาคม) รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ สัมภาษณ์โดย ทศพงษ์
ตระกูลโชคอำนวย มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม
- กิตติมา ปรีดีดิถ (2529) *ทฤษฎีบริหารองค์การ* กรุงเทพมหานคร ชนะการพิมพ์
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ และเนียนศิริ ตาละถักษณ์ (2524) “พระราชนิพนธ์หมวด ค พระราชดำรัส
พระบรมราโชวาท พระบรมราชานุศาสนีย์ เทศนาปลุกใจเสือป่า” ใน *สารานุกรม
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 ก-ม* คณะกรรมการฉลองวันพระราช
สมภพครบ 8 รอบ และ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์
เป็นอนุสรณ์ในงานเปิดหอวีรราชานุสรณ์ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2524
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์ (2550) *ภูมิรัฐศาสตร์* กรุงเทพมหานคร วาสนา
- คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (2525) *พระมหากษัตริย์ในพระบรมวงศ์จักรี
วงศ์กับประชาชน* กรุงเทพมหานคร สำนักพระราชเลขานุการ

- จรรยา สุภาพ (2514) *หลักรัฐศาสตร์* พระนคร ไทยวัฒนาพานิช
- จังหวัดนครปฐม (2544) *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : หนังสือเฉลิมพระเกียรติ เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครปฐม* คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 มอบให้ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร จัดพิมพ์เผยแพร่
- จันทร์รัตน์ ประวาลปัทม์ (2521) “การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- จิระพันธ์ ซาดิซันเซาวิ (2537) “การดำเนินนโยบายชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ (2519) “วิกฤตกาลสยาม ร.ศ. 112” วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- จุมพล หนิมพานิช (2527) “รัฐชาติและลัทธิชาตินิยม” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมโลก* หน่วยที่ 5 หน้า 249-289 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์
- จุลจักรพงษ์, พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า (2505) *เจ้าชีวิต* พระนคร คลังวิทยา
- จุลลา อมรด, ม.ล. (2513) “กำเนิดความเป็นมาของชาตินิยมในประเทศไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- แจ้งความกรมยุทธนาธิการ (2452, 20 มิถุนายน) *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 26 หน้า 449
- แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ (2519) “การปรับปรุงกองทัพไทยตามแบบตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. 2391-2475” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชัยวัฒน์ ปัญญา (2529) “พัฒนาการลูกเสือไทยตั้งแต่พุทธศักราช 2454 ถึง 2523” วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ชัยโรจน์ เจนธำรง (2550) “เรือนไม้สมัยรัชกาลที่ 6 ในพระราชวังสนามจันทร์” ใน *พระราชวังสนามจันทร์และศิลปการรักษามันคงของชาติ* หน้า 183-207 กรุงเทพมหานคร อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน (มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในงานเฉลิมฉลอง 100 ปี พระราชวังสนามจันทร์ และในวโรกาสมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550)
- ชาติชาย ไชยพิมล (2540) “ความขัดแย้งทางการเมืองในการกำหนดนโยบาย : ศึกษาเฉพาะกรณีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 เฉพาะมาตรา 198-199 สมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย (กันยายน 2535 – ธันวาคม 2537)” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ดิเรก ชัยนาม (2509) *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ* พระนคร สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
- เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ (2512) *หลักรัฐศาสตร์* พระนคร สมาคมสังคมศาสตร์
- ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา (2471) *ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ* พระนคร โสภณพิพิธรถชนาการ
- คำรึห์ สุดเตมีย์ (2535) “บทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านในการระงับข้อพิพาท” สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ถาวร สุขากันยา (2533) *ทฤษฎีจักรวรรดินิยม* โครงการวิจัยเสริมหลักสูตร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- แถมสุข นุ่มนนท์ (2522) *ยังเติร์กุ่นแรกกบฏ ร.ศ. 130* กรุงเทพมหานคร เรื่องศิลป์
- ทรงศรี อาจอรุณ (2506) *สิทธิสภาพนอกอาณาเขต* พระนคร สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
- ทวี จุลละทรัพย์, พล.อ.อ. (2512) “นโยบายความมั่นคงของชาติ” *การพัฒนากับความมั่นคงของชาติ* พระนคร ยุทธนาการพิมพ์
- ทวี มุขระโกษา (2506) *พระมหาธีรราชเจ้า* พระนคร รุ่งเรืองธรรม
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2521) “การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ทิพพากรวงศ์, เจ้าพระยา (2504) *พระราชพงสาวดารรัชกาลที่ 2* พระนคร องค์การค้าของคุรุสภา
 _____ (2506) *พงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์* ธนบุรี ป.พิศนาคะการพิมพ์
- ทิพย์สุนทร อนันมบุตร (2554, 27 ตุลาคม) รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษา
 ตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง สัมภาษณ์โดย ทศพงษ์
 ตระกูลโชคอำนวย มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร
- ธารทอง ทองสวัสดิ์ (2527) “สังคมโลกยุคจักรวรรดินิยม” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมโลก*
 หน่วยที่ 7 หน้า 331-383 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
 สาขาวิชารัฐศาสตร์
- ธิดา วัฒนกุล (2519) “แนวคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระ
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- นันทนา กปิลกาญจน์ (2540) *การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
 เจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-2468* กรุงเทพมหานคร โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2509) “การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษร
 ศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นันทนวล อุดระ (2521) “สัมพันธภาพระหว่างไทยกับพม่าในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2367-2394” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- นวลผอง เสวตเวช (2527) “พระราชวังสนามจันทร์” ใน *เอกสารการประชุมทางวิชาการ
 พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับภูมิภาคตะวันตกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*
 มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
- บรรจบ อิศกุลย์ (2515) *ภูมิรัฐศาสตร์* กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ประสงค์สม บริพัตร, ม.จ. (2499) *บันทึกความทรงจำบางเรื่อง* พระนคร พระจันทร์
- ปนัดดา เลิศล้ำอำไพ (2525) “สัมภาษณ์ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล” *โลกหนังสือ* 5,10 (กรกฎาคม) : 59
- ปัทมา จันท์เจริญสุข (2554, 2 สิงหาคม) อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน สัมภาษณ์โดย ทศพงษ์
 ตระกูลโชคอำนวย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน นครปฐม
- พัทยา สายหู (2516) *ความเข้าใจกลไกของสังคม* พระนคร เคล็ดไทย

พุลพล อาสนจินดา (2521) *ภูมิรัฐศาสตร์ประเทศไทย* คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ส่งเสริมธุรกิจ

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล (2517) “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

_____. (2554, 24 กันยายน) อติดรองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ สัมภาษณ์โดย ทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม

เพ็ญศรี ตึก (2542) *การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย* ราชบัณฑิตยสถาน กรุงเทพมหานคร

พวงร้อย กล่อมเอี้ยง (2516) “พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาจักรสยาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยการศึกษาประสานมิตร

พวงไข่มุกด์ คุณารัตนพฤกษ์ (2521) “ความสำคัญของเมืองนครราชสีมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มัทนา เกษมกล (2517) “การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมืองการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มนัส แดบทอง (2546) “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์ชาตินิยมของนายทหารสัญญาบัตรในกองพลที่ 1 รักษาพระองค์” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา รัฐศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มนัสศักดิ์ รักอู่ (2554, 23 สิงหาคม) นักวิชาการอิสระ สัมภาษณ์โดย ทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย บ้านเลขที่ 120/15 ถนนวงษ์ฤทธิ ตำบลห้วยจรเข้มะ อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม

- มนู วัลยะเพ็ชร์ (2513) *ภูมิศาสตร์การเมือง* พระนคร บริษัทคณะช่าง
- มหาวิทยาลัยศิลปากร (2533) *พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม โมเดิร์นเพลส*
- _____. (2534) *พระราชวังสนามจันทร์ และพระตำหนักมหารัชมังคลาภิเษก* นครปฐม
มหาวิทยาลัยศิลปากร
- เมธา สุคบรรพดี (2513) “พรรคการเมืองกับความขัดแย้ง” *รัฐศาสตร์นิเทศ* 6 (ตุลาคม) : 42-43
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2462) *พระบรมราโชวาทเสด็จป่า* พระบาทสมเด็จพระ
รามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นายกเสด็จป่า พระราชทาน
และ ทรงพระราชศรัทธาพิมพ์ขึ้นอุทิศส่วนพระราชกุศลแด่ นายหมวดเอก พระเจ้าพี่ยา
เชอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี วันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2462
- _____. (2468) *ยิวแห่งบูรพาทิศ* พระนคร โสภณพิพิธธรรมนาคร
- _____. (2472) *พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* พระนคร
บำรุงนุกุลกิจ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระราชปิตุลา
บรมพงศาภิมุขเจ้าฟ้าภาณุรังสีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
ณ เมรุท้องสนามหลวง ปีมะเส็ง พ.ศ. 2472
- _____. (2494) *ประมวลบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*
ภาคปกิณกะ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาอนิรุทธเทวา
(ม.ล. พัน พึ่งบุญ) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2494
- _____. (2494) *ประมวลบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*
พระนคร กุรุสภา
- _____. (2501) *พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า*
เจ้าอยู่หัว พระนคร พระจันทร์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
อำมาตย์โท ม.จ. สุขปรารถน กมลสาสน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2501
- _____. (2504) *ประมวลนิทานพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6* พระนคร ก้าวหน้า
- _____. (2505) *วิวาท์พระสมุทร* พระนคร รุ่งเรืองธรรม
- _____. (2506) *ปลุกใจเสด็จป่า* พระนคร มหามกุฏราชวิทยาลัย
- _____. (2510) *จดหมายเหตุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยาม*
มกุฏราชกุมารเสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.128 พระนคร มหามกุฏราชวิทยาลัย
- _____. (2512) *เทศนาเสด็จป่าและปลุกใจเสด็จป่า* พระนคร บรรณาการ

- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2515) *ปกิณกคดีพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* พระนคร ศิลปาบรรณาการ
- _____. (2517) *จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* พระนคร
มหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
ม.จ. ชัชวาลิต เกษมสันต์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2517
- _____. (2529) *พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม 100 ครั้ง*
คณะกรรมการมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใน
พระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ในงานพระบรมราชานุสรณ์ 11 พฤศจิกายน 2529
- _____. (2545) *ประวัติต้นรัชกาลที่ 6* กรุงเทพมหานคร มติชน
- _____. (ม.ป.ป.) *หนังสือสั่งเสนาบดิวัง เรื่องสืบสันตติวงศ์และตั้งพระอัฐิ*
(สำเนาถวายพระหัตถ์)
- _____. (ม.ป.ป.) *ประวัติต้นรัชกาลที่ 6 เล่ม 2 (สำเนาถวายพระหัตถ์)*
- _____. (ม.ป.ป.) *สมุศรายวัน เสด็จพระราชดำเนินแรมหัวเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. 2453*
(สำเนาถวายพระหัตถ์)
- _____. (ม.ป.ป.) *จดหมายเหตุรายวันของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. 131*
พระนคร สำนักพิมพ์ดวงกมล
- _____. (ม.ป.ป.) *จดหมายเหตุรายวันซ้อมรบเสือป่า พ.ศ. 2466 (สำเนาถวายพระหัตถ์)*
- มัทธีร, เจ้าพระยา (2499) *เรื่องของเจ้าพระยามัทธีร ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยา
มัทธีร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499*
- มณฑล คงแถวทอง (2551) “ความสำคัญทางการเมืองการปกครองของเมืองกาญจนบุรีสมัยรัชกาล
ที่ 1-5” วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาการเมืองการปกครอง
สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ยุพา ชุมจันทร์ (2519) “พระบรมราโชบายลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว” *จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์* 3
(เมษายน – มิถุนายน) : 29
- รสรินทร์ ยางงาม (2551) “บทบาทของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการเมืองการปกครอง (พ.ศ. 2423-2468)” *การค้นคว้าอิสระ
ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ กาญจนบุรี*

- โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย (2555) พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คืบ
 คืบวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2555 จาก www.yupparai.ac.th/picture/Menunew.swf
- โรงเรียนสายน้ำผึ้งในพระอุปถัมภ์ฯ (2555) แผนกการเสียดินแดนให้กับอังกฤษและฝรั่งเศส
 ระหว่าง พ.ศ. 2410 – 2451 (ค.ศ. 1867-1909) คืบคืบวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2555 จาก
http://www.sainampeung.ac.th/chalengsak/units/unit4/chapter4/chapter4_5/Ram5_8_Foreign.htm
- วัลย์วิภา จรุงโรจน์, ม.ล. (2554, 29 สิงหาคม) นักวิชาการระดับ 9 สถาบันไทยคดีศึกษา
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สัมภาษณ์โดย ทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร
- วิมลพรรณ ปีตรวิชัย (2547) “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ” ใน *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์*
เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เล่ม 1 กรุงเทพมหานคร กรุงเทพมหานคร
- วีระ แผนเจริญ (2548) “ความสำคัญเชิงการเมืองของเมืองเพชรบุรีในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาการ
 เมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- วุฒิชัย มูลศิลป์ (2548) *วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ป้อมพระจุลจอมเกล้ากับการรักษาเอกราชของชาติ*
 กรุงเทพมหานคร สุวียาสาน
- วรชาติ มีชูบท (2553) *เกร็ดพงศาวดารรัชกาลที่ 6* กรุงเทพมหานคร สร้างสรรค์นุก
 _____ (2554, 23 สิงหาคม) อดีตกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์ สัมภาษณ์โดย
 ทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย หอวิชาจุฬาลงกรณ์ กรุงเทพมหานคร
- ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดนครปฐม (2555) “ข้อมูลทั่วไป” คืบคืบวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2555 จาก
http://123.242.156.10/nakhonpathom_poc/report/sar/support_management.php
- สายจิตต์ เหมินทร์ (2507) “การเสียดินแดนคืน ดั้งเดิม ประดิษฐ์ให้อังกฤษ ในรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร
 มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สายหยุด เกิดผล, พล.ท. (2512) “ภัยจากการบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ” *การพัฒนากับความ*
มั่นคงของชาติ พระนคร ยุทธนาการพิมพ์

- สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร (2527) “วิวัฒนาการของระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาเศรษฐกิจกับการเมืองไทย* หน่วยที่ 2 หน้า 73 – 119 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์
- สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ (2554, 31 สิงหาคม) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สัมภาษณ์โดย ทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
- สุดดี เจริญพงศ์ (2519) “ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- แสวง เสนาณรงค์, พล.ท. (2512) “พัฒนาการเมืองกับความมั่นคงของชาติ” *การพัฒนากับความมั่นคงของชาติ* พระนคร ยุทธนาการพิมพ์
- สมประสงค์ น่วมบุญลือ (2520) *ความมั่นคงของชาติ* คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม
- เสาวคนธ์ สุดสวสดี (2529) *การพัฒนาและความขัดแย้ง* กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สำนักงานจังหวัดนครปฐม (2528) *ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค* จังหวัดนครปฐม กระทรวงมหาดไทย
- ส. วัฒนเศรษฐ์ (2500) *เกียรติคุณพระมงกุฎเกล้าฯ* พระนคร วัฒนาพานิช
- _____. (2506) *วาทพระมงกุฎฯ* พระนคร เสรีธรรม
- หोजจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ต.2/2 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงต่างประเทศ เรื่อง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (17 เมษายน พ.ศ.2435)
- _____. ร.5 ต. 49/32 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ เรื่อง พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ (24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2444)
- _____. ร.5 บ.1.4/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด เรื่อง เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการบริหารแผ่นดิน ร.ศ. 103

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.59/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย
เรื่อง พระยาสุริยเดชกราบทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ (17 สิงหาคม พ.ศ.2433)
- _____ . ร.5 ม.59/3 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่อง พระหัตถ
เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยารัตนบดินทร์ ร.ศ. 109
- _____ . ร.6 ก.1/11 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 กระทรวงกลาโหม เรื่อง
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาสิทธิราชเดโช
(30 พฤษภาคม พ.ศ. 2455)
- _____ . ร.6 ต. 15.4/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 กระทรวงต่างประเทศ
เรื่อง พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระองค์เจ้าจรูญ
ศักดิ์กฤดากร (7 ตุลาคม พ.ศ. 2457)
- _____ . ร.6 บ. 1.3/3 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง พระราช
ดำรัสในวันเฉลิมพระชนมพรรษา (1 มกราคม พ.ศ. 2455)
- _____ . ร.6 บ. 3.1/64 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยายมราช (4 มีนาคม พ.ศ. 2455)
- _____ . ร.6 บ. 3.17/5 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง ลายพระหัตถ์กรม
พระยาเทวะวงศ์วโรปการถึงพระยาจักรปาณิศรศิลาวิสุทธิ (9 ธันวาคม พ.ศ. 2463)
- _____ . ร.6 บ. 13/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง คำแปล
หนังสือพิมพ์ดวงฮั่วป้อซัวเถา (15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453)
- _____ . ร.6 บ. 16/3 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง เบ็ดเตล็ดของ
การเสื่อป่า (7-8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2463)
- _____ . ร.6 บ.16/5 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง การถือน้ำพิเศษ
ครั้งที่ 2 (15 มิถุนายน พ.ศ. 2454)
- _____ . ร.6 บ.16/10 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง ทะเบียนชงเสื่อป่า
(22 กรกฎาคม พ.ศ. 2454 – 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2454)
- _____ . ร.6 บ.16.1/18 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง คำอธิบายหน้าที่
เสื่อป่ากระทรวงต่างๆ (ลับ)
- _____ . ร.6 บ. 17/1 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง หนังสือและถ้อยคำ
ที่กรรมการพิเศษได้พิจารณาเพิ่มเติม (30 เมษายน พ.ศ. 2454 – 23 เมษายน พ.ศ. 2455)

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ.17/3 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง หนังสือ
ที่ค้นได้จากบ้านหลวงวิมเนศวร ขุนทวยหาร ร.ต. ชะลอ
(16 ตุลาคม พ.ศ. 2454 – 1 มีนาคม พ.ศ. 2454)
- _____. ร.6 บ. 17/7 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง
คำพยานชั้นใต้สวน (1-8 มีนาคม พ.ศ. 2454)
- _____. ร.6 บ. 17/11 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง หนังสือพระยา
อนุรักษรัชมณเฑียร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(8 มีนาคม พ.ศ. 2454)
- _____. ร.6 บ. 17/12 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง ลายพระหัตถ์
ทูลกระหม่อมเล็ก กับพระราชหัตถเลขามีไปมาเรื่องทหารกำเริบ
(6 มีนาคม พ.ศ. 2454 – ตุลาคม พ.ศ. 2455)
- _____. ร.6 บ. 17/13 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง ลายพระหัตถ์
สมเด็จพระพันปี เรื่อง ทหารกำเริบ (10 มีนาคม พ.ศ. 2454)
- _____. ร.6 บ. 17/17 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด เรื่อง คำปรึกษาโทษ
พวกกบฏ (4 พฤษภาคม – 4 มิถุนายน พ.ศ. 2455)
- _____. ร.6 น. 2.12/15 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล เรื่อง
เหตุการณ์ขบถในประเทศจีนเปลี่ยนแปลงประชาธิปไตยเป็นรีพับลิค
- _____. ร.6 ม.3.1/56 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย เรื่อง สมเด็จพระ
ยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมลาออกจากราชการ (6 สิงหาคม พ.ศ. 2458)
- _____. ร.6 ม. 3.6ก/5 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย เรื่อง
พระราชหัตถเลขาทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยารัษฎานุประดิษฐ์
(21 เมษายน พ.ศ. 2455)
- _____. ร.6 ม. 3.6ก/6 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย เรื่อง
ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (8 มิถุนายน พ.ศ. 2455)
- _____. ร.6 รล. 2.5/2 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่อง พระบรมราโชวาท
พระราชทานแก่ทหารกรมทหารม้าที่ 2 และที่ 10 ในการพระราชทานธงไชยเฉลิมพล
แก่กรมทหารม้าทั้งสอง (มกราคม พ.ศ. 2457)
- _____. ร.6 รล. 5/4 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่อง พระบรมราโชวาท ทรง
อธิบายถึงคุณวิเศษ 10 ประการ (20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2457)

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 รล. 5/5 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 6 เรื่อง พระบรม
 ราชโองการพระราชทานแก่นักเรียนไทยในประเทศอังกฤษ (30 มิถุนายน พ.ศ. 2458)
 _____ . สบ.001/16 เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลก
 ประชานาถ เรื่อง ความเห็นเรื่องควรจัดให้สมาชิกรัฐมนตรีได้มีกรทำและออก
 พระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่ของสภาใหม่ (21-30 เมษายน พ.ศ. 2460)
- หออัคราฐานุสรณ์ (ม.ป.ป.) บทความพระราชนิพนธ์เรื่อง “ขอชวนท่านเป็นแมลงหิว” ของ
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (สำเนาลายพระหัตถ์)
 _____ . (ม.ป.ป.) บทความพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระร่วง” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว (สำเนาลายพระหัตถ์)
- เหรียญ ศรีจันทร์, ร.ต. และ เนตร พูนวิวัฒน์, ร.ต. (2517) กบฏ ร.ศ. 130 พระนคร
 เจริญวิทย์การพิมพ์
 _____ . (2519) กบฏ ร.ศ. 130 พระนคร คัมภีร์
 อมรรคุณารักษ์,จมีน (2509 ก) เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ไทย เล่ม 1 พระนคร CURUSGA
 _____ . (2509 ข) เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ไทย เล่ม 2 พระนคร CURUSGA
 _____ . (2511) กำเนิดพระราชวังสนามจันทร์และพระปฐมเจดีย์ พระมหาธีรราชเจ้า
 กับดอนเจดีย์ อนุสรณ์เสือป่าและลูกเสือ พระนคร องค์การค้าของ CURUSGA
 _____ . (2512) “เหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเปลี่ยนธงชาติไทย” ใน พระราช
 กรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 6 พระนคร
 องค์การค้าของ CURUSGA
 _____ . (2513) “เรื่องการศึกษาของชาติ” ใน พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระ
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนคร CURUSGA
 _____ . (2514) เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
 เกล้าเจ้าอยู่หัว พระนคร องค์การค้าของ CURUSGA
 _____ . (2519) พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เรื่องพระบรมราชโบายทางการเมือง กรุงเทพมหานคร CURUSGA
- อัญราพร กมฺุทพิสมัย (2524) “กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการเมืองและกลุ่ม
 ทหารใหม่” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- อัญชลาทภรณ์ โกมลเสวิน (2518) “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-2468” วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อภัย จันทวิมล (2524) “เสื่อป่าและการซ่อมรบ” ใน *สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 2 ย-อ* คณะกรรมการฉลองวันพระราชสมภพครบ 8 รอบ และ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานเปิดหอวิชาการอนุสรณ์ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2524
- อร่ามศรี ศิริพันธ์ (2525) “ความขัดแย้งในองค์กร: เครื่องมือของนักบริหาร” *วารสารสังคมศาสตร์* 19 (มิถุนายน) : 54
- อภิชาติ ชีรธำรง, พล.ท. (2520) “ความมั่นคงของชาติ” ใน *เอกสารประกอบคำบรรยายอาจารย์นักศึกษา โรงเรียนสงครามจิตวิทยา*
- อรุณ รักรธรรม (2526) “ความขัดแย้งในระบบราชการ” ใน *เอกสารการศึกษารัฐประศาสนศาสตร์* อันดับที่ 39 กรุงเทพมหานคร คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- อุทัย หิรัญโต (2522) *หลักสังคมวิทยา* กรุงเทพมหานคร โอเดียนสโตร์
- อุดม เขยกิจวงศ์ (2517) *การเมืองในประวัติศาสตร์ไทย* กรุงเทพมหานคร บรรณกิจเทรดดิ้ง
- อำรุง โกมลวรรณนะ (2506) *เจ้าฟ้ามงกุฎแห่งกรุงสยาม พระนคร แพร่พิทยา*
- Dhiravegin, Likhit (1974). *Siam and Colonialism (1855-1909): An Analysis of Diplomatic Relations*. Bangkok: Thai Watana Panich.
- Hartmann, Frederick H. (1962). *The Relations of Nations*. New York: The Macmillan.
- Vella, Walter F. (1957). *Siam Under Rama III 1824-1851*. New York: JJ. Augustin
Published for the Association for Asian Studies.
- _____. (1978). *Chayo ! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism*. Honolulu: The University press of Hawaii.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

สภามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช
แบบสัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์
เรื่อง ความสำคัญเชิงการเมืองของพระราชวังสนามจันทร์ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(The Political Significance of Sanam Chandra Palace during the
Reign of King Rama VI)

ตอนที่ 1 ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

เรื่องที่สัมภาษณ์.....วัน/ เดือน/ปีที่ทำกรสัมภาษณ์.....
 เวลาเริ่มสัมภาษณ์.....สถานที่สัมภาษณ์.....
 ผู้สัมภาษณ์.....ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 2 คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

1. เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีแนวพระราชดำริในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง
  - 1.1 ปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศ
  - 1.2 ปัจจัยทางการเมืองภายนอกประเทศ
2. ปัจจัยทางการเมืองภายในประเทศ ในประเด็นต่อไปนี้ มีผลหรือไม่อย่างไร ต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง
  - 2.1 ความขัดแย้งกับทหาร
  - 2.2 ความขัดแย้งในราชวงศ์
3. ปัจจัยทางการเมืองภายนอกประเทศอันเนื่องมาจากปัญหาภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกอันได้แก่ อังกฤษ และฝรั่งเศสส่งผลกระทบต่อไทยในประเด็นต่อไปนี้หรือไม่อย่างไร
  - 3.1 การเมือง
  - 3.2 เศรษฐกิจ
  - 3.3 สังคม

4. ปัญหาภัยคุกคามในประเด็นต่อไปนี้มีผลหรือไม่อย่างไรต่อแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างพระราชวังสนามจันทร์ไว้เป็นฐานที่มั่นสำรอง

4.1 เสียเขมรส่วนนอกให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867)

4.2 เสียแคว้นสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2431 (ค.ศ. 1888)

4.3 เสียหัวเมืองเจ็ดหัวห้าและหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกให้อังกฤษ พ.ศ. 2435 (ค.ศ. 1892)

4.4 เสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893)

4.5 เสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903)

4.6 เสียเขมรส่วนใน (มณฑลบูรพา) ให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1906)

4.7 เสียรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิสให้อังกฤษ พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909)

5. ภูมิรัฐศาสตร์ของเมืองนครปฐมดังต่อไปนี้มีความสำคัญอย่างไร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเลือกเป็นสถานที่สร้างพระราชวังสนามจันทร์

5.1 ที่ตั้ง

5.2 อาณาเขต

5.3 ทรัพยากร

5.4 ลักษณะภูมิประเทศ

5.5 ลักษณะภูมิอากาศ

5.6 อุปสรรคทางธรรมชาติ

6. พระราชวังสนามจันทร์มีความสำคัญทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในประเด็นต่อไปนี้อย่างไร

6.1 ฐานที่มั่นสำรอง

6.2 ค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า

6.3 สถานที่ปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม

7. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นสถานที่ปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมให้กับคนในชาติในประเด็นต่อไปนี้อย่างไร

7.1 การใช้บทพระราชนิพนธ์

7.2 การใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท

7.3 การใช้สัญลักษณ์

7.4 การสร้างองค์กรต่างๆ

8. เสือป่ามีความสำคัญทางการเมืองการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในประเด็นต่อไปนี้หรือไม่อย่างไร

8.1 เป็นกองทัพส่วนพระองค์

8.2 เป็นส่วนหนึ่งที่สร้างความมั่นคงให้กับประเทศ

9. ผลลัพธ์ของการใช้พระราชวังสนามจันทร์เป็นยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในประเด็นต่อไปนี้เป็นอย่างไ

9.1 ฐานที่มั่นสำรอง

9.2 ค่ายหลวงซ้อมรบเสือป่า

9.3 สถานที่ปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม

10. ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะอื่นๆ

นายทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย

นักศึกษาระดับปริญญาโท แผนกวิชาการเมืองการปกครอง

สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ภาคผนวก ข

ข้อมูลผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำการสัมภาษณ์

ข้อมูลผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำการสัมภาษณ์

1. ชื่อ รองศาสตราจารย์ กัญญารัตน์ เวชศาสตร์

สถานที่ทำงาน ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

วุฒิการศึกษา อักษรศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประสบการณ์หรือความชำนาญ วรรณคดีไทย (สมัยรัชกาลที่ 6) วรรณคดีวิจารณ์

วรรณกรรมท้องถิ่น และ คติชนวิทยา

ผลงานทางวิชาการ

กัญญารัตน์ เวชศาสตร์ (2521 ก) “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีธนญชัยฉบับต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

_____. (2521 ข) “การวิเคราะห์นิทานชาวบ้านเรื่องศรีธนญชัย” *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* 2, 2 (เมษายน – มิถุนายน) : 150-171

_____. (2525 ก) “ประวัติงานละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” *วารสารวชิราวุธานุสรณ์สาร* 2, 2 (เมษายน) : 59-69

_____. (2525 ข) “พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (โดยสังเขป)” ใน *นิทรรศการวันมหาธีรราชเจ้ารำลึก 1-7* นครปฐม มหาวิทยาลัยศิลปากร

_____. (2526 ก) “แง่คิดที่ได้จากเรื่องมนุษย์สรวยหรือไม่สรวย” *วารสารวชิราวุธานุสรณ์สาร* 3, 1 (มกราคม) : 72-75

_____. (2526 ข) “พินิจเรื่องต้นหมาปลายหมา นิทานเก่าแต่ไม่เกินสมัย” *วารสารวชิราวุธานุสรณ์สาร* 3, 4 (พฤศจิกายน) : 47-50

_____. (2527) “วิเคราะห์เรื่องพระหันทออากาศ” *วารสารวชิราวุธานุสรณ์สาร* 4, 4 (พฤศจิกายน) : 44-50

_____. (2530) “ม.ล.ปิ่น มาลากุล กับงานด้านอักษรศาสตร์” *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 10 (2530) : 48-69

_____. (2531 ก) “ลึกลงไปในพระราชนิพนธ์เรื่องหนังสือ” *วารสารวชิราวุธานุสรณ์สาร* 8, 1 (มกราคม) : 46-51

- กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2531 ข) “มหาหงส์ชาติค” ใน *บทความวิชาการ 20 ปี ภาควิชาภาษาไทย*
หน้า 131-144 นครปฐม คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- _____. (2539 ก) “พระราชวังสนามจันทร์” ใน *แนะนำจังหวัดนครปฐม* นครปฐม
เพชรเกษมการพิมพ์
- _____. (2539 ข) “พระราชวังสนามจันทร์” ใน *ที่ระลึกบูรณะพระราชวังสนามจันทร์*
พ.ศ. 2539 หน้า 3-30 นครปฐม เพชรเกษมการพิมพ์
- _____. (2539 ค) “พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ จังหวัด
นครปฐม” ใน *ที่ระลึกบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ พ.ศ. 2539* หน้า 33-40
นครปฐม เพชรเกษมการพิมพ์
- _____. (2539 ง) “พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์ : พระอัจฉริยภาพของการสร้างสรรค์” ใน
พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์และพระราชวังสนามจันทร์ หน้า 12-39
กรุงเทพมหานคร อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง
- _____. (2540) “งานสมโภชพระตำหนักชาลีมงคลอาสน์” *วารัฐานุกรณ์* 16
(1 มกราคม, 6 เมษายน) : 28-40
- _____. (2541 ก) “พระอัจฉริยภาพของความเป็นศิลปินของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวในพระราชนิพนธ์ธรรมาธรรมะสงคราม” ใน *บาหยัน อิ่มสำราญ*
บรรณาธิการ *ทอถักอักษร* รวมบทความทางภาษาและวรรณคดีไทย หน้า 150-168
กรุงเทพมหานคร ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- _____. (2541 ข) “พระราชวังสนามจันทร์” ใน *คู่มือมัคคุเทศก์* หน้า 319-355
กรุงเทพมหานคร อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง
- _____. (2541 ค) *ศรีชนนุชชัยในอุษาคเนย์* กรุงเทพมหานคร มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- _____. (2543) *พระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*
กรุงเทพมหานคร สมาคมชาวนครปฐม
- _____. (2545) *พระราชวังสนามจันทร์* กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศิลปากร
วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
- _____. (2548) “เทวรูปพระคเณศร์ ณ เทวาลัยคเณศร์ พระราชวังสนามจันทร์” ใน
บาหยัน อิ่มสำราญ บรรณาธิการ ภาษาและวรรณกรรมสาร ฉบับภาษาและวรรณกรรม
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปราศัญย์แห่งสยามประเทศ หน้า 26-35
กรุงเทพมหานคร ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

- กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ (2549) *สาระและความมหัศจรรย์ในวิเวกพระสมุทรร พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* นครปฐม มหาวิทยาลัยศิลปากร
- _____. (2550 ก) “หลากหลายมิติแห่งราชศิลป์สยาม : พระราชวังสนามจันทร์” ใน *พระราชวังสนามจันทร์และเสื่อป่ากับการรักษาความมั่นคงของชาติ* หน้า 13-63 กรุงเทพมหานคร อมรินทร์ พรินตติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน (มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในงานเฉลิมฉลอง 100 ปี พระราชวังสนามจันทร์ และในวโรกาสมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550)
- _____. (2550 ข) “เสื่อป่า: พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงของชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ใน *พระราชวังสนามจันทร์และเสื่อป่ากับการรักษาความมั่นคงของชาติ* หน้า 236-257 กรุงเทพมหานคร อมรินทร์พรินตติ้งกรุ๊ป (มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในงานเฉลิมฉลอง 100 ปี พระราชวังสนามจันทร์ และในวโรกาสมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550)
- _____. (2554) *พระอัจฉริยภาพราชปราชญ์ : สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า* กรุงเทพมหานคร บ้านดวงดาว

2. ชื่อ รองศาสตราจารย์ พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล

สถานที่ทำงาน นักวิชาการอิสระ อดีตรองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

วุฒิการศึกษา อักษรศาสตรบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประกาศนียบัตร สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประสบการณ์หรือความชำนาญ ประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์เวียดนาม

ผลงานทางวิชาการ การวิจัยเรื่อง “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-68)”

หนังสือ “คลองธรรม ประชาธิปไตย”

หนังสือ “ถ้าจะเป็นเศรษฐีโลกาภิวัตน์”

หนังสือ “อารยธรรมจีน-อินเดีย”

หนังสือ “ประวัติศาสตร์เวียดนาม”

หนังสือ “ประวัติศาสตร์ไทย”

3. ชื่อ อาจารย์ ดร.ปัทมา จันทรเจริญสุข

สถานที่ทำงาน คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน
 วุฒิการศึกษา ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณคดีไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประสบการณ์หรือความชำนาญ วรรณคดีเปรียบเทียบและวัฒนธรรมศึกษา

ผลงานทางวิชาการ งานวิจัย “การเมืองและความเป็นการเมืองในบทพระราชนิพนธ์แปล
 เวนิสวานิช”

งานวิจัย “การคูณ Soft Power ของนโยบายการต่างประเทศของประเทศญี่ปุ่น”

งานวิจัย “LIVES’ Class in Thai Society”

4. ชื่อ รองศาสตราจารย์ ทิพย์สุนทร อนันมบุตร

สถานที่ทำงาน ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 วุฒิการศึกษา อักษรศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาอังกฤษและภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาและวรรณกรรมไทย คณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประสบการณ์หรือความชำนาญ พระราชนิพนธ์บทละครพูดร้อยแก้วในสมัยรัชกาลที่ 6

ผลงานทางวิชาการ งานวิจัยเรื่อง “บทละครพูดร้อยแก้ว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”

งานวิจัยเรื่อง “พระราชนิพนธ์บันเทิงคดีสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ”

งานวิจัยเรื่อง “วรรณกรรมสำหรับเด็กในสมัยรัตนโกสินทร์”

หนังสือ “วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 5 -7”

หนังสือ “พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6”

บทความ “มัทนะพาธา หนึ่งในร้อยเรื่องที่คนไทยควรอ่าน”

5. ชื่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ

สถานที่ทำงาน ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วุฒิการศึกษา ศิลปศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยม (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Ph.D. (Portuguese History) University of Bristol, England

ประสบการณ์หรือความชำนาญ ประวัติศาสตร์โปรตุเกส ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่

ประวัติศาสตร์ยุโรปตะวันออก

ผลงานทางวิชาการ วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต เรื่อง “ขบวนการทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง (พ.ศ.2491-2500)”

ปริญญาคุชฎีบัณฑิต เรื่อง “Portugues Lancados in Asia in the Sixteenth and Seventeenth Centuries (November 1998)”

งานวิจัยเรื่อง “การเสด็จประพาสเยือนประเทศสเปนและโปรตุเกสของรัชกาลที่ 5”

บทความเรื่อง “พระปฐมเจดีย์กับเมืองนครปฐม”

บทความเรื่อง “เศรษฐกิจสมัยอยุธยา พ.ศ.2112-2310 เศรษฐกิจแบบไม่ทำเองใช้เอง”

6. ชื่อ ม.ล.วัลย์วิภา จรุงญโรจน์

สถานที่ทำงาน สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วุฒิการศึกษา ศิลปศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมดี สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประสบการณ์หรือความชำนาญ ประวัติศาสตร์ไทย สมัยรัชกาลที่ 5 และ 7

ผลงานทางวิชาการ การวิจัยเรื่อง “สภาพที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว”

บทความเรื่อง “แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทความเรื่อง “เบื้องหลังการลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกลาโหม ของพระองค์เจ้าบวรเดช เมื่อปี พ.ศ. 2474”

สาระสังเขปเอกสารส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการแผ่นดิน ร.ศ. 97-110”

7. ชื่อ อาจารย์ วรชาติ มีชูบท

สถานที่ทำงาน นักวิชาการอิสระ อดีตกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์

วุฒิการศึกษา นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ประสบการณ์หรือความชำนาญ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัชกาลที่ 6

ผลงานทางวิชาการ

หนังสือ “อักษรานุกรมนามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”

หนังสือ “นามสกุลนานาชาติ”

หนังสือ “ย้อนอดีตล้านนา ตอนรวมเรื่องน่ารู้จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่”

หนังสือ “พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นนักการทหาร และจอมปราชญ์ของโลก”

หนังสือ “จากดุสิตธานี สู่ลุมพินี สยามรัฐพิพิธภัณฑ์”

หนังสือ “100 ปี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วชิราวุธวิทยาลัย”

หนังสือ “เกร็ดพงสาวดาร รัชกาลที่ 6”

8. ชื่อ นาย มนต์ศักดิ์ รักรู้

สถานที่ทำงาน 120/15 ถนน วงศ์ยุทธ ตำบลหัวจรเข้ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

วุฒิการศึกษา ศิลปศาสตรบัณฑิต (สารสนเทศศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ประสบการณ์หรือความชำนาญ โบราณสถานในเขตจังหวัดนครปฐม

ผลงานทางวิชาการ

- ผู้ช่วยโครงการวิจัยวัฒนธรรมในกลุ่มน้ำบางแก้ว-บางแยม เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว
- สารคดีอารยธรรมทวารวดี เมืองโบราณทวารวดีในประเทศไทย
- การศึกษาทวารวดีที่ผ่านมา
- พระปฐมเจดีย์จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์
- วัฒนธรรมประเพณีของดินนครปฐม
- กองบรรณาธิการสารคดี “อวตารคดี”
- กองบรรณาธิการ โบราณวัตถุพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์
- กองบรรณาธิการอวดภาพเก่าเล่าเรื่องเมืองนครปฐม
- ผู้ช่วยนักวิจัยงานศิลปกรรมทวารวดี

ภาคผนวก ก

ข้อมูลผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือวิจัย

ข้อมูลผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือวิจัย

1. ชื่อ อาจารย์ ดร. สุวัฒน์ ทาสุนัข

สถานที่ทำงาน ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
 วุฒิกำรศึกษำ ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน

Maitrise d' Histoire

Docteur de l'Université Paris 7

ประสบการณ์หรือความชำนาญ ประวัติศาสตร์ไทย

2. ชื่อ รองศาสตราจารย์นฤมิตร สอดสุข

สถานที่ทำงาน อาจารย์พิเศษ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 วุฒิกำรศึกษำ ศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประสบการณ์หรือความชำนาญ การเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการพัฒนาของไทย
 สาธารณรัฐประชาชนจีน สหพันธรัฐรัสเซีย และวรรณกรรมวิจารณ์

3. ชื่อ อาจารย์ ดร. กัลยา เทียนวงศ์

สถานที่ทำงาน ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
 วุฒิกำรศึกษำ ศึกษำศาสตรบัณฑิต (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยศิลปากร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภูมิศาสตร์อุตสาหกรรม) มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิทยาศาสตร์คุษฎีบัณฑิต (ภูมิสารสนเทศ) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

ประสบการณ์หรือความชำนาญ ภูมิศาสตร์อุตสาหกรรม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายทศพงษ์ ตระกูลโชคอำนวย
วัน เดือน ปีเกิด	6 ธันวาคม 2520
สถานที่เกิด	อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
ประวัติการศึกษา	รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พ.ศ. 2549
สถานที่ทำงาน	โรงเรียนสหศึกษานวศร 2 เลขที่ 164 หมู่ 3 ตำบลวังน้ำเขียว อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
ตำแหน่ง	ผู้จัดการ ฝ่ายควบคุมเครื่องจักรและการผลิต

